

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

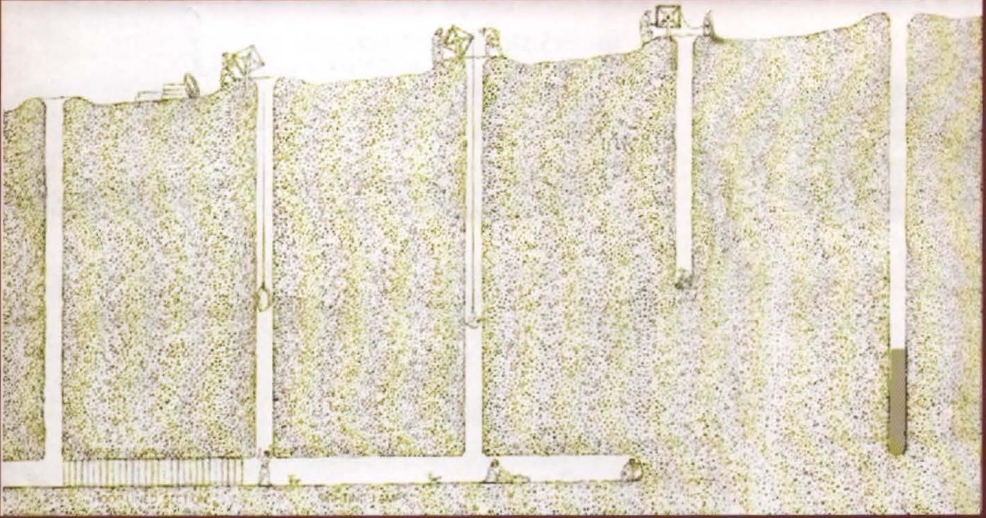
Bilim ve Ütopya

Eylül 2004 Sayı: 123

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL (KDV DAHİL)

2500 yıllık uygarlık harikası: Karız Orta Asya tarihi yeniden yazılacak

- Roma ve Atina'dan daha eski bir uygarlık ve teknoloji eseri
- Avrupamerkezci Türkçülüğün çıkmazı
- Asya'nın kamu girişimciliğinin insanlığa büyük armağanı
 - Kavimler harmanı Asya'nın birlikte yaşam kültürü
 - Bilimi Avrupamerkezciliğin esaretinden kurtarmak

Dünya ile Aracısız E-mail'leşin İş Hacminizi Genişletin!

İngilizce'den Türkçe'ye
(Upper-Intermediate) seviyesinde
gramer uyumlu çeviriye yardımcı
bir programdır.

45 Milyon X 3 = 135 Milyon

İnternetteki
İngilizce web sayfalarını
kısa sürede Türkçe'ye çeviren
bir programdır.

45 Milyon X 3 = 135 Milyon

Chatleşirken
Türkçe yazdığınızı İngilizce'ye,
İngilizce cevabı ise Türkçe'ye
mükemmel çeviri

45 Milyon X 3 = 135 Milyon

İngilizce ve Almanca
mektuplarınızı yazdıran
Ticari Yazım Kılavuzu

45 Milyon X 3 = 135 Milyon

**BU MÜKEMMEL ÜRÜNLERE
DAHA CAZİP FİYATLARLA
PAKET HALİNDE DE SAHİP OLABİLİRSİNİZ**

130 X 3
390Milyon

100 X 3
300Milyon

80 X 3
240Milyon

**Adrese Ücretsiz Teslim
Bir Telefon Yeterli**
(0212) 292 77 77
(0536) 814 14 61

**ULUSAL
PAZARLAMA**

iletisim@ulusalmagaza.com

Tophane Kemankes Mah. Gecekonuşu sok. Cayısoğlu İşhanı No: 8/1 Karaköy / İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Tel: (0212) 292 77 77 pbx. Faks: (0212) 251 71 70

Bilim ve Ütopya

Eylül 2004 Sayı: 123

**S. S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sorumlu Yazışları Müdürü**
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni
Arda Odabaşı

Yazışları Müdürü
Murat Akkün

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Semih Koray
Prof. Dr. Uçkun Geray
Prof. Dr. Kadri Yamaç
Prof. Dr. Ercan Enc
Prof. Dr. Çağatay Güler
Prof. Dr. Zafer Kars
Doç. Dr. Osman Gürel
Doç. Dr. İrfan Gökçay
Doç. Dr. Çağatay Keskinok
Dr. M. Kürşat Bozkurt
Dr. Cüneyt Akalin
Dr. Hikmet Çevik
Dr. Hakan Seçkin
Özcan Buze
Feyziye Özberk
Bora Ataman

Tanıtım ve Halkla İlişkiler

Erdem Ergen
Teknik Sekreter
Aslı Yazıcıoğlu
Montaj

Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve

Yazışma Adresi

İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı

No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

(0533) 477 82 51

e-posta

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi

Feyziye Özberk

Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1

Sihhiye/Ankara Tel: (0312) 232 04 79

e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi

Meftun Bulunmaz

İzmir Büro

Cumhuriyet Bulvarı B. Kardeşli

İşhanı No: 54 Kat: 1 Daire No: 146

Gümrük/İZMİR

Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi

Abdullah Coşkun

Hermann-Löns Str. 7

63477 Maintal-Almanya

Tel: 0049 6181147039

İsviçre Temsilcisi

M. Akif Genç

Tel: 004113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 21.000.000 TL

Yıllık: 38.500.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 \$

50 Euro

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için

Murat Akkün

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1597921

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4,5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.

Baskıldığı Yer: Serler Matbaası

Dağıtım: BBD Merkez

ISSN 1301-6717

KAPAK

2500 yıllık uygarlık harikası: Karız

Prof. Dr. Semih Koray

Bilimi yaşamın merkezine çekmek BİLKOOP'un temel hedefidir

2

Dr. Doğu Perinçek

Turfan'daki Karız kanalları

4

Doç. Dr. Alimcan İnyet

Türk Kültürü'nde bir harika: Karız

16

Roger D. Hansen

Karız: Turfan'ın yeraltı su kanalları

19

Yard. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz

Eski Türk şehirleri ve Semerkant

22

Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım ile söyleşi

"Bor ile Tronanın düşünüşü

Türkiye'yi dünyanın bir numaralı ekonomisi yapar

26

Arda Odabaşı

Osmanlı'da 1848 devrimcileri (Macar-Leh mülteciler)

31

Prof. Dr. Fahri Işık

2004 Atina'sında Olimpiyat "Ruhu", şovenizm ve bilimsel gerçekler

40

Prof. Dr. Coşkun Özgünel ile söyleşi

Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı

44

Dr. Cemil Şenalp

Mozart'ın operalarında anti-feodal yapı

50

Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu

Anne sütü ve gıda güvenliği

54

İz Birakanlar! Feyziye Özberk

Yaşamını, yazını, yazınbilime adanmış bir aydın:

Prof. Dr. Tahsin Yücel

62

Arkeo / Erkan İldiz

72

Bilimkurgu Ansiklopedisi - X-Y/ Zühtü Bayar

74

Matematiğin B&Ü'sü

80

Kitap Kurdu / Ayşegül Yılmaz

87

Sahaf / Erdem Ergen

92

Briç/ Enver Köksoy

93

Satranç / Ozan Çapan

94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu

96

Bilimi yaşamın merkezine çekmek BİLKOOP'un temel hedefidir

Bilimi yaşamdan ve devrimden koparmak, onun can damarlarını kesmek demektir. Ülkemizde bilimi yeniden yaşamın ve mücadelenin merkezine çekmek, BİLKOOP'un temel hedefidir. Bu hedefe ulaşmanın yolu, ülkenin gereksinimleriyle bilimin kucaklaşmasını sağlamaktır. Amacımız, Atatürk'ün hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğu biçimindeki özlü deyişini yaşama geçirmektir.

Prof. Dr. Semih Koray

(BİLKOOP Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu yılın Haziran ayında İşçi Partisi heyeti olarak Çin'e yaptığımız gezi sırasında Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde Turfan şehrinde karızla tanıştık. Karız, suyu, çölün altından buharlaşmasını engelleyerek iletmek için oluşturulmuş bir yeraltı kanal sistemi. Tünel boyunca belli aralıklarla yer yüzeyi ile kanalı birleştiren kuyular var. Yeraltında kanala verilen uygun bir eğimle, hem suyun yarçakımı dolayısıyla tünel içinde kendiliğinden akması, hem de hedefe ulaşıldığında yerin yüzeyine yeterince yaklaşmış olması sağlanıyor. Çinliler karızı Çin Seddi ve Büyük Kanal ile birlikte Çin'in üç harikasıdan biri olarak niteliyor. Günümüzde Turfan bölgesinde toplam 5 000 km uzunluğunda yaklaşık 1 000 farklı tünel sisteminden oluşan karızın tarihi 2 500 yıl öncesine kadar uzanıyor. Tanrı Dağı'ndan Turfan'a uzanan ana karızın uzunluğu 60 km ve yerin 110 metre derinliğinden başlayarak, Turfan'a vardığında yer yüzeyinin 10 metre altına kadar ulaşıyor.

Karızın öğrettikleri

MÖ 500 yıllarında ilk örnekleri verilmiş bu uygarlık ürününün kendisi kadar dikkati çeken başka bir olgu da, Doğu'dan bakıldığında Çin'in üç harikası arasında görülen karızın Batı'dan bakıldığında bugüne kadar her nedense görülmemiş olmasıdır. Gören herkesin hemen ilgisini çeken karız hakkında yapılacak çok yönlü

BİLKOOP Genel Kurulu'nun yapılacağı bu ay Çiviyazısı'nı BİLKOOP Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Semih Koray'a bıraktık. Sayın Koray'ın yazısı bu ayki kapak dosyamız olan Karız konusuna ilişkin değerlendirmeler de içerdiğinden, bu yazıyı aynı zamanda kapak dosyamızın bir parçası olarak değerlendiriyoruz. Karız konusunu işlemeyi önümüzdeki sayılarda da sürdüreceğiz.

ve derinlemesine araştırmalar, Orta Asya tarihine yeni bir ışık tutacak niteliktedir. Ancak böyle bir araştırmanın ortaya çıkaracağı herhangi bir yeni bulguyu beklemeden, çıplak ve ilksel gözlemlere dayanarak hemen şu çıkarımda bulunulabilir: Tanrı Dağı'ndan Turfan'a ulaşan bu yeraltı su ulaşım hattı, hiç kuşku yok ki, etkili bir toplumsal iş örgütlenmesini gerçekleştirmiş, yeterli teknik bilgi ve beceri birikimine sahip istikrarlı yerleşik bir hayatın göstergesidir. Turfan'daki karızın gerektirdiği teknik bilgi ve beceri, belli açılardan Çin Seddi'nin gerektirdiğinden daha da üstündür. Yerin onlarca metre altında kazılan 60 km uzunluğunda bir tünelin hem doğrultusunu hem de eğimini doğru ayarlamak ve bu tünelin işlevliğini sürekli kılabilecek biçimde yeraltı katmanlarının yapısından yararlanmak sadece deneme yanılmayla gerçekleştirilebilecek bir iş değildi.

Karız sözcüğünün kökeni ve anlamı ile bu sistemin ilk olarak kimler

tarafından nerede bulunduğu ve nasıl yaygınlaştığı konularında kesin bulgular mevcut değildir. Yapımı bugün bile ciddi bir teknik bilgi gerektiren bu kuyu-tünel sisteminin günümüzden 2 500 yıl önce nasıl gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Günümüzde hâlâ etkin ve yaygın biçimde kullanılan, diğer bir deyişle henüz aşılammış olan bu sulama tekniği, kendisini bundan binlerce yıl önce gerçekleştirmiş ve uygulamış olan toplumsal sistemin düzeyinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan Çinlilerin karızı bir uygarlık harikası olarak nitelermeleri kuşkusuz son derece yerinde bir belirlemidir.

Karız sistemi, gören herkeste merak, ilgi ve heyecan uyandırmaktadır. Üstelik karız, değişik bilim alanlarıyla ilişkili olduğu için çok yönlü bir ilginin odağı olma adaydır. Tarih, mühendislik, ziraat ve jeoloji bu açıdan ilk akla gelen alanlardır. O zaman, karızın doğurduğu merak ve ilginin bugüne kadar tekil ve bireysel nitelikte kalıp, bu konunun bilim gündemine yerleşememiş olmasının nedeni nedir? Kabahat karızın mıdır, yoksa bilim gündeminin mi? Açık olan, günümüzün "küreselleştirilmiş" bilim gündemine göre karızın "makbul" konular arasında yer almadığıdır. Demek ki, Orta Asya tarihinin yeniden yazılmasına yol açabilecek nitelikte böyle bir konu, bilim insanlarına "itibar ve para" kazandıracak, mevcut gündeme göre

bilim topluluğu içinde yükselmeleri ne yol açacak bir konuma sahip değildir.

Bilimin sahteleştirilmesi

Esasen bütün bilim tarihi boyunca, insanlığın önünü açacak bilim gündemiyle, küreselleştirilmiş sisteme dahil bilim insanlarının "önünü açacak" bilim gündeminin günümüzdeki kadar farklılaştığı bir dönem belki de hiç yaşanmamıştır. Bilim, yaşamın merkezinden uzaklaştırılarak, toplumun kıyasına sürgüne gönderilmiştir. İçinde yaşadığımız dönemde bilim, dünyayı değiştirmenin ve geleceği kurmanın aracı olmaktan çıkartılmış, yaşamın kıyasında sipariş üstüne üretim yapan, cümlü kadar yer yakan, güdükleştirilmiş teknik bir etkinliğe indirgenmiştir. Çağımız, emperyalizmin geçmişte itibar kazanmış tüm kavramların içini boşaltıp sahteleştirdiği bir çağdır. Bilim de, bu sahtecilikten nasibini en başta almış olan kavramlardan biridir. Çok yönlü bu sahteciliğin önemli görünümlerinden biri, yaratmış olduğu "meraksız bilim insanı" tipidir. Merak ve yeni gerçeklere ulaşma heyecanının, bilim insanının temel güdüsü olmasından daha doğal bir şey yoktur. Oysa günümüzde itici güç olarak, bu merak ve ilginin yerini, hangi "araştırmaların" ve hatta gidererek bu araştırma sonucunda elde edilecek hangi "sonuçların" ne gibi "para ve kariyer" imkânları sağlayacağı almıştır. Bilimde fazla merak artık neredeyse göz çıkartır hale gelmiştir.

Esasen emperyalizmin insanlığın önüne koyabileceği yeni bir gelecek tasarısı olmadığı için, bilimi yaşamın merkezinden tutmasına da olanak yoktur. Bilimsel Devrim'in esas işlevi, Ortaçağ'ın dünya görüşünü yıkarak, ideolojik düzlemde demokratik devrimlerin önünü açmak olmuştur. Kapitalizm, gerileştikçe, bilimin bu öncü rolünün törpülenmesine ve bilimin denetim altına alınmasına daha çok gereksinim duymuştur. Bu hedefe, bilginin metalaştırılması ve bilimin salt bir üretici güç derekesine düşürülerek ideolojik etkilerinden arındırılması yoluyla ulaşılmıştır.

Bilginin metalaştırılması, bilimsel bilgi üretiminin piyasa mekanizmasına bağlanması demektir. Artık "makbul" bilgiler, kısa crimde ve dolaysız olarak ya üretime aktarılıp para getiren ya da emperyalizmin elinde siyasi ve askeri güce dönüşen bilgiler haline gelmiştir. Bilimsel kariyer ve itibar, bu ölçütlerle belirlenen gündemin uygulanmasında gösterilen yararlığa bağlanmıştır. Dolayısıyla bilim, geçmişteki öncü rolünden "arındırılmış", emperyalizmin gereksinimlerinin karşılanmasına yarayan artçı bir konuma sıkıştırılmıştır. Bilim insanlığın önünü açan merkezi bir etkinlik olmaktan çıkartılıp, güdükleştirilmiş teknik nitelikte sıradan bir işe indirgenmiştir.

Bilimin salt bir üretici güç derekesine düşürülmesi, aynı zamanda onun materyalist özünün boşaltılması anlamına gelmektedir. Günümüzde bu sürecin vardığı nokta bilim ile bilim dışına "demokrasi adına eşit nuamele" yapılmasıdır. Yaşam, aralarında geçirgenliğin bulunmadığı farklı alanlara bölünmüş ve bilim, etkisi kendi alanı dışına taşmayan bir etkinliğe dönüştürülmüştür. Kendi içinde de birbirinden yalıtılmış dar uzmanlık alanlarına bölünen bilimin yaşamdan yalıtımı böylelikle daha da pekiştirilmiştir. Emperyalizmin, temel istemi "bilimden özgürlük" olan Ortaçağ ile buluşması gerçekleşmiştir.

"Evrensellik", emperyalizmin gündeminin tüm bilim dünyasına dayatılmasının aracı haline getirilmiştir.

"Özgürlük", kişinin sahip olduklarını tüketme özgürlüğüne indirgenerek, bilimin insanlığı özgürleştirici işlevi ortadan kaldırılmıştır. "Yansızlık", bilim ile bilim dışı arasında tarafsızlığa; "kuşkuculuk" da bilimden kuşkuya dönüştürülmüştür. "Hoşgörü", geçmişte bilimin çatıştığı tüm gerici unsurları yeniden etkinleştirmenin; "uzmanlık" da, bilim insanlarını pusulasızlaştırmanın aracı haline getirilmiştir. Özlerinden yoksun bırakılıp sahteleştirilen bu kavramlar, aynı zamanda bilim insanlarının kendilerine biçilen yeni işlevi kabullenmelerini sağlamanın ideolojik araçları olarak kullanılmıştır.

BİLKOOP Genel Kurulu'na giderken

Bilimi yaşamdan ve devrimden koparmak, onun can damarlarını kesmek demektir. Ülkemizde bilimi yeniden yaşamın ve mücadelenin merkezine çekmek, BİLKOOP'un temel hedefidir. Bu hedefe ulaşmanın yolu, ülkenin gereksinimleriyle bilimin kucaklaşmasını sağlamaktır. Bu kucaklaşma, hem ülkenin ve ulusun önünün açılmasında mevcut bilim birikiminden yararlanmayı kapsar, hem de bilim gücümüzün ve gündemimizin bu amaçla yönlendirilmesini içerir. Diğer bir deyişle, amacımız, Atatürk'ün hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğu biçimindeki özlü değişini yaşama geçirmekti. Cumhuriyet Devrimi'nin dayandığı temel unsurlardan biri olan bilimi yeniden bu devrimci konumuna yükseltmektir.

On yılı aşkın bir süredir yayın hayatını sürdüren *Bilim ve Ütopya* dergisi, bu görevi çeşitli düzlemlerde yerine getirmeye çalışmıştır ve kooperatifimizin amacına ulaşmasında sahip olduğumuz en önemli araçtır. Bu sayıda gündeme getirdiğimiz *karız*, bu yaklaşımımızın bir örneğini oluşturmaktadır. Bilimi yaşamın merkezine çekme görevimizi, ancak doğru bilim gündemini yakalayıp, bu gündem etrafında ülkemizin seçkin bilim insanlarıyla birleşerek yerine getirebiliriz. BİLKOOP'un 18 Eylül 2004'te gerçekleştirilecek olan genel kurulunu *Bilimi Yaşamın Merkezine Çekme Genel Kurulu* yapalım.

- Bilimi dünyayı değiştirmenin ve geleceği kurmanın bir aracı haline getirmek isteyen,

- Bilimi ülkenin, ulusun ve insanlığın önünü açacak yeni gerçeklere ulaşmanın heyecanının yaşadığı yer olarak gören,

- Yalnızca değiştirme olanağına sahip olmadığı doğa ve toplumsal gelişim yasalarının önünde boyun eğen,

- Özetle bilimi hayattaki en gerçek yol gösterici olarak gören tüm bilim insanlarımızı, birikimlerini BİLKOOP'ta birleştirmeye çağırıyoruz.

Tanın Dağı eteğindeki 2500 yıllık uygarlık harikası Turfan'daki Karız Kanalları

Turfan'a 60 kilometre uzaktaki Tanrı dağlarından ve yeraltı kaynaklarından su getiren, toplam 5000 kilometre boyundaki yeraltı kanalları Çin Seddi ile eşdeğerde sayılıyor. Karız harikası, insan yaratıcılığının doruklarından biri. Ve Türk tarihçilerinin yazdıkları ciltler dolusu eserde, Karız gerçeğine rastlanamıyor.

Dr. Doğu Perinçek

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ne ilk kez 1977 yılında gittiğim zaman, Tanrı Dağı eteklerinden Turfan'a uzanan yeraltı kanallarının önemini öğrenememişim. O ziyaretimizde kanalların uzunluğu ve teknolojik özellikleri konusunda yeterince bilgilenebilmiş ve eserin mucize değeriindeki büyüklüğünü kavrayamamışım. Bu seferki gidişimde anladım. İşçi Partisi Heyeti olarak, 2500 yıl öncesinin uygarlık harikasını coşkuyla karşıladık. O andan başlayarak Çin gezisi bizler için Karız merkezli bir içerik kazandı. Orta Asya uygarlığının derinliklerindeki belki en önemli eseri keşfetmiştik. "Keşfetme" sözcüğünü hoşgörün, oraya geleceğiz.

**60 km uzaktan
tünellerle getirilen su**

Tanrı Dağı eteklerinde 110 metre

derine iniliyor ve oradan Turfan'a kadar 60 kilometre (evet 60 kilometre, yani kuş uçuşu İstanbul'dan İzmir'e kadar) uzaktan su taşıyan yeraltı kanalları yapılmış. Başlangıçta yerin 110 metre altında olan kanal, daha sonra 90, 80, 70 ve en son Turfan'a vardığı zaman yerin 10 metre altında.

**Çölün altında toplam 5000 km
uzunluğunda tüneller ağı**

Tanrı Dağı'nın eriyen karını ve yer altındaki zengin su kaynaklarını birleştirip yerleşim ve tarım alanlarına akıtan bir sistem kurulmuş. Kanalların toplam boyu 5000 kilometre; Türkiye ölçülerine vurursak, Edirne-Ardahan yolunun aşağı yukarı üç katı.

Suyu buharlaşmadan taşıyabilmek

Su kanalları sistemi, çölün altında bir ağ gibi. Amaç, suyu buharlaşmadan Turfan'a ve diğer yerleşim

yerlerine taşımak. Bilindiği gibi Turfan, deniz yüzeyinin 160 metre kadar altında. Çok sıcak. Tanrı dağları ile Turfan arasında çöl var. Ve suyun o çölü, yerin üstünden geçmesi mümkün değil.

Kuduklar

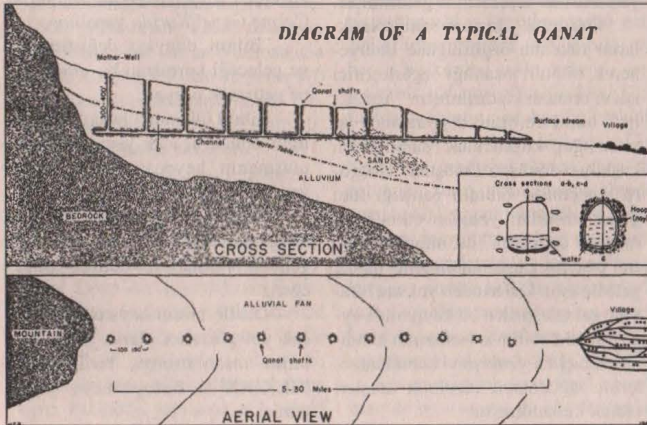
Su tünellerinin yüksekliği 1,5 metre kadar. İnsan, içinde ancak eğilerek durabiliyor. Çalışma koşulları zor. Kanalları açanlar diz çökerek toprağı kazmışlar. Kanalin çökmesi için içi taşla veya madencilerin domuzdamı dediği cinsten tahta malzemeye örülmüş.

Kazılan toprağın boşaltılması ve içinde çalışan insanların hava alabilmeleri için, kanalı belli aralıklarla yeryüzüyle birleştiren kuyular açılmış. Uyurlar, bu kuyulara "kuduk" diyorlar. Bizdeki "y" onlarda "d" sesi oluyor genellikle. Bizi gezdirenlere sorduk, bu kuyular kanaldan yukarı doğru mu açılmış, yeryüzünden kanala doğru mu diye, gezdirenler bilmiyorlardı. Ancak daha sonraki araştırmada Murat Akkün arkadaşımız, bu kuyuların yeryüzünden aşağı doğru açıldığını saptadı. Pekii 110 metre veya 80 metre veya 30 metre aşağıdan geçen bir kanalın geçtiği nokta, yeryüzünden nasıl belirlenebilmişti?

**2500 yıl önce
Roma ve Atina doğarken**

Bütün bunların yapılmasına ne zaman başlamışlar? Bundan 2500 yıl önce, yani Milattan Önce 500'lerde...

Daha Roma emekleme çağında, Atina yeni doğuyor.

Sonrasına da bakalım, Roma ve Atina kentlerinin doruk döneminde Turfan'daki Karız kanallarıyla karşılaştırılabilecek düzeyde bir uygarlık ve teknoloji eseri yoktur. Şüphesiz Turfan'daki Karız teknolojisinin arkasında çok önemli bir bilimsel birikim olduğu anlaşılıyor. Merakınızı kıskırtmıyor mu?

Fırat, Nil, İndüs ve Sarınehir boylarındaki sulamaya karşılaştırılmalı

Kanımcı Orta Asya çöllerinin ortasında, Turfan'daki Karız kanalları; Sumerlerin, Hintlilerin ve Çinlilerin sulama kanalları ve Mısır ehamları gibi uygarlık harikaları ile karşılaştırılacak önemdedir. Belki de onlardan daha gelişmiş bir bilimsel birikimi ve teknolojiyi gerektirmektedir.

Üç Harikadan biri

Çinliler bu kanalları, bugün Çin Halk Cumhuriyeti topraklarındaki üç harikadan biri olarak saptıyorlar.

Harikalar şunlar: 1) Çin Seddi. 2) Turfan'daki Karız kanalları. 3) Pekin-Hanzhou arasındaki Jinhan kanalı.

Karız kanalları, Çinlilere göre, Çin Seddi ile eşdeğerde bir uygarlık harikası. Gerçekten de öyle. Hatta dahası tartışılabilir.

Orta Asya tarihçilerinin sırrı

Çinliler, bu kanalların Çin Seddi kadar önemli olduğunu söylüyorlar,

fakat kimse duymamış ve gerçek boyutlarıyla kimse yazmamış. 40 yıldır Orta Asya tarihi üzerinde çalışırım, okurum, öğrenirim. Bir de *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* başlığını taşıyan 30 yıl önce yazdığım kitabım var; Orta Asya toplumlarının tarihsel gelişmelerini inceliyor(1).

Çin'den döner dönmez, Karız kanallarının uygarlık tarihindeki önemine hiçbir kaynaktan, nasıl oldu da rastlamadım diye yeniden Orta Asya tarihlerine kapandım. Kütüphanemde çok geniş ölçüde yer alan cilt cilt kitapların sayfalarını mecnun gibi çeviriyorum, çeviriyorum... Yeniden şaşırdım. Benim gördüğüm kadarıyla, ne Rus tarihçilerinde, ne Batılı tarihçilerde, Turfan'daki Karız kanallarını gerçek boyutlarıyla bulmak mümkün değil. "Turfan'da kanallar, samıcılar var" gibi genel belirlemelelere rastlanıyor.

Kanalı, samıcı olmayan şehir var mı, elbette olacak. Hani nerede 5000 km uzunluğundaki tüneller ağı? Nerede 60 km uzaktan yerçekimi kullanılarak pompasız, motorsuz su taşıma sistemi? Hiç olmazsa Barthold yazmıştır diye düşündüm, onda da gerçek boyut ve anlamıyla yok.

Orta Asya tarihçilerinde, Turfan Karız kanalları, herhangi bir sulama kanalı gibi görülüyor. Gumiliev'in *Etnogenez*'inde şu var: "Turfanlılar, İranlıların yeraltı su teçhizatı sistemini -Kehrizler- kurmayı öğrenmiş-

lerdi. Bu kehrizler sayesinde sulanan alan, çok sayıda ahaliyi besliyor, yılda iki defa ürün alıyorlardı"(2).

Olayın hiç olmazsa birazcık farkında olduğu için, yine Gumiliev'in *Hunlar* kitabından dürbünle bulabildiğimiz bir alıntı: "Turfan vadisinin ilk sakinleri, (...) özel sulama usullerini ve çöl ikliminde yaşama tarzını iyi biliyorlardı"(3).

En kabadayı bu boyutta yazıyor.

Turfan bölgesinde Rus, İngiliz, Fransız, Alman, Japon, Amerikalı, Macar vb bilim adamları ve gezginler araştırmalar yapmışlar. Bu araştırmaları, Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya* kitabında akıcı ve tatlı bir dille anlatır(4). Batı'nın bilim adamları ve misyonerleri, kumların altındaki medeniyeti görmüşler; binlerce sandık yükündeki sanat eserlerini ve tarihi kitapları yükleyip götürmüşler; örneğin içlerinde bir göçebe kültürüyle değil, fakat dünyada eşine az rastlanır köklü bir kent uygarlığıyla karşı karşıya geldiğini anlayan, Rus araştırmacısı Kozlov gibi bilim adamları da var(5); ancak bu araştırmacılar, Karız kanalları hakkında, benim ulaştığım kadarıyla, birkaç övücü cümlelerin ötesinde bir değerlendirme yapmamışlar.

Diyeceksiniz ki, onlar Batı tarihçisi ve Rus tarihçisi... Bizim Türk tarihçilerimizin, Türk kültür ve uygarlık tarihçilerinin kitaplarını açınız, Turfan'daki sulama tünelleri sistemi, yine gerçek boyutlarıyla yok.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*'nde, Turfan bölgesinde, yılmadan araştırmalar yapan A. Stein ve St Julien'den aktararak su bilgisi veriyor: "Gene seyyahlardan öğreniyoruz ki, toprağın yüzünde hüküm süren kuraklığa rağmen, ovanın altında pek çok yeraltı suları mevcuttu. Sayısız kuyular ovadaki tarlaları suluyorlardı. Ayrıca yeraltı

Sarımsılarına da pek çok kıy-
met verilmişti”(6).

Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenle-
ri*’nde, “Su Çıkarılması” baş-
lığı altında değerli bilgiler ve-
riyor; suyun Asya hayatındaki
önemini vurguluyor. Hatta
Marti Raesenen’e atfen “bo-
ru” sözcüğünün Uygurca ve
Doğu Türkçesindeki “muri”
(baca, su oluğu, bina deresi)
sözcüğünden değişerek günü-
mize geldiğini belirtiyor(7).

Alıntılarla zamanınızı al-
mayacağız, Orta Asya tarihi
ve kültür tarihimiz üzerine
yazılan kitaplarda, Turfan
Kanzları konusunda önemine
uygun bilgi bulunmuyor.

Kuyu ve sarnıç, dünyanın
her yerinde ve her şehrinde su
veya bu tarihte yapılmıştır.
Bizim Kemaliye’nin Apçağa
köyünde de yerin altında açıl-
mış su kanalları var. Örneğin
“Molla Osmangilin bağı” di-
ye anılan bizim eski bağımı-
zın suyu da 500 metre uzun-
luğundaki tünelden geliyor.
Köydeki bağlara bir tür “keh-
riz” sistemiyle su sağlanmış-
tır. Oysa Turfan’daki Karız
harikası, rastlanır türden bir
su kanalı değil, insan yaratıcı-
lığının doruklarından biri. Ve Türk
tarihçilerinin yazdıkları ciltler dolu-
su eserde, ölümlerin nasıl gömüldüğü
sayfalarla anlatılıyor, fakat Karız
gerçeğine rastlanamıyor. Batı kay-
naklarında ne varsa, o!

Yine olayın biraz farkında olan-
lar, 1930 yılında Atatürk’ün önderli-
ğinde yüz adet basılan *Türk Tarihi-
nin Ana Hatları* kitabını hazırlayan-
lardır. Turfan’daki kültür incelenir-
ken, Türklerin sulama ve kanal açma
işinde usta oldukları belirtiliyor ve
çöl kumları altındaki arkların önem-
li bir uygarlık eseri olduğuna dikkat
çekiliyor(8).

Avrupamerkezli “Türkçülük”

Heyecanlanarak değerli tarihçile-
rinizi aradım. Bazıları Karız’dan ha-
berimiz var dediler. Ancak bu büyük
tarihi sırrı sakladıkları anlaşıyor.

Aslında olay şudur: Bizim tarih-

çilerimiz de Türk tarihine Avrupa-
merkezli bakmaktadırlar. Hele en
Türkçü olanlar, daha Avrupamerkez-
lidir. Çünkü onlar Türkçülüğü, Avru-
pa’nın tanımladığı, sınırladığı ve
görmek istediği gibi anlamışlardır.
Türkçülüğün içeriği. Onlara Batı’dan
dayatılmıştır. Türkçülükleri, daha
çok eski Türk kavimlerinin cenga-
verliğine methiyelerle sınırlıdır. Hat-
ta o cengaverliğin arkasındaki devlet
ve ordu örgütlenmesini ve ekonomik
temeli bile araştırma ve açıklama
eğiliminde değillerdir. Bu nedenle
cengaverlik Türk’e, uygarlık ise, Ba-
tı’ya bırakılmıştır. Bu paylaşımın
kökeni de aslında Batı’dır. Türkçüle-
rimiz, istedikleri kadar aksini söyle-
sinler, yazdıkları ortadadır; milliyet-
çilikleri bile Avrupa ırkçılığının bir
türevidir. Asya’nın birlikte yaşama
kültürünü hiç anlamamışlardır. O ne-
denle Türkçülüğü, Türklere en ya-

kın, akraba, karındaş kavim-
lerle tarihsel miras kavgası
vermek olarak sunmuşlardır.
Orta Asya’nın ortak uygarlık
mirasını orasından burasın-
dan çekiştirmeyi ve en sonun-
da tutup koparmayı bir mari-
fet olarak görmüşlerdir. Oysa
Divani Lügat-it-Türk’te yer
alan çok güzel bir atasözünde
belirtildiği gibi, “Bori koşmı-
sın yemes”, yani “Kurt kom-
şusunu yemez”(9). Ama bi-
zim Türkçülerimizin işi, kom-
şularını yemekdir.

Orta Asya uygarlık tarihi
ve genel olarak Orta Asya
toplumlarının gelişmesi yazıl-
ırken, Karız harikası başlı
başına bir kanıt olarak değeri-
lendirilmemiş ve en azından
bir Orhun Yazıtları kadar
araştırılmamış ve yerli yerine
oturtulmamış ise, tarihçiler
Karız olayını görmemişler
demektir. Çünkü görmek, ben
gördüm demekle olmaz, bo-
yutlarını, derinliğini, önemi-
ni, tarih içindeki yerini gör-
mekle olur. Ve tarihinin her-
hangi bir olguyu görmüş ol-
masının biricik kanıtı, göster-
mesidir. Göstermeyen tarihçi,
görmemiştir.

Şurası da garip değil mi-
dir? Çinliler, Turfan’daki karız ka-
nallarını Çin’deki üç büyük harika-
dan biri olarak görüyorlar ve bu de-
ğerlendirmeye, Batı tarihçilerinde ve
Türk tarihçilerinde rastlanmıyor.
Oysa Orta Asya tarihleri hele son za-
manlarda Çin kaynaklarından yazıl-
maktadır.

Demek ki, kaynakları Batı’nın
gözlüğüyle okuyoruz; bize gösteri-
lenleri Batı’nın gözüyle seyrediyor-
uz ve söylenenleri de Batı’nın kula-
ğıyla dinliyoruz. Orta Asya tarihçile-
rimizin gözleri, gözlükleri ve kulak-
ları da Avrupamerkezli.

Marko Polo’nun getirdiği söylenen erişte

Bu durumda bizim bir gezide gör-
düğümüz Karızı, bir keşif gibi algıla-
yıp, getirip Bilim ve Ütopya dergi-
sinden dünyaya ilan etmemiz, Marko
Polo’nun Asya’da bulduğu erişteyi

İtalya'ya getirmesi gibi bir şey oluyor. Marko Polo var mıydı yok muydu, onu tartışmıyoruz. Ancak Asya'dan getirilen eriştenin İtalya'da makarna ve Ortadoğu'dan alınan pidenin de pizza olduğu biliniyor.

Orta Asya tarihi yeniden yazılacaktır

Bu kanallar, Orta Asya tarihinin yeniden yazılmasını gerektirecek önemdedir. Kanımca Orta Asya tarihini ve uyarlık birikimini aydınlatmada Orhun Yazıtları kadar değer taşır. Hatta daha fazla. Çünkü Orta Asya kavimlerinin yazıları olduğu, Orhun Yazıtları olmasa da biliniyor. Batı'nın burada fazla bir diyetmesi yok. Ancak Orta Asya vahalarında, binlerce yıl önce, Çin Seddi ile eşdeğerde bir bilimsel birikim ve teknolojinin bulunması, "bilim" alemindeki yerleşik önyargıları sarsıyor.

Karız biliniyor, gözle görülüyor, ancak gösterilmeye açıklanmaya değer bulunmamış. Çin Seddi üzerine yapılan araştırma ve yayınların sayısını düşününüz ve Karız ile karşılaştırınız. Niçin? Biri yerin üstünde, ötekisi yerin altında, onun için mi? Çünkü o zaman, Avrupamerkezli safsatalar çökecek, dağılacak, tarih değışecek.

Karız, bir anlamda tarihin dışında tutulmuş. Eh o zaman tarih içindeki yerine oturtulmaması normal oluyor. Yukarıda keşif dedik ya, işte keşfimiz bu!

Orta Asya tarihi üzerine konuşmuş olan Avrupamerkezli hükümlerin kaldırılmasında, Karız kanalları çok önemli bir işlev görecektir.

Hayranlık uyandıran yerleşik kültür iradesi

Avrupamerkezci Orta Asya tarihlerine göre, orada bozkır halkları yaşamaktadır. Bu halklar esas olarak göçbedir; kabile hayatı yaşamaktadır; sınıflara bölünmemiştir ve hesaba katılacak bir şehir kültürü yaratamamışlardır. Barbarlığın bilemediniz yukarı düzeyine ancak gelmişlerdir ve çevre uygarlıkları yağmalayarak yaşamaktadırlar, vb. vb.

Peki bu Karız nasıl açıklanacaktır?

Bütün ansiklopediler ve tarih kitaplarımız hâlâ matbaanın 15. yüzyılda Gutenberg tarafından icat edildiğini yazadursunlar, Uygur mağaralarında bulunan 9. yüzyıla ait basım tezgaahları nasıl açıklanacaktır?

Turfan bölgesinde bulunan, Uygur zamanından kalma, ancak gelişmiş bir meta ekonomisinde bulunabilecek, mülkiyet ve borçlar hukukuna ilişkin sözleşme metinleri vb. göçebe tarihinin neresine sığdırılacaktır?

Asya kıtasının geniş alanlarına hükmeden büyük siyasal örgütlenmenin ekonomik temelini sıfır atlı göçebe kültürüyle açıklanması mümkün müdür? Örneğin Göktürkler'de 28 çeşit rütbe olduğu hatırlanırsa(10), bu örgütsel düzen ve disiplinin, bu hiyerarşinin, eşitlikçi kabile toplumuyla açıklanmasına imkân var mıdır?

Yüzbinlerce askerden oluşan Orta Asya ordularının binlerce kilometre ötelere taşınabilmesi, milyonlarca kilometre kare alanı kapsayan hakimiyet alanlarında yönetimin, ekonominin, güvenliğin, verginin, asker toplanmanın örgütlenmesi ve işlemesi neyle açıklanacaktır?

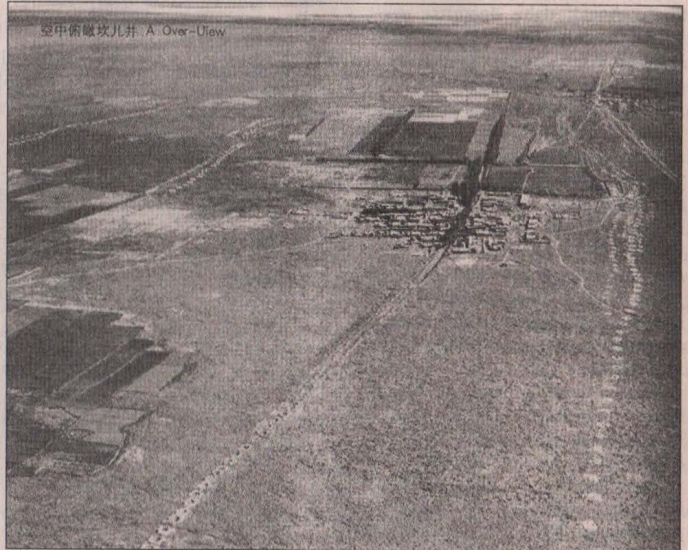
Kent ve göçebe kültürüne yüklenen toplumsal-ekonomik rütbeledirmenin, Asya toplumları incelen-dikten sonra yeniden ele alınması gerekmez mi?

Sorular uzar gider...

Ancak saptanması gereken çok önemli bir gerçek var. O da Turfan'daki yerleşik kültür iradesidir. Tanrı Dağları eteklerinde bol su var, gerçekten "Tanrı dağı", cennet gibi çayırılar, otlaklar var. Orada hayvanlarınızı otlatabilirsiniz. Ancak hayvanlarını otlağa götürmek yerine, suyu 60 kilometre çölün altından geçirip, yerleştiği vahaya taşıyor. Bu muazzam bir yerleşme iradesine ve yerleşik kültür kararlılığına işaret etmektedir. Onun için, Mesudi gibi Arap seyyahlarının saptadığı gibi, Orta Asya'da "şehir çoktur" diye saptamak yetmiyor; Turfan'daki kentleşme iradesinin arkasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel birikimi araştırmak ve açıklamak gerekiyor. Bu iş, tarihin maddesini açıklama işidir. En önemlisi budur. Türk tarihçilerinin tarihin maddesiyle ilgilenmedikleri ve Avrupamerkezliliğe tutsak düştükleri için yapmadıkları da budur.

Kamu girişiminin insanlığa büyük armağanı

Karızı bin yıllardır inşa eden, yıkıldığı zaman yeniden onaran irade, bir kamu iradesidir; bir siyasal iradedir. Karız olayı, bir özel girişim işi değildir; kamu girişimidir.

Ve bu boyuttaki kamu girişimciliği, Avrupalılara göre de, "Asyatik" bir olgudur.

Biz ifade edecek olursak, Karız harikası bir Asya harikasıdır.

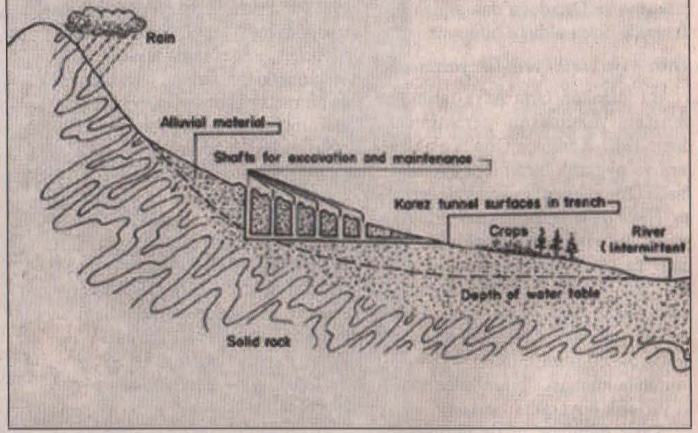
Burada Asya vurgusu ne anlama geliyor? Avrupamerkezci-lerin Asya'ya yüklediği anlamı hatırlayalım...

Bilindiği gibi Wittfogel gibi bazı Batılı bilim adamları, Asya ile devlet girişimciliğini eşitleyen teoriler üretmişlerdi. Daha sonra bu teoriler, "Asya tipi üretim tarzı" diye geliştirilmişti. Bu teorilere göre, Asya'da girişimcilik devletteydi. Asya'da devlet, büyük örgütlenme ve emek gerektiren büyük sulama kanalları vb. yaptırarak, ekonomik gelişmede önder bir rol oynamıştı. Devletin bu girişimciliği, yine Avrupamerkezci teorisyenlerimize göre, bireysel girişimin önünü kesmiş ve Asya toplumlarının kapitalizme geçiş yollarını tıkamıştı. Asya toplumları, bu nedenle bir kısır döngü içine girmişlerdi ve kendi dinamikleriyle gelişme olanaklarını kaybetmişlerdi. O nedenle Asya toplumlarına dış dinamığın müdahalesi gerekiyordu.

Görüldüğü gibi bu teori, aslında Asya'yı sömürgeleştirmenin teorisiydi. Ancak daha önemlisi, Asya'nın üstünlüğünü, Asya'nın geri kalmasının nedeni olarak açıklıyordu. Karl August Wittfogel, bu tezlerini ispatlamak için, yalnız birinci bölümü 767 sayfa tutan, *Çin'in Ekonomi ve Toplumu* başlıklı bir kitap yazmıştı. Kitabın alt başlığında "Büyük Bir Asyatik Tarım Toplumu'nun Bilimsel Tahlil Denemesi" yazıyor(11). Bu yazıyı yazarken, yeniden bir gözden geçiriyorum. Wittfogel, özellikle Çin'in feodal dönemdeki büyük sulama tesislerine, kanal sistemlerine, su pompalarına vb. kafayı takmış.

Büyük devlet projeleri ve kamu girişimciliği, Turfan'daki karızlarda da görüldüğü gibi, aslında Asya'nın üstünlüğüdür. Devlet, ister Asya'da ister Avrupa'da, ister dünyanın başka yerinde olsun, tarih boyunca uygarlaşmanın biricik lokomotifidir.

KAREZ IRRIGATION SYSTEM

Yeni bir toplum ancak devlet aracılığıyla kurulabilir; devrimle yapılan budur. Öte yandan eğer devlet artık tükenmiş olan bir sınıfın elindeyse, o devletten kurtulmak ve yeni toplumu örgütleyecek bir devlet kurmak, tarihin gündemine girmiş demektir. Dolayısıyla yeni toplumu düzenleyecek her sınıf, işe devleti ele geçirmekle, kendi devletini kurmakla, yani devletçilikle başlar, başlamıştır, başlamaya mecburdur.

Sumer, Çin, Hint, Mısır, Orta Asya, Atina, Roma, Emevi, Abbasi, Osmanlı vb. bütün uygarlık atılımları devletin önderliğinde olmuştur ve başka türlü de olamaz. Kapitalist uygarlık da, burjuvazinin devrimci devletinin önderliğinde kurulmuştur. Bugün çürüyen emperyalist-kapitalist sistemin yerine, yeni sosyalist uygarlığın kurulmasında da, önder güç devlettir. Devrimci sınıf, yeni toplumu devleti aracılığıyla örgütler. Ve artık insanlık, ancak kamu mülkiyetiyle ve büyük kolektif projelerle çözebileceği sorunların eşğine gelmiştir. Önümüzdeki çağın mülkiyet sistemi, kamucu, yani devletçi ve toplumcu olacaktır. Bu nedenle Asya'nın Turfan'daki Karız kanalları gibi 5000 kilometre uzunluğundaki yeraltı tünel sistemleri kurarak yarattığı kamucu tecrübe birikimi, geleceği kurmak için çok önemli bir tarihsel mirastır.

İnsanlık, Asya'nın kamuculuğundan, devletçiliğinden çok şey öğreneceği bir çağa girmektedir, Asya çağına.

Turfan'daki Karız kanalları devasa bir kamu örgütlenmesi olarak ve aynı zamanda tarihsel sürekliliğiyle yeniden incelenecek ve değerlendirilecektir.

Kamu iradesi ve girişimi olmasaydı, ne Çin Seddi olurdu, ne Karız kanalları!

Yine kamu girişimi olmasa, Karız geleneği Turfan havzasında 2500 yıllık bir süreklilik gösteremez ve çöl kumlarının altında kaybolur giderdi.

Turfan'da kavimler harmanı

Şimdi o 2500 yıla kuş bakışıyla bakalım.

Turfan'daki eski Gao Chang (Kara Hoca) şehri harabesinin önündeki müze duvarında, Turfan tarihinin dönemleri şöyle özetleniyor:

- MÖ 108 - MS 450: Gu-Shi prensliği (İslam Ansiklopedisi'ne göre, MÖ 206 - MS 220)(12).

- MS 450-640: Gao Chang prensliği.

- 640-800'ler: Jiaohe (Yargun) prensliği.

- 856-1209: Hiu Hu (Turfan Uy-gur) devleti.

Ancak bu tarihler ile çeşitli tarih-

çilerin verdiği bilgiler, bu arada İslam Ansiklopedisi'ne Prof. Dr. Ba-haeddin Ögel tarafından yazılan Turfan maddesindeki tarihler(13) arasında bazı farklar var. Ancak bizim konumuz bunları tartışmak değil, Turfan'daki kavimler harmanını saptamak.

Gumiliev, *Hunlar* kitabında, Turfan bölgesinde bilinen ilk dönemde, Doğu İran'lıların, daha doğrusu Soğdiana'lıların yaşadığını, Grumm-Grijmayla tarafından ispatlanmış sayıyor ve ekliyor: "Bu insanlar özel sulama usullerini ve çöl ikliminde yaşama tarzını iyi biliyorlardı."(14).

Ligeti ise, Avrupa'lı bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara dayanarak, Turfan ve Koço'da yaşayan en eski halkın, Khotanlılar gibi İran'lı olmadıklarını, hatta İç Asya'ya karışmış olan Hint'lilerden de olmadıklarını, Toharca denen Avrupa'lı bir dil konuştuklarını belirtiyor. Turfan'ın bu eski halkına Toharlar deniyor. Bunlar daha sonra Türklerin içine karışıp kaynaşıyorlar(15).

Klysthomy ve Sultanov da, bölgede önce İran (Soğd) ve Tohar (Hint Avrupa) halklarının bulunduğunu belirtiyor(16).

Gumiliev, "Etnogenez" başlıklı kitabında ise, Turfan'ın yerli halkına Tohar adının bugün verildiğini, bunların Hint-Avrupa grubunun farklı dillerini konuştuklarını, aralarında Avrupa'da bilinenlere benzemeyen Batı Ari dilinin de bulunduğunu saptamaktadır. Ülkenin güneybatısında Tibet'li göçebe kabileler yerleşmişlerdi. Miladın ilk yüzyıllarında Kaşgar'dan güneye doğru Hoten'e kadar Sakalar/İskitler vardı ve bunlar daha sonra Çin'li göçmenlerle birlikte Turfan'a gelerek Kao-Chang prensliğini kurmuşlardı(17).

Turfan bölgesinin çevresine bakıldığında zaman, batı-

sındaki eski uygarlık merkezleri olan Hotan, Kuça, Karaşar, Tarım havzası ve doğusunda Karakhota ve Kan-cov'da Doğu İranlı kavimler, Soğdlar, Hint kökenliler, Tibetliler, Sakalar/İskitler, Junglar, çeşitli Türk kavimleri ve Çinliler yaşıyordu. Bölge tam anlamıyla bir kavimler harmanıydı ve bu harmanlanma daha sonra da devam etti.

Çinliler Turfan'a ancak MÖ 2. yüzyılda ulaşmışlar ve orada Ch'e Shi (Çeşi okunur) ismini taşıyan az nüfuslu fakat bağımsız yaşayan bir halkla karşılaşmışlar(18). Bu prenslik Ch'e-Shi adını daha sonra alıyor. Prensliğin ilk adı, çeşitli kaynaklarda ve Türkçe çevirilerde farklı yazılıyor: Turfan Müzesi'nde Gu-Shi, Gumiliev'in çeşitli eserlerinin Türkçe çevirilerinde Ku Shi, Kui-chi,

Che Shi, Kiu Şe; Eberhard'ta Guçi ve Kuça(19), Ligeti'de Koço(20), Denis Sinor'da Cü Şı vb.(21).

Türk tarihçilerinin de kabul ettikleri gibi, Türklerin bölgeye gelmesi süreci, Milattan önceki tarihlerde, Turfan havzasındaki Hun-Çin savaşları sırasında başladı. Gu Shi'lerin hakim olduğu dönemde, Turfan bölgesi, Hunlar ile Çin arasındaki büyük rekabetin önemli odaklarından biri. Çünkü bölge, Doğu'yu Batı'ya bağlayan kervan yollarına hükmediyor. Gu Shi prensliği, Çin'e karşı genellikle Hunlar ile işbirliği yapıyordu. Burada Hunların askeri üsleri vardı(22). Çin tarihçilerinin saptadıklarına göre, Hunların Turfan bölgesine gelişleri, MS 3. yüzyılın sonunda geç dönem Hun kabileler grubunun gelişile devam etti. Türklerin hakim boyu haline gelecek olan Açina'ların 3. yüzyıl sonlarından 460'a kadar bugün Toharlar diye adlandırılan yerli halklarla kaynaştıkları saptanmaktadır. Türklerin kültür ve devlet geleneğini etkileyen yoğun Türk-Soğd ilişkileri Turfan'da başlıyor. Hunlar burada 460 yılına kadar tutunuyor(23). Zaman zaman Çin istisalları oluyor.

Turfan'ın MS 5. yüzyıldan sonraki tarihi, daha öncesi gibi, İpek Yolu'nu ele geçirme mücadelelerinin tarihidir. Çin kaynaklarına göre, 450-640 arasında Gao Chang (Koço veya Koça) prensliği kuruluyor. Bu prenslik, Türk hanlarıyla sıkı ilişki içinde. Gumiliev, Hunların 442 yılında Gao Chang'ı alarak kendi prensliğini kurduğunu ve o sırada Orta Asya'nın hakimi olan Avarlar ile ittifak ettiklerini yazıyor(24).

Türk efsaneleri hakkında bilgi veren 5. yüzyıl Çin tarihçilerine göre, Göktürk kağanlarının atası olan dişi kurt, Turfan'ın kuzeyindeki Tanrı dağları-

na (Tien Shan) kaçarak bir mağaraya sığınıyor. Bu dişi kurdun çocukları, Turfan kadınlarıyla evleniyorlar ve ünlü A-shina veya Açına boyu oradan geliyor. Efsaneler, Göktürklerin doğuşunu Tanrı dağlarına bağlamak-tadır(25).

Bahaeddin Ögel, İslam Ansiklopedisi'nde, Tsü-k'ü (veya Çü-ç'ü) Hunlarıyla birlikte Göktürklerin Kağan soyu olan A-shina boyunun 439-460 arasında Turfan'a hakim olduğunu, yine Türkçe konuşan Tölöslerin 485-492 arasında bölgeyi ele geçirdiklerini belirtiyor. MS 550 etrafında Gök-Türk hakanlığı kurulup Turfan'a hakim oluyor ve yeni bir Türkleşme dalgası geliyor(26).

MS 640 yılında Çinli kumandanların yönetimindeki Türk süvarileri ve yine Türk olan Töles Ch'i-pi (K'i-pi) savaşçıları, Gao Chang prensliğine son verdiler(27).

MS 640'tan 9. yüzyıl ortalarına kadar Çin kaynaklarına göre, Jiaohe prensliği (Yargun) var. Bahaeddin Ögel'in yazdığı Turfan tarihçesinde, bu dönemi, Çinliler ile ittifak halinde bulunan Tölös Türkleri'nin, 692'den sonra ise Çinlilerin hakimiyet dönemi olarak niteliyor.

751 Talas Savaşı'ndan sonra Çinliler Turfan'dan çıkarılıyorlar. Turfan, 9. yüzyılın başlarından itibaren Uygurların hakimiyeti altına girmeye başlıyor(28). Turfan Uygur devleti 856 yılında kuruluyor ve 1209 yılına kadar yaşıyor(29). Turfan, Uygurlar döneminde büyük bir uygarlık merkezi haline geliyor. Sulama kanalları ağı genişliyor. Bölge olağanüstü zenginleşiyor. Kültür ve sanat alanında büyük bir atılım gerçekleşiyor.

Aktardığımız bu bilgilerden Turfan tarihinin hayli karışık olduğu görülecektir. Zaten amacımız, Turfan vadisindeki kavimler harmanını göstermekti. Orta Asya tarihi, bir bakıma kavimlerin harmanlanması tarihidir. Bilindiği gibi, Orta Asya'da hakimiyetin bir boylar topluluğundan bir başkasına geçmesi süreçleri, aynı zamanda kavimlerin birbirine karıştığı büyük dalgalanmalarla oldu.

Hele Turfan bölgesi, kıtaları birbirine bağlayan en önemli ve en büyük ticaret yolunun üzerindedir. O nedenle herkes, bu yollara göz dik-

miş, Asya'nın merkezi devletleri ve çeşitli kavimler, yolun üzerindeki vahalara hakim olmak için büyük mücadele vermiş ve yerleşmişlerdir. Bu amaçla yalnız savaş yöntemi değil, ittifak kurma gibi barışçı yollar da değerlendirilmiştir(30).

Bu bölge ve çevresinde, yukarıda özetlendiği gibi, Doğu İranlı Soğdlar ve bugün "Toharlar" diye anılanlar, Hint ve Tibet kökenliler, çeşitli Türk kavimleri, Çinliler vb. sürekli karıştılar ve kaynaştılar; birbirlerinin içinde eridiler.

Turfan'daki kültürel harmanlanma

En sonunda bu karışık kavimlerin Uygurlaştığı, bütün tarihçilerin ittifakla kabul ettiği bir gerçektir. Bu nedenle karışanların hangi etnik gruptan geldiğinin, pratik bir anlamı da kalmamıştır. Uygur ismi, hele Turfan havzasında etnik bir ad olmaktan çıkmış ve siyasal bir içerik kazanmıştır. Bu süreci, Gumiliev şöyle anlatıyor: "Uygurlar, üçyüz yıl zarfında yerli ahali arasında eriyip gidiyorlardı; ama bu arada onları (yerli halkı) Toharca'yı Türkçe'yle değiştirmeye mecbur bırakmışlardı."

Türkçe'nin diğer dilleri tasfiye etmesi olayı, o dönemde Turfan'a özgü değildi. "11. yüzyılda Marmara denizi kıyılarında ve Karpat dağlarının ormanlı eteklerinden Bengal cangallarına ve Büyük Çin Seddi'ne kadar

uzanan topraklardaki bütün halklar, Türkçenin farklı lehçelerini konuşuyorlardı." Bu nedenle ticaret Türkçe ile yapılabiliyordu. Özellikle zengin birikimlerin olduğu vaha halkları Türkçe'yi kabule daha eğilimliyidiler ve daha hızlı Türkleştiler(31).

Ancak dil Türkleşirken, diğer halkları özümleyen Uygurların kendileri de özümlendi. Bunu ispatlamak için, öncelikle Uygurların benimsediği dinleri hatırlamak yeter: Budizm, Maniheizm, Hristiyan Nasturiliği, İslamiyet ve birçok din ve mezhepler... Belki de dünyada bu kadar çok din değiştiren ve bu kadar çeşitli din ve mezheplere bağlanan bir halk görülmemiştir. Ünlü Uygur Hakani Böğü Han, kaç kez din değiştirdi ve değiştirtti?

Bu olay, kültür harmanlanmasının ve kültürel özümlemenin çok açık bir göstergesidir. Turfan ve çevresi, bir yönüyle bir dinler ve mezhepler müzesidir. Neredeyse Asya'nın ve hatta dünyanın bütün dinlerinin en önemli belgeleri bu bölgede bulunmaktadır(32). Yeni dinler ve mezhepler gelirken, tarım ve sanayi bilgileri, yiyecek kültürleri, savaş kültürleri, kullanılan araçlar da gelmekte ve karışmaktadır. Yaygın et yiyen Uygurlar, bir bakıyorsun din değişince, et yemekten vazgeçiyorlar.

Kültürel harmanlanma Uygur edebiyatında da kendini gösterir. Uygur tapınaklarında, saraylarında,

mağaralarda, Süryanice, Farsça, Sanskritçe, Çince ve Tibetçe'den, hatta bugün kaybolmuş olan bazı dillerden yapılan kütüphaneler dolusu çeviri bulunmuştur. Gumiliev, buna dayanarak Turfan vadisinde melez bir kültür oluştuğunu belirtmektedir(33).

Orta Asya tarihine baktığımız zaman, kuşkusuz farklı kavimler, farklı diller ve biçim olarak farklı kültürler var. Ancak bu kültürlerin özüne baktığımız zaman, ortak bir Orta Asya kültüründen söz etmek, şüphesiz daha anlamlı oluyor. Bu ortaklık, hatta geniş ölçüde biçimi de kapsıyor. Hakimiyeti ele geçiren çeşitli boy toplulukları ve kavimler, bir önceki feodal hakimiyet sisteminin en azından temellerini koruyorlar ve yenilikleri o temel üzerinde inşa ediyorlar. Bu arada yerleşik kültürler ile atlı göçebe kültürleri de sürekli harmanlanıyorlar ve birbirlerini tamamlayan bileşimler oluşturuyorlar. Göçebe ve yarı göçebelerin geniş çayır-lardaki hayvancılığı ile vahalaradaki kentlerin sanayi ve ticareti birbirini tamamlıyor.

Orta Asya'da hakanlığı ele geçiren boy toplulukları değişiyor, fakat hakim unsurun yönettiği coğrafyadaki çeşitli kavimlerden oluşan büyük kitle birbirinden etkilenerek ve birbiri içinde eriyerek hayatını sürdürmeye devam ediyor. En önemlisi, bu altüst oluşlar içinde, sürekli ve hummalı bir kültürel alışveriş ve karşılıklı özümlenme olayının yaşanmasıdır. Bu nedenle hakim unsur değişse de, ortak siyasal, toplumsal ve ekonomik kültür, gelişerek devam ediyor.

Asya'nın birlikte yaşama kültürü

Turfan'daki uygarlık harikası Karız kanallarının tartışması, biz de biliyoruz ki, bu harikanın kime ait olduğu bağlamında bir çekişmeyi de getirecektir. Aslında Asya kültüründe böyle bir tartışmanın anlamı yoktur. Çünkü Asya kültürü, yalnız birbiriyle savaşma kültürü değil, birlikte yaşama kültürüdür.

Birbiriyle savaşanlar, sanıldığ gibi kavimlere denk düşmez. Bunu görmek için, Orhun Yazıtları'nı okumak yeter. Aynı dili konuşan ve bir-

birine akraba olan, Türkler, Dokuz Oğuzlar, Türgişler, Kırgızlar, Otuz Tatarlar, Üç Oklar vb arasında çok kanlı savaşlar olurken, bu savaşlarda Çin İmparatorluğu'yla veya diğer başka kavimlerden hakanlıklarla sık sık ittifaklar kurulabilmektedir. Bu tavır, Asya hakan ve beylerinin kültüründe ve dünyanın bütün feodal kültürlerinde vardır. Çünkü kapitalizm öncesi çağlarda, milliyetçilik henüz doğmamıştı; feodal beylerin kendi hakimiyet sistemlerini korumaları ve geliştirmeleri, her şeyin üzerindeydi. Bunu anlamak istemeyen, tarihin maddesini bilmeyen Türkçü tarihçilerimiz, sürekli şaşkınlık içinde kalmış ve "ihanet" teorileri icat etmişlerdir.

Kabile toplumunun çözülmesi ve kan bağına sahip olmayan insanların boy sistemi içinde biraraya gelmeleri, kavimlerin sürekli harmanlanması, kaçınılmaz olarak, "biz" tanımını da belirlemiştir. "Biz", Asya'da çok uzun bir zamandan beri, en azından uygarlaşma atağına geçmiş ve hakanlıklar kuran coğrafyalarda, kan bağıyla değil, siyasal birlikle tanımlanmıştır. Bu nedenle, çok çeşitli kavimlerden boyolar farklı kavimlerin boylarını hakimiyet altına alabilmekte, onlara karışabilmekte veya beraberlikler oluşturabilmektedir. Tarih bilmesek bile, Dede Korkut Hikayeleri'ni biraz dikkatli okuyan bir meraklı bile bunun izlerini görecektir. Ticaretin gelişmesine, ticaret gü-

venliğini sağlayan hakanlıkların kurulmasına koşut olarak, boylar ve boy toplulukları, artık aynı kanbağından insanları birleştiren eski ilkel içeriğini kaybetmiştir; siyasal birlik anlamını kazanmıştır. Türk, o siyasal birliğin adıdır.

Bu süreci Orta Asya, meta ekonomisinin geliştiği merkezlerden çevreye doğru derece derece birlikte yaşamıştır. Hele Çin, Asya ticaretinin esas büyük ve gelişmiş coğrafyası olarak, siyasal birlik kavramının da merkezini oluşturmuştur.

Bu nedenle Çin hanedanlarının büyük çoğunluğunun kuzeyden gelen başka kavimlerden sülalelerin mensupları olmaları doğaldır. Ancak gelişmiş meta ekonomisi üzerinde yükselen Çin kültürü bu kuzeylileri özümlemiş ve kendi imparatoru haline getirmiştir. Ne Çin tarihleri ne de bu tarihin mirasçıları, bu durumdan yüksünmezler. Çünkü Çin'in tepesine oturan imparator, hangi kökenden gelirse gelsin, artık Çin imparatorudur ve herkesten daha fazla Çin'lidir.

Öğretici olduğu için bir anımı aktarayım: 2000 yılında Pekin'de Askeri Müze'yi ziyaretimde, kapıdan girer girmez Mao Zedung ile aynı büyüklükte koskoca bir heykel hemen dikkatimi çekti. Yüzü ve gözleri Han milliyetinden Çin'liye pek benzemiyordu. Cengiz Han'ın heykeliymiş. Bilindiği gibi Moğol hakanları, 13. yüzyılın ortalarından sonra Çin imparatoru oldular ve Çin

tarihindeki Moğol hanedanı kuruldu. Daha önce To-pa Türklerinin hakanları ve başka Türk sülaleleri de Çin imparatoru olmuştu. Ama kökenleri ne olursa olsun, onların hepsi Çin'li için Çin imparatorudur. Zaten kendileri de Çin imparatoru olma bilincindedirler. Hiçbiri, gizli Türk, gizli Moğol veya gizli Mançu vb. değildi.

Aslında Çinli'nin tavrını, en çok yine büyük feodal imparatorluklar kurmuş olan Türkler anlayabilir. Türk tarihçileri de buna dahildir.

Yeniçeriler Türk değil midir? Kanımca yeniçeri, etnik köken olarak Sırp veya Rum olsa da, Anadolu'daki bir köylü veya oduncudan daha fazla Türktü. Çünkü çocuk yaştan itibaren özel olarak zamanın feodal Türk kültürüyle yetiştirilmiş, eğitilmiş ve feodal Türk imparatorluğunun merkezi ordusunda savaşmıştı. Kültürel olarak baştan ayağa Türk feodal kültürüyle donatılmıştı.

Sokullu Mehmet Paşa, Türk değil midir? Veya Mimar Sinan'ın "Büyük Türk mimarı" olduğunu kanıtlamak için, bazılarının yaptığı gibi soyunu sorupnu mu araştıracağız? Mimar Sinan da Sokullu Mehmet Paşa da, dünyanın en halis Türkleridir. Çünkü Türk kültürünün, Türk yaratıcılığının ve Türk devlet adamlığının seçkin örnekleridir. Aynı şey, sürekli olarak annelerinin etnik yönden Türk olmadığı söylenen Osmanlı padişahları için geçerlidir.

Türk olmak. Göktürkler zamanında da, Cumhuriyet zamanında da siyasal ve kültürel bir içeriğe sahipti. Göktürk hakanına siyasal olarak bağlı olan budun, Türktü. Cumhuriyetin tanımı da aynıdır. Atatürk'ün

dile getirdiği gibi, "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran Türkiye halkına Türk milleti" denir. Bu tanım, Türk kavramının tarihsel içeriğine uygundur.

Türkler, yeryüzünde belki de başka kavimlerle en çok harmanlanmış olan milletlerden biridir. Bunu tarihten öğrendiğimiz gibi, atasözlerimizden de öğrenebiliriz. Örneğin Kaşgarlı Mahmut'un *Divanı Lügatü Türk*'ünde, Tatıktı (Farslaştı) fiilinin açıklamasında, "Türk tatıktı", yani Türk Farslaştı örneği veriliyor(34). Yine Kaşgarlı Mahmut, "Erin farslaşmasından" söz eden bir şiire yer vermektedir(35). Türklerin Farslaşması ve Farsların Türkleşmesi, dün-

Bütün büyük milletler, çeşitli kavimlerin birbirine karışması ve birbirini özümsemesiyle oluşmuştur. Büyük millet, kültürüyle, yani yapıtlarıyla, ürettikleriyle, yarattıklarıyla büyük millettir. Bütün büyük ve zengin kültürler, ancak çeşitli kavim ve kültürlerin kaynaşmasının ürünüdür. Alman arkeolog Hugo Winckler'in dediği gibi, (zengin) kültür yaratmış milletler, ırk bakımından asla saf değildirler(37).

Belki ırk bakımından en saf olduğunu iddia edecek topluluk, kutuplarda yaşayan Eskimolar ve Avustralya ormanlarındaki Aborjin denen yerlilerdir. Kültürlerinin zenginliği, ırksal safliklarıyla ters orantılıdır. Öte yandan İranlılar, Çinliler, Ruslar, Türkler, Araplar, Fransızlar, Almanlar, İspanyollar, İngilizler ve Kuzey Amerikalılar gibi dünya tarihinde önemli roller oynamış kavim ve milletlere bakınız, hepsi kavimler harmanıdır; ırksal olarak en çok karışmış milletlerdir.

Turfan'daki karız olayı da, bu görüşü kanıtlar. Kavimlerin en çok karıştığı Turfan havzası, aynı zamanda

ya tarihinde görülen en yaygın ve sürekli özümlenme süreçlerinden biridir. Yine *Divanı Lügatü Türk*'te yer alan bir özyeş şöylece: "Tatsız Türk bolmas, başsız börk olmas." Bugünkü dille, Farssız Türk olmaz, başsız börk olmaz"(36).

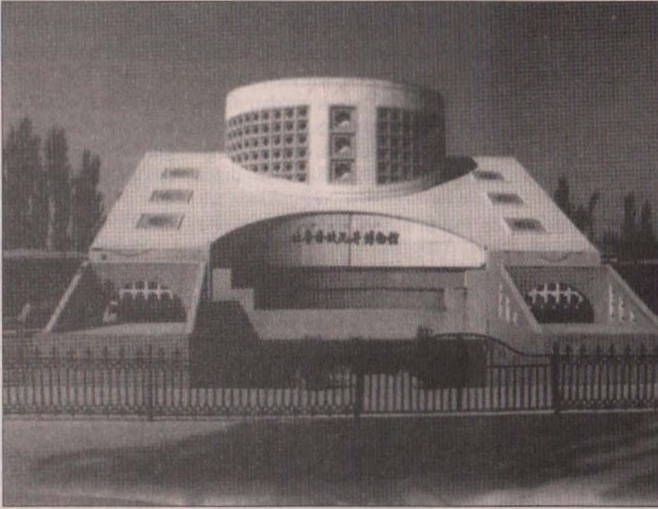
Türklerin sürekli başka kavimlerle harmanlanırken, siyasal hakimiyet ve kültür olarak o kavimleri özümsemeleri gerçeğini bilince çıkarmak, hem tarihi anlamak, hem de bugün doğru çözümler üretmek açısından şarttır.

Saf ırkçılık, kaçınılmaz olarak kültürel yüzeysellik ve güdüklükle birlikte olur. Saf ırkçılık, nesnel olarak, kapıları uygarlığa kapamamanı teorisidir.

dünya uygarlığının merkezlerinden biridir. 2500 yıllık eşsiz su kanalları tarihi, kavimlerin ve kültürlerin harmanlanması tarihiyle iç içe geçmiştir.

Peki Karız kimindir?

Karız, Orta Asya kültürünün yarattığı bir harikadır ve Orta Asya kültürü de Orta Asya'lılara aittir. Türkler, Orta Asya kültürünün önde gelen yaratıcısıdır. Türkler, aynı zamanda, herkesin kabul ettiği gibi, Orta Asya'nın en dinamik, en kurucu, en yapıcı, devlet ve ordu örgütlemeye yeteneği en gelişmiş kavimdir. Türklerin bu seçkin özellikleri; aynı zamanda komşuları olan İranlılarla, Soğdlarla, Hintlilerle ve Batı Asya'nın diğer

Hint-Avrupa kavimleriyle, Moğollar ve diğer Orta Asya kavimleriyle, Çinlilerle, çeşitli Slav kavimleri ve Ruslarla, Ortadoğu'da Araplarla ve Kürtlerle, Anadolu'nun Rum denen eski yerlileriyle, Karadeniz, Kafkas ve Balkan halklarıyla kültürel alışveriş ve kavimsel harmanlanmalarının bir neticesi değil midir?

Bu nedenle, enerjimizi, karız harikasını sahiplenmek konusunda tarihsel bir çekişmeye harcamak yerine, bu harikanın tarihsel ve kültürel köklerini ortaya çıkarmak için yoğunlaştırmak, her halde daha verimli ve Türklüğe de daha yakışan bir tavır olacaktır.

Soruları çoğaltma ve araştırma seferberliği

Elinizdeki yazının amacı, Turfan havzasındaki Karız harikasını Türkiye ve dünya bilim çevrelerine, gerçek boyutlarıyla duyurmak ve Karız'ın incelenmesi için, tarihçilerin, bilim ve teknoloji tarihçilerinin, mühendislerin ve uzmanların merakını uyandırmaktır. Ortaya atılabilecek birçok soru var. İlk akla gelenleri sıralayacak olursak:

1) Yerin 110 metre altına indikten sonra, 60 km uzaklıktaki bir hedefe doğru, araya açılan kuyuların yön tutturmada sağladığı imkanlar dışında, hangi bilgi ve teknolojiyle doğru yön tutturulabilmektedir?

2) 60 km uzaklıktaki bir hedefin 10 metre altına varabilmek için kanallar kazılırken, doğru açı, doğru eğim nasıl tutturulabilmektedir? Bolu tüneline iki taraftan açılan tünelin birbirine denk düşmediği dikkate alınırsa, binlerce ve yüzlerce yıl önce bu, nasıl başarılmıştır?

3) Kanalları belli aralıklarla yeryüzü ile birleştiren kuyuların yukarıdan aşağı doğru açıldığı dikkate alınırsa, 110 metre veya 80 metre veya 30 metre aşağıdan geçen bir kanalın geçtiği nokta, yeryüzünden nasıl saptanabilmiştir?

4) Bu muazzam bilim ve teknoloji harikasını Türk ve Batı tarihçileri, gerçek boyutlarıyla niçin bilmiyorlar?

5) Çinliler, "Bu kanallar Çin Seddi kadar önemli, bugünkü Çin topraklarındaki üç harikadan biri" dedikleri halde, bunu niçin kimse gör-

mek ve duymak istememiş?

6) 2500 yıl öncesinden bu yana Turfan'daki Karız mirası, bugünlere yok olmaksızın nasıl ulaşmış? Turfan'daki bu uygarlık birikiminin kavimlerden kavimlere devredilmesinin arkasında yatan süreklilik etkeni nedir? Hangi tarihsel miras, hangi mülkiyet ilişkileri ve kültürel birikim?

7) Karız kanalları acaba kaç yılda yapıldı? Kanal inşaatları tarihin hangi dönemlerinde ve hangi nedenlerle yoğunlaştı?

8) Karız kanallarını yapma kararı, nasıl bir karardır ve o irade nasıl bir iradedir? O karar ve iradeyi örgütleyen devlet örgütlenmesinin özellikleri nedir?

9) Karız kanallarıyla ilgili projeler nasıl yapıldı, iş nasıl örgütlendi? Çalışan emekçi sayısı ve eğitimleri vb?

10) Turfan, aynı zamanda meşhur Bozkurt efsanesine göre, Göktürk devletini yöneten Ashina'nın ortaya çıktığı havzadır. Bunun Türk tarihi açısından anlamı nedir?

11) Karız kanallarını dünyadaki diğer sulama kanalları ve teknolojiyle karşılaştırdığımız zaman, hangi değerlendirmelerde bulunabiliyoruz? Fırat ve Dicle nehri boylarındaki Sumer, Elam ve Babil kanalları, İndus, Nil ve Sarı Nehirdeki sulama tesisleri vb vb?

12) *Farsça-Türkçe Lügat*'te, Karız sözcüğünün karşılığından şu açıklama var: "Geriz=Su mecrası, lağım. Aslı kâhrizdir. Su yolcular suyun ceireyanını tecrübe için saman ve talaş

döktüklerinden kâhriz denilmiştir" (38). Uygurlar "Karız" diyor. Türkçe'de benzer sözcükler var: Hark, ark, arık. Ayrıca karmak ve kazmak fiili var. Farsça'da ise, Kehrez sözcüğü var. Sayın Arif Acaloğlu kardeşimiz, Kafkasya'da kehriz, keriz, geriz diye adlandırılan yeraltı kanalları olduğunu belirtiyor. Bu sözcük, acaba Farsça'dan mı Türkçe'ye geldi, Türkçe'den mi Farsça'ya gitti? Dilbilimciler ne diyor?

13) Karız kanalları konusunda Çin'de ve dünyada neler yazılmış? (Çinlilerden bazı makaleler buluyoruz. Çin üniversiteleri ile bu konuyu araştırmamıza yardımcı olmaları için ilişki kurduk ve bilgi akışı başladı, sizlere de ulaştıracağız.)

Bilim ve Ütopya Dergisi'ne Karız konusunu gündeme getirdiği için yürekten teşekkür ederiz.

Soruların ortaya konması bile önemlidir. Bilim adamlarımız, şüphesiz bu konuya eğileceklerdir. Bu konuda araştırma, inceleme ve tartışmalar peş peşe gelecektir. Gençlerimize, bizim kuşaklara Kemalist Devrim'in kazandırdığı bu zevki, bu tadı, bu mutluluğu aşılamalıyız.

**Bugün milli kültür
cephesindeki temel meselemiz:
Avrupamerkezciliğin
esaretinden kurtulmak**

Karız harikasının araştırılması, dünya ölçeğinde bir kültür çabasıdır ve ideolojik mücadele konusudur. İç dinamikleriyle bir şey yapamaz dedikleri Asya halklarının büyük tarihsel başarılarını araştırmak ve ortaya

İnkılâpçı Türkün Tarih Telâkkisi:

İNKILAP Türkiye'nin tarih telâkkisi, hareket noktası olarak Türk milletinin tarih sahnesine çıkması, nihayet ve varış noktası olarak ta büyük milletin insanlık tarihinde oynadığı ve oynamakta olduğu medeniyet rolünü anlatır.

Yeni tarih telâkkimiz, bizi milletimizin öz kaynaklarına götürür ve onun cihan içindeki seyrini anlatan ışık bir kavrayıştır.

Bize, Türk tarihine insanlık tarihinin birbirleriyle olan karşılıklı ve içli dışlı münasebetlerini bir bütünlük halinde verir.

Osmanlı tarihi, ilâhî tarihi, arablaşık tarihi v. s. v. s. Türk tarihinin içine ancak dolaylı olarak alınmış birtakım tasallurlardır.

Yeni Türk tarihi, bizi bize Avrupalıların istedikleri ve işlerine geldiği gibi değil, tarihî hakikatin gösterdiği gibi anlatmaktadır. Yeni Türk tarihinin en büyük vasfı her şeyden önce "ilmi" olmaktadır.

Bu Yeni telâkkî, Türk milletinin başta gelen mevkîni geriye doğru olduğu gibi ileriye doğru da gösteren bir esastır.

Yeni telâkkîye göre, Türk milleti onbinlerce senelik bir medeniyet ve tarih devri'nin mirasçısı oluyor. Ve bütün bu devir içinde göstermiş ve insanlık tarihine hediye etmiş olduğu eserleri tevsik için büyük bir tarihî tetkik davasını karşısına getirmiş oluyor.

Büyük Gazinin eseri olan yeni tarih telâkkisi, toplu dil davası gibi, maaş ve maddeten milletçe bir seferberliğin manzaresini almış ve ardı gelimiyle arkeoloji ve tarih tetkikatının anahtarı olmaktadır.

Bu davanın bir güzel tarafı da, kendisine muvazi olarak ilerleyen dil işine doğrudan doğruya bağlı olması ve Türk milletinin tarih içinde yeni den uyanması ve kendi benliğine kavuşmasını müdelemesidir.

Bir Türk arkeolojisi, bir Türk filolojisinin bu kadar özlu ve köklü bir surette ortaya konması, bu iki harekete yeni bir Türk rönesansının kıymet ve zümleliğini vermiştir.

için büyük bir tarihî tetkik davasının karşısına getirilmiş oluyor."

Asyalı Devrimci Türkiye'nin 1930'lardaki bu yükselen sesi, aslında bütün Asyalıların ve Asya kökenlilerin sesidir. Ligeti'nin *Bilinmeyen İç Asya* kitabını okumasını herkese öneririm. Macar tarihçisi, Orta Asya'da yapılan araştırmaların sonunda alınan sonuçları coşkulu bir dille şöyle anlatır:

"Neticede kum sahralarının ortasında kaybolmuş kültürlerin göz kamaştırıcı manzarası canlandı, muhteşem saray harabeleri, bakımlı şehirler, mühim ticaret yolları, kitaplar, anıt yazılar, sanat abideleri meydana çıktı. (...) Asya'nın buz tutmuş toprağını, rüzgârların savurduğu kumunu, yahut azgın tropik bitkilerin örttüğü arazisini neresinden estilerse, her yerinden, unutulmuş insanlara, ölmüş kültürlerle ait sırlar, hayret ve heyecan verici bir bollukla taşıdı" (39).

Atatürk önderliğinde yayınlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabı da, aynı Asyalı ruhuyla, "Orta Asya Türklerinin eski medeniyetleri nereden" sorusuna, "kumlar altında" diye cevap vermekte ve Asya çöllerine gömülen şehirleri, su arklarını, sarayları, onbinlerce cilt kitabı bulup çıkarmaya çağırıyor yılmaktadır (40).

Büyük tarihsel gerçeği, bin yılların örttüğü kum yığınlarının altında bulup çıkarmak, işte bilim adamının ve devrimci aydının işi budur. Bunu yapabilmek için öncelikle bilim adamlarımızın beyinlerindeki örtüyü kaldırmamız gerekiyor.

Çünkü Orta Asya uygarlığı, aslında kumların ve buzların altında değil, Avrupamerkezli emperyalist ideolojik örtünün altında kalmıştır. O örtü, en çok tarihçilerin ve araştırmacıların beynindedir.

Tarih, teorizis yazılmaz. "Ben teorik etkilerin dışında tarih yazıyorum" diyen tarihçiler, kendilerini hafifsemiş oluyorlar. Onların da teorileri var. Avrupamerkezli bilim, artık Fransız Devrimi'nin Sosyolojik Tarihçiliği değildir; emperyalizmin tarihçiliğidir.

Bugün eğer bilim yapılacaksa, bilim adamı özellikle emperyalist mer-

Cumhuriyet'in 10. yılı nedeniyle basılan kitapçıının 37. sayfası.

çıkarmak, boş bir böbürlenme değil, fakat Asya uygarlığının 21. yüzyılın ufukunda gözükken büyük yükselişini gerçekleştirecek Asya halklarının ideolojik donanımı için bir hizmettir.

Ancak daha önemlisi, bugün kültür cephesindeki mücadeleden esas görevimizi saptamak; Avrupamerkezci esaretten kurtulmaktır. Tanzimat'tan beri batılılaşma adı altında milletimizin özgüveni yıkılmıştır. Türk Devrimi'nin ataklarıyla ateşlediğimiz özgüven, 1940'lardan sonra "Küçük Amerika olacağız" denerek, yeniden yıkıma uğratılmıştır.

Bir milleti esir almak için, önce tarihinin esir alınması gerekir. Çin'de Yakın Çağ Tarihi ders kitabının kapağına Lenin ve Gandhi ile bir-

likte Atatürk'ün resmi konurken, Türkiye'de Yurttaşlık Bilgisi kitaplarının kapağına New York'taki Amerikan abidesini dikmişlerdir.

Yeni bir tarih seferberliğine ihtiyacımız var. Elbette devrimci bir tarih seferberliği! 29 Ekim 1933 günü Atatürk'ün devrimci yönetiminin çıkardığı yayında, "İnkılâpçı Türkün Tarih Telâkkisi" başlıklı bölümde şöyle deniyor: "Yeni Türk tarihi, bizi bize Avrupalıların istedikleri ve işlerine geldiği gibi değil, tarihî hakikatin gösterdiği gibi anlatmaktadır. Yeni Türk tarihinin en büyük vasfı, her şeyden önce 'ilmi' oluşudur. (...)

"Yeni telâkkîye göre, Türk milleti, (...) insanlık tarihine hediye etmiş olduğu eserleri tevsik (belgelemek)

kezlerin teorilerinden kurtulacaktır.

Tarihin maddesini anlamak, işte mesele buradadır.

En azından İbn Haldun kadar olabilmek!

Bunun için, Türk tarihçiliğini hurafereden ve Avrupamerkezli safsatalardan kurtarmak için girişilen 1930'ların büyük tarih atlumu yeniden incelenmelidir. İlginç değil midir, bugün Türk tarihçiliği, bilimsel teori ve yöntemde Yusuf Akçura'ların, Fuat Köprülü'lerin çok arkasında düşmüştür. Oysa onların aşılması beklenmez miydi?

DİPNOTLAR

- 1) Bkz. Doğu Perinçek, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, genişletilmiş 5. basım, Kaynak Yayınları, Şubat 2003.
- 2) Gumiliev, *Etnogenez Halkların Şekillenişini Yükselişi ve Düşüşleri*, İngilizceden çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s.100.
- 3) Gumiliev, *Hunlar*, Rusçadan çeviren D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, s. 133.
- 4) Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, 2. basım, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Ankara 1986, s. 209-326.
- 5) Aktaran Ligeti, age, s. 311-326.
- 6) Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s. 251.
- 7) Burhan Ögüz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, c. I.
- 8) *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, s. 83 ve 329. Atatürk önderliğinde 100 adet basılan özgün basımda, s. 83 ve 409 (Devlet Matbaası, İstanbul 1930).
- 9) Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, c. III, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, s. 220.
- 10) L. Ligeti, age, s. 200.
- 11) Karl August Wittfogel, *Wirtschaft und Gesellschaft Chinas*, Verlag von C.I. Hirschfeld, Leipzig 1931.
- 12) Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c. 12/2, s. 115.
- 13) Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c. 12/2, s. 115 vd.
- 14) Gumiliev, *Hunlar*, s. 133 vd. Bu eserde Turfan tarihiyle ilgili olarak bkz. s. 52 vd, 130, 133, 141, 155 vd, 166 vd, 171 vd, 209, 223 vd, 239, 248, 250, 252, 479, 486, 565.
- 15) Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, 2. basım, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Ankara 1986, s. 245 vd. Ayrıca bkz. A.K.

Çin'deki çalışmalar

Bilim ve Ütopya Karız hakkında bilgilere yerinde ulaşabilmek için Çin Halk Cumhuriyeti'nde de çalışmalara başlandı. Şu an Çin Milliyetler Üniversitesi, Uygur Dili Bölüm Başkanı Prof Litip Tohti'nin "karız" kelimesinin köklerine ilişkin makalesi çeviri aşamasında. Doğu Perinçek tarafından kaleme alınan Karız makalesi Çince'ye çevrilip, başta Urumqi Valisi İsmail Tiliwaldi ve Karız Araştırma Kurumu olmak üzere pek çok kişi ve kuruma ulaştırıldı. Karız Araştırmalar Kurumu'nun Onursal Başkanı Timor Dawamet (eski vali, Çin Halk Meclisi eski Başkan Yardımcısı) kısa bir yazı sözü verdi. Prof. Dr. Hu Zhenhua karız konusunda bir makaleler listesi verdi. Sayın Zhenhua Türkiye dostu, Atatürk hayranı Müslüman bir Çinli. Bize gönülden yardım ediyor ve uzmanlık alanı dışımda da olsa çabalarını esirgemiyor.

Merkez Milliyetler Üniversitesi Rektör Yardımcısı Ebibul la Hoca, Turfan'lı olması nedeni ile konuyla çok ilgileniyor. Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Türklerin Müslümanlığa Geçişi* (Seyfettin Ariz) kitabını çeviren Rukye Hacı, Urumqi'de Karız Araştırmaları Kurumu Başkan Yardımcısı İmam Rahmatullah ile görüştü. Son zamanlarda bu konuya ilginin arttığını, Ağustos sonu veya Eylül başında bir uzmanlar toplantısı düzenleyeceklerini, bu toplantıdan sonra çıkarılacak yayınları göndereceklerini söyledi. Sinciang eski valilerinden, Çin Halk Danışma Meclisi başkan yardımcılardan Timor Dawamet ve Uygur milliyetinden en üst seviyede yönetici olan, Danışma Meclisi Başkan Yardımcısı Abdurrixit konuyla yakından ilgilenceklerini belirttiler.

- Narain, "İç Asya'da Hint Avrupalılar", çev. Levent Köker, "Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul, 2000) içinde, s. 209 vd.
- 16) Klysthomny-Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.
- 17) Gumiliev, *Etnogenez*, s. 97 vd.
- 18) Gumiliev, *Hunlar*, s. 133 vd.
- 19) Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996, s. 89, 197, 269, 272.
- 20) L.Ligeti, s. 244.
- 21) Gu Shiler ve Turfan konusunda bkz. Denis Sinor'un derlediği *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 38, 58, 186, 203, 205, 209 vd, 223, 445 vd, 515.
- 22) Ying-Shih Yü, "Hsiungnu (Şyung-Nu)", (Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000) içinde, s. 186.
- 23) Klysthomny-Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.
- 24) Gumiliev, *Hunlar*, s. 486.
- 25) Klysthomny-Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.
- 26) Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c. 12/2, s. 115.

- 27) Gumiliev, *Eski Türkler*, Genişletilmiş ikinci baskı, Rusça'dan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, s. 284 vd.
- 28) Bahaeddin Ögel, *İslamiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi*, s. 349, 357, 359.
- 29) Turfan Uygur devletleri, 745-840 yılları arasında Orta Asya'da hakimiyeti ele geçiren Uygurlar'ın Orhun merkezli devleti ile ve Kansu'daki Sarı Uygurlar ile karıştırmamak gerekir.
- 30) Bu konuda bkz. L. Ligeti, s. 214.
- 31) Gumiliev, *Etnogenez*, s. 100 vd.
- 32) Bu konuda geniş bilgi için bkz. L. Ligeti, s. 209-340.
- 33) Gumiliev, *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70.
- 34) Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, c.II, s. 116.
- 35) Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, c. II, s. 281.
- 36) Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, c. I, s. 349 ve c. II, s. 281.
- 37) Aktaran A. Ahmet Uhri, "Bir kitap adının anatomisi: Kara Atena", *Bilim ve Ütopya*, sayı 99, Aralık 1999, s. 83.
- 38) Ziya Sükün, *Farsça-Türkçe Lügât*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1984, c. 3, s. 1479.
- 39) Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, s. 9 ve 10.
- 40) *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, s. 325 vd. Atatürk önderliğinde 100 adet basılan ilk basımda, s. 403 vd (Devlet Matbaası, İstanbul 1930).

Türk Kültürü'nde bir harika: Kariz

Bazı bilim adamlarınca yer altındaki Çin Seddi olarak tanımlanan Kariz, Türklerin yaratmış olduğu bir medeniyet mucizesidir. Karizler insanlığın en eski medeniyet miraslarından biridir. Uygurların karizi Mısırlıların Piramitinden geri kalmayan, insana parmak ısırtan su yolu kuruluşudur.

Doç. Dr. Alimcan İneyat

(Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü)

Kariz, Türklerin yaratmış olduğu bir medeniyet mucizesidir. Kariz, yüzlerce, hatta binlerce kuyu yeri altından birbirine bağlamak suretiyle yer altı sularını yer yüzüne taşıyan olağanüstü nitelikte bir su kanalıdır. Bugün Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesinde bulunan karizlerin toplam uzunluğu 5000 kilometreyi aşmaktadır. Dolayısıyla bazı bilim adamlarınca yer altındaki Çin Seddi olarak tanımlanmaktadır. Karizler insanlığın bugün de fonksiyonunu yitirmemiş en eski medeniyet miraslarından biri olup, Turfan Uygurlarına hayat vermeye devam etmektedir.

"Kariz" kelimesi Farsça kökenli olarak bilinmektedir. Asıl söyleniş şekli "kehriz"dir. Sözlüklerde bu ke-

14 Kasım 1962'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesinde doğdu. 1980-1984 yılları arasında Merkezi Milletler Üniversitesi'nde okudu. 1984-1989 yılları arasında Pekin'de Milletler Neşriyatı'nda tercüman olarak çalıştı. 1990-1992 yıllarında Ege Üniversitesi'nde halkbilimi alanında Yüksek Lisans, 1992-1995 yılları arasında Doktora yaptı. Şu anda Ege Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

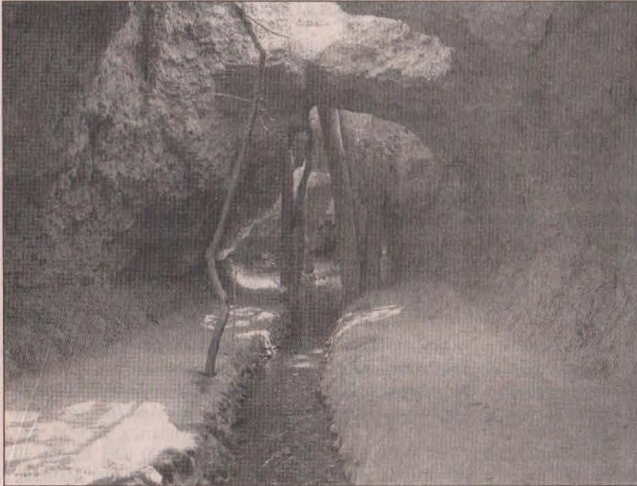
lîme "yer altında su yolu, lağam" diye açıklanmaktadır(1). Kelimenin Farsça olması insanları söz konusu medeniyet mucizesinin İranlılar tarafından yaratıldığı görüşüne sevk etmektedir. Bize göre, kariz inşaatı için en uygun coğrafi koşul Turfan

bölgesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla kariz gibi önemli bir medeniyet mucizesini binlerce yıldır bu bölgede yaşayan Uygur Türklerini gözardı ederek başka milletlere mal etmek doğru değildir.

Kariz nasıl inşa edildi?

Kariz nasıl inşa edilmiştir? Bilindiği gibi, Turfan bölgesi deniz seviyesinden 154 metre alçak olan bir ovalıktır. Yazın sıcaklık ortalama 40-45 derece olmaktadır. Yağmurun en az yağdığı bölgelerden biridir. Bazı yerlerde yıllık yağış miktarı 9-10 millimetre seviyesinde kalmakta, hatta 0.5 millimetreye kadar düşmektedir. Bunun aksine, Turfan'ın kuzey bölgesindeki Tanrı Dağları'nda bol miktarda yağmur yağmakta, bazen bu yağmur sele yol açmaktadır. Bugün Turfan bölgesinde görülen uçsuz bucaksız taşlı çöl(say) bu sellerden oluşmuştur. Tanrı Dağları'nda yağan yağmur ve kar yer altına sinerek yer altı su yatakları oluşturmuştur. Bu sular Turfan bölgesinin güney kesimlerinde yer yüzüne çıkmaktadır. Bu bölgelerde bazen 1-2 metre kazıldığında hemen su çıkar. Bu durumun Turfan Uygurlarında yer altı su yataklarını yer yüzüne çıkarma fikrini doğurduğu kesindir.

Turfan Uygurları yer altındaki suları yer yüzüne çıkarmak için önce yüksekten alçağa doğru belirli aralıklarla kuyu kazmışlar, sonra bu kuyuları yer altı su kanallarıyla birbirine bağlayarak suyu belirli hedefe doğru yönlendirmişlerdir. Her kariz belirli sayıdaki kuyulardan oluşmaktadır. Kuyuların derinliği bazen 90 metreyi aşmaktadır. Genellikle her

Turfan bölgesindeki bir Kariz.

Kariz inşaatı ile ilgili terimler

Tilma: İlk kuyunun başladığı nokta.

Tilmaağzı: Kanal ile tilmanın bağlandığı nokta.

Teşme: Suyun aktığı yer altı kanalı.

Teşme teşiş: Bir kuyu ile diğer kuyuyu yer altı su kanalıyla bağlama.

Tuynuk: Kuyu.

Tuynuk uyuş: Yer yüzünden yer altı su kanalına kadar olan aralığı kazma.

Tuynuk kütürüş: Kuyunun yer yüzüne yakın olan noktasında yumuşak toprak veya kum olursa, bunların aşığıya akması veya kaymasını önlemek için kerpiç ya da karizden çıkan çamurla toprak kaymayacak bir şekilde yapılandırma işi.

Tuynukapzı: Yer yüzü ile kuyunun bağlandığı nokta.

Tuynuk tüvi: Yer altı kanalı ile kuyunun bağlandığı nokta.

Teşme utturiliki: Bir kuyu ile diğer kuyu arasındaki mesafe.

Kurutka: Sert çamur.

Tatma: Kuyudan çıkmak veya inmek için kuyunun iki yanına kazılan oyuk.

Tuka çıkış: Kanal ile kanalı bağlarken birbirine denk gelmemesi

Çişlişiş: Kanal ile kanalın denk gelmemesi.

Kargo teşme: Kısa, kuyusu olmayan, yana giden kanal.

Kolo: Kariz kazma sırasında kaynak bulunursa, karizi kazdıran adam veya kariz sahibi kuyu kazanlara muştuluk verir. Kolo, işte bu muştuluktur.

Küz: Kaynak.

Çirak uyukı: Kuyu kazanların kanalı aydınlatmak için çıra koydukları yer. Genellikle bir metre ya da yarım metre aralıklarla kuyu uyukı yapılır.

Karizçi: Kuyu kazan kişi.

İş beşi: Bir karizi dört adam bir grup olarak kazar. İş beşi grup şefidir. Aynı zamanda karizi planlayan kimsedir.

Geltekeçi: Hayvanı sürmekle görevli olan kişidir. Bu kişi her defa kuyudan çamur veya toprak çektiğinde, bir yere taş bırakarak kuyudan çıkan toprak sepetlerinin sayısını kaydeder.

Suya yetiş: Kariz kazarken suyun damlayarak kanala aktığı nokta.

Su esilip keliş: Kuyu kazılıp belirli bir yere gelindiğinde, su birikip çalışmayı imkansız kıldığı zaman, salttan yukarıya doğru kuyu kazılır.

Yuklima: Özellikle güz ve kış günlerinde kuyunun soğuktan zarar görmesini, hayvanların kuyuya düşmesini engellemek için kuyu ağzına konulan örtü ayda bir kere kontrol edilir.

Tirek: Toprak kaymasıyla suyun kesilmemesi için kaymanın olduğu noktaya konulan dut ağacından bir direk.

Tüvilik: Direğin üzerine konulan tahta.

Yanlık: Direğin sağına ve soluna konulan tahta.

Yanşal: Yanlık.

Üstiok: Direğin üstünü tutan tahta.

Astiok: Direğin altını tutan tahta.

Çukka: Bir tehlikenin görüldüğü veya insanın öldüğü noktaya karizden çıkan çamurla işaret konulan yer.

Sugalmak: Kariz suyunun azalması.

Suğuk çüşüş: Kuyunun ağzı açılıp içeriye soğuk gimesi.

Suğuk tartış: Kuyuya soğuk hava girdiğinde bir bağ devedikeni veya kolay yanan bitkiler yakılarak kuyuya bırakılır. O zaman soğuk hava çekilip sıcak buhar yukarıya doğru yükselir.

Baş tuynuk: Karizin bittiği nokta.

Suğukçi: Kariz suyunu tarlaya yönlendiren kimse.

Kuduk seviti: Dut, erik ve ilgin çubuğundan örülmüş küçük sepet.

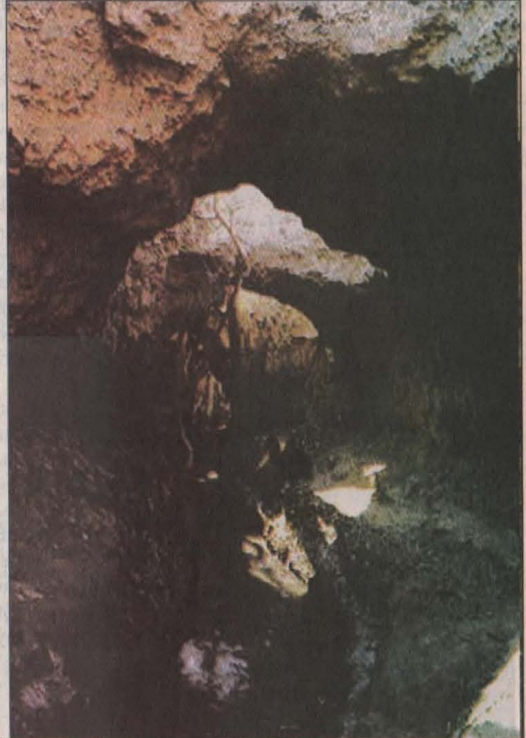
Kuduk ketmini: Kuyu kazınada kullanılır. Normal kazmada küçük, sapı kısa, kanal kazmaya elverişlidir.

Gelteke: Hayvan ile çamur veya toprak çekmek için kullanılır.

Çıgrik: El ile çevirerek toprak, çamur çekmede kullanılır.

Yağ: Pamuk, susam ve kendir yağıdır. Çıra için kullanılır.

İlmek: Dut ya da karaağaç çatalından yapılır.

kariz 3-8 kilometre uzunluğundadır. 10 kilometreyi geçen karizler de vardır. Bugün Piçam ilçesinin Çıktım köyündeki küçük karizin uzunluğu yedi buçuk kilometre olup, 165 kuyusu vardır. Piçan ilçesi Lemcin köyündeki "Septe Gör" karizinin uzunluğu 7.75 kilometre olup, 180 kuyusu vardır. Piçan ilçesi Dalankariz'daki "Hulun" karizinin uzunluğu 8 kilometre olup, 190 kuyusu vardır. Bu tür kuyulardan Turfan bölgesinde binlercesi olup toplam uzunluğu 5000 kilometre civarındadır. Bu, Çin Seddi'nin toplam uzunluğuna eşittir. Kariz suyunun yer yüzüne çıktığı noktalarda köyler oluşmuş, ekin alanları açılmıştır. Her köyün kendine ait bir karizi vardır. Dolayısıyla Turfandaki karizlerin sayısı aynı zamanda köylerin de sayısıdır. Bazı köyler sahip oldukları karizlerle adlandırılmaktadır. Mesela, Çişirni kariz, Türkariiz Kalankariz, Beşölan kariz gibi.

Kariz ne zaman inşa edildi?

Kariz inşaatının ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre, bu in-

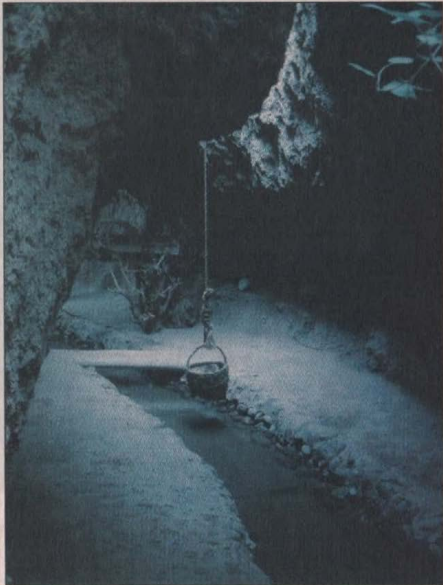
şaat 2500 yıl öncesine, kimilerine göre ise M.S. 5-6. yüzyıllara dayanmaktadır. Turfan bölgesinde tarımın ancak kariz suyuyla mümkün olabileceğini düşünerek olursak, kariz inşaatının tarihinin gerçekten çok eskilere dayandığı hemen anlaşılır. Mesela, 1959 yılında Turfan'da M.S. 5. yüzyıla ait bir mezardan kavun çekirdeği bulunmuştur. Yine Turfan'da 7. ve 8. yüzyıllara ait olduğu anlaşılan buğday ve pamuk tohumları bulunmuştur(2). Dolayısıyla Rus bilgini Grom Grjımaylov, "Uygurların olağanüstü zekasıyla Turfanda yaratmış oldukları heybetli antik kariz su kuruluşu Uygurlarda tarımın çok eski dönemlerden itibaren yüksek derecede geliştiğini gösterir. Uygurların karizi Mısırlıların Primitinden geri kalmayan, insana parmak ısırtan su yolu kuruluşudur"(3) der.

Ne yazık ki, son yıllarda Turfan bölgesindeki karizler yok olma sürecine girmiştir. 1957 yılında suyu akan kariz sayısı 1237 iken, 1990 yılına gelindiğinde bu sayı 725'e

düşmüştür. 1957 yılında 563 milyon metre küp olan su miktarı 1990 yılında 297 milyon metre küpe düşmüştür. Günümüzde ise suyu akan kariz sayısı sadece 446 olup, yıllık su miktarı 149 milyon metre küpe düşmüştür. Yani insanlık tarihinin bu mucizevi buluşu bugün yok olma veya yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çin yönetimi Turfan Uygurlarının artan su ihtiyacını daha iyi karşılama sloganıyla baraj inşaatına başlamak üzeredir. Binlerce yıldır insanlığa hayat veren bu karizleri modern teknolojinin imkanlarıyla yeniden ihya etmek, canlandırmak varken, bunları kendi haline terk ederek baraj inşaatına başlamak çok düşündürücüdür. Barajın yapılması demek Turfan halkının suya bağımlılığı üzerinden ekonomik çıkar elde etmek anlamına da gelir. Bu noktada başta Türkiye olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşların, özellikle UNESCO'nun bu meseleye sahip çıkması, insanlık tarihinin bu medeniyet harikasının koruma altına alması, gelecek nesillere intikalinin sağlanması gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) Arif Etik, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Atilla Ofset Basımevi, 1968, s. 350.
- 2) Turpan Dergisi, Sayı 3, Turfan Edebiyat Sanat Birliği, 2000, s. 44 - 45.
- 3) Abdurkerim Rahman, *Uygur Örp-Adettiri*, Şıncang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 1996, s.12.

Karız: Turfan'ın yeraltı su kanalları

Karız, deniz seviyesinin altında kalan tarım alanlarına suyu taşımaya yarayan yatay yeraltı galerisidir. Kanalin büyük bir kısmını yeraltında konumlandırmak, sızıntı ve buharlaşmadan kaynaklanan su kayıplarını azaltır. Bir karız tamamen yerçekimi kuvveti ile işler, bu şekilde pompa gereksiniminin de önüne geçilmiş olur.

Roger D. Hansen

Çeviri: Doğa Konukman

(Waterhistory.org sitesinden alınmıştır)

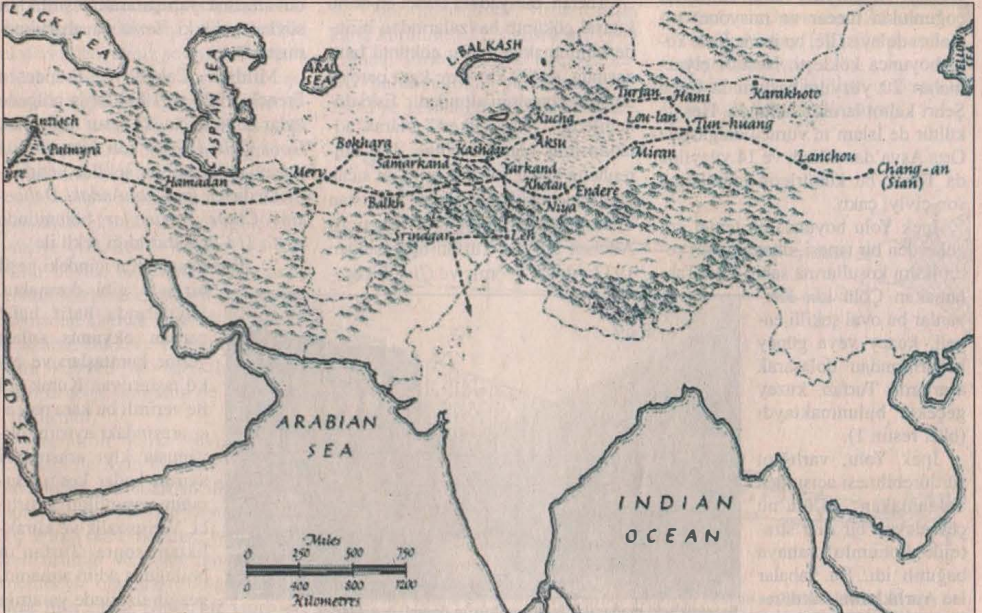
Cin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatı kısmındaki geniş çöl sahasında bulunan Turfan'daki vaha, şaşırtıcı derecedeki yeşil ve sulak ortamını karıza (yeraltı kanalları ile su tedarik sistemine) borçludur. Turfan'ı çevreleyen havza, geçmişte uzun süre Uygurlar'ın (Türk-Mogol karışımı ve çoğunluğu Sincan Bölgesi'nde yaşamış olan etnik grup) yaşadığı bölge olmuştur. Turfan Bölgesi çok büyük bir tarihsel öneme sahiptir, çünkü bu bölgenin yakınında bir dönem Uygur Devleti'nin başkenti ve İpek Yolu'ndaki önemli menzil-

lerden biri olmuş Kaço (Kara-khoça=Kao-ç'ang) kenti bulunmaktadır. (Kent şu anda harabe durumundadır, bkz. fotoğraf 1).

İpek Yolu

Turfan bir dönemler Orta Asya'da çok çeşitli yolların kesiştiği bir bölge olmuştur. Tarihsel olarak bu bölge, Çin'i Hindistan; Pers Ülkesi ve Roma ile birleştiren kara ticaret yolunda stratejik bir durak olmuştur (bkz. resim 1). Birçok tüccar bu yol boyunca Çin'in en tanınan ihracat maddesi olan ipeği, balyalar halinde taşıdığından dolayı, bütün bu geçek

"İpek Yolu" olarak tanındı. Bu büyük Asya-ötesi anayolda elbette ipekten başka birçok mal da taşındı. Çin'e bağlı kervanlar, altın ve diğer değerli metallerle; yün ve keten tekstil ürünleri ile; fildişi; mercan; kehrir ve diğer değerli taşlarla ve camla (cam Çin'de MS 5. yüzyıla kadar üretilmemiştir. yüklenirdi. Çin'den ayrılan kervanlar kürk, seramik, vernik ve kemer tokaları, silahlar ve aynalar gibi bronz objeler taşırlardı. İpek Yolu, sadece tek bir ana geçek değil ancak çok farklı kervan serilerini taşıyan ve ilk durak olarak Çin'deki Xian ile son durak olarak

Resim 1. İpek Yolu'nun ana geçekleri (Hopkirk'den).

Avrupa'daki Roma'yı bir ticaret yolu olarak birleştiren yarı yollardan oluşmaktaydı. İpek Yolu MS 7. ve 8. yüzyıllarda en verimli, en parlak dönemlerini yaşadı.

Kültür ve din de ipek yolu boyunca taşındı. İslam'ın Orta Asya'daki egemenliğinden önce, Uygurlar Budizm, Maniheizm, Nesturi Hristiyanlığı gibi çeşitli dinleri benimzediler. Budizm, kuzeye Hindistan'dan Karakoram bölgesi üzerinden geldi. Bu kültürün olağanüstü örnekleri günümüz Turfan Bölgesi'nin yakınlarındaki Bezeklik'te bulunan mağaralarda gözlemlenebilir (bkz. fotoğraf 2). Maniheizm inancı Pers Ülkesi'nden, Nesturi Hristiyanlığı ise Asya'dan gelmiştir. Maniheizm İran'lı düşündür Mani tarafından MS 3. yüzyılda oluşturulmuştur. Maniheizm inancına bağlı birçok kişi, kıyımından kaçmak için Orta Asya'ya göç etmiştir. Alman arkeologların Turfan Bölgesi'ndeki tüm kütüphaneleri ortaya çıkarttıkları kazılara kadar, bu inancın herhangi bir yazılı eseri olduğu düşünülmüyordu. MS 5. yüzyılda Efes tarafından tüm yasal haklarından yoksun bırakılan Nesturiler doğuya doğru kaçtılar. Nesturi mezhebine bağlı kişilerin çoğunlukla tüccar ve misyoner olmaları dolayısı ile, bu inanç İpek Yolu boyunca kökleşti. Nesturi elyazmaları 20. yüzyılın başlarında Kaço Şehri kalıntılarında bulundu. Her üç kültür de İslam'ın varucı dalgasıyla Orta Asya'dan silindi ve 14.yüzyılda da Timur bu kültürlerin tabutlarına son çiviği çaktı.

İpek Yolu boyunca en temel engellerden bir tanesi, dünyanın en çetin iklim koşullarına sahip olan Taklamakan Çölü idi. Kervanlar bu oval şekilli engeli, kuzey veya güney kenarlarından dolaşarak aşarlardı. Turfan, kuzey geçekte bulunmaktaydı (bkz. resim 1).

İpek Yolu, varlığını sürdürebilmesi açısından Taklamakan Çölü'nü çevreleyen bir dizi stratejik konumlu vahaya bağımlı idi. Bu vahalar ise varlıklarını sürdürebilmek için görkemli dağ

Kaço, Eski Uygur Başkenti ve İpek Yolu Kalesi; bugün kerpiçten bir kalıntı durumundadır.

bölgelerinden akan ve Büyük Çöl'ün çevresinde bir atnalı şeklini alan, bu zullarla beslenen nehirlerle bağımlıydı. İpek Yolu'nun trafiği arttıkça, bu vahalar artık sadece kervanlar için duraklama ve hazırlık bölgeleri olma özelliklerinin ötesinde, başlı başına önemli birer ticaret merkezi haline geldiler.

Turfan

Turfan, dünyadaki ikinci en derin kıtasal çöküntü havzalarından birinde bulunmaktadır. Bu çöküntü havzasında, 4 000 km kare kara parçası deniz seviyesinin altındadır. Eski dönemlerde "Ateş Ülkesi" olarak adlandırılmış olan bu bölge, 130 fahrenheit kadar varan Çin'in en sıcak günlerine tanık olmuştur. Türkistan Tumult Bölgesi'nin Çin'li yöneticisi Aitchen K. Wu, Turfan bölgesinden 1933 yılında geçmiş ve Çin: İpekyo-

lu kitabı sayfa 231'de aktarıldığı şekliyle şu yorumu yapmıştır:

"Gündüzleri herkes sokakları boşaltarak mağaralara girerken, pazar yeri çoğunlukla bütün gece boyunca işlek durumda. Sıcak rüzgâr betimlenebilecek her şeyden daha kötü, cildi kurutarak büzüştürüyor, gözleri kavuruyor ve güneşin direk ışınları ölüm getiriyor. Atasözü kabilinden, insanların hamurlarını barakalarının duvarlarına yapıştırarak pişirdikleri söylenegelir ki, fazla da abartılmıştır."

Mildred Cable ve Francesca French, 1920 ve 1930'larda bölgede aylar boyu kalan iki cesur misyoner, *Gobi Çölü* (1942) adlı kitaplarında vahayı çok canlı bir şekilde betimlemektedirler. *İpek Yolu'ndaki Delicesine Cesur Yabancılar* bölümünde sayfa 113'de aktarıldığı şekli ile:

"...Turfan salıranın içindeki yeşil bir ada gibi durmakta. Kıyılarında hafif hafif çarpan okyanus suları yerine kumtaşları ve çakıl taşları var. Kurak çöl ile verimli bu kara parçası arasındaki ayırım, okyanusla kıyı arasındaki ayırım kadar kesin. Buranın verimliliği şaşırıcı. Verimsizlik ve kuraklıktan sonra Turfan'ın bolluğuna adım atmanın, gezgin üzerinde yarattığı etki çok kuvvetli."

Bezeklik'teki mağaralar Budist kültürün önemli örneklerini barındırmaktaydı.

Karızlar, Turfan Vahası'nın yeşilliğinin korunabilmesi için gerekli suyu sağlıyor. (Solda) Eski bir karızın temizlenmesi. (Sağda) Bu fotoğraflar yazar tarafından Turfan'daki Karız Müzesi'nde çekilmiştir.

Bölgenin özelliği üzümle ve bu üzümle kurutmak için kullanılan kulelerin bulunduğu tarım alanları. Turfan Bölgesi varolan yeşilliğini karız olarak adlandırılan yeraltı kanallarına borçlu. Bu yer altı tünelleri, Asya'nın en merak uyandıran tarihi kamu hizmetlerinden biri olarak kabul görmeyi hak ediyor (bkz. fotoğraf 3). Karız teknolojisinin Uygur ve Çin uyarlamaı 2000 yıl öncesine kadar uzanıyor.

Karız

Karız, suyu dağlık bölge gerisinde bulunan alüvyon yelpazelerdeki akiferlerden, deniz seviyesine oranla alçakta kalan tarım alanlarına taşımaya yarayan yatay yeraltı galerisidir (bkz. resim 2). Karızın taşıdığı su, yeraltı suyu beslenme alanlarına açılan ana kuyulardan sağlanır. Bir karız, suyu yeraltından taşır, ancak genellikle ekilmiş tarım bölgelerinde yüzeye çıkar (bkz. fotoğraf 4). Kanalin büyük bir kısmını yeraltında konumlandırmak, sızıntı ve buharlaşmadan kaynaklanan su kayıplarını azaltır. Bir karız tamamı ile yerkimi kuvveti ile işler, bu şekilde pompa gereksiniminin de önüne geçilmiş olur.

Turfan'ın karız teknolojisinin kaynağı ile ilgili birçok teori ortaya konmuştur. Bunlardan ilki, bu teknolojinin Pers Ülkesi kaynaklı olduğu teorisi oldu. İkincisi, yerel olarak geliştirildiği ve uzun zaman içinde tecrübeyle olgunlaştırıldığı, damıtıldığı fikri oldu. Diğer bir teori ise; Çin'in başka bir bölgesinde gelişti-

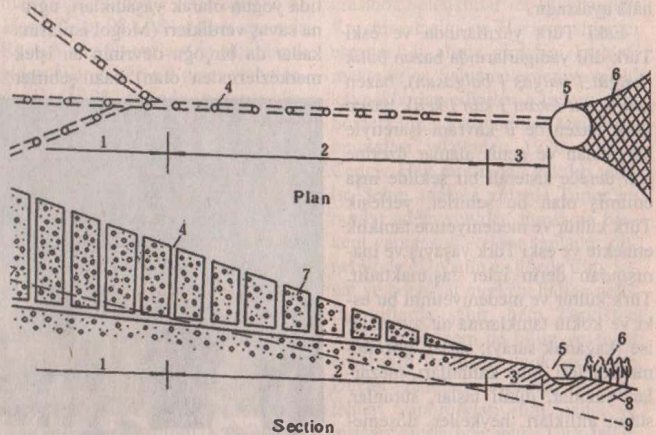
rildiği ve bu bölgeye aktarıldığı (Longshouqu Kanal Projesi'nde olduğu gibi) düşüncesi idi. Birinci ve ikinci teorinin bir çeşit bileşimi olan olanaklı fikir olarak görünmektedir. Olanaklı olarak gözüken karız kavramının kuzeye ve doğuya Pers Ülkesi'nden, İpek Yolu boyunca taşınmış olabileceğidir.

Lin Zexu 1845 yılında, Turfan Bölgesi'ne sürgüne gönderilmiştir. Lin Zexu, karız teknolojisinden çok etkilenmiş ve bu teknolojinin diğer alanlara da yayılmasını desteklemiştir. Onun liderliğinde, yüzden fazla karız kurulmuştur. İstatistikler, 1944 yılında, Turfan Bölgesi'nde 379 karız bulunduğunu göstermektedir. 1952'ye gelindiğinde, toplam uzun-

lukları Büyük Kanal'ın uzunluğu olan 2 500 km'ye denk, 800 karız bulunuyordu. Bugün, Turfan Bölgesi'nde 1 000'in üzerinde karız bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Çin Hidrolik Mühendisliği Topluluğu, 1991. Çin'de Sulama Teknolojisinin Kısa Tarihi (Pekin'deki 42. ICID Uluslararası Yönetim Konseyi Toplantısı dolayısı ile yayınlanmıştır), Nisan, s.29-30.
- 2) Hopkirk, Peter, 1980. *İpek Yolundaki Delicesine Cesur Yabancılar*, Massachusetts Press Üniversitesi, Amherst.
- 3) Neville-Hadley, 1997. *Çin: İpek Yolu*, Cadogan, London.
- 4) Wulff, H.E., 1988. "İran'ın Yeraltı Su Kanalları", *Scientific American*.

Resim 2. Bir karız projesinin şematik tanımı:

- 1) Tünelde süzme işleminin gerçekleştiği bölüm.
- 2) Tünelin su iletim bölümü.
- 3) Açık kanal.
- 4) Dikey shaftlar.
- 5) Küçük depolama havuzu.
- 6) Sulama sahası.
- 7) Kum ve çakıl.
- 8) Toprak katmanları.
- 9) Yeraltısuyu yüzeyi.

Eski Türk şehirleri ve Semerkant

Geniş alanlar üzerine son derece sistemli bir şekilde

inşa edilmiş olan bu şehirler, yerleşik Türk kültür ve medeniyetine tanıklık etmektedir.

Bu eski ve köklü tanklara ait ayrıntılar ise insanı ister istemez

"Bunların öncesinde ve sonrasında da şehirler olmalı" düşüncesine sevk etmektedir.

Yard. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz

(Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi)

Yerli ve yabancı kaynaklarda Türk milletinin tarihinden, geçmişinden söz edildiğinde genelde "Türkler'in atlı ve göçebe kavim oldukları, geçimlerini hayvancılıkla temin ettikleri, avcı ve savaşçı bir ruha sahip oldukları" üzerinde durulur.

Eski Türk şehirleri

Tarihte kurulan birçok Türk devletin kültürel mirasını üzerinde barındıran Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde yapmış olduğumuz araştırma ve incelemelerde eski Türk kültür ve medeniyetine ait pek çok anıtın, yazıtın, heykelin, balbalın yanın- da (adları yazıtlarda da geçen) çoğu Köktürk ve Uygur dönemlerine ait şehir kalıntılarının da bulunduğunu tespit ettik. Bu şehirlere ait kalıntıların büyük bir bölümü, aradan bin yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen hâlâ ayakta durmaktadır.

Eski Türk yazıtlarında ve eski Türk dili yadigarlarında bazen *balık* (*balgat / balgas / balgasun*), bazen *kent* (*çent / kant / kan / ken*), bazen *ulus*, bazen de *il* kavramı işaretiyle karşılanan ve geniş alanlar üzerine son derece sistemli bir şekilde inşa edilmiş olan bu şehirler, yerleşik Türk kültür ve medeniyetine tanıklık etmekte ve eski Türk yaşayış ve inanişinden derin izler taşımaktadır. Türk kültür ve medeniyetinin bu eski ve köklü tanklarına ait ayrıntılar ise (kağanlık sarayı, surlar, gözletme kuleleri, bina kalıntıları, mezarlar, yazıtlar, dikili taşlar, sütunlar, sütun atlıkları, heykeller, döşemeler, tuğlalar, künkler, kiremitler, su lama kanalları, metal, taş, ahşap ve seramik kullanım eşyaları)(1) insanı

ister istemez "Bunların öncesinde ve sonrasında da şehirler olmalı" düşüncesine sevk etmektedir. Nitekim Çinli rahip, seyyah Hsüan Tsang'ın seyahatnamesinde bu düşünceyi haklı çıkaracak kıymetli bilgiler mevcuttur. Çin'in Kansu eyaletinden Hindistan'ı ziyaret etmek üzere yola çıkan ve 629 yılında Doğu Türkistan'a gelen Hsüan Tsang, buradaki şehirler (bugünkü Kumul, Koço (Kara Hoca), Karaşar, Kuça, Aksu) hakkında bilgi verir. Hsüan Tsang, daha sonra (630 yılında) önce Işık Göl'ün batısında Süyâb şehrine sonra da Talas'a, Taşkent'e, Semerkant'a ve Buhara'ya... vd. uğrar. Hsüan Tsang, seyahatnamesinde bu şehirlerin oldukça geniş araziler üzerine kurulu olduklarını ve "şehir beyleri / reisleri" tarafından idare edildiklerini kaydeder(2).

Tarihte Türkler'in doğuda ve batıda yoğun olarak yaşadıkları, uğruna savaş verdikleri (Moğol istilasına kadar da birçoğu devrinin en işlek merkezlerinden olan) bazı şehirler

şunlardır: Beş Balık, Togu Balık, Bavl Balık, Bay Balık, Ordu Balık (Kaşgar, Kaş Balık, Ka-Şa, Sulek / Sule), Kuz Balık (Gu Balık, Kuz Ordu, Kuz Ulus, Ordu Kent, Balagasun), Can Balık, Çakuk Balık, Yengi Balık, Barçınlık Kent, Man Kent, Öz Kent (Öz Çent, Fergana), Taş Kent (Çaç, Şaş, Terken), Tün Kent, Semiz Kent (Semerkant), Süt Kent, Yar Kent, Yegen Kent, Temir Kapı (Temir Kapı, Demirkapı), Turfan, Bukarak (Buhara), Suğnak (Signak), Karnak, Barçuk, Karaçuk, Kazvin, Kinküt, Koçungar Başı (Koçgar Başı, Koç Başı), Kuça, Argu (Argu), Aşnas, Sayram (İsbicab), Savran, Talas (Taraz, Kumi Talas, Ulug Talas), Süyâb, Cend, Yafınc, Yafgu, Almalık, Altun Kır, Altındağ, Altun Tepe, Çuy Tepe, Turtkul Tepe, Çardarı, Bayırkum, Balu, Barsgan, Barhan, Işkan, Kençek Sengir, Yesi, Ribâtât.... vd.(3). Kimi tarihî "kale şehir", kimi de daimî yerleşim alanı / merkezi durumundaki bu şehirlerin birçoğunun adı, hem Köktürk ve Uygur dö-

nemi bengü taşlarında, hem de diğer eski Türk dili yadigarlarında (başta Dîvânü Lûgati't-Türk olmak üzere) geçmektedir.

Örnekler

- otuz yaşına *beş balık* tapa süledim altı yolu süngüşdüm: Otuz yaşında Beşbalık'a (Beşşehir'e) doğru asker sevk ettim; altı kez savaştım. (Bilge Kağan Yazıtı D 28).

- en ilki *toğu balık*da süngüşdimiz: İlk önce Togu şehrinde savaştık. (Köl Tigin Yazıtı K 4).

- sogdak tabgaçka selengede *bay balık* yapıtı birdim: Soğdlar'a ve Çinliler'e Selenga (ırmağı yakınlarında) Baybalık (Bay şehrinin) yaptırdım. (Mo-yuncur / Bayan Çor Yazıtı 44).

- *koçu balık*da kelmiş kılıç küç karaka yarlıg boltı: Koçu şehrinde gelmiş olan kılıç Küç Kara'ya iletili. (Miran Kalesi El Yazmaları I / A 11-12).

- ... *kutlug uluş* *yaraşlıg altun arugu uluş kaşu* *yegen kent ordu kent çigil balık* ...: Kutlu, mükemmel Altun Argu şehri, Kaşu (şehri), Yarkent Yar (şehri), Ordukent (Ordu şehri / Kaşgar) ve Çiğil şehri ... (Türkçe Mânî El Yazmaları (Manic-hai) I).

- bu kitabın tasnif kılıglı *balasagun* mevludlug perhiz idisi er turur: Bu kitabı yazan Balasagun şehrinin takvâ bir zattır. (Kutadgu Bilig A 23-24).

- barusın bitimiş yetürmiş nizam / bu *kaşgar ilinde* koşulmuş temam: Esasını yazmış ve tertip etmiş; fakat bu (manzume) son şeklini Kaşgar ilinde almıştır. (Kutadgu Bilig B 59).

- *kend*: Şehir. Bu kelimeden alınarak Kaşgar için *Ordu Kend* derler. Hanın oturduğu şehir demektir. Çünkü Afrasyap, havası güzel olduğu için burada otururdu. (Dîvânü Lûgati't-Türk I, 343.).

- *Kençek Sengir*: Talas yakınında bir şehrin adıdır. Burası Kıpçak sınırındır. (Dîvânü Lûgati't-Türk I, 480.)

- *sugnak*: Oğuz şehirlerinden biri. (Dîvânü Lûgati't-Türk I, 471).

- *karnak*: Oğuz şehirlerinden biri. (Dîvânü Lûgati't-Türk I, 473).

- *kend*: Oğuzlar'la Oğuzlar'a

uyanlara göre köy; Türkler'in büyük bir kısmına göre "şehir" demektir. Bundan alınarak Fergana'ya *Öz Kent* adı verilmiştir; "Kendimizin Şehri" demektir. Yine böylece *Semiz Kent* denir; büyük olduğundan böyle denilmiştir. Farsça'da *Semer Kand* denir. (Dîvânü Lûgati't-Türk I, 344).

Eski Türk şehirleri hakkında Ebu'l Kasım Ubeydullâh b. Hurdâbih tarafından yazılıp 886 yılında tamamlanan *Kitâbü'l - Mesâlik ve'l - Memâlik*'te; 981-984 yılları arasında Kao-ch'ang Uygurları'na elçi olarak giden Wang Yen-t'ê'nin seyahatnamesi'nde; 982 yılında yazılmış olan *Hudûdu'l - Âlem*'de; 1040'lı yıllarda Ebu Sa'id Abdülhayy b. Dahhâk el-Gerdîzi tarafından yazılmış *Zeynü'l - Ahbâr*'da; 1154 yılında Ebu Abdullâh b. Muhammed el - Şerîf el İdrîsî tarafından yazılmış *Nüzherü'l - Müşâkât*'ta; XII. yüzyılda Alaaddin Ata Melik Cüveynî tarafından yazılmış "Tarih-i Cihangüşa"da da önemli bilgiler mevcuttur. Bütün bu kaynaklardaki bilgiler, birçok boya, ele, obaya ayrılan Türkler'in tarihin en eski dönemlerinden beri bir kısmının şehirlerde; bir kısmının ise, köylerde ve bozkırlarda yaşadıklarını ortaya koyar niteliktedir(4).

Semerkant

Haklarında hem eski Türk dili yadigarlarında hem de en ciddi tarihî kaynaklarda (tarih ve coğrafya kitaplarında, seyahatnamelerde) bilgiler bulunan eski Türk şehirlerinin bir kısmı bizzat Türkler tarafından inşa edilmiş; bir kısmı ise, verilen mücadeleler, uzun yıllar devam eden savaşlar sonrasında Türk milletinin eline geçmiştir. Coğrafi konumları, zengin doğal kaynakları yüzünden tarih boyunca birçok milletin (doğal olarak da Türk milletinin) sahip olmak için uğraştığı, uğruna canlar feda ettiği tarihî şehirlerden biri de Semerkant'tır.

Bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan ve Eski Türk dili kaynaklarında adı *Semiz Kent* olarak geçen Semerkant'ın tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ancak konu-

nyula ilgili araştırmacıların çoğu, buranın (Marakanda'nın/ Ulu Şehir'in) MÖ Soğdlar'ın başkenti olduğunu; Aleksandr İskender (Büyük İskender) tarafından MÖ 329 yılında ele geçirildiğini; 712 yılında Araplar tarafından (Kuteybe b. Müslim tarafından) fethedildiğini; 9-10. yüzyıllarda Samaniler yönetiminde parlak bir dönem yaşadığını; 11. yüzyılda Karahanlılar'ın; 1089-1130 yılları arasında Selçuklular'ın, 12. yüzyılda Karahitaylar'ın ve Harzemşahlar'ın egemenliği altına girdiğini kaydetmektedirler. Salnamelerden ve tarihî kaynaklardan edinilen bilgilere göre Semerkant, yöneticilerinin teslim olmamaları yüzünden 1220 yılında Cengiz Han tarafından yakılıp yıkılır. Şehir, sonraki yıllarda Timur'un burayı adeta yeniden inşası ve başkent yapmasıyla tekrar canlanır; döneminde dünyanın en gözde ilim, sanat ve edebiyat merkezi haline gelir. Bu yıllarda şehir, hem Türkistan Türkleri'nin hem de bilim ve sanat erbabının buluşma noktası olur. Devlet adamları ve devrin ileri gelenleri yaptıkları ilim, sanat ve mimari eserleriyle şehre Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin damgasını vururlar. Timur'un ölümünden son-

raki (1405'ten sonraki) yıllarda da Semerkant, özellikle Muñü'd-dîn Şahrüh Mirza'nın oğlu Muhammed Tarağay Uluğ Bey'in hakimiyetinde (1394-1449) aynı canlılığını korur(5). Şehirde yeni saraylar, hanlar, medreseler ve bir de rasathane inşa edilir. Uluğ Bey'in yaptırdığı ve bizzat kendisi ve öğrencileri tarafından bilimsel çalışmaların gerçekleştirildiği rasathanenin ve medresenin / akademinin ünü (dolayısıyla da Semerkant'ın ünü), kıtalar ötesine ulaşır. Ancak sonraki yıllarda şehir birçok savaşa sahne olur; 1496 yılında Zahirü'd-dîn Muhammed Babur (1483-1530); 1501 yılında ise, Muhammed Şeybani Han (ölm. 1510) tarafından ele geçirilir. Şehri ele geçirmek için yapılan savaşlarda birçok tarihi eser (saray, medrese, cami, türbe) zarar görür. 16. yüzyılın başlarında bölgenin yönetimini ellerinde bulunduranlar, başkenti Semerkant'tan Buhara'ya taşırlar. Buna rağmen, şehir, Hindistan-Türkistan ve İran ticaret yolu (İpek Yolu) kavşağında bulunduğundan her zaman ilgi merkezi olmaya devam eder. Semerkant, 1868 yılında Ruslar tarafından Türkistan Genel Yönetim Bölgesi'ne katılır; 1924-1930 yılları

arasında da Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olur(6).

Stratejik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından tarihin her döneminde birçok milletin dikkatini üzerine çeken, uğruna savaşlar verilen Semerkant, bugün sınırları içinde birbirinden farklı kültürlerin mirasını barındırmaktadır. Söz konusu bu kültürel mirasın oluşmasında Türkler'in (özellikle de Timur ve onun soyundan gelenlerin) rolü büyüktür.

Bugün Semerkant'ta bulunan kültür ve medeniyet eserlerinin en önemlileri şunlardır(7):

- 1) Afrasyab şehrinin kalıntıları.
- 2) Ruhabad. 3) Gur Emir (Emir Timur Türbesi / Emir Timur Aile Mezarlığı). 4) İshrethane. 5) Abdi Derun. 6) Çolpan Ata Türbesi. 7) Uluğ Bey Rasathanesi. 8) Registan. 8.1.) Uluğ Bey Medresesi. 8.2.) Şir Dâr Medresesi. 8.3.) Tillâkârî. 9) Nadir Divan Beyi Medresesi. 10) Hoca Ahrar Külliyesi. 11) Bibi Hanım Külliyesi. 12) Bibi Hanım Türbesi. 13) Şah-ı Zinde. 13.1.) Kadızade Rumî Türbesi. 13.2.) Emirzade Rumî Türbesi. 13.3.) Türkân Aka Türbesi. 13.4.) Emir Burunduk Türbesi. 13.5.) Tu-

man Aka Türbesi. 13.6.) Hoca Ahmet Türbesi. 13.7.) Kusem İbn Abbas Türbesi. 13.8.) Vasmıgrannık Türbesi. 13.9.) Şirin Bike Ata Türbesi. 13.10.) Kusem İbn Abbas Türbesi. 13.11.) Tuğlu Tekin (Emir Hüseyin) Türbesi. 14) İsmail Buharî Külliyesi. 15) İmam Ma'rudi Türbesi. 16) Danyal Peygamber'in Kabri.

Türk hükümdarları, hanları, devlet adamları ve ileri gelenleri tarafından yaptırılan bu eserler sayesinde Semerkant'ın çehresi değişmiş; şehir, adeta Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin en önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

DİPNOTLAR

- 1) Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. ALYILMAZ, Cengiz, Moğolistandaki Türk Anıtları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları Işığında Bazı Tespitler, Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri, Ankara, 2001, s.67-75; BALINT, Csanat, VI.-VIII. Yüzyıllarda İç Asya ve Orta Asya'daki Türk Tipi Arkeoloji Anıtları, Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Emel ESİN'e Armağan, XXIV / 1, Ankara, 1986, s.7-32; BAYKARA, Tuncer, Türklüğün En Eski Zamanları, Türkler Ansiklopedisi, c.I, Ankara, 2002, s.277-306; DAŞNYAM, Luvsandambın (vd), Mongol Nutag

Dah' Tuuh Soyalin Dursgal, Ulaanbaatar, 1999; ESİN, Emel, İç Asyada Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler, Türkler Ansiklopedisi, c.I, Ankara, 2002, s.494-517; SERTKAYA, O. F., - AYLILMAZ, c.- BATTULGA, Ts., Moğolistandaki Türk Anıtları Projesi Albümü, Ankara, 2001.

2) SÜMER, Faruk, Eski Türklerde Şehircilik, Ankara, 1994, s.11-19.

3) Eski Türk şehirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARAT, R. Rahmeti, Kaşgar, İslâm Ansiklopedisi, c.6, İstanbul, 1955, s.405-412; BARTHOLD, V. V. Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Ankara, 1990, (Haz. Hakkı D. YILDIZ); ESİN, Emel, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş, İstanbul, 1978; ESİN, Emel, Balık ve Ordu, Central Asiatic Journal- XXVII / 3-4, Wiesbaden, 1983, s.169-208; Emel, ESİN, Türk Minaresinin Orta Asyadaki Öncüleri Hakkında, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı:9, Ankara, 178, s.103-147; GENÇ, Reşat, Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Ankara, 1997; KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1993, s.309-312; Lİ-GETİ, L., Bilinmeyen İç Asya, Ankara, 1986, (Çev. Sadrettin KARATAY); MAHPİROV, V. U., İmena Dalekih Predkov, Almatı, 1997, s.239-266; ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, c.I, Ankara, 1991, s.143-303; ROUX, Jean-Paul, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, İstanbul, 2001, (Çev. Lale ARSLAN); SAYAN, Yüksel, Türkmenistan'daki Mimari Eserler (XI-XVI. Yüzyıl), Ankara, 1998; ŞEŞEN, Ramazan, İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara, 1998; TOGAN, Zeki Velidi, Balasagun, İslâm Ansiklopedisi, c.2, İstanbul, 1961, s.269-272.

4) Ayrıntılı bilgi için bkz. İZGİ, Özkan, Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara, 1989; ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, c.I, Ankara, 1991, s.143-303; SÜMER, Faruk, a.g.e., s.11-19; ŞEŞEN, Ramazan, İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara, 1998.

5) Konuyla ilgili olarak bkz. AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Ankara, 1991; ASKAROV, Ahmedali, Temur ve Ulugbek Devri Tarihi, Taşkent, 1996.

6) Semerkant'ın tarihi, bir Türk şehrine dönüştürülmesi ve bugünkü görünümünü alması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AHUN-BABAEV, H. G.,

Dvoret's İhsidov Sogda na Afrasiabe, Semerkant, 1999; BABABEKOV, H. (vd), Özbekistan Tarihi, Taşkent, 2000; BARTHOLD, V. V. a.g.e., s.88-105; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c.20, İstanbul, 1986, s.10346; FEYZİEV, Turğun, Temuriyeler Şeceresi, Taşkent, 1995; KAHHAR, Tahir, Hür Türkistan Üçün, Taşkent, 1994; KİTAPÇI, Zekeriya, Orta Asya Türklüğünün Büyük İslâm Kültür ve Medeniyetindeki Yeri, Konya, 1995, s.61-65; NEBİEV, Abdurahman, Müstekkilik Üçün Küreş Yahud Parçalanmış Türkistan Tarihi, Taşkent, 1998; ŞEŞEN, Ramazan, a.g.e., s.226-233; TÜHLİEV, Nurislam (vd.), Özbekistan Vilayetler ve Karakalpakistan, Taşkent, 1995.

7) Semerkant'taki tarihi eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ABDURAHMANOV, A., Ulugbek Akademiyası, Taşkent, 1993; ASLANAPA, Oktay, Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri, Ankara, 1996; BERDİMMURADOV, Emriddin, Guri Emir Mekbesesi, Taşkent, 1996; PUGAÇENKOVA, G. A., Temurning Me'mariy Merasi, Taşkent, 1996; RAMAZANOĞLU, Gözde, Orta Asyada Türk Mimarisi, Ankara, 1998, s.83-176; ŞAYMERDANOV, İ (VD), Emir Temur Cehan Taribide, Taşkent, 1996; TÜHLİEV, Nurislam (vd.), a.g.e., s.58-66.

KAYNAKÇA

Kaynakçaya dipnotlarda gösterilen eserler dahil edilmemiştir (C.A.).

1) BAYKARA, Tuncer, Türk Şehircilik

Tarihinden: Hatun Şehirleri, TTK Belle-ten, c.XLIV, Ankara, 1980, s.497-510.

2) EBERHARD, W., Çin'in Şimal Komşuları, Ankara, 1996, (Çev. Nimet ULUĞTÜRK).

3) DİVİTÇİOĞLU, Sencer, Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet, İstanbul, 2000.

4) DONUK, Abdülkadir, Balık, İslâm Ansiklopedisi, c.5, İstanbul, 1992, s.12.

5) GABAIN, A. v., Köktürklerin Tarihine Bir Bakış III Şehir Göziyle Step, A.Ü. DTCF Dergisi, c.VIII, Sayı: 3, Ankara, 1950, s.373-379, (Çev. s.ÇAĞATAY).

6) GÖKER, Lütfi, Ulug Bey Rasathane-si ve Medresesi, İstanbul, 1995.

7) GÜMÜLEYEV, L. N., Eski Türkler, İstanbul, 1999, (Çev. Ahsen BATUR).

8) HASSAN, Ümit, Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, Ankara, 1986.

9) HAUSSİG, Hans Wilhelm, İpek yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi, Kayseri, 1997, (Çev. Müjdat KAYAYERLİ).

10) ÖGEL, Bahaeddin, İslamiyetten Önce Türk Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntlarına Göre, Ankara, 1988.

11) PUGAÇENKOVA, Galina A., Şedevri Sredney Azii, Taşkent, 1986.

12) PUGAÇENKOVA, G. A.- REMPEL', L. İ., Oçerki İksusstva Sredney Azii, Moskova, 1982.

13) RAŞONYI, Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara, 1988.

14) RTVELADZE, Edvard, Velikiy Şelkoviy Put', Taşkent, 1999.

15) SAFRAN, Mustafa, Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügâtlara Göre Kuman / Kıpçaklar'da Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış, Ankara, 1993.

16) SARAY, Mehmet, Doğu Türkistan Türkleri Tarihi (Başlangıçtan 1878'e Kadar), c.I, İstanbul, 1998.

17) SİNOR, Denis, Erken İç Asya Tarihi, İstanbul, 2000.

18) SÜLEYMANOV, R. H., Drevniy Nahşab, Semerkant-Taşkent, 2000.

19) SÜMER, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanlar, İstanbul, 1992.

20) TAŞAĞİL, Ahmet, Göktürkler, c.I, Ankara, 1995; c.II, Ankara, 1999.

21) TEKİN, Şinasi, Metinlere Dayanarak Eski Türklerde Göçebe (Ötüken) ve Şehir (Hoçu) Medeniyetlerinin Tahlihi, Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı: 3, Erzurum, 1972, s.35-60.

22) TEKİN, Talat, Orhon Yazıtları, Ankara, 1988.

23) VOYTOV, V., Drevnetyurkskiy Panteon i Model' Mirozdaniya, Moskova, 1996.

“Bor ile Tronanın düğünü Türkiye’yi dünyanın bir numaralı ekonomisi yapar”

Yılda 50 milyar dolar. Çok kesin olarak söylüyorum Türkiye dünyanın en büyük ekonomilerinden biri değil, tartışmasız en büyük ekonomisi olur. Bunun için ise çok basit bir koşul var. Ulusalci bir siyasal erk gereği vardır bunun için. Yoksa şu andaki siyasal erkten böyle bir şey beklememiz söz konusu değil.

Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım ile söyleşi

(Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü)

Söyleşi: Zeynel Coşar

Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım, 25 yılı aşkın süredir bor konusunda çalışmalar yapıyor, yüksek lisans ve doktora tezleri yönetiyor. Köy Enstitüleri’nin Öğretmen Okulları’na çevrilmeden önceki son kuşak öğrencilerinden olan Yıldırım, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü mezunu. 1964’te Ege Üniversitesi’nde asistan olarak çalışmaya başladı. 1966’da doktorasını tamamladı. 1971 Darbesi sonrası altı yıl, 1980 sonrası ise dokuz yıl olmak üzere toplam on beş yıl üniversiteden uzaklaştırıldı. 1971’den sonra Türkiye’de ilk kez, üniversiteye dönmeye izin veren mahkeme kararını uygulamayan rektör ve dekanı tazminata mahkûm ettiren öğretim üyesi olmak gibi bir sığa da sahip! Bergama Köylülerinin mücadelelerine verdiği destek gibi etkinlikleri nedeniyle soruşturmalar ve sürgünlerle boğuşmuş olan Hüseyin Yıldırım, siyanürlü süz gümüş ve altın elde etme konusunda da çalışmalar yaptı ve başarılı oldu. Fakat çalışmalarının ağırlıklı kısmını bor konusu oluşturuyor ve bu madenle ilgili olarak son derece dikkat çekici bilgiler veriyor. Hüseyin Yıldırım, borun, Türkiye açısından daha verimli değerlendirilmesi gereken basit bir cevherden ibaret olmadığını, 15-20 yıl sonra fosil yakıtların yerini alması kaçınılmaz olan stratejik bir kaynak olduğunu belirtiyor. *Bilim ve Ütopya* adına söyleşiyi arkadaşımız Zeynel Coşar gerçekleştirdi.

Türkiye’nin bor politikasında kökten bir dönüşüm gerekiyor

- Sayın hocam, şu anda borun Türkiye ekonomisindeki yeri nedir?

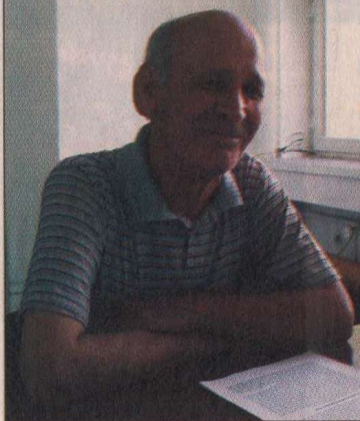
- Öncelikle *Bilim ve Ütopya* dergisine konuya verdiği önemden dolayı teşekkür ederim. Dünya bor rezervlerinin yaklaşık yüzde yetmiş beşi Türkiye’de bulunuyor. Fakat Türkiye kendi gerçeklerinden uzak olarak bora yaklaşıyor. Bor politikamız son derece gerçektir. Şu anda Türkiye’nin, bor dışsatımı, yılda 270-300 milyon dolar arasında. Türkiye’de bor zenginleşmesi, bize göre, çok irrasyonel çünkü artıma söz konusu değil. Artıma söz konusu olmadığı zaman, bizim malzememizin gerekli değeri bulması mümkün değil. Türkiye’de fabrikalar yıkama

ve zenginleştirme’ yapmaktan başka bir işleve sahip değiller. Oysa bununla bir yere varmak mümkün değil. Yapılacak iş, bor ile tronayı (sodyum karbonat-sodyum hidrokarbonat) eşleştirmek ve boru arıtmaktır. Bugün biz boru ton başına altmış ya da yüz dolara satıyoruz. Bakın zenginleştirme değil onun altını çiziyoruz, eğer artırılmış olsa fiyatını hemen şimdikininkin on katına çıkarmamız mümkün olacak. Türkiye bu cevheri gerçek değeri ile değerlendirmek istiyorsa boru arıtılmalıdır. Türkiye hâlâ bor konusunda yıkama ve zenginleştirme faaliyetinden ibaret politikalar güdüyor. Oysa bor politikasında radikal bir dönüşüm zorunludur. Bor ile tronanın eşlendirilmesi yoluyla borun artırılması, bizim bulduğumuz bir yöntemdir ve dünyada bu işlemi yapan yoktur. Bu işlemi dünyada ilk kez Ege Üniversitesi laboratuvarlarında biz yaptık. Projelendirdik.

- Neden Türkiye bordan anlamı bir gelir elde edemiyor?

- Türkiye’den bor alan ülkeler, “sizin malzemeniz arsenikli, çok zehirli bir madde içeriyor. Ben bunu tekrar arsenikten artacağım, dolayısıyla masraf yapacağım” diyor. O nedenle Türkiye borunu dünya ortalamasının oldukça altında bir fiyata satmak zorunda kalıyor. Oysa bizim tronamızla boru artırmak fevkalade kolay. Yani bizim bor cevherimizi trona ile eşleştirdiğimiz zaman yalnız başına zenginleştirme değil yalnız başına

Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım

yıkama değil, hem yıkama hem zenginleştirme hem de arıtma gerçekleştiriyor. Üstelik biz güneş enerjisi kullanarak, yani sıfır enerji ve sıfır atıkla en üst düzeyde boru arındırma yapabiliyoruz. O nedenle Türkiye olarak bizim, bu işlemi yaptığımız taktirde ton başına altmış dolar, yüz dolar olan fiyatımız hemen dünya ortalamasına, yani bugünkünün yaklaşık on katına çıkar.

Şunu söyleyeyim, trona bor cevherini muamele ederek hem yüzde yüz zenginleştirmek, hem de çok ziyanlı olan maddelerden arındırma ilk tarafımızca gerçekleştirildi. Bu işlemi Türkiye yaptığı taktirde Türkiye'nin bor dış satımı, yatırım ve işletme maliyetinin neredeyse sıfıra yakın olduğunu tekrar altı çizilerek, çok kısa bir süre içinde beş milyar dolara çıkarılabilir. Bu kadar ilgili kuruluşun neden daha önce bunu akıl etmemiş olmaları ve bugün bizim kanıtlanmış projelerimize bu denli ilgisiz kalmaları aklın alacağı bir iş değil.

- *Bor konusunda sizinle birlikte çalışan arkadaşlarımız var mı?*

- Var, ekip halinde çalışıyoruz. Bölümde bu konularda yapılmış pek çok tez var. Sadece genç arkadaşlar değil, bölümümüzde öğretim üyesi arkadaşlarımız da bu grubun içinde. Beş-altı kişisi sürekli çekirdek kadro niteliğinde olmak üzere aşağı yukarı on beş-yirmi kişilik bir ekip bor üzerinde çalışıyor. Ve gayet etkin, katkı verici çalışmalar yapıyorlar.

- *Bu çalışmalar yayınlanıyor mu?*

- Bir kısmı yayınlandı, bir kısmı yayınlanmak üzere. Fakat işin açıkçası biz bu konuda bir tereddüt içindeyiz. Çünkü bizim olanaklarımızla başkalarının olanakları çok farklı. Bizim oluşturduğumuz ve teminli attığımız mekanizmalar başkaları tarafından çok hızla bitirilebilir. Ama bu sadece bizim fikrimiz. Borun iletkenliği veya borun çeşitli özellikleri gibi konularda yayın yapıyoruz. Ama temel olarak bor ile tronanın eşlendirilmesi mekanizmasını yayın haline getirmedik. Dikkat ederseniz Amerika da boru yakıt haline getirdi ama bu konuda yayın yapmıyor. Biz

de bor ile ilgili ülkemizin stratejik çıkarları açısından başka ülkelere bilinmesini doğru bulmadığımız bilgileri yayın haline getirmedik. Esasen Türkiye'de bilim insanlarının düşürülmeye çalışıldığı tuzak şudur: Ne olursa olsun yayın yapın. Oysa biz akı konusunda da yayın yapmadık, onun yerine patent yaptık. Belki bor konusu da tam bütünleştiği zaman patentlenebilir.

- *Hocam, bizim boru arındırma-dığımız, zenginleştirmedığımız konusuluyor, oysa siz bunu Ege Üniversitesi Kimya Laboratuvarları'nda yapabildiğinizi söylüyorsunuz.*

- Arındırmada ve zenginleştirmede hiçbir problemimiz yok. Üstelik neredeyse sıfır girdiyle. Ama mesele ne biliyor musunuz? Türkiye'deki üniversitelerin ve TÜBİTAK'ın kendi gerçeklerine yabancılaşmasından kaynaklanıyor. Türkiye'de insanların özgüvenleri yok edildi. Kendi başına, kendi ulusal yararları adına herhangi bir proje üretemeyeceği beyinlere işlendi. Sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Bütün mesele insanların üzerindeki ölü toprağınyı yok etmek. Şu anda Türkiye'de en büyük sıkıntımız o. Böyle bir özgüven yok. Hakikaten üzücü bir durum. Ama tüm anlattıklarım yapılmış işlerdir. Tasarı halinde olan işler değil. Yani birisi gel kardeşim yap bakalım dese hemen ertesi gün yapabilecek durumdayız.

- *Yani Türkiye şu anda yılda üç yüz milyon dolarlık bor dışsatımını üç ila beş milyar dolarlık bir dışsatım düzeyine ulaştıracak düzeneğe kurabilecek durumda.*

- Kesinlikle söylüyorum, neredeyse sıfır yatırımla ya da diyelim ki kendini on beş gün içinde amorti edecek düzeyde bir yatırımla on beş gün içinde yapanz. Fabrikayı kuracağız on beş gün içinde kendini amorti edecek. Üstelik dünya bize diyecek ki, "bu çok çok iyi bir malzeme." Diyecekler ki "bizim niye aklımıza gelmemiştii bu yöntem." Çünkü bir onların ürettikleri malzemelerdeki arseniğe bakıyoruz, bir de bizim malzemedeki arseniğe bakıyo-

ruz kıyaslanması mümkün değil. Biz yaptığımız deneylerle arsenik oranını çok daha düşürdük. Bor pek çok alanda kullanıldığı için, arsenik de çok zehirli bir madde olduğu için bu çok önemli. Bunları yapabiliyoruz. Ve hakikaten sıfır enerji girdisiyle yapabiliyoruz. Atkısız, yüksek safılıkta, yüksek verimde ve olağanüstü ekonomik olarak bir malzeme elde edebiliyoruz. Şimdiye kadar konuşuklarını bor endüstrisinin temel girdileri olan borik asit ve boratları üretime ilişkin. Oysa biz Türkiye'nin ciddi boyutta dış alımla karşıladığı bir gereksinimi olan sodyum perboratı da gene bizim bor ve trona cevherinden giderek üretebiliyoruz. Bu ürün tekstilden deterjana kadar birçok alanda kullanılıyor. Sodyum perborat o kadar önemli bir madde ki, Türkiye sattığı bordan kazandığı paranın yarısını bu sodyum perboratı ya da girdilerini dışardan satın almaya harcıyor. Sodyum perboratın dünya pazarı aşağı yukarı iki-üç milyar dolarlık bir pazar. Bizim geliştirdiğimiz yöntemler kullanılarak Türkiye kendi ihtiyacını kendisi karşılayabileceği gibi çok kısa bir süre içinde sodyum perborat alanında da Avrupa ve dünya pazarında büyük bir dışsatım potansiyeli yakalar.

- *Bu dediğiniz beş milyar dolarlık bor cevheri satışının dışında bir pazar.*

- Gayet tabi. Ayrıca henüz deneme aşamasında olduğumuz bir hadise daha var. Aşağı yukarı tonu iki bin dolar düzeyinde olan bir pigment pazarı var. Renk verici madde. Galiba en azından bunun yarısını bor kullanarak üretmemiz mümkün olabilecek. Henüz daha deneme aşamasındayız. Bu bize neyi gösteriyor? Konuyla ilgili insanların bu alana yoğunlaşmadığına yarar var. Ama çok umutlu olmadığımı da ifade edeyim. Çok üzgünüm ki insanların bu tür kaygıları fazlaca yok. Türkiye'nin doğal kaynakları, Türkiye'nin yararları falan... O kadar kötü bir durum ki, yayın yap da ne yayını olursa olsun. Ama özellikle de Türkiye'nin yararına olmayan yayınlar olsun. O akademik yükseltilmelerde daha tercih ediliyor.

Geleceğin seçeneksiz enerji kaynağı: Bor

- Size göre bor geleceğin enerji kaynağı mıdır?

- Enerjiyi elde etmek çok marifet değildir. Esen yelden, akan sudan ve doğan güneşten enerji elde edilebilir. Asolan onu depolayabilmek ve taşınır hale getirebilmektir. Depolamak da öyle sıradan bir depolamak olmamalı. Şöyle olmalı: Onu kullanacağımız zaman birim zamanda maksimal hızda kullanabilmelisiniz. Örneğin kömür var benzin var. İçerdikleri enerji kilo başına çok farklı değildir. Ama benzinin yanında kömür çok anlamlı değildir. Çünkü birim zamanda verdiği enerji bakımından kömür, benzin karşısında çok negatiftir, kötüdür. Biz enerjiyi depolayalım ama en iyi malzemede depolayalım ki, almak istediğimiz zaman büyük bir hızla alalım. İkincisi birim ağırlık başına en üst düzeyde enerji depolayalım. Depolayacağımız malzeme iki temel özelliği çok önemli olarak taşınmalı. Birincisi; birim ağırlık başına çok yüksek enerji depolamalı, ikincisi; depoladığımız enerjiyi almak istediğimiz zaman mümkün olan en yüksek hızda bize vermeli. Ayrıca bir üçüncüsü, çevreyi kirletmeyecek yayım yapmamalı. Petrol türevleri karbondioksit verir ve küresel ısınma tabir ettiğimiz olayların nedeni olur. Yani bir öyle bir malzeme bulmalıyız ki, iki temel özelliğin üstüne bir de bu özelliği taşınmalı. İşte bu malzeme bordur.

Diyeelim biz boru yukarıda anlattığım prosesi izleyerek bor endüstrisinin kullanımına hazır hale getirdik. Biz bu bordan, borik asitten, boratlardan önce elektroliz ile elementer boru yapıp sonra bunu hidrojenlendirerek ya da hidrojenlendirmeden yakıt haline getiriyoruz. Bir önceki proseste anlattığımız şekilde elde ettiğimiz bor türevlerinden elektroliz koşullarıyla elementer bora ya da birkaç aşamalı olmak üzere diğer kimyasal proseslerle bor hidrür geçmek mümkün. Gerekirse bu mekanizmalar kolaylıkla daha ayrıntılı açıklanabilir. Elde ettiğimiz ister elementer bor, ister bor hidrür olsun birim ağırlık başına en ekstra benzinin

iki katı enerji depoluyor. Üstelik iki kez daha hızlı yanabiliyor. Üç, en önemli nokta, çevreye karbondioksit gibi bir malzeme vermiyor. Yandıkten ve enerjiyi verdikten sonra bor oksit olarak geriye kalıyor. O bor oksit ise tekrar bor hidrür yapımında kullanılabilir. Yani öyle bir malzeme üretmiş oluyoruz ki, çevreyi kirletmiyoruz, daha doğrusu karbondioksit yayımı gibi bir hadiseyi bertaraf ettiğimiz için ciddi ekolojik riskleri yok ediyoruz, iki, birim ağırlık başına iki kat enerji depoluyoruz, kime karşı en ekstra petrol türevlerine karşı, artı yayma hızımız da en azından iki katı. Yani böyle bir müthiş avantajımız var. Burada bir şeye açıklık getirmek istiyorum. Özellikle Avrupa'da ve Amerika'da, bırakınız normal kamuoyunu, bilimsel kamuoyunda da hidrojenin gelecekte yakıt olarak kullanılabileceği konusunda ciddi bir yanıtıcı eğilim var.

- Neden?

- Hidrojen kendi başına dinamitir de ondan! En basitinden söyleyeyim. Ağırlık itibarıyla helyum hidrojeninden daha büyüktür dolayısıyla balonlarda, kullanılması çok daha kolay olmasına rağmen, hidrojen kullanılmaz. Çünkü müthiş bir yangın riski var. Hidrojenin yakıt olarak kullanılması için mutlaka bora tutunması lazım. Bu çok önemli. Bora tutturacaksınız, bor hidrür yapacaksınız. Bor hidrür dediğimiz normal benzin kıvamında sıvı bir malzeme. Oysa hidrojen gazdır ve müthiş bir yangın riskini içerir ve hatta taşıyamazsın. Bor, hidrojenin kontrollü şekilde yanmasını sağlıyor. Enerjiyi depolamak önemli ama daha da önemli taşıyabilir enerji deposu. Enerjinin taşınabilir olması çok önemli bir konu. Kömür de bir enerji deposudur, benzin de bir enerji deposudur. Ama kömür ancak çok eskiden kalan trenlerde taşıyıcı bir enerji deposuydu. Biz boru önce sodyum boratlara çeviriyoruz. Daha sonra yakıt formuna geçiriliyoruz. Düşünün ki bunu yakıt olarak kullanıyorsunuz. Malzemenizde arsenik var. Hiç mümkün mü?

- Bütün mesele arseniği temizlemek.

- Tabi. Boru bir kere tüm ziyanlı maddelerden arındırmanız gerekiyor. Ve bizim geliştirdiğimiz yöntem de ideal olarak buna uygun. Ondan sonraki aşamalar, bunun bor hidrür olması, elementer bor olması, yakıt olarak realize edilmesi çok rasyonel. Kaldı ki şu andaki petrole göre yarı değil dörtte bir rasyonel olsaydı bile gene biz buna mahkûmduk, mecburduk. Çünkü on beş-yirmi yıl sonra petrol yok. Yani bora mahkûm ve mecburuz.

Üstelik bor, ebediyen kalacak bir enerji deposudur. Çünkü yanıyor ve geri kalana yeniden enerji depoluyorsunuz.

ABD Türkiye'yi bor için kuşatıyor

- Bugüne kadar bor dünyada yakıt olarak hiç denendi mi? Örneğin bor yakıtıyla araba kullanıldı mı?

- Evet, ABD'de araba yapıldı ve yürütüldü. Avrupa'nın o bilince varıp varmadığından çok emin değilim ama Amerika kesinlikle borun gelecekte fosil yakıtların yerini alacağı bilincine vardı. Çok üzgünüm, vardı. Hatta bir ara ABD Başkanı ağzından kaçırdı. Dedi ki artık bizim petrole çok fazla bir ilimiz yok. Ve gerçekten yok. Suriye'de petrol mü var al-laşkına? Bulgaristan'da petrol mü var? Oraya üslendi. Kıbrıs'a el attı, Yunanistan zaten ABD güdümünde. Gürcistan'da da petrol hiç yok. Oraya üslendi. Türkiye'yi çevreliyor. Ve Türkiye'deki bor için çevreliyor. Dünyadaki petrol rezervlerinin yüzde 10-12'si Irak'tadır. Yüzde 25-30'u Suudi Arabistan'dadır. Irak'ı işgal ediyor, Suudi Arabistan'ı işgal etmiyor. Suriye'de sıfır petrol var, orayı işgal için her türlü tezgâhı hazırlıyor. Sebebi şur Suriye, Irak, Gürcistan, Bulgaristan, Kıbrıs üzerinden Türkiye'yi çevreliyor. Neden çevreliyor? Her ne kadar kendisine bir dolu eşirliklik iktidar bulsa bile gene de imin olamıyor. Diyor ki, Türkiye tuhaf bir ülke, bir anda çok değişik oluşumlar, gelişimler gerçekteleşebilir. O nedenle ben bunu hem mümkün olduğu kadar içerden işgal, ama kesinlikle dışardan işgalle çevrelemeyi amaçlıyorum.

Amerika yakıt olarak borun kullanılabildiğini anladı. Ama dünyada-

ki bor kaynaklarının ancak yüzde 7-8'i kendisinde. Şunu da söyleyeyim: Japonya deniz ve kaynak sularından bor özütlemeye çalışıyor. Ve çok hazzindir, bizim Japon bursiyerlerimiz de bu konuda çalışıyor. Bizim ülkenin dağı taşı bor. Onu bırakıyor, kaplıca ve deniz sularından bor özütlemeye çalışıyor. Bizim üniversitemizde böyle insanlar var. Ve kim tarafından destekleniyor projeleri biliyor musunuz? TÜBİTAK, Avrupa Birliği ve Japon hükümeti tarafından. Ben bunları uyardım. Dedim ki, "farzedin ki en iyi bor özütleme yöntemi geliştirdiniz. Benim dağıtım taşım bor. Benimle yarışamazsınız." Türkiye'deki bilinç körlüğünün öl-

çüşü bu. Diyelim ki, çok rasyonel bir yöntem buldular -bulamazlar o ayrı konu- sonuçta Japonya Türkiye'ye rakip çıkması olacak, bizim etkimizi azaltacak. Sen Türkiye'den maaş alıp Japon çıkarlarına hizmet etmiş oluyorsun.

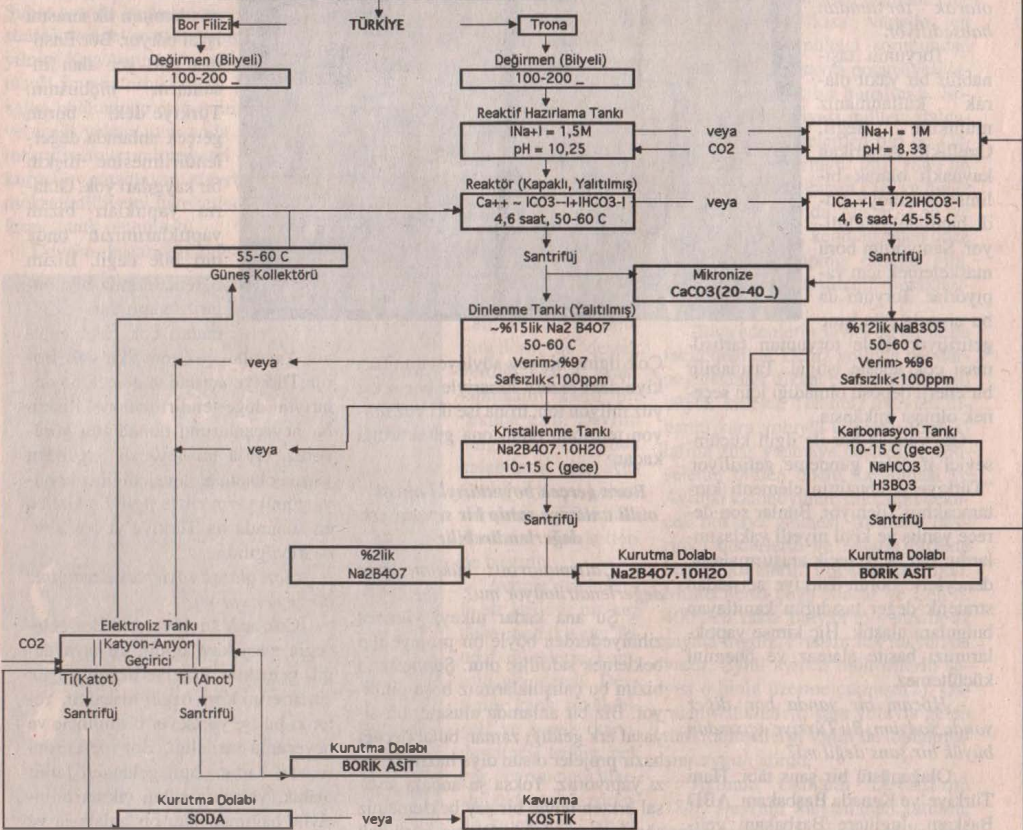
- Japonya'nın bile bu kadar masraflı işlere kalkışıp bor elde etmeye çalışması bu işin önemini kavradıklarını gösteriyor.

- Gayet tabi. İsterse on kat, yüz kat pahalı olsun, insanlık seçenezsiz, mecburlar buna. Biz şu anda uyanıp bunu yapmaya çalışıyoruz. Türkiye'yi o zamana kadar bölüp parçalamazsak gerçekten çok büyük bir ekonomi olacaktır Türk ekonomisi.

- Borun yakıt olarak kullanılması halinde dünya pazarındaki yıllık ticari hacmi ne olacak?

- Yılda 50 milyar dolar. Bu 50 milyar doların anlamı çok önemli. Türkiye'nin toplam dışsatımı şu anda yılda 50 milyar dolar. Ama kârlılığı yüzde 3-5 düzeyinde. Üstelik dışsatımımızın toplumsal maliyeti negatiftir. Çünkü 50 milyar dolar ihrac ediyorsun, 60 milyar dolarlık mal alıyorsun. Ama 50 milyar dolarlık bor ihracı demek şu demektir: Pratikçe sıfır dış alımlı. O nedenle çok kesin olarak söylüyorum Türkiye dünyanın en büyük ekonomilerinden biri değil, tartışmaz en büyük ekonomisi olur. Bunun için ise çok

Dünyadaki borun ~ %75'i, tronanın ise en büyük yatağı

DT: Tüm ekipmanın siyah saçtan yapıp epoksi ile boyanması yeterlidir.

basit bir koşul var. Ulusalci bir siyasal erk gereği vardır bunun için. Tabi tam ulusalci bir siyasal erk gönlümüzden geçendir ama azıcık bile ulusal nitelikteki bir siyasal erk bu olayı gerçekleştirebilir.

- *Peki sıvı yakıt olarak bor mevcut motor sistemlerinde kullanılabilir mi?*

- Bunun realizasyonu makine mühendisliği tarafından fevkalade basit bir şekilde çözülebilir. Bu mesele bizim genel projemizin yanında işin çok kolay çözülebilir tarafıdır. Nasıl ki benzinden mazota ya da sıkıştırılmış gazı geçildi. Bora da kolaylıkla geçilebilir. Bu çok detay bir sorundur.

- *Alternatif yakıt olarak toryumdan bahsediliyor.*

- Toryumu taşınabilir bir yakıt olarak kullanmanız mümkün değil. Özellikle Amerikan kaynaklı olarak bilimsel kamuoyu ciddi biçimde yanıltıyor. Sanıyorum boru maskeleyerek için yapıyorlar. Toryum da bu amaçla gündeme getiriliyor. Hele toryumun tartışılması çok abesle iştigal. Taşınabilir bir enerji deposu olmadığı için seçeneğin olması imkânsız.

Öte yandan bor ile ilgili küçümseyici ifadeler gündeme getiriliyor. "Türkiye'yi abuzittin elementi kurtaracakmış" deniyor. Bunlar son derece yanlış ve kötü niyetli yaklaşımlardır. Biz, açık seçik araştırmalarla, deneylerle borun Türkiye açısından stratejik değer taşıdığını kanıtlayan bulgulara ulaştık. Hiç kimse yaptıklarımızı basite alamaz ve önemini küçültemez.

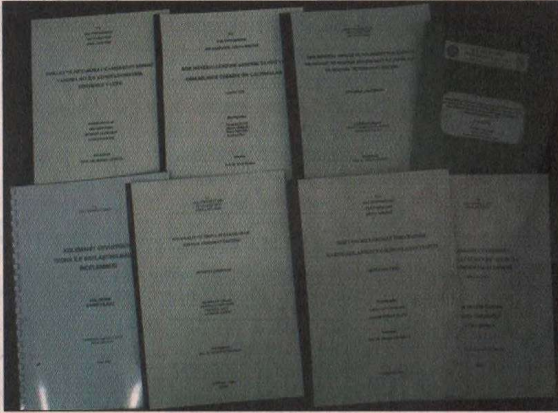
- *Hocam bir yanda bor, diğer yanda sodyum. Bu Türkiye açısından büyük bir şans değil mi?*

- Olağanüstü bir şans tabi. Hani Türkiye'ye Kanada Başbakanı, ABD Başkanı, İngiltere Başbakanı geliyordu ya, bizim o trona için geliyor-du. Onların anlaşmaları için geliyor-

du. Türkiye'deki trona yatağı dünyanın en büyük yatağı. Kimya sanayinin aşağı yukarı dörtte bir girdisini trona ve türevleri oluşturuyor.

- *O zaman şu sonuç çıkıyor: Eğer devlet sıvılaştırılmış bir enerji kaynağı olarak bor konusuna sahip çıkarsa, Türkiye'nin kurtuluşu mümkün olur demektir.*

- Bu proje gerçekleşse 50 milyar dolarlık ihracat yapacağız; sıfır dışalım yapacağız. Türkiye dünyanın tartışmasız en büyük ekonomisi olur. Benim bir benzetmem var: Bor ceveri herif damat, trona gelin, ikisinin düğünü yapmak bize düşer diyorum.

Çok ilginç bir şey söyleyeyim, Türkiye'deki rezerv itibarıyla bor sekiz yüz milyon ton, trona ise iki yüz milyon ton, tam onun ona gerektirdiği kadar.

Boru gerçek boyutlarıyla ancak milli anla ysa sahi p bir siyasal erk değerlendirilebilir

- *Çalışmalarınız hükümetlerce değerlendirilmiyor mu?*

- Şu ana kadar ülkeyi yöneten zihniyetlerden böyle bir projeye ilgi beklemek safdillik olur. Şüphesiz ki bizim bu çalışmalarımız boşa gitmiyor. Biz bir anlamda ulusalci bir siyasal erk geldiği zaman bulabileceği hazır projeler olsun diye hazırlığımızı yapıyoruz. Yoksa şu andaki siyasal erkten böyle bir şey beklememiz söz konusu değil. Olursa kötü mü olur, iyi olur tabi. Ama böyle bir hayal içinde değilim.

- *Bir milyar dolar için IMF'ye yalvarıyor Türkiye...*

- Hükümet o gavura yalvarıyor o kadar, oysa buradaki potansiyel hazır. Ama bu potansiyelin Türkiye'nin bağımsızlığı açısından kesin bir araç olması Türkiye'yi yönetenlerce pek istenen bir şey değil herhalde. Oysa ben mürteci bile olsam böyle bir projeye ilgi gösterirdim. "Niye ben ona buna evyallah edeyim" diye düşünürdüm.

- *Bor enstitüsünün kurulması olumlu bir gelişme değil mi?*

- Çok üzgünüm ama ben o enstitüden faydalı bir şey beklemiyorum. Pek çok bürokratik kuruluş gibi kadro ve para türünden konular, onların gündeminin ilk sırasını işgal ediyor. Bor Enstitüsü'nde yer alan insanların hiçbirinin, Türkiye'deki borun gerçek anlamda değerlendirilmesine ilişkin bir kaygısı yok. Onların yaptıkları bizim yaptıklarımızın onda biri bile değil. Bizim öğrencilerimiz bile onların yaptıkları çalışmalarını çok basit buluyor.

Yayınları çok ama fikir yok. Borun Türkiye açısından gerçek boyutlarıyla değerlendirilmesine ilişkin bir heyecanlanmanın olmadığını görüyoruz. Oysa bu heyecan bugünden yarına oluşmaz. İncelediğiniz konuya gönül vermeniz elgilidir. Galiba en sonunda da Türkiye'yi çok sevmekle ilgilidir.

- *Son olarak söylemek istediğiniz bir şeyler var mı?*

- Çok açık söylüyorum: Bor geleceğin enerji kaynağıdır. Bu hayal değil, gerçektir. Türkiye az gelişmişlik zincirlerini kırıp özgür olacaktır. Yeter ki bu işe yurtsever bir bilinçle ve heyecanla sarılsalım. Bor meselesini şu ana kadar yapılagelenden farklı olarak, vatanına sahip çıkma bilinciyle, bağımsızlıkçı bir anlayışla ve cesaretle ele alalım. Gerisi kolay.

- *Teşekkür ederiz Sayın Yıldırım.*

Türk olmayan bir Türkçü: Mustafa Celalettin Paşa (I)

Osmanlı'da 1848 devrimcileri (Macar-Leh mülteciler)

Osmanlı'ya yerleşen 1848'in Leh ve Macar devrimcileri, ülkenin askerî, siyasal, düşünsel, kültürel hayatında önemli roller oynadılar; milli bir çağdaşlaşmanın dayanaklarından oldular. Ama bunlar arasından biri, Mustafa Celalettin Paşa (Konstanty Borzecki), diğer mültecilerinki ile kıyaslanamayacak önemde bir etki bıraktı.

Arda Odabaşı

1848, devrimler yılı, halkların baharıydı. Avrupa devrimlerinin geleneksel merkezi Paris'te Şubat ayında başlayan devrim, kısa sürede neredeyse tüm Avrupa'ya yayılmış, Kıta Avrupası'nın Rus ve Osmanlı imparatorluklarının batısında kalan bölümünde eski rejimler hızla ve aşağı yukarı aynı anda yıkılmış, meşrutiyetçi-cumhuriyetçi rejimler kurmayı amaçlayan devrimci demokrat/milliyetçi hareketlerin zaferlerine tanık olunmuştu.

Devrim, kazandığı zaferlere kar-

şın en nihayetinde her yerde hızlı ve kesin bir yeniliğe uğradı. Önce inişiyatifi kaybetti, 1849'un Ağustos ayında ise büyük ölçüde son buldu. 1848/49, "Batı"daki son genel devrimdi. Bundan sonra devrimin merkezi "Doğu"ya kayacaktı.

Devrimin alaşağı ettiği rejimler, 18 ay içinde yeniden kuruldular(1). Habsburg (Avusturya) İmparatorluğu, o dönem Avrupa gericiliğinin başlıca kaleşi ve silahlı gücü olan Çarlık Rusyası'nın askeri desteği sayesinde kendi hakimiyetinde olan bölgelerdeki ayaklanmaları ve bu arada Leh ve İtalyan devrimcilerin de destek verdiği Macar ayaklanmasını kanlı bir şekilde ezdi. Devrim dalgasının dışında kalabilmiş olan Rus Çarlığı ayrıca, Lehistan'daki ve Eflak'taki devrimci hareketleri de bastırdı.

Avrupa'nın önemli bir kesimi, bir kez daha mutlakiyetçi feodal rejimlerin kontrolü altındaydı. Devrimin kanlı mağlubiyeti ve beyaz (karşı-devrimci) tedhiş, pek çok devrimcinin ülkesini terk etmek zorunda kalmasına, büyük siyasi mülteciler akınlarına neden oldu.

1848 Devrimi ve Osmanlı Devleti

1848/49 fırtınasının Osmanlı İmparatorluğu'na kısa vadede en önemli etkisi, mülteci sorunundan kaynaklanan ve savaş potansiyeli taşıyan diplomatik bir bunalımdı. Sözüldü ettiğimiz siyasi mülteci dalgasının ulaştığı ülkelerden biri de Osmanlı İmparatorluğu idi. 1849'un Mayıs ayından itibaren kara ve deniz yoluyla çok sayıda Macar, Leh ve İtalyan devrimci, kendilerinden önce atalarının da yapmış olduğu gibi, gruplar halinde Osmanlı topraklarına sığındılar.

İltica edenlerin sayısı ilk başlarda fazla değildi. Deniz yoluyla peyderpey gelenler dikkat çekmemişti. Asıl büyük kitleler, Temmuz ayından itibaren kara yoluyla Osmanlı topraklarına giriş yapmaya başladılar. Meselenin birden önem kazanması ve Avrupa kamuoyunun dikkatini çekecek noktaya gelmesi, özellikle devrimci önderlerin ve onlarla birlikte büyük kitlelerin ilticaları ile oldu. Mültecilerin çoğu Macar ve Leh'ti. 400'den fazla İtalyan'm yanı sıra az sayıda İngiliz, Fransız ve Prusyalı da vardı. Eylül ayında mültecilerin sayısı 6 binin üzerine çıkmıştı(2). Osmanlı Hükümeti, kara yoluyla gelen tüm mültecilerin Vidin'de toplanmasını uygun gördü.

Aslında Osmanlı Devleti'nin 1848 Devrimi karşısındaki tutumu, kendi rejimine uygundu. Milli devrimci hareketin görüldüğü Eflak'taki durumla ilgilenmek üzere Bükreş'e

Avusturya ile Rusya devrim ejderini galebe çalıyor, 1849

gönderilen Divan-ı Hümayun Âmedîsi Fuat Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği bir rapor, Osmanlıların 1848 Devrimi'ne karşı tutumunu anlamak açısından değerlidir. Buna göre, Eflak-Boğdan ahalisinin istekleri haklı bile olsa, bunun kabulü diğer unsurlara da emsal olacak ve bu işin sonu gelmeyecektir. İkinci olarak, Avrupa'daki devrimler sonucunda ortaya çıkan rejimler Osmanlı usulüne (yani rejimine) aykırıdır(3).

Bu yaklaşım, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Rus ve Habsburg imparatorlukları gibi çok milletli mutlak bir monarşi olması ve kendi topraklarında da bir süredir milliyetçi ayrılık hareketlerinin görülmesi nedeniyle, olağandı. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin mülteci meselesinde takındığı tavır daha farklı oldu.

Osmanlılar Avusturya'ya karşı Macar İsyanı'na büyük ilgi göstermişlerdi. Macaristan, Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir Osmanlı eyaletiydi. Daha sonra Avusturya karşısında alınan mağlubiyetler sonucu Macaristan'daki Avusturya egemenliği tanımak zorunda kalmıştı. Eflak'a asker sevkettiği Rus Çarlığı'nın burada kalmasından endişelendiği için de Macarların zaferi temenni ediliyordu. Hatta Tuna yoluyla devrimcilere silah ve cephane sağlayan tüccarlara pek ses çıkarılmıyordu. Dahası, Macarların Türkler ile etnik akrabalığına ilişkin görüşler, Avrupa'ya gitmiş Türk gençleri tarafından öğrenilmiş ve kendi ülkelerine taşınıyorlardı. Osmanlı Hükümeti, Avusturya'nın hakim olduğu bir Macaristan'dansa, bağımsız bir Macaristan'ı hem duygusal açıdan hem de çıkarları açısından daha uygun buluyordu.

Osmanlılar için, Macar bağımsızlık savaşına aktif olarak katılmış olan Lehler de dost ve müttefikti. Lehistan, 18. yüzyılın son on yılı içinde Rus Çarlığı, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştı.

1848'e gelindiğinde sürmekte olan bu durum, geleneksel düşmanlarını güçlendirdiği için, Osmanlı Devleti'nin çıkarları ile çelişiyordu. Rus Çarlığı ve Habsburg İmparatorluğu, Lehistan ile Osmanlı Devleti'nin ortak düşmanlarıydılar. Bu nedenle Osmanlı Devleti Lehistan'ın paylaşılmasını tanımamıştı. Yıllarca Leh muhaceretinin en önemli yerleşim

Bab-ı Âli, mülteciler konusunda başta kararsız kaldı. Olayların kendi topraklarına taşınmaması yanlısıydı. Mümkün olduğu kadar, girişleri engellemek istedi. Hatta deniz yoluyla ilk gelenlerin bir kısmını hemen iade etmeye çalıştı, ama sonuç alamadı.

Önde gelen devrimci liderlerin ellerinden kurtulup sağ salım Osmanlı topraklarına geçmesi, Rus Çarlığı ve Habsburg İmparatorluğu için dayanılmaz bir yenilgiydi. Eylül ayı başlarında Avusturya ve Rus hükümetleri kendi tebaaları olan Macar ve Leh devrimcilerin iadesini Osmanlı Hükümeti'nden taleptiler ve baskıya başladılar. Böylece amansız bir diplomasi mücadelesi de başlamış oluyordu.

Osmanlı Devleti, Avusturya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı ile karşı karşıya kalacağı bir maceraya atılmak istemiyordu. Ama siyasi mültecilerin iadesinin kendisi için Avrupa'da nasıl bir prestij kaybına neden olacağının da farkındaydı. İngiltere ve Fransa iade talebinin reddedilmesini istiyorlardı. Ayrıca, kendine sığınanları teslim etmek, egemen bir devlet açısından düşkünlük ifadesi olacaktı(5).

Osmanlı Hükümeti, mültecilerin tesliminin yaratacağı sakıncaların, teslim etmemekten daha çok olacağı sonucuna vardı. Avusturya ve Rus taleplerini atlatmak için çareler arama noktasında yoğunlaştı. İki devletle ilişkileri kesmenin de zararlı olacağını düşünüyordu. Mülteciler konusunda İngiliz ve Fransız temsilciler ile sık sık görüş alışverişinde bulunuluyordu. Onlardan destek gören Osmanlı Hükümeti daha cesur adımlar atmaya başladı. Orta yol bulunmasına çalıştı, oyalama/vakit kazanma politikasına başvurdu. Bu arada İngiltere ve Fransa'nın daha belirgin bir şekilde ve sonuna kadar Osmanlı'yı destekleyip desteklemeyeceği öğrenilmeye çalışıldı. Çarlığın Macaristan'a askeri müdahalesi Balkanlar'da yayılması anlamına geldiği için İngiltere, çıkarları gereği

İ. Abdülmecit, "Tahtımı veririm. Fakat devletime sığınanları asla geri veremem" demişti.

merkezi İstanbul oldu. Osmanlılar Leh vatanseverlerine her zaman kucak açtılar.

Türkler, Leh ve Macar mültecilere karşı diğer Batılılara karşı olduğundan her zaman daha olumlu olagelmışlerdi. Hiçbir büyük güce hizmet etmedikleri ve Rus karşıtı oldukları için diğer Avrupalılardan daha güvenilirildiler. Ortak düşmanlar, dostluklar yaratıyordu. Davison'ın ifadesiyle, "Polonyalılar ve Macarlar Ruslara karşı sertlikleri dolayısıyla, genelde Türklerden daha Türktüler"(4).

Kısacası, Osmanlı'nın gönlü ve çıkarı Macar-Leh devrimcilerden yanaydı. Ama öte yanda da Osmanlı'nın geleneksel düşmanları olan Habsburg İmparatorluğu ve Rus Çarlığı gibi büyük ve güçlü devletler vardı.

Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya yöneldi. Bu iki ülke başta tereddüt etseler ve temkinli bir çizgi izleseler de gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin baskılarıyla mülteciler konusunda Osmanlı Hükümeti'ni desteklediler(6).

Bab-ı Âli'nin vakit kazanma girişimleri, Rus ve Avusturya büyükelçilerini rahatsız etti. Tutumlarını sertleştirmeye başladılar. Her ikisi de 15 Eylül'de Hariciye Nezareti'ne verdikleri notalarda, eğer mülteciler iade edilmeyecek olunursa siyasi ilişkilerin kesileceğini bildirdiler. İngiliz ve Fransız desteğini arkasına alan Osmanlı Hükümeti bu tehdide kulak asınama kararı aldı ve 17 Eylül 1849'da talepleri reddetti. Böylece diplomatik ilişkiler kesilmiş oldu.

Mülteciler Sorunu'nun çözümü

Durum iyice hassaslaşmış, savaş ihtimali belirmişti. Osmanlı Hükümeti İngiltere ve Fransa'nın daha aktif desteğini sağlamak için diplomatik girişimlerini yoğunlaştırdı ve bu destek sağlandı. Bu arada, mülteciler konusunda aldığı tutum Osmanlı Devleti'ne Avrupa kamuoyunda büyük bir prestij kazandırmıştı.

Ekim ayı sonlarında İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale önlerinde göründüler. Aslında ne İngiltere ne Fransa ne de Osmanlı Devleti savaşı istiyordu. Rusya ve Avusturya da gelinen durumdan rahatsızlık duymakta ve kendilerini rencide etmeyecek bir çıkış yolu aramaktaydılar. Bütün bu gelişmeler Rus ve Avusturya hükümetlerinin Kasım ayında geri adım atmasını getirdi. Görüşmeler sonunda 25 Aralık 1849'da varılan(7) anlaşma sonucunda diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması kararlaştırıldı. Rusya ile hemen, Avusturya ile ise 1850'nin Nisan ayı

başlarında diplomatik ilişkiler kuruldu.

Mültecilerin durumu da düzenlendi. Buna göre, Rus tebaası olup Macar devriminden dolayı Osmanlı'ya iltica eden Lehlerden isimleri Rus Büyükelçiliği tarafından verilecek olanlar Osmanlı topraklarından uzaklaştırılacaktı. Bunların Malta'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.

Avusturya'nın isimlerini vereceği Macar liderler ise Kütahya'da ikamet edeceklerdi. Mültecilerin ikamet süresi olarak Bab-ı Âli bir yıl, (önce 12 yıl talebinde bulunan) Avusturya ise 5 yılda ısrar etti. İngiltere ve Fransa 6 aydan yanaydılar ama Osmanlı Devletinin 1 yıl teklifine de ses çıkarmadılar. Süre konusunda anlaşamadı ve iş zamana bırakıldı. Avusturya'da (yani Macaristan'da) asayiş sağlandıktan sonra Osmanlı Hükümeti mültecileri serbest bırakabilecek ama bu aşamaya gelindiğinde Viyana ile mutabakat aranacaktı.

İslam'ı kabul edenler ise artık Osmanlı tebaası olduğundan, onlara nasıl davranılacağına başka bir dev-

let karışamazdı. Ama Bab-ı Âli, iyi niyet gösterisinde bulunmak ve olası bir Rus-Avusturya tepkisini önlemek isteyip bu mültecilerin ileri gelenlerinden 35'inin Halep'te zorunlu ikamete tabi tutulmalarına karar verdi. 5 Nisan 1850'de Halep'teki Müslüman mültecilerin zorunlu ikamet süresinin Kütahya'dakilerle aynı olması kararlaştırıldı.

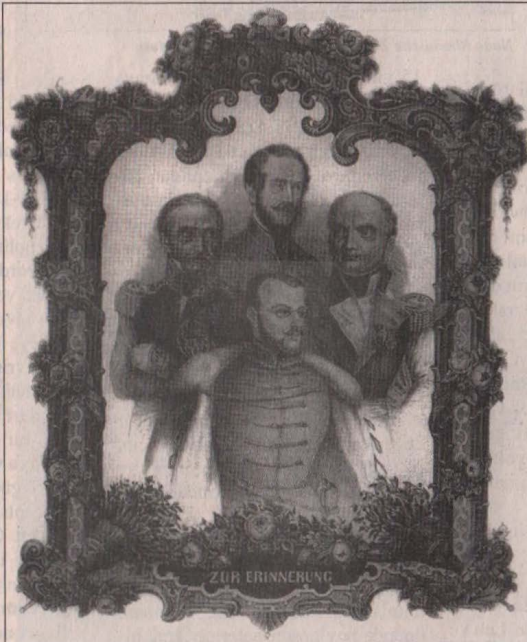
Macarlarla pek ilgilenmediği için Rus Çarlığı bundan sonra sahnede geri planda kaldı. Avusturya ise bundan sonraki süreçte de boş durmadı. Ajanları aracılığıyla mültecileri takip etti ve kontrol altında tutmaya çalıştı; aralarında propaganda yaptı; yurda dönmeleri için ikna etmeye çalıştı; mülteciler arasındaki bölünmeleri körükledi; kaçırma ve suikast girişimlerinde bulundu; Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurarak mültecilerin serbest davranmalarını engellemeye çalıştı.

1848 devrimcileri ve Osmanlı'ya etkileri

Mültecilerin ilk kamp yeri iki buçuk ay kadar kaldıkları Vidin idi.

Ekim ayında güvenlik endişesi ve kışın yaklaşması nedeniyle tüm mültecilerin (Vidin ve Eflak'tan) Şumnu'ya gönderilmesi kararı alınmıştı.

Bu sırada Osmanlı Hükümeti, olaylardan sorumlu tutulmayacak ve dolayısıyla şiddetli cezalara çarptırılmayacak olan erleri ve Avusturya Divan-ı Harbinde yargılanmayı kabul eden subayları göndermeye karar vermişti. Erlerin suçlanmayacağına dair Avusturya'dan söz alındıktan sonra, 21 Ekim 1849'da 3156 kişi Avusturya'ya dönmüştü. Şumnu'ya nakil için hazırlıklar yapılırken Rusya ile Avusturya'nın talepleri dışında kalan Fransız, İngiliz ve 400 İtalyan (bunların 221'i

Kossuth ile generalleri (Dembinsky, Kossuth, Görgei, Bem)

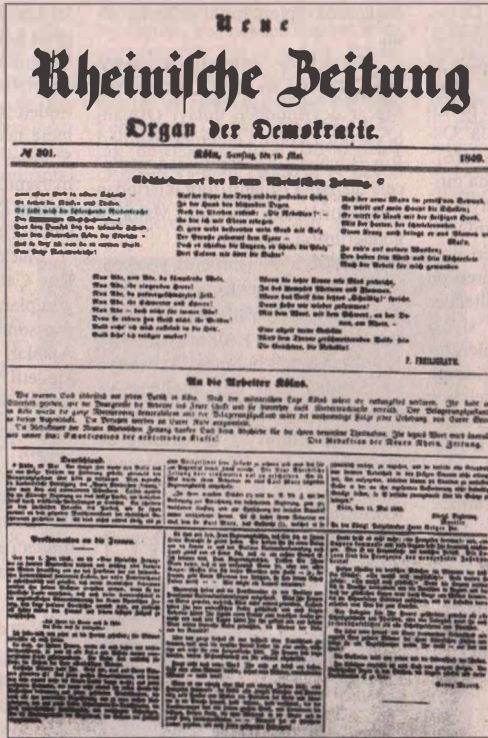
önce Şumnu'ya gönderildi) mülteci de ülkelere gönderilmişlerdi. Böylece 3300 civarında mülteci Ekim ayı sonunda Osmanlı topraklarından ayrılmış oldu. Geri kalanlar Kasım ayında Şumnu'ya nakledilmişlerdi. Vidin'den Şumnu'ya sevkedilenler 1690 (veya 1712)(14) kişiydi. Bunların 790'ı Leh, 221'i İtalyan, 423'ü ise Macar'dı.

Başında General Bem'in bulunduğu 256 kadar mülteci Vidin'de İslamiyet'i kabul ettiklerini ilan etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin Müslüman olanları tabiyetine alması ve iade etmesi mümkün değildi. Şumnu'ya nakledilenlerin 256'sı da bu Müslümanlardı.

25 Aralık anlaşmasından sonra Şumnu'daki mültecilerden zorunlu ikamete tabi tutulacaklar dışındakilerin istedikleri yerlere gitmelerine izin verildi. Zaten gruplar halinde firar etmeye başlamışlardı. Şubat 1850'de Şumnu'da 300 mülteci kalmıştı. Bunlar da sevkedilecekti.

Özetle, Osmanlı topraklarına sığınan Macar ve Leh devrimcilerin bir kısmı yurtlarına geri döndü veya başka ülkelere gitti. Bir kısmı ise İslamiyet'i kabul edip Osmanlı uyruğuna geçti. Bunların bir kısmı da Osmanlı topraklarına kalıcı olarak yerleşti. Bunlar Türk isimleri aldılar, Türkler ile evlendiler ve Osmanlı hizmetine girdiler. Bir kısmı, özellikle de üst rütbeliler, orduya ve idarede önemli resmi görevlere getirildiler. Mesleki eğitim almış çok sayıda insan, Bab-ı Âli'nin hizmetine girdi.

Sina Akşin'in, bu devrimcilerin Osmanlı çağdaşlaşmasına ne gibi katkılarda bulunduklarını araştırılmaya değer bir konu olduğu şeklindeki görüşüne(8) katılıyoruz. Leh ve Macar devrimcilerin ilticalarından

Neue Rheinische Zeitung'un son sayısının ilk sayfası.

15 yıl kadar sonra (1865'de) ortaya çıkacak olan Yeni Osmanlılar hareketi ve milli demokratik devrim sürecimiz üzerindeki etkileri konusu incelenmeye değer bir konudur. Bilebildiğimiz kadarıyla, bu mültecilerin etkileri, şimdiye kadar ayrıntısıyla incelenmiş değildir. Bununla birlikte, bunların Osmanlı çağdaşlaşmasına ve yakın gelecekte ortaya çıkacak olan devrimci demokratik hareket (Yeni Osmanlılar ve I. Meşrutiyet) üzerinde etkileri olduğunun ciddi göstergeleri vardır.

Bu etki üzerine genel de olsa bir değerlendirilme bulunabilmek için, ilk adım olarak 1848 devrimini ve devrimcilerini daha yakından tanımak gerekir.

Her ne kadar 1848, proletaryanın toplumsal bir güç olarak tarih sahnesine çıkmasına ve sosyalistlerin/komünistlerin aktif olarak şahnenin önünde boy göstermelerine tanık olsa da 1848'in programı, mutlak mo-

narşilerin yıkılması, feodal toprak mülkiyetinin kaldırılması, yabancı boyunduruğundan kurtulma (milli bağımsızlık) ve milli devletlerin kurulmasıydı. Yani söz konusu olan, burjuva devrimin programıydı. 1848 devrimleri içinde en güçlü ve en uzun ömürlü damar, devrimci milliyetçi, milli bağımsızlıkçı hareketti. Macar ve Leh devrimcilerin belirgin yönleri de buydu. Milli bağımsızlık bu devrimciler için en hayati konuyu oluştuyordu.

1848 devrimlerine bizat katılan ve bu dönemin önde gelen yorumcularından olan iki isim, Karl Marx ile Friedrich Engels'in fikirlerine değinmek konuyu açmak açısından faydalı olacaktır.

1848 devrimlerini coşkuyla karşılayan Marx ve Engels'in günlük devrimci siyasi bir gazete kurma tasarıları, ünlü *Neue Rheinische Zeitung*'un (Yeni Ren Gazetesi) 1 Haziran

1848'deki doğuşuyla hayata geçti. Marx'ın yönetimindeki ve esas politik makalelerin ve yorumların çoğunu Engels'in yazmış olduğu gazete, 1848-1849 döneminin milli kurtuluş hareketleri de değerlendiriliyor ve dış politikaya ilişkin bir program sunuluyordu(9).

Marx ve Engels'in iki noktada aldıkları tavır konumuz açısından değinilmeye değer. Birincisi, Çarlığın karşı devrimci müdahale tehlikesini görmüşler ve bütün devrimci demokratları Rus Çarlığı'na karşı devrimci bir savaş çağırmışlardır. Avusturya ve Alman gericiliğinin arındaki gücün, kendi topraklarında geniş çaplı devrimci bir hareket görülmeyen Çarlık Rusyası olduğuna ve Çarlık ile savaşın devrimin kurtuluşunun tek yolu olduğuna, sürekli işaret etmişlerdir.

İkinci nokta ise ulusal sorun karşısında aldıkları tutumdur. Devrimi

eksen alan Marx ve Engels "gerici ve devrimci-demokrat milletler" ayrımı yapmışlardır. Onlara göre örneğin Hırvat, Slovak ve (başta ilerici bir nitelik göstermekle birlikte sonradan karşı-devrim saflarına kayan) Çek milliyetçilikleri nesnel olarak gericiydi çünkü devrimin karşısında ve karşı-devrimin yanında saf tutmuşlardı. Macar ve Leh milliyetçilikleri ise nesnel olarak ilericiydi ve desteklenmeliydi çünkü bunlar devrim safındaydılar. Marx ve Engels mevcut koşullar içinde Macaristan'ın ve Lehistan'ın Avusturya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'na karşı milli bağımsızlık mücadelelerini desteklediler. Lehistan'ın milli devrimci kurtuluş hareketi tüm Avrupa devrimi açısından önemliydi çünkü Avrupa'da gericiğin gücü Lehistan'ı paylaşarak birbirlerine bağlanan Rusya-Avusturya-Prusya ittifakına dayanıyordu.

Konumuz olan mültecilerin siyasi kimliklerine ilişkin olarak Engels'in bir değerlendirmesini aktarmakla yetinelim. Engels, 1848'in devrimci hareketi içinde, 1793'ten beri ilk kez(10), korkak karşı-devrimin şiddetiyle sarılmış bir milletin, bu şiddeti devrimci öfkeyle karşıladığını ve beyaz tedhişe karşı devrimci/kızıl tedhiş uygulamayı göze aldığını belirterek, Macarlara olan hayranlığını dile getiriyor, onların devrimci yönlerini övüyordu(11).

Osmanlı'ya kaçıp yerleşenler, işte Engels'in hayranlığını dile getirdiği bu türden (Jakoben) devrimcilerdi. Bu mültecilerin hemen hepsi iyi öğrenim görmüş, batı dünyasını iyi tanıyan kimselerdi. Aralarında küçümsenemeyecek oranda aydın insan vardı. 1848'in devrimci milliyetçi programını

benimsemiş, vatanlarının milli kurtuluşu/bağımsızlığı için mücadele vermişlerdi.

Osmanlı'ya daha önce hizmet vermiş yabancılardan farklıydılar. Yeni ülkelere derin bir bağlılıkla hizmet ettiler. Ülkenin askeri, siyasi, düşünsel, kültürel hayatında yer edindiler ve önemli roller oynadılar. Devrimci milliyetçilik, siyasi özgürlük ve anayasa fikirlerinin, Osmanlı Türkleri arasında önemli giriş kanallarından biri oldular. Osmanlı çağdaşlaşmasına ciddi oranda katkıda bulundular. Osmanlı çağdaşlaşması mülteciler sayesinde önemli kadrolar kazandı. Gerek orduda gerekse sivil yaşamda reformlarının yürütülmesine etkileri oldu. Sadece orduya değil, sivil bürokrasiye ve kültür hayatına da yararlı hizmetlerde bulundular. Topçuluktan haritacılığa, matematik eğitiminden veterinerliğe ve ressamlığa kadar Osmanlı hayatına yenilikler getirdiler. Aralarında dok-

tor, mühendis ve subay olarak Bab-ı Âli'nin hizmetine giren mesleki eğitim almış çok sayıda insan vardı. Yol, demiryolu, kale ve telgraf hattı yapımına, telgraf dairelerine eleman sağlamaya yardım ettiler. Vilayet yönetimlerinde görev aldılar.

Leh ve Macar kökenli bu Osmanlı paşaları ve memurları sadece kendileri değil, evlilik yaptıkları ve ak-raba oldukları çevreye de yeni bir yaşam tarzı getirdiler. Örneğin çocuklarına verdikleri eğitim(12) ve kaçgöçten uzak yaşantılarıyla çevrelerine örnek oldular. Milli bir çağdaşlaşmanın başta gelen dayanaklarından biri Osmanlı'ya yerleşen bu devrimcilerdi.

Yusuf Akçura, Osmanlı aydınlarının, 1848 devrimcileri ile tanıştıklarını, ciddi ilim ve sanat sahibi bu kimselerden yabancı dil öğrendiklerini ve bu tanışma sayesinde Avrupa hakkındaki bilgilerin arttığını belirtmektedir. Devrimci mültecilerin bazılarının bürokraside görevlendirilmelerinin, Osmanlı aydınları ve asker/memur tabakaları arasında "Avrupa fikirleri"nin yani devrimci milliyetçi fikirlerin yayılmasına hizmet ettiğini ifade etmektedir(13).

Macar ve Leh mülteciler

İslam'ı kabul edip Osmanlı'ya kalıcı olarak yerleşenlerden önce, Osmanlı'ya sığınan ama yerleşmeyen önemli bir isimden söz etmek gerekir. Bu kişi Macar bağımsızlık hareketinin önderi Lajos Kossuth'tur(15) (1802-1894). Kossuth'un teklifiyle 14 Nisan 1849'da bağımsızlık ilan eden Macarlar, Kossuth'u "naip başkan" (bir tür geçici devlet başkanı) seçmişlerdi. Kossuth, 1848'in uluslararası üne sahip devrimci siması, 1849'un en ünlü muha-

Kossuth'un Türk topraklarına varışı.

ciriydi. Macar önder, Ağustos 1849'da ülkesini terk edip beraberindeki arkadaşları ve toplam 1350 kişi(16) ile birlikte Osmanlı topraklarına sığınarlardı. Osmanlı makamları tarafından konukseverlikle karşılandı. Hemen Padişah'a bir elçi göndererek maiyetleriyle birlikte iltica talebinde bulundu.

Kossuth, dinî ve ahlaki olmaktan ziyade politik nedenlerle İslamiyet'i kabul etmedi. İslam dinine geçmenin mültecileri Avusturya ve Rusya'dan koruyamayacağını düşündüyordu.

Kossuth ve yakın çevresi 21 Kasım 1849'dan 15 Şubat 1850'ye kadar Şumnu'da kaldılar. Avusturyalılar Şumnu'da Kossuth'a suikast girişiminde bulunsada başarılı olamadılar. Daha sonra, varılan antlaşma gereğince 15 Şubat'ta Kossuth'un da aralarında bulunduğu, Avusturya'nın en tehlikeli sayıldığı kişiler Kütahya'ya doğru yola çıktı. Arkadaşlarıyla birlikte Kütahya'ya varan(17) ve kışlaya yerleştirilen Kossuth, yaklaşık bir buçuk yıl Kütahya'da kaldı.

Burada yaşamı, devlet başkanına yararış bir biçimde düzenlendi. Macar özgürlük savaşı için çalışmalarını burada da sürdürdü. Macaristan'ın yeni anayasasını hazırladı ve milliyetler politikasını belirledi (bu çalışmasına "Kütahya anayasa taslağı" denir). Macar özgürlük davası uğrunda görüşmelere hazırlıklı yaptı. Ünlü İtalyan devrimci Giuseppe Mazzini ile buradan mektuplaştı.

Kütahya'da Kossuth'u kaçırma girişimleri Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler sayesinde boşa çıkarıldı. Osmanlı Devleti Kossuth'un güvenliğine büyük önem verdi. Bu, Osmanlı açısından kendi prestijini korumak anlamına geliyordu.

Kossuth, Türk misafirperverliğine Türk halkı ve kültürüne gösterdiği ilgiyle karşılık verdi. Türkçe öğrendi. Bu sırada Türk Grameri adlı bir Türkçe dilbilgisi kitabı hazırladı(18).

Temmuz 1850'den itibaren İngiliz, Fransız ve Amerikan sefirleri ikamet mecbur edilen mültecilerin serbest bırakılması isteklerini dilendirmeye başladılar. Aslında Osmanlı

Hükümeti de bunu istiyordu ama çatışmak istemediği Avusturya'nın rızasını da almak yanılsıydı. Avusturya ise mültecilerin Kütahya'da kalması için baskı yapıyordu. Kararsız kalan Osmanlı Hükümeti mültecilerin serbest bırakılmalarını bir süre gündeme getirmedi.

Bir süre sonra Viyana Hükümeti Kütahya'daki mülteciler konusunda daha tavizkar davranmaya başladı. Şubat 1851'de, en tehlikeli bulunduğu 17 kişi dışında kalanların serbest bırakılabileceğini bildirdi. Ne İngiltere ve Fransa'yı ne de Avusturya'yı gücendirmek isteyen Osmanlı Hükümeti, bir orta yol bulmaya çalıştı ve Kossuth ile arkadaşlarının 1851'in Eylül ayında bırakılacağını Avusturya'ya bildirmeye karar verdi. Buna tepki gösteren Avusturya Hükümeti, kararın geri alınması için baskı yapmaya başladı. Yeniden hassasiyet doğdu. Ama Osmanlı Hükümeti kararını değiştirmede. Avusturya'nın tüm protestolarına rağmen Eylül 1851'de Kossuth, 58 arkadaşıyla birlikte Osmanlı topraklarından ayrıldı.

Müslüman olan pek çok Macar mülteci Osmanlı ordusunda subay olarak görev aldı. Kossuth'un generallerinden ve General Bem'in yardımcısı György Kmetty (İsmail Paşa), Albay Jozsef Kollmann (Feyzi Mehmet Paşa)(19), Yarbay August Ludwig Wegler (Tevfik Paşa), Kont Richard Guyon (Hurşit Paşa)(20), Yüzbaşı Janos Derecskey (İskender Paşa) Üstteğmen György Divitsek (Albay Ali Bey), bunlardan bazılarıdır.

Macar özgürlük savaşının başçavuşlarından Sandor Farkas, Osman ismini aldı ve Macar Osman Paşa oldu. Harbiye'de uzun yıllar hocalık yaptı. II. Abdülhamit ve II. Meşrutite dönemlerinin ünlü isimlerinden şair ve yazar Nigâr Binti Osman (Nigâr Hanım) Macar Osman Paşa'nın kızıdır.

Asıl mesleği matbaacılık olan Macar Vince Grimm (1810-1872) Osmanlı Banknot Matbaasında hizmet verdi.

Kossuth'dan sonra mültecilerin en ünlüsü Macar Devrimi'nin ünlü kumandanı, Kossuth'un bir dönem

başkomutanı olan Leh General Josef Bem'di. General Bem, Lehistan'ın bağımsızlığı için mücadele ettikten sonra Macar bağımsızlık savaşına katılmış ve birçok zafer kazanmıştı. 6 Temmuz 1849'da Ruslar karşısında bozguna uğrayan Macar kuvvetleri içinden 1120 kişiden fazla insan Osmanlı topraklarına sığındı. General Bem ve 36 subay da bunlar arasındaydı. Bu, Osmanlı'ya ilk büyük mülteci dalgasıydı. General Bem hafif yaralı olarak 29 Ağustos'ta Vi-din'e getirildi.

General Bem, Kossuth gibi politik nedenlerle ama Kossuth'un yaptığına aksine İslam dinini benimsemiş ve Osmanlı tabiyetine geçti ve Murat Paşa ismini aldı. General Bem ile birlikte aralarında üst düzey subayların da bulunduğu 255 kadar kişi de(21) (1849'un Eylül veya Ekim ayında) Müslüman olmuştu. Bem'e göre, eşğinde bulundukları Osmanlı-Rus/Avusturya savaşında(22) böylece askerî yeteneklerini tekrar geliştirebileceklerdi.

Şumnu'dan Halep'e 35 kişi gönderildi. Bunlar 20 üst düzey subay, onların aileleri ve hizmetkarlarıydı. Murat Paşa'dan sonra bu grubun önde gelenleri İsmail Paşa (General Kmetty) ve Ferhat Paşa (General İştebet) idi(23).

Avusturya'nın tepkisinden çekinildiği için Halep'e gönderilenler başta herhangi bir göreve getirilmediler. Ortalık sakinleştikten sonra bunlardan devlet hizmetinde yararlanılması düşünülmüyordu. Sıkıntıya düşmemeleri için rütbelerine ve statülerine uygun maaş ve ev tahsis olundu. Murat Paşa, 10 Aralık 1850'de Halep'te öldü.

Halep'te ikamet edenlerden bazıları Eylül 1851'de ayrılmak için izin istediler. 11 kişi Avrupa ülkelerine gitti. Önemli mültecilerden biri olan İsmail Paşa da 27 Eylül 1851'de askerlikten istifa etti. Onunla birlikte 5 kişiye daha 7 Kasım'da ayrılmaya izni verildi. Diğerleri orduda istihdam edildi. İsmail Paşa, Kırım Savaşı başlayınca geri dönecek ve Osmanlı ordusunda görev alacaktır. Sultan Abdülmecit kendisini üstün hizmetleri karşılığında madalya ile ödüllenen

direcektir. Osmanlı Hükümeti 1862'de emekliye ayrılıp Londra'ya yerleşen İsmail Paşa'ya ölünceye kadar maaş bağlamıştır.

Müslüman olan mülteciler, devlet hizmetine girmek istediklerine dair sık sık dilekçe veriyorlardı. Bunun üzerine, ordunun ihtiyacı olan meslektekiler peyderpey askeri görevlere tayin olundular. Halep'e gönderilenler dışında kalan Müslüman mülteciler (15'i kadının olmak üzere toplam 231 kişi) ya görevlendirildikleri askeri birliklerde istihdam edildiler (201 kişi) ya da kendi sanatlarını icra etmek istedikleri takdirde, bunlara (9 kişi) her türlü kolaylığın sağlanacağı duyuruldu. 21 kişi daha önce İstanbul'a yerleştirilmişti (24).

Bunlardan önce de İstanbul'a ve diğer şehirlere gönderilenler olmuştu. Önemli bir kısmı askerdi. Diğerleri işe kalifiye elemanlardı; ya devlet kurumlarında çalışıyor ya da kendi işyerlerini açıyorlardı.

Dönemin bir başka meşhur Leh mülteci, Kont Michael Czajkowski idi. Ünlü bir yazar olan Czajkowski, 1850'de Müslüman oldu ve Mehmet Sadık adını aldı. Türk askeri tarihine geçen en tanınmış Lehlerden biri olan Sadık Paşa, Kazak alaylarının komutanı oldu. 1853-1856 yılları arasında Ruslara karşı dövuşen Sadık Paşa'nın birliğine, kahramanlıklarından dolayı padişah tarafından nişan sancağı verildi.

Antoni Aleksander Ilinski (İskender Paşa)(25), Wladyslaw Koscielski (Sefer Paşa), Zygmunt Freud (Hamdi Mahmut Paşa), Seweryn Bielinski (Serasker Nihat Paşa), Feliks Klemens Breanski (Şahin Paşa), Ludwik Bystronowski (Arslan Paşa), Wladislaw Czajkowsky (Muzaffer Paşa), Baron Stein (Ferhat Paşa), Pruski (Laharin Bey), Dionizy

Kossuth ve arkadaşlarının yerleştiği Kütahya kışlası.

Zarzycki (Osman Bey), J. Jankowski (İbrahim Bey), Kont Roswadowski (Hamza Bey) İslam'ı benimseyip Osmanlı ordusunda hizmet vermiş diğer bazı Leh mülteci subaylardı.

Yazar olan Polonyalı Hayrettin (Leh adı Karsky), *Terakki ve Basiret* gazetelerinde çok sayıda makale yazdı. *Basiret* gazetesinin tercüme ve yazı kurulu üyesiydi. Galatasaray Lisesi'nin kuruluşunda rol oynadı.

İslam'ı benimsememiş olup görev alanlar da vardı. Franciszek Sokolski, Edime Nafia Müdürü. Antony Antonowicz telgraf başmüfettişi oldu. Jablonowski hekimdi.

1848 Devrimcileri ve Yeni Osmanlılar

1848 devrimcilerinin özel olarak Yeni Osmanlı hareketine ve I. Meşrutiyet'e genel olarak da Türkiye'nin çağdaşlaşmasına katkılarının/etkilerinin ayrıntılı olarak incelenmeye muhtaç bir konu olduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte, konuyla ilgilenenlerin daha ilk etapta karşılaşılabilecek bazı işaretlere değinilmelidir.

Mülteci Macar ve Leh devrimcilerin doğal olarak Yeni Osmanlılar ile yani Türk devrimcileri ile ilişkileri vardı. 1848'de 18 yaşında olan Macar mülteci Daniel Szilagyi kılıcı bıraktıktan sonra İstanbul'da bir kitabevi kurdu. Kitap alıp sattı ve el yazmaları topladı. Daha sonra bunları Macar Bilimler Akademisi'ne vakfetmiştir. Akademi'nin bu vesile ile kurulmuş Türkoloji bölümü sonraki Türkologlara paha biçilmez

kaynaklar sağlamaya halen devam etmektedir. Szilagyi, İstanbul'da Yeni Osmanlı risalelerini dağıtanlar arasındaydı. 1885'de İstanbul'da vefat etti.

Yeni Osmanlılar ile mülteci Jakobenler arasındaki daha doğrudan bir bağlantı Ebuzziya Tevfik'in, cemiyetin (Musta-

fa Asım Paşa ile birlikte) iki temel direğinden biri olarak bahsettiği Ömer Naili Paşa'dır. 1831 veya 1832 doğumlu olan Ömer Naili Paşa da, 1848 Devrimi'ne 18-20 yaşlarında katılmış bir Macar yüzbaşısıydı. Osmanlı'ya sığınmış, Müslümanlığı kabul etmiş ve Osmanlı uyruğuna geçmişti. Harbiye'ye girip 1867 veya 1868'de erkân-ı harp (kurmay subay) çıktı. Önce Erkân-ı harp reisi ve Mayıs 1868'de de mekâtib-i askeriye nâzırı, sonra 2. Ordu erkân-ı harp reisi oldu. 1870 veya 71'de vefat etti. Mehmet Süreyya Bey'in ifadesiyle "genç ve zeki-di"(26). Harp okulunda görev aldı. İstanbul merkez kumandanı oldu. Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi idi. Kendisinden övgüyle söz eden, yeni vatanına candan ve gönülden bağlı olduğunu, aydın ve ileri fikirli olduğunu söyleyen Ebuzziya Tevfik'in verdiği bilgiye göre, Ömer Naili Paşa, Yeni Osmanlılar açısından gerektiğinde eylem işini üzerine alacak askeri amirdi(27).

Kara Avcı adıyla bilinen Leh Karol Brzozowski (1821-1904)'nin Osmanlı hayatına birtakım yeniliklerin girmesindeki rolü büyüktür. Mühendis, ormancı, haritacı, arkeolog, ziraatçı, şair ve yazar olan Brzozowski, 1848 yılında Wielkopolska savaşlarında asker olarak görev yaptı. Türkiye'deki Leh mülteci grubunun faal bir üyesiydi. 1863'te Leh ayaklanmacılara yardım amacıyla Leh gönüllerden oluşturulan sefer kuvvetle-

rine katıldı ve bu birliğin üçüncü bölümü komutanlığını yaptı. Kara Avcı, I. Meşrutiyet'in baş mimarı Mithat Paşa'nın Tuna (1864-1868) ve Bağdat'taki (1869-1871) başarılı valiliklerinde yanında bulundu. Telgraf hatlarının inşasında mühendislik yaptı.

Mithat Paşa'nın mülteciler ile ilişkisi bundan ibaret değildi. Mithat Paşa'nın kurduğu sanayi mekteplerinde de Leh ve Macar teknisyenler öğretilenlik yaptılar.

Yeni Osmanlıları destekleyen bir başka mülteci devrimci de Mustafa Celalettin Paşa (Konstanty Borzeki) idi. Ama Mustafa Celalettin Paşa, Türk tarihinde diğer mültecilerinki ile kıyaslanamayacak önemde bir etki bıraktı. Diğer mültecilerin hepsi de Osmanlı toplumuna büyük hizmetlerde bulunmuşlardı. Ama Mustafa Celalettin Paşa'nın etkisi bambaşkaydı. Bu makalenin gelecek ay yayımlanacak ikinci bölümünde Mustafa Celalettin Paşa'yı yakından tanıyacağız.

DİPNOTLAR

- 1) Bunun tek istisnası olan Fransa'da da burjuvazi, "toplumsal devrim" korkusuyla çoktan çark etmiş, devrim ile arasına mesafe koymuştu.
- 2) 26 Eylül 1849'da mabeyne gönderilen bir Arz Tezkeresinde Vidin ve Eflak'taki toplam mülteci sayısının 6000'den fazla olduğu belirtilmekteydi; Saydam (1997), s. 355. Mültecilerin sayısının Eylül ayında 10 bine ulaştığı da iddia edilmektedir. Bkz. Saydam (1997), s. 355, Saydam (1999), s. 198. Bu konuda sağlıklı bir rakamın mevcut olmadığı görülmektedir.
- 3) Fuat Efendi'nin raporundaki bölüm şöyledir: "Ahalinin metalib-i vâkıası muvafık-ı hakkaniyet olsa bile, böyle bir hareket-i fiiliyeye fedakârlık göstermek suiistimali davet edeceğinden başka, meydana konulan şeyler Devlet-i Âliyenin usulüne kâmilan mugayir olduğu be-dihi olduğundan..."; Arma-

oğlu, age. s. 131. Buna karşın, Osmanlı'nın Eflak devrimcilerine karşı, Çar'ın aksine, yumuşak bir tutumu olduğu belirtilmelidir.

4) Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, s. 88.

5) O dönem tahtta oturan ve mültecileri koruma yânlısı olan Sultan Abdülmecit'in şöyle dediği söylenir: "Her bir Macar için elli bin Osmanlıyı feda eder, yine de iade etmem"; Ebubekir Sofuoğlu, "Abdülmejid ve Macar Mülteciler", *Tarih ve Toplum* Cilt 36 Sayı: 215 (Kasım 2001), Macaristan-Özel Sayı. Aynı ifadenin bir başka versiyonu da şudur: "Tahtımı veririm. Fakat devlete sığınanları asla geri veremem"; *Tarih Boyunca...*

6) Bu dönemde Osmanlı'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford Canning idi. Konuyla ilgili olarak bkz. Poole, age. s. 99-108.

7) Akşin, age. s. 127. Anlaşma tarihi olarak Saydam 26 Aralık (1997, s. 372), Hermann ise Ocak 1850 (Hermann, age. s. 88) tarihini vermektedir.

8) Akşin, age. s. 128.

9) Engels'in ve Marx'ın Neue Rheinische Zeitung'da yayımlanmış (içinde Macaristan'a ve Lehistan'a ilişkin çok sayı-

da yazının da bulunduğu) yazılarının tümü için bkz. *Articles by Marx & Engels in Neue Rheinische Zeitung*. Polonya üzerine yine Neue Rheinische Zeitung'da yayımlanmış yazıları için bkz. *Marx and Engels on Poland*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/poland/index.htm> (10 Ağustos 2004). Ayrıca Türkçe bir kaynak olarak, Engels'in 1848 devrimlerini değerlendirdiği şu esere bkz. Friedrich Engels, *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 2. Basım, Kasım 1992.

10) Engels burada, Fransız Devrimi'nin Jakoben Cumhuriyet dönemini (1793-1794) kastetmektedir. Bu dönem için bkz. Arda Odaşası, "Maximilien Robespierre", *Bilim ve Ütopya*, Sayı: 110 (Ağustos 2003).

11) Friedrich Engels, *The Magyar Struggle*, Neue Rheinische Zeitung, No. 194, 13 Ocak 1849, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1849/01/13.htm> (10 Ağustos 2004).

12) Örnek olarak az ileride değineceğimiz Macar Osman Paşa'ya bkz.

13) Akçura, age. s. 21.

14) Saydam (1997), s. 358-359. Mesleki durumları için de bkz. aynı yer.

15) Kossuth'u tanımayan okurlar için şunu söylemek gerekir ki, Türkler için Atatürk ne ise, Macarlar için de Kossuth odur. Kossuth, Macar tarihinin en tanınmış ve halkın en benimsediği simasıdır; bkz. Hermann, age.

16) 23-26 Ağustos günlerinde Kossuth ile birlikte iltica edenlerin sayısı 1350 idi. Bunların 53'ü Macar, 833'ü Leh, 464'ü İtalyan idi. Devrimin üst düzey yöneticilerinin bulunduğu bu gruptakilerin mesleki durumu şöyledir: 2 politikacı, 4 general, 2 miralay, 365 diğer subay, 949 asker, 10 hizmetçi, 18 belirsiz; Saydam (1997), s. 349-350, Saydam (1999), s. 198. Hermann, 22 Ağustos'ta Vidin'e varan Kossuth'u yaklaşık 5000 kişinin izlediği bilgisini vermektedir; Hermann, age. s. 85. Ahmet Bedevi Kuran, Kossuth'un beraberinde Macar Harbiye, Hariciye ve Dahiliye nazırlarının, birkaç generalin, pek çok subayın ve

Mehmet Sadık Paşa
(Kont Michael Czaikowsky)

ailenin olduğu bilgisini vermektedir. Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956, s. 42.

17) Hermann 45. Saydam 57 kişi diyor. Daha sonra sayı arttı. Hermann Aralık ayında 113, Saydamı 85. Varış tarihi olarak Hermann 12 Nisan, Saydam 31 Mart. Hermann, age. s. 88, Saydam (1997), s. 376-377.

18) Bu kitap, *Lajos Kossuth'un Türkçe Grameri* başlığıyla 1968 yılında Prof. Dr. Szusza Kakuk tarafından yayımlanmıştır.

19) Mehmet Süreyya Bey'in Feyzi Mehmet Paşa'ya ilişkin değerlendirmesi şöyle: "Sağlam yürekli, ve gayretli, sâdik ve zekî bir yiğitti." Başka milletlerden kim-seler çeşitli hizmetlerde bulunmuşlarsa da "bunun hizmet ve sadakati hepsine üstündü"; Mehmed Süreyya, age. c. 2, s. 528.

20) Kırım Savaşı'na katılıp 11 Ekim 1856'da 44 yaşında ölen Hürşit Paşa'nın Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'ndaki kitabesinde, "Türk Paşası, Fransa'nın evladi, İngiltere doğumlu, Macar milliyetçisi" ibaresi yer almaktadır; Tasnadi, age. s. 75.

21) Diğerlerinin rütbeleri şöyledi: 3 miralay, 4 kaimmakam, 8 binbaşı, 28 yüzbaşı, 32 mülâzım, 16 başçavuş, 31 erbaş, 133 asker; Saydam (1999), s. 201. Bunların dışında daha sonraları Müslüman olan mültecililer de oldu.

22) Gerçekten de Kırım Savaşı yaklaşıyordu.

23) Diğerleri; Osman Bey (Zarobesky), Yusuf Bey (Kaimmakam Voronisky), İskender Bey (Kaimmakam Holat), Hüseyin Bey (Tabip Kaimmakam Şınayder), Mustafa Ağa (Binbaşı Grim), Osman Ağa (Binbaşı Baroty), Ömer Ağa (Binbaşı Fyale), Ömer Ağa (Binbaşı Nemecy), Selim Ağa (Binbaşı Albert), Ömer Ağa (Binbaşı Orozdi), Tahir Ağa (Binbaşı Şaynberg), İskender Ağa (Binbaşı Solan), İbrahim Ağa (Kolağası Tolled), Yusuf Ağa (Yüzbaşı Şof), Mehmet Ağa (Yüzbaşı Tabacinsky), John Balog ve Viktor Balog idi; Saydam (1999), s. 205.

24) Bunların meslekleri şöyle idi: 92 subay ve asker, 13 arabacı, 1 boyacı, 9 dülgere, 1 doğranacı, 3 tüfekçi ve topçu, 2 yazıcı, 1 çilingir, 3 marangoz, 1 tenekeçi, 1 madenci, 13 demirci, 11 terzi, 1 çizmecici ve kunduracı, 3 kürekçi, 1 basmacı, 1 duvarcı, 1 eczacı, 3 debbağ ve saraç, 4 nakkaş, 18 diğer, 17 aile fertle-

ri; Saydam (1999), s. 207. Bu çalışmada kadınların sayısını 15 olarak veren Saydam, diğer çalışmasında (1997, s. 375) 13 olarak veriyor.

25) İllinski, 1848'den önce Müslüman olmuş, İskender adını almış ve orduda görevlendirilmişti. Macar İsyanı'nın başlamasından sonra General Bem komutasındaki birliklere gönüllü olarak yazıldı. İsyanın mağlubiyetle sonuçlanmasından sonra zor günler geçiren General Bem'in yaverliğini üstlendi. General'in Halep'e gönderilmesinden sonra İstanbul'a döndü ve yeniden Osmanlı ordusuna girdi.

26) Mehmed Süreyya, age. c. 4 s. 1323.

27) Ebuzziya Tevfik, age. s. 80.

KAYNAKÇA

1) Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yay., İstanbul, 1. Basım, Kasım 1998.

2) Sina Akşin, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

3) Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih Dersleri 1789-1919*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1961.

4) *Articles by Marx & Engels in Neue Rheinische Zeitung*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/newspapers/neue-rheinische-zeitung.htm>, 10 Ağustos 2004.

5) Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarı-Arısınlık Vekayi-i Mühimme*, Hazırlayan: Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Kasım 1997.

6) Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul, 3. Basım, Kasım 2002.

7) Roderic H. Davison, *Osmanlı'da Batı Tesiri*, Çev. D. Mehmet Burak, (Yayınevi yok), Adana, 1997.

8) Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876 1. Cilt*, Çev. Osman Akinhay, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1. Basım, Ocak 1997.

9) Jerzy Drozd, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ordusunda Polonyalılar*, <http://www.polonya.org.tr/sec3-askerbio.html> 10 Ağustos 2004.

10) Robert Hermann, *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*, Çev. Yılmaz Gülen, Akademik Kiado Magyar-Török Barati Tarsasag (Macar-Türk Dostluk Derneği), Budapeşte, 2003.

11) Eric J. Hobsbawm, *Sermaye Çağı 1848-1875*, Çev. Bahadır Sina Şenel,

Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1. Basım, Aralık 1998.

12) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK Yayınları, Ankara, 7. Basım, 1999.

13) Jerzy S. Latka, *Polonya-Türkiye İlişkileri*, Çev. Bogumita Chochlinska ve Mustafa Turhan, (Yayınevi, basım yeri ve tarihi yok).

14) Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 8. Basım, 2000.

15) Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî (6 Cilt)*, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayan, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan-Kasım 1996.

16) Bayram Nazır, "Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler ve Kütahya'dan Lajos Kossuth'u Kaçırma Girişimleri", *Tarih ve Toplum* Cilt 36 Sayı: 215 (Kasım 2001), Macaristan-Özel Sayı.

17) İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Basım, 2000.

18) Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çev. Can Yücel, Yurt Yayınları, Ankara, 2. Basım, Mart 1988.

19) Abdullah Saydam, "Müslüman Olan Macar-Leh Mültecililer Meselesi", Kemal Çiçek-Abdullah Saydam, *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon, 1. Basım, Ocak 1998.

20) Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasî İlticalara Bakışı Ya Da 1849 Macar-Leh Mültecilileri Meselesi", *Belleterin* Cilt: LXI Sayı: 231 (Ağustos 1997), TTK Basımevi, Ankara, 1997.

21) Tarih Boyunca Polonya-Türkiye İlişkileri, <http://www.polonya.org.tr/sec1-relations.html> 10 Ağustos 2004.

22) Edit Tashnadi, "18.-19. Yüzyılda Osmanlı'da Macar Mültecilileri", *Tarih ve Toplum* Cilt 36 Sayı: 215 (Kasım 2001), Macaristan-Özel Sayı. Bu makalenin ilgili bölümleri için şu kaynağa da bakılabilir: Erol Tasnadi, *Tarih Boyunca Türk Kültüründe Macar Sımarları*, <http://www.akmb.gov.tr/turkce/bokoks/turkkong4-4/tk4-4-51-tasnadi.htm> 10 Ağustos 2004.

23) Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Bugünkü Türkçe'ye Uygulayan: Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, Mart 1973.

2004 Atina'sında Olimpiyat "Ruhu", şovenizm ve bilimsel gerçekler

İnsanlığın "bir" ve "birlik" olması gereken bir organizasyonda "Yunan kimliği" niye "Dünya"lı kimliği" ne baskın gelmiş ve Atina, olimpiyatların anayurdu Olympia'yı niye gölgelemiştir; anlamak artık kolaylaşmış olmalıdır. Latacz der ki: "Avrupa'yı yaratan kent Atina değil Milet'tir. Kendimizi bu Anadolu gerçeğine alıştırmalıyız."

Prof. Dr. Fahri Işık

(Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü)

İ.Ö. 12. yüzyıl içinde Ege Göçleri'yle Hellenistan'a inen ve Akha-Hellen'leri bey saraylarının yerle bir edilişiyle bir parlak dönemin külleri üzerine bir çoban egemenliği kuran Dor-Hellen'lerinden bir oymak da Peloponnes Yarımadası'nın Elis yöresinde bitek Alpheios Vadisi'ne yerleşmişti: Olympia'ya. Orada Zeus'a kent tanrısı olarak tapındılar ve ileriki zamanda O'nun onuruna adını kentlerinden alan tarihin ilk organize oyunlarını düzenlediler. Utku kazanan sporcunun adıyla bilinen birincisi İ.Ö. 776 yılında yapılmıştı; başlangıç kabul edilen bu tarihte ilk "şampiyon" Koroibos'du ve bu yöredendi, Elis'den. Adı bize kalabilen son "şampiyon" da -sonradan kral olan- bir Ermeni prensiydi, Varazdat; birinciliği İ.S. 369'da boksta kazanmıştı. Altı olimpiyat sonrasında, İ.S. 393 yılında, Büyük Theodosios kültle birlikte oyunları da yasakladı. Dört yılda bir yapıldı olimpiyatlar. Evli kadınlara izleme yasağı vardı. Atletlerin çıplaklığı İ.Ö. 720 yılında, belki Sparta geleneği olarak, 15. Olimpiyat'la kuralaştı. Bachylides ve Pindar gibi şairler, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, Gorgias, Lysias ve İsostrates gibi hatipler, Themistokles gibi devlet adamları da seyirciler arasında olmuştu.

Olimpiyatların özündeki panhellenist gen ve "Yunan'a borçluluk"duygusu

Kökeninde varolan aristokrat öz, oyunlara -İskender'le gelen Make-

don egemenliğine dek- salt özgür doğan Hellen'lerin katılımı gibi katı bir kuralı da birlikte getirecekti. Soylular dünyası Zeus Tapınağı'nı panhellenist ideolojinin odağı yapmayı hedeflemişti çünkü; onlar bu oyunların ve kültün ulusal bilincin oluşumundaki gücünü iyi hesaplamışlardı.

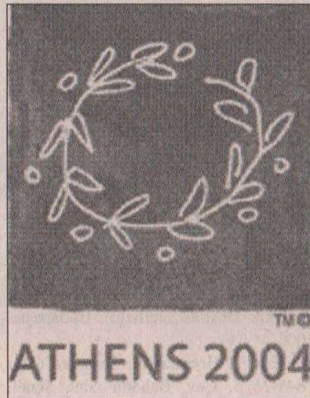
Bu tarihsel süreç bilindiğinde, aradan geçen binyıllara karşın, 2004 Atina Olimpiyat'ları açılış töreninde, İ. Selçuk'un deyimiyle, "evrenselleşmiş bir yarışmanın anlamına Yunan renginin bunca hırsla katılışını" anlayabilmek zor olmayacak; oyunların özündeki "panhellenist genin" hiç değişmeden çağdaş zamanlara uzandığı görülecektir. Onların çağımızda salt "olimpiyatların" değil, "bilim ve sanatın" da ataları olduğu mesajı öylesine mükemmeliyle verilecekti ki: "Yunan'a borçluluk" duygusu belleklere en derinden

bir kez daha kazınacaktı.

Çağımız olimpiyatlarının 1896'da yeniden ve Atina'da başlamasının nedeni de aynıydı: Başta Almanlar, çağdaş Batı'nın "Hellen dostluğu" körüğünde belleklere kazdığı "Yunan'a borçluluk". 2003 baskılı *Die Statuetten von Tumulus D bei Elmalı. Ionisierung der neuhethitisch-phrygischen Bildformen in Anatolien* başlıklı kitabıma W. Heinse'den bir alıntıyla girdim: "Sanat beşeridir, Yunani değil". Her çağdaş atılımın kökeninde Hellenleri gören bir abartıya tepkiydi bu ünlü Alman hümanistin öz-deyişleşen saptaması. "Yunan benliğini" her bir ayrıntıda ibretle yaşatan açılış soluksuz izlerken ben, Batı'nın 200 yıldır koşullanmış eski çağ bilimcilerini değil, "en gerçek yol gösterici bilimdir" sözünü rehber edinen "Mustafa Kemal'in bilimcilerini" düşündüm. Açılıшта büyüyen koreografik anlatımların bilimsel gerçekliğine değgin onların ne düşündüğünü; tepkilerinin ne olacağını düşündüm... Ve sonra... beklemektense yazmayı yeğledim ki Atina'da sergilenenler doğrusa eğer, yazdıklarına tepki verilsin; doğru ya da yanlışla susulmasın.

Anadolu'nun Yunan olduğu savının çürüklüğü

Önce şu gerçeğin altı çizilmelidir: Bilim ve sanatın Batı'ya Anadolu'nun Ege kıyılarından sürgün sürdüğünü yadsayan tek bir eski çağ bilimcisi yoktur. Ve Erken Demir çağ Batı Anadolu kıyı kentlerinin, 200 yıldır savlandığı gibi, "Yunan kuru-

luşu sömürgeler" değil, "Tunççağ'dan gelen yerli yerleşimler" olduğunu yazan batılı bilimciler de artık seslerini güçlüce duyurmaya başlamışlardır. İÖ. 7. yüzyılda Milet'te Thales'in babasının "Heksamyes" ve 6. yüzyılda Samos'lu zengin bir sanat dostunun Chermamyes, 5. yüzyılda Halikarnas'ta Herodot'un amcasının "Panyasis" adının yerli Anadolu'lu Luwi dilinden oluşu; ve de Hipponaks'ın yine İyonya'nın Altın Çağı'nda Efes'te yazdıklarını Hellen'lerin pek anlayamaması gerçeği tek başına, sözde "Anadolu'nun Yunan'lığı" savının ne denli tartışılabilir olduğunu tanıtlamada yeterlidir. Şimdi görelim ki Atina Olimpiyatı açılışındaki "kültürler resmigeçitinde" yerini alan başka hangi halklar "Yunan" olmuştur:

"Ege ve Yunan Tarihi" kitabında A. M. Mansel, arkeolojik ve dilbilimsel verilerin "Yunanistan'a ilk maden kültürünü getirenlerin Anadolu insanları olduğuna işaret ettiklerini ve onların MÖ. 3. binyıldaki batı göçleriyle Ege bölgesini istila etmekle kalmayıp çok daha geniş alana yayılmış olduğuna gösterdiklerini" yazar. Avusturyalı ünlü bilgin F. Schachermeyr daha sonra *Agäis und Orient* adlı kitabında bunu "kültür göçü" olarak tanımlar ki Yunanistan ve Girit'in yanı sıra Kiklat Adaları'nda yaratılan kültürün de "Anadolu kavimlerinin eseri" oldu-

ğunda kuşku duyulmaz. Bu bilinen gerçekler H. Erkanal yönetiminde Ege'nin çok yerinde sürdürülen prehistorik kazı ve araştırmaların bilimsel sonuçlarıyla perçinlenmiş; bu sonuçlar Urla'da düzenlenen uluslararası sempozyumda onaylanmıştır. İlk Tunççağ'ın yaşandığı bu zamanda Yunan'lar henüz kuzeyde Orta Avrupa'da bir yerlerdeydi; ilk Yunan boyu olan Akha-Hellenleri İÖ. 2000 dolaylarında kuzeyden kopan bir göç dalgasıyla inecektir Ege'ye. Ve onlar geldiğinde Kiklat'ların "parlak bir geleceği müjdeleyen kültür ve sanatı büsbütün ortadan kalkmış"; Girit Adası da, yine Mansel'in deyişiyle, "siyasal ve kültürel gelişimin en yüksek mertebesine erişme" yoluna girmiş olacaktır.

2004 Olimpiyatları'nın Atina açılışında "Yunan" sanatının evrimi "idol" denen bir Kiklat yassı putuyla başlatılmıştır. O yapıldığında Yunan'lar henüz Ege'yle tanışmamıştır. Ve o yapılmadan 4000 yıl kadar önce yassı putlar Çayönü'nde vardır; hem de Cilalıtaşçağ'ın bu önemli yerleşiminde daha çanak-çömlek yokken vardır. Sonraları Çatalhöyük'te de yapılmış; izleyen Bakırçağ'dan yaygın örneklerle İÖ. 3. binyıl Tunççağı'na kesintisiz bir gelenek sürerken, belli ki o ara Anadolu kültür göçüyle Kiklat Adaları'na, Girit'e taşınmıştır. Biçimi ve anlamı farklı bir Anadolu etkili "idol"den

sonra, yaklaşık 1500 yıllık bir kopukluğun ardından, İÖ. 7. yüzyıl ortalarında bu kez tümüyle Mısır'dan kopyalanan Arkaikçağ'ın çıplak erkek yontularına nasıl bir evrimle geçilebilmiştir; anlayabilmek mümkün değildir. Olamaz, çünkü onlar biçimde farklıdır, farklı zamanda ve farklı topraklarda kök salmışlardır; "Yunan yaratması" değildir.

Yunan Klasiği'ni yaratanların Anadolu kimliği

Arkaik'i izleyen Klasikçağ 2004 Atina gösterisinde, gövde parçalarının son kez boşlukta bütünlenerek üç boyutlu yontuya dönüştüğü bir başyapıtla simgelenmiştir. Bir insan resminin dünya sanat tarihinde ilk kez "Yunanistan'da" ulaştığı doruğun kaynağı da kendi toprağında mı gözlenmiştir? Elmalı D tümülüstünün İÖ. 600 yılı dolaylarına tarihlenen fildişi buluntularından Efes kökenli Leto ve çocukları yontuculuğu konusunda yukarıda anılan 2003 baskılı kitabımda vardığım buna değgin bir sonucu buraya aktarmak istiyorum; çünkü bu yorumun özünde "Yunan Klasiği"ni yaratanların Anadolu kimliği de gizlidir: "Antalya C, Akurgal tarafından >eski Doğu'nun tüm zamanlarındaki en iyi yapıtlar arasında benzeri olmayan bir ustalık ürünü< diye övülür. Çünkü gene bu büyük bilgene göre, >böylesine olağanüstü canlılıkta ve etkileycilikte bir üçlü yontu kümesi Yunan sanatında da İÖ. 4. yüzyıldan ve hatta Hellenistik Devir'den önce belgelenebilmiş değildir<... Kızda, eli ananın elinde olarak yazanın duygusal gerçekçilik; az çapraz duruşuyla ve geriye atıldığı için küçük verilen sağ ayağıyla hedeflenen derinlik ve de yüzze dağılan çocuksu mutluluk, biçim olarak zamanın çok ilerisindedir. Oğul, ana omzuna bir at gibi binmenin doğal keyfini sürerken; gene zamanın çok ilerisinde yakanan dinamizmiyle gövdeyi devinime zorlar... Samos ve Milet ile birlikte İyonya'yı yaratan sanat merkezlerindendir Efes. Ve bu üçü bir arada, Yunan Klasiği'ne giden yolda hep Atina'nın önünde ona üstün olmuşlardır. Çünkü onlar, Anadolu

Doğusu'nun resim biçimlerini Anadolu Batısı'na taşıyarak, Ege'nin Batısı'nın da yontu sanatını yönlendirenlerdir". Çünkü sanat tarihinin en alımlı örgesi giysi kıvrımları da doğu yakadan batı yakaya sürgün verir.

İÖ. 500 yılı dolaylarında "Yunan Klasiği"ni yaratan özellikler, devinim ve üçüncü boyut ile duyguların yüze yansımada okunan gerçekçilik görülüyor ki Atina'dan yüz yıl kadar önceki bir zamanda, İyon Altın Çağı'nda, Efes ve de Samos fil-

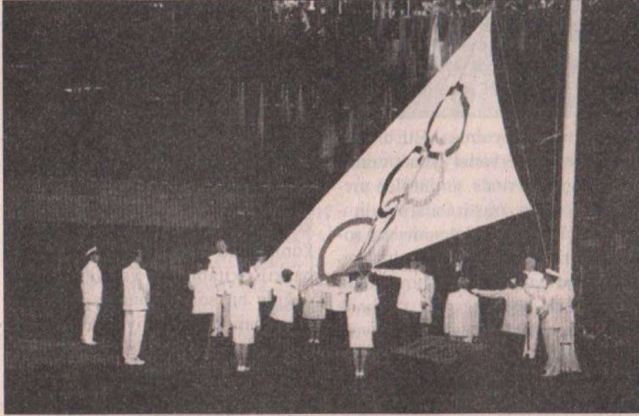
2004 Atina'sında Yunanlaştırılanlar ve yok sayılan tarihsel dönemler

2004 Atina'sında "Yunan" kültür ve sanat evrelerinin tarihsel dizin içerisinde kareografik anlatımlarla canlandırıldığı geçit resminde ilk gençler Girit'lilerdi. Özellikle sarayların görkemli duvar resimlerinden tanıdığımız sahnelerin sunumu muhteşemdi. TRT bu ilk evreyi, belli ki elindeki bilgiye dayanarak, "Minoik ve Theraik" olarak tanıttı. Minos, Girit'in destansal kralıdır; Girit küll-

gibi kutsal kaya çanaklarını gördüğüm Girit'in Phaistos sarayında bulunan ünlü "Phaistos Diski" üzerindeki resim yazısının Likeya'yla bağlantısı çözümü bekler. Her durumda Girit halkının geçit resminde temsil edilen Yüksek Saraylar Dönemi'nde bile "Yunan"la hiç bir alanda tek bir bağı yoktur. Anatanrıça kültü, boyuz sunaklar, çift ağızlı balta, duvar resimleri ve kutsal boğa oyunlarına ve de merkezi avlulu ve labirent planlı saraylarına örnekler hep Anadolu'dandır.

Akha-Hellen'leri ile Girit ilişkisi İÖ. 1600 dolaylarında Mykene kalesindeki kuyu biçimli bey mezarlarının ve içindeki buluntuların "Girit'liliği" ile başlar, Girit'i istila ettikleri 15. yüzyıl ortalarında doruğa ulaşır. Ünlü Yunan arkeologu Sp. Marinatos'un deyimiyle, "sanki Girit'liler Akha ülkesini ele geçirmiş" gibi ters yönde bir etkidir bu. Sanki Girit'e Altın Çağı yaşatan ustaların elinden çıkmıştır saray buluntuları ve Tiryns kalesinde en iyisiyle gün yüzüne çıkan duvar resimleri. Etki, saray döşemlerine, ev planlarına, yontucuk biçim ve biçimleri ile çömlek biçim ve bezeklerine, Linear-A'ya öykünen Linear-B yazısına dek girmiştir. Çünkü Yunan'lar Girit'te "yüksek düzeyde gelişkin ve iyi organize olmuş bir toplumla" karşılaşmışlardır; kültür ve sanatta "entegre" olmaları kuraldandır. Tıpkı izleyen Erken Demir Çağ'da bu kez Dor-Hellen'lerinin hemen her alanda İyon etkisine girdikleri gibi. Kimselerin yadsıyamadığı bu bilimsel gerçeklere karşın o iki halk da "Yunan" olmalıydı, çünkü Girit'te Batı'nın ilk büyük uygarlığı yaratılmıştı; İyon'yada ise Batı Uygarlığı'nın temelleri atılmıştı.

Açılış'ta canlandırılan tarihsel dizinde, beklendiği gibi, Makedon Büyük İskender de "Yunan'lık"tan payını almıştı. Ancak bu büyük komutanın "Doğu'yu Hellen'leştirme" yolunda kararlılıkla verdiği panhellenist odaklı en büyük hizmete karşın, kendi topraklarının da Makedonya Krallığı'nın egemenliğine girmesi nedeniyle olacak ki, törende Yunan kültür tarihi Klasik Çağ'la noktalan-

dişlerinde algılanan özelliklerdir. İÖ. 546 Pers istilasıyla yitirilen bağımsızlığın ardından İyonya'lı yontucuların bir kültür göçüyle kendi biçim ve biçimlerini Atina'ya taşıdıklarını ve gelişimin orada yaşam bulduğunu her bilimci söyler. Örneğin G. Hanfmann 1953 yılında konuya ilişkin olarak yazdığı *İyonya Öncü mü. Öykünücü mü?* başlıklı kapsamlı makalesinde Yunan'ın "Klasik Mucizesi"ni şu iki tümceyle özetlemektedir: "İyonya Hellen'lerin sanatta öncüsüdür. Yeni Klasik sanatın yaratıcı öncüleri arasında İyon yontucuları düşünmek nedensiz değildir". Atina da bunu bilir; ancak onlara göre "kendileri de İyon"dur. Yunan anayurdunda salt bu en büyük kültür ve sanat merkezi insanının soyunu "İyon'lara bağlaması", belli ki kültür ve sanatlarını oraya borçlu olduklarının bilinciyledir; yaratıcılıkta kendilerini pay çıkarmak içindir.

tür ve sanatına ad olmuştur. Thera ise bir Kiklat Adası'dır, çoğu Ege adaları ve Milet gibi İÖ. 2. binyılın ilk yarısında Girit deniz egemenliğinin bir parçasıdır; duvar resimlerinin çeşitliliği ve niteliğiyle tanınır. Yukarıda dedim ki Girit de Kiklat Adaları da Anadolu halklarının kültür göçleriyle iskan edilmiştir. Yunan mitoslarında okunan Girit'in destansal kralı Minos ile destansal Likeya beyi Sarpedon'un "kardeşliği", iki halkın "akrabalığı" nedeniyle olmalıdır. Belki de Herodot buna dayanarak Likeya'lıların "Girit'ten Anadolu'ya göçtüklerini" savlar. Aslında adadaki arkeolojik bulgular tür, biçim ve bezek olarak Anadolu'yu anımsatır; dilbilimsel olarak kent adları da aynı kökene götürür ve Girit halkının Likeya'lılar gibi Luwice'ye akraba bir Anadolu dili konuştukları da ciddi biçimde bilimin gündeminde. Kayalıklarında Anadolu'daki

mış; eskiçağ bilimlerinde İskender'le başlatılan ve İÖ. 330-30 yılları arası geniş bir süreci kapsayan, adı bile "Hellenistik" olan zaman dilimi sanki orada hiç yaşanmamıştır. Ardından gelen 360 yıllık "Roma İmparatorluk Dönemi" de yaşanmamıştır. Yunan Klasikliği'ni kopyalarıyla yeniden diriltlen ve onu Rönesans üzerinden günümüze taşıma gibi Batı Uygarlığı için belirleyici önemde bir misyonu üstlenen bir etkin dünya sanatının, yüzyıllar boyu egemen olduğu ve kültürüne saygı duyduğu bir toprak parçasında "yok" sayılmasını anlayabilmek mümkün değildir.

Çünkü; 660 yıllık bir "karanlığın" ardından, özellikle Roma "yok" sayılarak, ihtişamlı "Bizans" a geçilmiştir. "Bizans" a sımsıkı sahiplenilmiştir, çünkü onlar çağdaş Batı'nın inandığı bir göksel dinin, Hristiyanlığın "simgesi"dir. Bu din ilk kez Roma İmparatorluğu'nun son Kaiser'i Büyük Konstantin tarafından Milano Bildirgesi'yle resmen tanınmış ve olasılıkla kendisi de "gizli" inanarlardan olmuştur ve adını Konstantinopolis'e dönüştürdüğü eskinin Byzantion'u. İS. 330 yılı Mayıs'ında artık Hristiyanlığın başkentidir ve aynı zamanda "Yeni Roma"dır da; önemli değildir! "Bizans" çağdaş bir deyimmiş, onlar kendilerini ilk büyük dünya imparatorluğunun devamı olarak hep "Roma'lı" diye tanımlarlar; ve "Bizans" sanatı tümüyle Roma sanatının üzerine temellenir; "panhellenizmin" körlüğünde bu çelişkiler de görülmez. Roma olmadan "Bizans"ı anlamak olmaz; çünkü "Bizans", adıyla ve sanatıyla Roma'nın kesintisiz bir devamıdır; değişen salt dindir. Anadolu'nun dört bir bucağında insanlar pagan inancı içindeyken, kendi topraklarında doğan bir göksel dinin cemaati olmuştur, o kadar. Bilinçli olarak Hellence yazılan kutsal kitabı anlayabilmek için de dillerini değiştirmişlerdir; bu nedenle, ünlü kilise tarihi bilgini K. Holl'un deyişiyle, "Anadolu halklarının yerli dillerini kilise öldürmüştür".

Batı Uygarlığı'nı yaratan Anadolu'dur

Ve Batı'nın güdümünde bizim de bu tarihsel gerçeklere gözümüz ka-

panmış; özüyle yerli olan bu Anadolu halkının, diniyle birlikte dili ve adı başkalaştı diye soyunu da başkalaştırmış, "Yunan" demişizdir. Bunlar geçmişte Batı Uygarlığı'nı yaratanlardır; şimdi de Batı Dini'ne ilk inanılanlar, Tarsus'ta doğup Yalvaç'ta ilk vaazedenlerdir. Ve yeniliği geçmişi "kültür göçü" gibi "inanç göçüyle" Batı'ya yayanlardır. Bu öзде farklılık nedeniyle ve kendilerini "Romalı" olarak tanımladıkları için bunlara "Rum"ı denir, Ege'nin öte yakasındakiler gibi "Yunan" denmez... Daha yenilerde, bir Bektaşî Dedesi olan kocası ölünce İstanbul'unu ona dar ettikimiz Vasiliki Ana'nın Atina'da bana yaşlı gözlerle ve gururla dediği gibi: "Biz Anadolu'luların burada istenmeyişimizin, dışlanmamızın nedeni Yunan'ın çok iyi bildiği tarihsel gerçekleri içine sindiremeyişindendir; bizim başka olduğumuzun, Bizans'ın biz olduğunun bilinmesidir ve sahiplendikleri her şeylerini bize borçlu olduklarını kabullenmek istemeyişlerinin bilinç altından dışı vuran hırsıdır". Vasiliki Ana'ma "çekilmeyen gurbetinde" uzun uzun anlattım ki, salt "Bizans"ı değil, çok daha önceki zamanlarda Batı Uygarlığı'nı yaratan da kendileridir; inançlar ve adlar ve diller, egemenler değişmiştir, kök sürgün sürmüştür.

O da 2004 Atina Olimpiyatları'nın açılışını izlediğinde düşünmüştür ki "Yunan tanrıça ve tanrıları

da Anadolu kökenlidir; değişen salt adlarıdır". *Doğa Ana Kuvaba* kitabımın da içeriğini oluşturan bu gerçeği çok önceleri, 1937'de basılan 2. Türk Tarih Kongresi bildirisinde, Cl. Bosch görmüş; R. Fleischer'in 1973 baskılı *Artemis von Ephesos* kitabı doğrulamıştır. Başkacası düşünülemez, çünkü "Yunan Pantheonu" Homer'in ve Hesiodos'un yaratmasıdır; ikisi de Anadolu'ludur. Biri Smyrna'lıdır, diğeri Kyme'li; biz sahiplenemeyince ikisi de ve İlias ve Theogonia'daki tanrılar da "Yunan" olmuştur.

İnsanlığın "bir" ve "birlik" olması gereken bir organizasyonda "Yunan kimliği" niye "Dünya'lı kimliği"ne baskın gelmiş ve Atina, olimpiyatların anayurdu Olympia'yı niye gölgelemiştir; anlamak artık kolaylaşmış olmalıdır. Çünkü kültür ve sanatta Eski Yunan, Atina ile özdeşleştirilir; bu nedenle "Yunan Klasikliği"ne "Atina Klasikliği" de denir. Adına ne denirse densin; gerçek, dilendiği kadar muhteşem gösterilerle "sıvansın", bilim artık bu kandırmacayı çözmeye başlamıştır. Gerçeği Troya'da görerek geçmişin yanlışından sıyrılma erdemini gösteren günümüzün en ünlü Homer uzmanı J. Latacz artık der ki: "Avrupa'yı yaratan kent Atina değil Milet'tir". Ve öğütler: "Biz eskiçağ araştırmacıları kendimizi bu Anadolu gerçeğine alıştırmalıyız". Alışacaklardır...

Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı

Apollon çiftçilere zarar veren fareleri oklarıyla öldürüyor. İnsanlara zulmeden hükümdarları da farelerden aldığı vebalı oklarla cezalandırıyor. Böylece Apollon, Troas bölgesindeki halka iki biçimde yardım ediyor. Apollon, Anadolu'lu bir Tanrıdır ve Anadolu'nun birçok yerinde Apollon tapınakları vardır.

Prof. Dr. Coşkun Özgünel ile söyleşi

(A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Başkanı)

Söyleşi: Feyyize Özberk

Azra Erhat, "İlyada, Homeros adında Anadolu'lu bir ozanın M.Ö. dokuzuncu yüzyıl dolaşlarında yarattığı bir destandır" der. İlyada destanı, Troas bölgesinde yaşanan Troia savaşını anlatır. Çanakkale ili, Ayvacık ilçesi, Gülpınar köyünde yer alan Apollon Smintheus Tapınağı'nı inşa eden mimar ve sanatçılar, tapınağı -Homeros'tan tam yedi yüzyıl sonra- İlyada destanındaki kahramanları betimleyen kabartma heykellerle süslemişler. İnsanlığın kültür ve sanat tarihi bağlamında çok değerli olan bu tapınağı gün yüzüne çıkarma, eski çağlardaki onuruna kavuşturma ve bilim dünyasına sunma işini yöneten Prof. Dr. Coşkun Özgünel'le Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki odasında görüştük.

Tapınak ilk kez, Troas bölgesine harita çalışması için gelen İngiliz kaptan R. N. Spratt tarafından "Tanrı Apollon'a ait bir tapınak" olarak bilim ve arkeoloji dünyasına duyurulur. İlk kazılar 1866 yılında yapılır, ama devam etmez. Özgünel'den öğrendiğimize göre 1980 yılından bu yana süregelen kazılar, üç önemli amacı gerçekleştirmiş. Bunlar: kazı, onarım ve sergileme

işleridir. Özgünel, kısıtlı bütçelerle yürütülen kazı çalışmalarının başarısını paraya önem vermeyen bir anlayışın yönetiminde etkin olmasıyla açıklıyor ve şu çağrını yapıyor: "Dileriz ki, ülkemizdeki bilimsel çalışmaların gelişmesinde her zaman bu ülküler, düşünceler etkin olsun."

- Sayın Özgünel, Apollon Smintheus Tapınağı ve çevresindeki kazıları yönetiyorsunuz. Sizlerin yaptığı bu uzun erimli bilimsel çalışma çevrenizi, köylüleri nasıl etkiliyor? Çevrenizde aydınlatıcı, kültür seviyesini yükseltici bir etki yarattığınız söyle-

nebilir mi? Köylülerle bir kaynaşma, hayatı paylaşma mümkün olabiliyor mu?

- 1980 yılında, Çanakkale ili, Ayvacık ilçesi, Gülpınar köyünde yer alan Apollon Smintheus Tapınağı ve çevresinde kazılara başladık. Bu yaz, 25. yılı bir etkinlikte kutlayacağız. Köy halkına 25 yıllık kazı hikayemizi; nereden başlayıp nereye geldiğimizi kapsamlı bir konferansla sunacağız. Ayrıca, bazı kültürel etkinlikler yapacağız. Tapınak çevresindeki alana ahşap bir platform kurup tapınağımızı ışıklandıracağız, o tarihsel doku içinde bir tiyatro oyununu bizim DTCF Klasik Filoloji öğrencileri oynayacaklar. Yaylı sazlar kuarteti bir klasik müzik konseri sunacak. Bir de Türk Halk Müziği ozanı getirmek istiyoruz.

Bilimin halk ile kaynaşması

Gülpınar köylüleri de 25 yıldır bizimle birlikte büyüdüler. Eski bir eserin ne olduğunu, yaşadıkları toprakların ne kadar önemli olduğunu bizle birlikte öğrendiler. Bu etkinliklerle onlara bir armağan sunmak istiyoruz. Köyün yaşamında bizim önemli bir etkimiz oldu. 1980'de köyün ana caddesinde kadın görmezsiniz. Bugün Gülpınar beldesinde ortaokul öğrencisi

genç kızlarımız şortla dolaşabiliyor, anneleri ana caddeden geçebiliyor. Köy daha aydın, daha hoşgörülü bir yapıya kavuştu. Elektrik, su ve televizyonun da bu değişimde rolü oldu. Son iki yıldır dünyadaki ve Türkiye'deki popüler içerikli yazışma, televizyonların sunduğu "ana bizi eversene!", "popstar" vb. programlar çevremizde de ne yazık ki etkili oldu.

Topraklarındaki eski uygarlıkları korumak, Gülpınarlılar'da, kendi geleneklerini, kültürlerini de koruma düşüncesini yarattı. Onlar, kazı alanında kurduğumuz müzede sergilenmesi için nitelerine ait elle çalışan yüz yıllık bir dikiş makinesini, şip şak çekim yapan fotoğraf makinesini, manyetolu salıra telefonlarını, hanımların eskiden buğday öğütmek için kullandıkları küçük bir el değirmenini vb. etnografik malzemeyi kendiliklerinden getirip armağan ediyorlar. Bize getirilen malzemenin altına kim tarafından hangi tarihte verildiğini yazarak sergiliyoruz. Örneğin balıkçılar batıklardan ağlarına takılan amphoraları bize veriyorlar. "Müzemize getirdik" diyorlar. "Çanakkale'ye götürün" dediğimizde itiraz edip, "biz verdiğimiz şeyi burada görmek istiyoruz" diyorlar. Köylülerle böyle güzel ilişkilerimiz var. Bize yardımcı oluyorlar. Bahçelerini kazdık, yollarını değiştirdik

sesleri çıkmadı.

Okullar eğitime geçene kadar okulda kalıyorduk, biz bu süreçte okulun badanasını, tamiratını yaptık. Ödenememiş elektrik, su borcunu verdik. Tabii bunları yapmamız lazım. Orada herhangi bir ödeme yapmadan kalıyorduk. Okula gerektiğinde kitap yardımı yaptık. Tabii bizim ekibimizde önemli mühendisler, mimarlar var. Onlara projeler yaptık vb. Biz yapabileceğimiz yardımlardan hiç sakınmadık, maddi bir yarar beklemeden elimizden gelen desteği verdik. Kırsal kesimle bütünleşmeyen hiçbir erk başarılı olamaz, değişiklik yapamaz. Sosyal Demokratların en büyük zaafı kırsal kesimle kaynaşamamaları, onlarla birlikte bağdaş kurup oturup yemek yememeleridir. Siz insanlara, insanca sevgiyle yaklaşırsanız onun cevabı gelir. Türk halkı vefalı bir halktır. Siz onu ciddiye almazsanız, onu oy deposu olarak görürseniz, o da sizi ciddiye almaz, cezalandırır. Ülkemizde popülizmi kullanarak iktidar olan partiler var, ama kendini sol diye deklare edenler bunu ciddi bir biçimde yapmıyorlar. Size acı bir anıyı anlatayım: Demirel-Erdal İnönü iktidarının olduğu günlerdeydik, bir Kültür ve Turizm Bakanı köyden geçecek, biz de neredeyse köyün bir ferdi olmuştuk. İlgili partinin belde başkanı benden, dertlerini dile getir-

mede onlara yardımcı olmamı istedi, ben de heyete dahil oldum. Ama sosyal demokrat bakan Assos'ta yenilecek öğle yemeğine yetişmek için köyden transit geçti. Sağ bir iktidarın bakanı böyle bir davranışı katilen yapmaz. Assos'ta balık yerine köydeki gözleme-ayranı seçerdi. Her yıl üç ayımız kırsalda geçtiği için bunları çok iyi gözlemliyoruz. Türk halkı küçük şeylerle mutlu olan çok şey istemeyen bir halk. Üniversiteyi temsil eden bizlere saygı gösteriyorlar, düşüncelerini dertlerini paylaşıyorlar. Bunları anlatmam benim onlara karşı borcum.

Troia Savaşı'nın betimlendiği Apollon Smintheus Tapınağı

- Apollon Smintheus Tapınağı'nın önemi ve özgünlüğü konusunda bilgi verir misiniz?

- Apollon Smintheus Tapınağı, Troas bölgesinde olduğu için önemli bir merkez. Kuzeybatı Anadolu'da bir tapınakta, kendisinden 60-70 km kuzeyde olan Troia kentinde geçen olayları anlatan, Helenistik Dönemden heykel kabartmaların olması dikkat çekiyor. Homeros'un İlyada destanında anlattığı Akhalarla -Troialılar (Anadolu-Batı) arasındaki savaşın büyük bir bölümü bizim tapınağın friz dediğimiz üst yapısında betimleniyor. Tapınağımız bu özelliğiyle ve mimarisiyle tek. Bu tabii çok önemli bir durum. Bizim medyamız daha çok yabancıların peşinde olduğu için bizim tapınağa ilgi duymadı, duymuyor. İşin acı tarafı, Batılı meslektaşlarımız da, Troia'ya gelmelerine rağmen Apollon Smintheus Tapınağı'nı ziyaret etmiyorlar. Gülpınar küçük bir köy ama kazı ve tapınakla oldukça tanındı. Karikatürde de gördüğümüz gibi bir çizirimiz bizi göstermiş. Bu da güzel bir şey.

- Homeros'un İlyada destanında anlatıldığı Akhalarla -Troialılar arasındaki savaşın bir bölümünün tapınağın frizlerinde betimlenmesini nasıl yorumluyorsunuz?

- Apollon Smintheus Tapınağı'nın friz ve figürlü sütun tamburlarında, İlyada'nın betimlenmiş olma-

şı, Batı Anadolu'da yaşayanların bir anlamda ataları olan Homeros'a saygılarını, sevgilerini tapınakta bir kez daha ortaya koymalarıdır. Üstelik Helenistik Dönem enflasyonun yüksek olduğu, yüklenicilerin (müteahhit) battığı, tapınakların tamamlanmadığı bir dönem olmasına karşın bu tapınak inşa ediliyor.

- *Tapınağın mimari özelliği nedir?*

- Tapınak, Güneybatı Anadolu'da Magnesia kentinde yer alan Artemis Tapınağı'nı yapan mimar Hermogenes'in öğrencisine, Artemis Tapınağı ile aynı planda yaptırılıyor. Bu da Anadolu'nun kendi kültürlerine, kendi ozanlarına M.Ö. 2. yüzyılda nasıl sahip çıktıklarını gösteriyor. Biz böyle bir tapınakta, böyle bir çevrede çalışıyoruz.

- *O dönemde yaşanan enflasyonun nedeni nedir? Hangi göstergelerden enflasyon yaşandığını anlıyorsunuz?*

- Yunanistan'ın ve İskender'in seferleriyle Makedonya'nın zayıflamasından kaynaklanıyor. İskender seferleri için Anadolu'dan da lojistik destek alıyor. Bunun sonucu olarak enflasyon hem Anadolu'da hem de Yunanistan'da etkili oluyor. Helenistik Dönem'deki sanat ve düşünce yapısına baktığımız zaman bir demokrasinin etkin olduğunu, Tiran yönetiminin çöktüğünü, halkın yönetiminde söz sahibi olmaya başladığını, insancıl değerlerin daha çok gündeme geldiğini görüyoruz.

Bu dönemde, özellikle kamu ya-

pılarının tamamlanmadığını, tapınakların çatılarının kapanmamış olduğunu görüyoruz. Yapı evrelerindeki sitil değişikliği, yapıya ara verildiğini yani bir yüklenicinin bırakıp, 25-30 yıl sonra başka birisinin gelip devam ettiğini gösteriyor. Ayrıca, bu dönemde para basmak yerine daha önce basılmış olan paranın değerinin düşürüldüğünü de biliyoruz.

- *Tapınağın yapıldığı dönemi biliyor musunuz?*

- Tapınağın, M.Ö. 150 yıllarında yapıldığını tahmin ediyoruz. Çok daha önce başlanmış ama aralar verilmiş, bunu mimari parçalardaki stil farklarından hareketle tahmin ediyoruz. Bitirilmemiş bir tapınak çünkü elimizde çatısıyla ilgili çok az malzeme var. Kullanılan her stille ilgili elimizde yeterli malzeme var. Çatı yapılmış olsa bile kapatılamamış.

Anadolulu bir Tanrı: Fareli Apollon

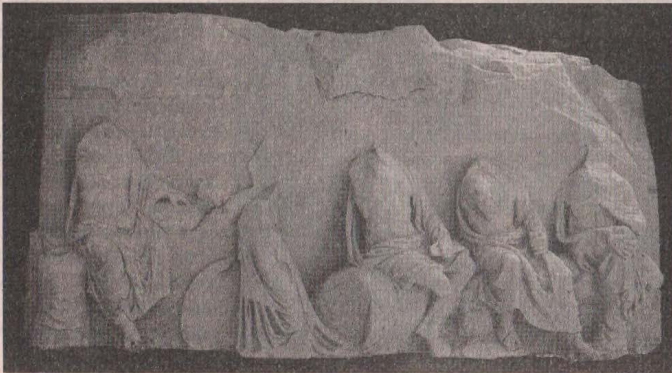
- *Tapınak kullanılmamış mı? Tapınak neden Apollon'a adanmış?*

- Tapınak kullanılmış. Kırsal kesimde fareler önemli bir sorundur, tahla büyük zarar verirler. Apollon'un çeşitli görevleri, sembelleri var. Bunlardan bir tanesi, smitheus yani fare anlamına geliyor. Apollon Smintheus yani "Fareli Apollon"un, fareli köyün kavalcısıyla da bir bağlantısı olabilir. Apollon çiftçilere zarar veren fareleri oklarıyla öldürüyor. İnsanlara zulmeden hükümdarları da farelerden aldığı vebalı okları cezalandırıyor. Böylece Apollon,

Troas bölgesindeki halka iki biçimde yardım ediyor. Tapınak M.Ö. 2. yüzyılda önemli bir bilicilik-kehanet merkezi olarak da kullanılıyor. Apollon, Anadolu bir Tanrıdır, Anadolu'nun birçok yerinde Apollon tapınakları vardır. Tanrı Apollon'un rahipleri suya bakarak kehanette bulunuyor.

- *Kazınızın bugünkü seviyesi nedir?*

- Apollon Smintheus'ta yaptığımız çalışmalara gelince; Tapınağın üzerindeki yağhanenin kaldırılması, çevrenin istimlak edilmesi uzun yıllar aldı. Biz son 5 yıldır Kültür Bakanlığı'nın hazırladığı olanaklarla iyi işler yapmaya başladık. Tapınak tümüyle ortaya çıkarıldı. Tapınağın çevresinde, koruma anarını yapıldı. Tapınağın güneybatı köşesi tamamen tahrip olmuştu. 1988'de o köşede başlattığımız onarım ve restorasyon çalışmalarıyla köşeyi ayağa kaldırdık. Özgün parçalarla üç sütun diktik. Tapınağın iç mekanlarını yine elimizdeki özgün malzemeye restore ettik. Bu yılki çalışmalarla yağ sıkıma atölyesi için merdivenlerde açılan kuyunun olduğu alanı insan eliyle yapılan tahribatı göstermek için- uzun süre olduğu gibi tuttuk. Şimdi, yapay ve özgün malzemeye onarım iki sütun daha dikeceğiz. Tapınak çevresindeki yerleşmeleri de yavaş yavaş kazmaya başladık. Geçen yıl yaptığımız bir sondajla tapınak giriş yapısının -biz ona propylon yapısı deriz- temellerini, propylona gelen Hellenistik yolu bulduk. Bizim tapınak, büyük olasılıkla kuzeyde olan Alexandria Troas kentine hizmet veren bir kutsal alandı. Bulduğumuz yol belirli bir uzunlukta şehrin çıkış kapısına kadar devam edecek, sonra stabilize yol olarak Alexandria Troas kentine ulaşacak. Biz bunun izlerini de yakaladık. Giriş kapısından elimize geçen bazı mimari parçalar var. Bunları yerlerine yerleştirerek görmeye gelenlere bir kapı silüetini göstermek istiyoruz. Biz onarım ilkelemine göre bire bir aynısını yapı-

mayız. Aynısını yaparsak zaman içinde yıpranmayla eski malzemeye dönüşür ve izleyicilere eski eser gibi görünebilir, yani ziyaretçileri istemeden yanıltmış oluruz. Bizim onarımı, ayırıcı bir malzemeyle yapmamız gelenektir, şarttır.

- İnsanlar nasıl yaşıyorlardı? Bulgularınızdan hareketle neler söylersiniz?

- Beslenme aşağı yukarı aynı. Zeytincilik, hayvancılık geçerli.

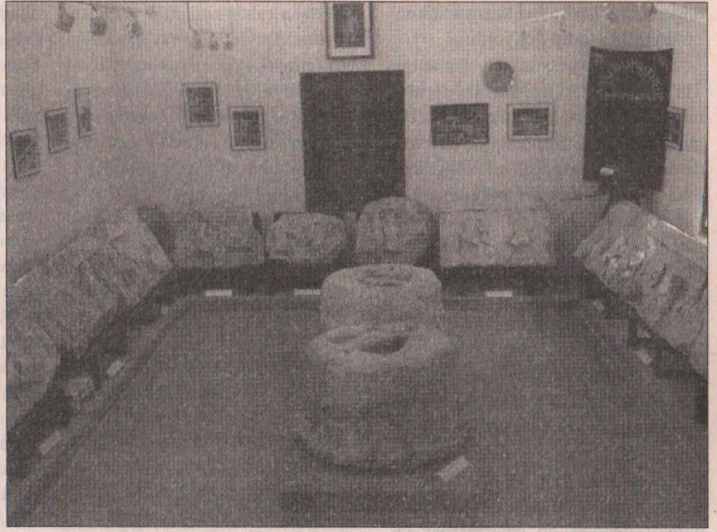
Toplumsal yaşamları, şöyle karşılaştırılabilir: Ağustos ve Eylül aylarında köyde düğünler yapılır. Antik dönemde de hasattan sonra Dionysos şenlikleri yapılırdı. Bütün bir yıl ürünü yetiştirmek için yoruluyorlar, bir rahatlama söz konusu. Antik dönemde tiyatrolarda yapılan gösteriler var.

Ev yapılarına baktığınızda benzerlikler görüyoruz. İnsanın düşüncesinde, yaşam biçiminde büyük bir fark yok. Yaşamı sürdürmek için kullanılan alet ve edevatta bir değişim var. At arabası kalktı traktör geldi, şehre büyük otobüslerle gidiliyor.

Batı Avrupa kültürü Batı Anadolu kültürünün bir uzantısı

- Ege uygarlığıyla ilgili iki görüş olduğunu biliyorum. Biri uygarlığın kaynağının Yunanistan, diğeri Anadolu olduğunu savunuyor. Sizin görüşünüz nedir?

- Batı Avrupa kültürlerinin kökenine baktığımız zaman, Batı Anadolu kültürünün bir uzantısı olduğu bugün açık seçik görülüyor. Bu görüş, Troia, Kuzeybatı Anadolu ve Güneydeki kazılarla kanıtlanmış durumda. Bugünkü Yunan mucizesi dediğimiz olay Yunanistan'da çıkmadı. Anadolu uygarlıklarına baktığımız zaman M.Ö. 2. binde Anadolu'da okunabilir bir yazı var. Çivi yazısı dediğimiz bu yazı, Hititler'de, Mezopotamya'da var. Anadolu tüccarlar, bu çivi yazısıyla hem Mısır'a hem de Mezopotamya'ya uza-

nıyorlar, ticaret yapıyorlar. Kıta Yunanistan'a ve Girit'e baktığımız zaman- MÖ 2. binde- çizgisel bir yazı var. Linear A, linear B, diyoruz. Linear B çözümlendi. Bu yazının özelliği envanter dilini içermesi. Yani bu yazıyla tarihsel olaylar, antlaşmalar, ticari mektuplar yazılamaz. Bu yazı, depolardaki altın, şarap vb. sayısını saptamak için kullanılmış. Anadolu, Batı Anadolu bugünkü Avrupa kültürünün oluşmasında en büyük neden. 7. yüzyıl İonia filozoflarına, Milet-Efes okullarına baktığımız zaman buradan yetişen fizikçiler, metafizikçiler Yunanistan'a matematiği, fiziği aktarmışlar; orada bu aktarmadan sonra gelişmiş. 2 binin sonunda Troia kültürüne baktığımızda, Troia kültürünün, Trakya'ya ve Güneydoğu Avrupa'ya birçok şey ilhraç ettiğini görüyoruz. Arkeolog olmayan bir bilim adamı çıkıp Troia Türk'tür, diyor. Buna gerek yok. Anadolu'da yaşayan herkes Anadolu, Troialılar da Anadolu. Biz Orta Asya'dan gelip burada yaşayan toplumlarla kaynaşmış, çok güzel bir mozaik oluşturmuşuz. Anadolu-yuz. Troialıların, Sümerlerin Türk olması bize yeni bir şey katmaz. Biz Anadolu'dan Batı'ya ilhraç ettiğimiz kültürümüze sahip çıkmalıyız ki bu

kültür ilhraçı M.Ö. 2. binin ortasından itibaren başlıyor. Hititler, Kıta Yunanistan'a Miken saraylarına hediyeler yolluyorlar. Bu M.Ö. 16. yüzyılın ilk yarısında oluyor. Demek ki Anadolu, bilimi, kültürü, sanatı gönderbiliyor. M.Ö. 13. yüzyıl Hitit metinlerinden öğrendiğimize göre, dara düşen Miken Kralı, Hitit Kralı'ndan yardım istiyor. Anadolu'da hem kültür hem de sanat yönünden gelişmiş bir uygarlık var ki bunlar mektuplara geçmiş.

Arkeolojinin uğraşı: İnsan

- Neden "biz sosyal bilimciyiz" diyorsunuz? Biraz açar mısınız?

Kazı yaptığımız yer Anadolu'nun, Asya'nın en batı ucuna çok yakın bir yer. Hep Doğu geri kalmıştır deriz, 1980'de Gülpınar'da kazıya başladığımızda, orada ne elektrik vardı, ne de devamlı akan su vardı. Muhtarlığa ait bir jeneratörle sadece geceleri 1-2 saat elektrik sağlanabiliyordu. Bu bakımdan doğu ile batının farkı yoktur. Üstelik Gülpınar, tarımsal kaynakları iyi olan bir köydü. Bol domates yetiştiriyorlar, zeytincilik yapıyorlar, keçi, koyun yetiştiriyorlardı. Meşhur Ezine peyniri o bölgede yapılıyor. Köyden kazaya sabah beşte bir dolmuş kalkıyor, üç-

te geri dönüyordu. Biz kazı yaparken bu dolmuşla gidip geliyorduk.

Bunları söylemekten amacım Türkiye hem kültürel hem de ekonomik yönden çok yol katetti. Biz bu güzellikleri sahiplenemiyor, tarihten de ders almıyoruz. Biz arkeologların önce geçmişimizi iyi bilmemiz lazım ki bulduklarımızla geleceği üst üste koyup, yorumlar yapabilelim. Biz sosyal bilimciyiz. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde kazı bilimcisi diye adlandırılmış ama biz bire bir insanla, onların ortaya koyduğu maddi kültür varlıklarıyla uğraşıyoruz. Ne amaçla ortaya koydu, hangi gereksinimini karşılamak amacıyla yaptı bunları yorumluyoruz. Gençlerimiz, geçmişlerine ve kültürlerine sahip çıkmalı, onlardan bugün için gerekli dersleri de çıkarmalılar ki önümüzdeki flu dönemi kazasız belasız atlatalım. Bence arkeolojinin görevlerinden biri de budur. Anadolu topraklarının ortaya koyduğu kültür zenginliği, bugünkü Batı'yı çıkarmış, Batı'dan okyanusun öte yakasına göçenler de aya çıkmayı başarmıştır. Bunu yapan insan beyni, insan beyninin gelişmesi için en büyük olanağı ortaya koyan da Batı Anadolu'nun okulları, düşündürleri, kültürleridir. Ben arkeolojiyi, hiçbir zaman salt kazı yapan bir bilim olarak görmедim.

- Ülkemizdeki kazıların geleceği ile ilgili olarak neler söylersiniz?

- Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın belirli koşullarda, son üç senedir döner sermayeden bize aktardıkları ödeneklerle Türk kazı ekipleri yabancı kazı ekipleriyle yarışabilecekleri imneyi kazandılar. Yeterli parasal destek olmayınca birçok şey yapılmıyor. Son iki yıldır uygulanan bütçe yasasıyla, kazılarda yapacağımız harcamalar çok güçleşti. Köyde alacağımız bir-iki torba kireç için üç teklif istiyorlar. Kazı başkanı bir bilim adamı bu kadar kırtasiye ile uğraşmamalı. Bize tahsis edilen bu ödeneklerin

biraz daha rahat kullanılır olmasını istiyoruz. Devletin parasını harcamada birçok yolsuzluklar oluyor ama hiçbir bilim adamı 25-30 milyar için ismini, geleceğini, çevresini riske atmaz. Batılı meslektaşlarımız kasa fişi ile hesap kapatırken, biz 1-2 klasör belge veriyoruz.

Türkiye'de arkeoloji

-Arkeoloji biliminde, çalışmalarda yerimizi dünya ile karşılaştırsak neredeyiz? Gelecek ile ilgili yorumunuz nedir?

- Türkiye'de sosyal bilimlerde en başarılı dal arkeolojidir. Atatürk'ün yurtdışında yetişmelerini sağladığı Ekrem Akurgal ve diğer dünya çapında bilim adamı olan hocalarımız arkeolojiyi bir kanala oturtuyorlar. Biz bayrağı onlardan devraldık.

İki buçuk yıl önce yapılan bir yanlış uygulama ile özgün olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki (DTCF) üç anabilim dalı (Prehistoriya, Klasik Arkeoloji ve Protohistoriya ve Önasya Arkeolojisi) tek bir program haline getirildi. Bunun Batı'ya entegre olma, Avrupa Birliği standardına girme adına yapıldığı, DTCF'de yapılan bir reform olduğu söylendi. İşin acı tarafı Berlin Serbest Bölgesi Üniversitesi kurulurken DTCF örnek alınmıştır. Biz örnek

olduğumuz bir yapılanmayı bilmem ki hangi akla hizmet ederek bozduk. Yurtdışında kağıt üzerinde akredite olmayan bu üç anabilim dalından yüksek lisans ve doktora yolladığımız öğrencilerimiz hiçbir sınava tabi olmadan kayıt olabiliyorlardı. Şimdi "hangi diplomayla, hangi ad altında, nereye yollayacaksınız" diyorlar. Bizde üç anabilim dalının ortaklaşa yürüttüğü hiçbir program yok. Biz reform yapacağız diye Atatürk'ün kurduğu DTCF'nin özgünlüğünü, ekolünü yok ediyoruz. Bundan en zararlı çıkan iki üniversite, İstanbul ve Ankara Üniversiteleridir. Biz YÖK'e, A.Ü. Rektörlüğü'ne müracaat ettik. Sonunda geçen yıl İdare Mahkemesi'ne başvurduk. Çünkü en yüksek puanla öğrenci alan bu üç bölüm bugün, en düşük puanla öğrenci alan arkeoloji bölümüne dönüştü. Eski gelenek, ekol yıkıldı; biliyorsunuz üniversite bir ekoldür. Her üniversite birbirine benzeyecek, aynı olacak diye bir kural yoktur.

Son günlerde YÖK'te yaptığımız bir görüşmede, YÖK Başkanı Erdoğan Teziç, bizi anlayan bir bilim adamı oldu. Böyle bir YÖK Başkanı'na sahip olduğumuz için onur duydum. Daha önceki YÖK başkanları ile biraraya gelip bir merhaba diyemi-

yorduk. İnşallah bu hata düzelir. DTCF, Ankara Üniversitesi'nin ilk nüvesidir. Biz birbirini tamamlayan, izleyen üç bilim dalıyız, ama veterinerlik, tıp ve diş hekimliği var, birbirlerini tamamlayan bu üç bölüm neden birleştirilmeyorsa biz de benzer nedenlerle birleştirilmemeliyiz.

Son yıllarda tüm üniversitelerde olduğu gibi bizde de sosyal bilim dallarında bir kadro sıkıntısı var. Gençleri yüksek lisans ya da doktora yapması için alıyoruz. Genç sekiz yıl parlayıp bir çalışma yapıyor. Sekiz yıl sonunda kadro yok deyip kapını dışına bırakıyoruz. O zaman, bu gence niye bu yatırımı yaptık? Tabii hem gençlere yazık oluyor hem de daha önemlisi ülkemizin bilimsel geleceğine yazık oluyor. Ülkemizde üniversite mezunu işsizler kitlesi hızla büyüyor.

Kıbrıs'ta Salamis Kazıları

- Kıbrıs'ta yürüttüğünüz Salamis Kazıları'yla da ilgili bilgi verir misiniz?

- Salamis Kazıları, Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Büyükelçiliği'nin ortaya koyduğu bir projeydi. Bu projenin gerçekleşmesinde Doğu Akdeniz Üniversitesi ile yapılan ortak çalışmalar bugüne kadar en iyi şekilde sürdürülmüştür. Bu nedenle Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne bu yardımlarından dolayı her zaman teşekkür borçluyuz. Bu projedeki amaç, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kültür yönüyle Avrupa'ya ve dünyaya tanıtmaktır. Biz 1998 yılında yüzey araştırması ile başladık. 1999 yılından bugüne kadar da kazılar yapıyoruz. Ekip olarak bizden önce Salamis'te çalışan Fransız meslektaşlarımızın çalıştığı alanlara dokunmadık. Onların 1974 baharına kadar yaptıkları çalışmaları bıraktıkları gibi koruduk. Kazı evinde bıraktıkları malzemeyi de muhafaza ederek etik olarak bizden önce çalışan Fransız ekibinin haklarını saklı tutuyoruz. Kazıya başlamadan önce de Lyon Üniversitesi'ne yazarak "Gelin kazılara beraber devam edelim. Siz

1964'ten 1974'e kadar güzel işler yaptınız. İsterseniz gelin siz devam edin" diye yazdık ama ne yazık ki cevap alamadık. Cevap vermemelelerinin nedeni, Avrupa Birliği'ni, Yunanlıları ve Kıbrıs Rum Yönetimi'ni kızdırmamak, onlara göre yasadışı olan bir devletin topraklarında çalışmamaktır. Beni her yıl UNESCO'ya "işgal edilmiş topraklarda illegal kazı yapan bilim adamı" olarak şikayet ettiler. Ama orada bir devlet vardı, biz o devletin izni ve Türkiye Cumhuriyeti'nin destekleriyle kazıları bugüne kadar sürdürdük.

Yeni kazı dönemi de 11 Haziran 2004'te başladı. Salamis çok önemli bir liman kenti. M.Ö. I. binde kurulmuş, Kıbrıs arkeolojisi için bir dönüm noktası, çeşitli dönemlerde depremler geçirmiş, M.S. 7. yüzyılda bir Arap istilasıyla şehir terk edilmiş, halk Magosa'ya ve çevre köylere gitmiş. Doğu Akdeniz kültürleri içinde Kıbrıs adasının ayrı bir özelliği var.

Salamis'in Anadolu'ya olan yakınlığı nedeniyle kültür alış-verişlerinde bir köprü oluşturduğuna eski ve yeni kazılarda ele geçen kalıntı ve malzemelerle görüyoruz. Amacımız, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti toprakları içindeki çok önemli bir ören yerinin korunması, sağlıklı hale getirilmesi, gelen ziyaretçilere daha iyi bir sunumla gösterilmesidir. Bu arada bilimsel birtakım verileri değerlendirerek ve keşifler yaparak Akdeniz arkeolojisine, Türk arkeolojisine ve Kıbrıs arkeolojisine katkılarımız oldu. Gönül isterdi ki Fransız meslektaşlarımızın ya kendileri gelip başlatırlıkla kazıyı bugüne kadar yürütsünler, ya da bizimle birlikte çalışsınlar, ama olmadı. Kazıyı sürdürmeseydik bu sefer de "Türkler bakmadılar, tahrip ettiler" diyeceklerdi. Açıkça bir çelişki söz konusu. İnşallah iki halk bunu kendi geleneklerine ve düşüncelerine göre çözerler.

Oradaki kazı daha çok bir koruma ve yeni alanların açığa çıkarılması. Geç Roma hamamının gün ışığına çıkardık. Yeri belliydi ama do-

kunulmamıştı. Çok güzel bir yüksek lisans teziyle de bitirildi. İki yüz metreye yaklaşan bir Roma yolunu kazdık. Şehrin ana arterini oluşturan bir yol. Bu yıl yine o yola devam edeceğiz. Yol; tiyatro ve gymnasium kompleksine bir monumental kapıyla bağlanıyor. Yolun sağında ve solunda sütunlu galeriler yer almakta. Büyük bir olasılıkla yolun sağında ve solunda olan dükkanlara ulaşabiliriz. Belki ikinci, üçüncü agorayı da bu yıl saptama olanağı buluruz. Daha çok Roma dönemi yapılarıyla uğraşıyoruz.

Müzeleri ve ören yerlerini kuşatan olumsuz koşullar

- Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

- Kültürümüzün geleceğe, gençlere aktarıldığı yerler müzelerdir. Türkiye kültüre çok az para ayıran bir ülke. Kültür Bakanlığı geçtiğimiz yıllarda genel bütçeden yüzde 0,1'lik bir pay alıyordu. Kültür Bakanlığı daha çok görsel olaylara; opera, bale, tiyatroya, senfoniye para verebiliyordu. Müzeler bu parasızlığı aşmak için 60'lı yılların ortalarından itibaren "Müze Sevenler", "Müzeleri Yaşatanlar" adlarında dernekler kurmaya başladılar. Bu dernekler, ziyaretçiler için müzelerde uygun koşulların sağlanmasını amaçlıyorlardı. Demekler işte bunu sağlamak için gereken parayı; müzeyle, antik kentlerle ilgili yayımların, küçük hatıra eşyalarının satıldığı büfelerden ve uygun alanlarda ziyaretçilere sunulan çay, kahve, soğukluk vb. satışından kazanıyorlardı. Yeni bir uygulamayla bu müze demekleri kapatıldı. Binalar içindeki faaliyetlerine son verildi. Bu yasa değişikliği sadece müzeleri kapsamıyor. Bizim meslek demekleri, vakıflar için de geçerli. Şu anda Türkiye müzeleri, ören yerleri büyük bir sıkıntı içinde. Zararın neresinden dönersek kâdrır anlayışıyla, bu demekleri yeniden yaşatacak tedbirler alınmalıdır.

- Teşekkür ederiz.

Mozart'ın operalarında anti-feodal yapı

Mozart, yalnızca üstün yetenekli bir müzikçi değildir. O da çağının toplumu içinde yaşamış, belli bir toplumsal işleve sahip olmuştur. Ama Mozart'ın işlevi yatıştırarak değildir; o dolaptan alınıp içilecek bir "müsekkin" değildir. O, bir daha ele geçmeyecek bir geçmişten daha çok, olası bir gelecek imgesi sunar.

Dr. Cemil Şenalp

(E. Kurmay Albay. Harp Akademileri Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Onur Üyesi.

Bilgi Üniversitesi Devrim Tarihi Öğretim Görevlisi)

"Kendimize ait olan bir müzik ruhumuz yoksa, başkalarının müzik ruhunun dışavurumlarındaki değeri ve anlamı nasıl algılayabiliriz."
Ralph Vaughan Williams

Ünlü besteci Necil Kazım Akses'in Mozart'tan hoşlanmadığını rahmetli Nadir Nadi Bey'den öğrendiğimde(1) çok şaşırılmışım. Nadir Bey'e göre bu, müzik sevmemek gibi bir şeydi. Oysa Necil Kazım'ın hiç de anlaşılabilir bir besteci olmadığını o da biliyordu.

Gerçi Mozart üstüne en doğru tanıyı Alman şairi ve düşünürü Goethe yapacaktır. Goethe Mozart hakkında; "O, Tanrı'nın yarattığı bir mucizedir. Biz ona hayran oluyoruz ama açıklayamıyoruz (izah edemiyo-

ruz)" demıştır. 1990 yılında Amsterdam'da ölen ünlü bilim adamı, sosyolog Norbert Elias, Mozart'la ilgili olarak yazdığı "Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine" adlı kitabında, "...dikkatle bakıldığında en büyük eserlerin geçiş dönemleri olarak tanımlayabileceğimiz zaman dilimlerinde ortaya çıktığı görülür. Başka bir deyişle, büyük eserler her zaman alçalan ve yükselen yeni tabakalara ait kanonların arasında yaşanan çatışmanın dinamiğinden doğar" demek suretiyle Mozart'ın da, yaşadığı dönem itibarıyla feodalizm ve burjuva değerlerinin çatışma ve kınılma noktasında eserlerini verdiğine dikkat çekmiştir.

Aydınlanma ve Mozart

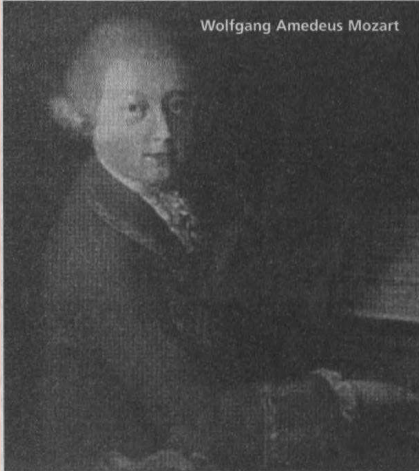
Wolfgang Amedeus Mozart 1756 yılının 27 Ocak günü Salzburg'da doğdu. 5 Aralık 1791 günü henüz 36 yaşını tamamlamadan Viyana'da öldü ve yoksul bir köy mezarlığına gömüldü. Babası Leopold Mozart, Salzburg Başpiskoposu Prens Schrattenbach'ın sarayında görevli bir müzisyendi. İyi keman çalıyor ve bu sazın tekniğini iyi biliyordu. Kendi adına bastırıldığı "Temelli Bir Keman Okulu Üzerine" adlı kitabı onun aynı zamanda iyi bir eğitimci

ve öğretici olduğunu göstermektedir.

17. yüzyılda Avrupalı düşünürlerde, doğanın ve insanın gerçeğine akıl yoluyla ulaşılabileceği fikri ortaya çıkmıştı. Aydınlanma olarak belirlenen bu dönem özü itibarıyla batıl inançları, cehaleti, kabul edilmiş geleneksel bilgeliği karşısına alan edebi ve felsefi bir hareket idi. Aydınlanmacılar kendi aralarında özel bir ekol oluşturmamışlar; ama bilimsel bir araştırma çabası vardı. Akıl, bilimsel çalışma ve insani sorunlar üzerinde duruldu. Düşünce alanında büyük alt üst oluşların yaşandığı 18. yüzyıla "Filozoflar Yüzyılı" deniyordu.

Doğal olarak Aydınlanma düşüncesinin müzik alanında da yankı yapması kaçınılmaz olmuştur. Bir yandan Aydınlanma düşüncesinin toplumsal yaşama getirdiği kısmi özgürlük ve hoşgörü ortamında müzik yapmanın kolaylığı, bir yandan müzik adamlarının aydın düşünce adamlarıyla işbirliği(3), öte yandan bilim ve teknolojinin getirdiği yenilikler sonucu müziğin maddi öğelerinin gelişmesiyle (Mannheim Okulu ve Bach'ın iki oğlunun sesle ilgili yoğun çalışmaları) müzik sanatı inanılmaz büyük boyutlar kazanmıştır. Bu nedenle müzikte büyük devrimci dönüşümler yaşandı.

Avrupa kültürü, müziğin yaratıcı gücünde özgül bir niteliğe kavuşmuştur. Bu yaratıcı gücün tarihsel çekirdeği 18. yüzyılın eşsiz dahi müzik yeteneklerinin (Haydn, Mozart, Beethoven) toplamında belirlenir ve

Wolfgang Amedeus Mozart

"Viyana Klasikleri" kavramını oluşturur. Kültür çağı tarihçileri, Viyana'nın bu altın çağını Atina'nın "Perikles Çağı" ile kıyaslarlar(4).

Fransız Devrimi ve Viyana Klasikleri

Viyana klasik müzik ustalarının üçü de Fransız Devrimi'ni yaşadılar. Mozart öldüğünde Fransız Devrimi henüz iki yaşındaydı. Mozart'ın arkadaşlarının çoğu kendisi gibi masonlardı. Bu arkadaşlarının arasında özgürlük ve eşitliğe ilişkin düşünceleri Devrim'e esin kaynağı olmuş kimselerin düşüncelerine çok benzeyen bir takım Illuminatlar da (Aydınlanmacı) yer alıyordu. Mozart'ın opera librettosu olarak "Figaro'nun Düğünü"nü seçmesi, O'nun 1789 Devrimi'ne beslediği yakınlığın başlı başına bir kanıtını oluşturur(5). Esasen Mozart'ın en büyük üç operasının konuları ile Fransız Devrimi'nin sloganları arasında koşutluk görülür: "Saraydan Kız Kaçırma"nın konusu özgürlük, "Figaro'nun Düğünü" operasının eşitlik, Mozart'ın son operası olan "Sihirli Flüt"ün kardeşlik teması ile de Devrim'in slogan üçlemesi tamamlanmıştır(6).

Avrupa'da monarşik sistem içinde krallar ve kraliçeler devlet yönetiminde egemendiler. Toplumda feodal bir hiyerarşi hâlâ geçerliliğini sürdürüyordu. Kralların ekonomik sıkıntıları arttıkça 18. yüzyılın ortalarından itibaren saraylarda etkin olan müzik potansiyeli de yavaş yavaş aristokratların (soyluların) şatolarına (malikanelerine) ve kiliselere yönelmeye başladı. O çağlarda kiliseler yalnız dini törenlerin yapıldığı yerler olmayıp müzik etkinliklerinin de mekanıydı. O dönemde güvenilir sanatçılar için ya bir saraya ya da bir kiliseye yanaşmaktan başka güvenilir bir ekmek kapısı yoktur. Babası bu durumu Mozart'a şöyle anlatır: "Müzik, asilzade, kral ya da imparator sarayı denen av etinin basit sosu-

dur. Bu vazifeyi yerine getirenler de sarayın basit hizmetkarlarıdır. Saraydan ayrılmaya kalkarsan dolandırılırsın. Düzenli bir maaş ne kadar mütevazı olsa da seyyar müzisyen hayatının felaketlerine tercih edilmelidir. Bunu bir kenara yaz."(8) Besteciler soyluların isteklerine uygun besteler yapıyorlar, orkestra yönetiyorlar ve öğretmenlik yapıyorlardı. Böylece malikaneler birer "müzik okulu"na dönüşmüştü.

Müzisyenler bu malikanelerde hizmetliler ve usaklarla aynı statüye sahiptiler. Ancak çalışmalarında saray ve kiliselere göre daha özgürce hareket edebiliyor; örneğin müziksel deneylere, araştırmalara ve yeniliklere girişebiliyorlardı. Bu malikanelerin klasik çok sesli müziğin yayılıp gelişmesinde çok önemli işlevleri olmuştur(9).

Mozart'ın verdiği özgürlük savaşı

Mozart'ın yaşadığı dönemde ekonomi önemli ölçüde saray aristokrasisi tarafından belirleniyor ve yönetiliyordu. Onun yaşamı, bu ekonomiye dahil olan bağımlı dışlanmış burjuva gruplarının durumunu oldukça etkileyici bir biçimde gözler önüne sermektedir. O dönemde saray hâlâ egemen bir güç olarak iktidarı elinde bulunduruyordu. Ancak politik açıdan daha tehlikese olan

kültürel alandaki bazı karşı çıkışları ve yenilikleri artık tümüyle bastırabilecek kadar da güçlü değildi. Dışlanmış bir burjuva olan Mozart, saray hizmetinde aristokrat işverenlerine ve sipariş aldığı soylulara karşı şarşırtıcı bir cesaretle göstererek adeta bir özgürlük savaşı vermiştir.

Salzburg Prensi Başpiskopos Hieronymus Colloredo'nun Viyana'daki sekreteri, Mozart'a, "saray balosu için elli yeni dans müziği sipariş edilmiş. Sadece onbeşi tamamlandı. Haşmetmeaplarının Salzburg'a dönüşüne yetiştirilmesi gereken 'Te Deum' hâlâ bestelememiştir. Haşmetmeaplarının yeğeninin flüt etüdləri

de sabırsızlıkla bekleniyor. Yapmadığınız işlerin parasını önceden alınız. Şimdi yapın." diye çıkıştığı zaman Mozart, "Müzik öyle bir kilo işkembe gibi sipariş edilemez. Ama yapılacak. Kafanın içinde..." diye yanıtlı vermiştir(10). Opera binasında son derece basit bir parçayı, pek çok hatalı notaya basarak acemice çalan Prusya Kraliçesi'ne, "Majestelerinin çalması müzik için bir onurdur" diyerek hayranlıklarından ayılıp bayılan dinleyicilerle Mozart uzaktan "Büyüyün" diye seslenmektedir. Hepsini şaşkınlıkla dönüp baktıklarında o şöyle konuşacaktır: "Müziğin bir süsten, bir oyuncaktan, bu hayatlarını süsleyen sesli bir duvar kağıdından daha fazla bir şey olduğu bilmem hiç aklınıza geldi mi? Krallar, kraliçeler, asilzadeler; İlahınıza ulaşmak için dua etmek, tespit çekmek yetmez. Bu ancak müzikle olur. Yani, duanın dilinden daha yüксеğe erişen o dil, insan ruhuyla ilahi varlığa bağlayan zincir. Sizin için bir kulak şekerlemesi, yutup unuttuğunuz bir sufle, ardından geçirdiğiniz bir şarap. Ama müzik Tanrı'nın daha fazla yüceltilmesi için dini törenlerin elleriyle yapılmış bir katedraltır. Bunu inkar ettiğiniz için zındıksınız. Zındık olduğunuz için lanetlenmişsiniz. Lanetli olduysa nereden gider bilirsiniz. Bu

geceki parodi karşısında müzik melekleri utançla yüzlerini gizlediler. Aman uşak efendiler, beni dışarı atmak için beyaz eldivenlerinizi kirletmeyiniz. Zaten gidiyorum.”(11)

rarlandığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Onun Masonik müziğini ele alırken, kontrpuanın kullanış biçimi (orkestradaki her enstrümanın birlikte çaldığı öbür enstrümanların seslerini örtmek için kendi ses hacmini iyice azaltması) üzerinde durulmalıdır. Bu kontrpuanın "Masonik Cenaze Müziği"nde ve "Sihirli Flüt"ün çeşitli parçalarında önemli bir işlevi vardır. Bu kontrpuanın anlayışı, müzikte demokrasiye ilişkin Masonik düşüncelerin bir ifadesidir. Bu demokrasi kontrpuantı çok seslilik (polifoni) aracılığıyla dile getirilmiştir.

"Sihirli Flüt" Operası'nın baş teması, insanlık sevgisidir. Opera'daki müzikal sembolizmin bütünsel olarak bir dökümünü bu incelemenin sıırlı çerçevesi içinde yapmanın olanı yoksa da, birkaç genel değinme yapılabilir ve örnek verilebilir. İlk olarak, Opera'nın başlat tonatilesi Mi bemol majördür. 1. perde finale'si gibi Masonik sahnelerde sıklıkla Do majör tonu kullanılmıştır. Do minör karanlıkla, Re minör Karanlık Kraliçesi'nin ikinci aryasında olduğu gibi, batıl inançla özdeşleştirilmiştir. Sonra, ilk kez uvertürün ortasında duyulan biçimleşmiş formuyla "üç vuruş" kimi ritimler, opera boyunca karşımıza çıkar. 1. perde Finale'si gibi Masonik sahnelerde noktalı ritimler sıkır. Ritüel sahnelerinin trombon ve basset born kullanılan orkestrasyonları resmi bir hava yaratır. Klarinetler genellikle Masonik anlam taşıyan sahnelerde kullanılmıştır. 2. perdenin başındaki "Rahiplerin Yürüyüşü", bir çok Masonik müzik örneklerini içerir. 2. perde Finale'si Opera'nın temel tonatilesi olan Masonik Mi Bemol majör tonundadır. Yumuşak marş ritminde, tahta nefesli çalgılar (iki klarinet, iki fagot, iki korno) için yazılmış bir andante ile aklır. Bunlar loca törenlerinde en çok kullanılan çalgılardır. Altı sayısı da anlamlıdır.

Ayrıca yapıttaki sembolizm, Katolik olan Mozart'ın ulusal yurtsever çağrışımı eski Alman Lutheran korallerini kullanmasıyla da ön plana çıkar.

Mozart bu operadan başka Masonik kapsamlı, yani Mason olduktan sonra, Loca Kardeşleri'nin teşviki ve gönülden istekleriyle, törenlerin gerektirdiği sekiz eser bestelemiş ve bu eserler dünya Masonluğuna da öncelikle benimsemiştir(16).

Mozart, çağında feodalizme karşı düşüncelerini, yaşamının son on yılında yazdığı diğer operalarında da olanca açıklığıyla dile getirmiştir. Örneğin, "Saraydan Kız Kaçırma"da kadınların bağımsızlığı konusunda çok önemli ve çok anlamlı konuşmalar vardır. "Don Giovanni" daki (Don Juan) cehenneme atılan, ama sonuna dek pişmanlık duymayan ve hep dik başlı kalan yasa dışı bir günahkar olanca kahramanlık müziği doğrudan doğruya Beethoven'e bir gönderme niteliğindedir. "Figaro'nun Düğünü"nde Figaro'nun Kontu kinaması, tüm feodal aristokraseye yönelik bir saldırı anlamı taşımaktadır.

Mozart'ın toplumsal işlevi

Sonuç olarak Mozart, yalnızca Tann'nın bütün yetenekleri kendisine armağan ettiği bir "Harika Çocuk" ya da üstün yetenekli bir müzikçi değildir. O da çağının toplumu içinde yaşamış, o toplumun içinde belli bir yer tutmuş ve belli bir toplumsal işleve sahip olmuştur. Mozart bizden sonra da kuşkusuz kuşaklar boyunca bir azınlığa mutluluk dağıtmaya devam edecektir. Ancak günbegün karşımıza savaşıla, alçaklıkla, çevre kirliliğiyle, kamu ve aile ahlakının çöküşüyle çıkan bir dünyada geçici bir huzur beklentisiyle Mozart'ın bir yaylılar dörtlüsünü teybe koyabiliriz. Ama Mozart'ın işlevi yatıştırmak değildir; o dolaptan alınıp içilecek bir "müsekkin" değildir. O, bir daha ele geçmeyecek bir geçmişten daha çok, olası bir gelecek imgesi sunar(17).

Şüphesiz Mozart bizim gibiler için ölümsüzdür ve hep öyle kalacaktır. Bizlerin onu çağının toplumsal değişimlerine tanık olmuş ve bu değişimleri hızlandırmak anlamında yapıtlar bestelemiş bir "dava adamı" görme eğilimlerimize karşın Mozart, döneminde yalnızca müzik yaptığı bilincindeydi. Çünkü Şair Silesi-

ens'in dizelerinden yola çıkarak; "Yoktur gültün niçini Açar açtığı için Dönüp bakmaz kendine Sormaz gördüm mü diye."

DİPNOTLAR

- 1) Nadir Nadi, Dostum Mozart, Çağdaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1988, s.99.
- 2) Norbert Elias, Mozart Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine, Kabalcı Yay., İstanbul, Eylül 2000, s.16.
- 3) Nadir Nadi, "Dostum Mozart" kitabında, Mozart'ın 18. yüzyılın Aydınlanma Çağı filozofları ile ilgilenmediğini, kulaktan dolma bilgilerle onlardan bazılarına hatta düşman bellediğini, 1778 yılında Voltaire'in ölümü üzerine babasına yazdığı mektupta, bu özgürlük savaşçısından söz ederken "geberdi" deyimini kullanmaktan bile kendini alamadığını yazmaktadır. Bkz. age, s.31.
- 4) Leyle Pamir, Müzikte Geniş Soluklar, Ada Yayınları, s.18.
- 5) Katharine Thomson, Mozart'ın Yapıtlarındaki Masonik Örgü, Çev. M. H. Spatar, Pencere Yay, s.177. 202.
- 6) Fırat Kutluk, Müzik ve Politika, Doruk Yayınevi, Ankara, 1997, s. 9.
- 7) Nadir Nadi, age, s.148.
- 8) Antony Burgess, Mozart ve Deyişler, Çev. Aslı Biçen, İş Bankası Kültür Yayınları, s.19.
- 9) Mehmet Kaygusuz, Müzik Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.155,156.
- 10) Antony Burgess, age, s.133.
- 11) Age, s.34.
- 12) Age, s.167.
- 13) Katharine Thomson, age, s. 34.
- 14) Antony Burgess, age, s. 20.
- 15) Do minör tonu, Mozart'ın müziğinden aydınlığın tonu olan Do majöre karşıt olarak, çoğu zaman karanlıkta özdeşleşen bir tondur.
- 16) Yüzyılı aşan bir tarihe sahip olan Türk Masonluğu da Mozart'ın bu eserlerini içtenlikle benimsemiş ve Boğaziçi Sinfonietta ile İstanbul Erkekler Korosu bu eserlerden oluşan bir plak hazırlamıştır. Plagın kaydı esnasında orkestra şefi Orhan Tanırkulu'yu. Solo partileri ile soprano Remziye Alper-Tanırkulu, tenor Cemalettin Karagülle ve bas Metin Ertem seslendirmişlerdir. Bkz. Katharine Thomson, age, s. 268.
- 17) Antony Burgess, age, s.186.

Anne sütü ve gıda güvenliği

Transgenik süt hayvanlarından elde edilen sütteki insan proteininden üretilen bebek besin formüllerinin, kesinlikle anne sütünün yerini alamayacağı, üzerine basa basa belirtilmektedir. Anne sütü ile beslenmenin karşısındaki en önemli tehdit, gücü giderek artan uluslararası şirketlerdir. Henüz ne yediğimizi kontrol edememekle beraber, hükümetleri etkilemekte/kontrol etmektedirler.

Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu

(Ankara Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü)

Gıda güvenliği bugün ve gelecekte sağlıklı, üretken ve verimli bir yaşam sürdürmek için yeterli besin alımı/tüketimi anlamına gelir. Toplumlar gıda güvenliğini benimsediklerinde, bütün hane halkları, bireyler üretilebilir, geçerli/kabul edilebilir, uygun ve hali hazırda mevcut kaynaklardan elde edilen yeterli kalite ve miktarda gıdaya erişebilirler.

Anne sütü ile beslenme bebekler için toplam gıda güvenliğini sağlar. Bebekler için hem tam bir gıda olarak 6 aydan daha uzun süre tüketime hazır, hemen üretilebilir ve hem de besleyici başka bir gıda maddesi yoktur. Anne sütü ile beslenen bebekler büyürken de temel besin maddeleri ve enerji açısından sorun yaşamazlar. Anne sütü, çocukların malnutrasyondan ve daha sonraki yaşlarda görülebilecek besin yetersizliklerinden korunmalarına yardım eder.

Ayrıca anne sütü bebekler için ilk gıdadır. Anne sütü ile besleme kadına, aileye, topluma ve tabii ki gezegenimize ekolojik beslenme olduğu için yarar sağlar. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO- United Nations Food and Agriculture Organisation) tarafından 1996 yılında Roma'da düzenlenen "Dünya Gıda Zirvesi" ve bu zirveden 5 yıl sonra Haziran 2002'de yapılan değerlendirme zirvesinde dikkatler malnutrasyon, açlık ve yoksullukla mücadelede yoğunlaştı. İlk Dünya Gı-

da Konferansı'nın üzerinden 20 yılı aşkın bir süre geçmekle birlikte, dünyanın gıda kaynaklarında miktardan çok güvenliğin önemi hiç değişmedi. Çünkü açlık ve gıda güvenliği insanlar için ciddi bir tehdit, özellikle kadın odaklı sivil toplumun gündeminde gıda güvenliği öncelikli bir sorun olarak durmakta. Bu zirvelerin hedefi 2010 yılına kadar "evrensel gıda güvenliği"ne ulaşmak olmakla birlikte, uluslararası girişimler, uluslararası ticaretin saldırılarına karşı koyulmasında yeterli olmuyor.

Dünya Anne Sütü ile Beslenme Eylemi Birliği (WABA-World Alliance for Breastfeeding Action) anne

sütü ile beslenmeyi desteklemek, geliştirmek ve yaymak için çalışan bireyleri ve organizasyonları bir araya getiren küresel bir örütbağ (network)dır. WABA bu kimliği ile gıda zirvelerinde hane halkı gıda güvenliği tartışmalarına NGO forumları ile dahil olarak lobi faaliyeti yapmaktadır (Winberg 2002).

Gıda güvenliği karmaşık bir sorun olmakla birlikte, anne sütü ile beslenme gıda güvenliği ile yakından ilgili baste bir çözümdür. Her yıl doğan 140 milyon bebek için anne sütü ile beslenme, yaşamın ilk 6 ayında gıda güvenliği demektir. Anne sütü yaşamın ilk 2 yılı ve daha sonrası için de en önemli bir sağlık yatırımı, 140 milyon çocuğun/yeni doğanın toplam beslenme ihtiyaçlarının karşılandığı çok basit ve açık bir durumdur.

Anne sütü ile beslenme, özellikle yoksul ailelerin bütçelerinden bebeğin beslenme harcamalarını, aile için gerekli diğer gıda maddelerine aktarmalarını kolaylaştırır. İşlenmiş sütün sağlıklı bir diyetle gerekli olduğuna ilişkin genel geçer yargı da tartışılmaktadır. İnsanların 4-5 yaşlarına kadar süte ihtiyaç duydukları, bu yaşlardan sonra, sütün çok da gerekli olmadığı öne sürülmektedir (Cabrer-Balleza 1998).

Özellikle kırsal kesimde taze sütü sağlıklı koşullarda bulmak güçtür. Bunun nedeni; süt hayvanlarından

alınan sütü ailelerin kendi tüketimle-ri için ya hiç ayıramamaları ya da uygun koşullarda saklayamamaları ve tüketmeye hazır hale getireme-meleridir. Bu durumda bebekler ha-zır/işlenmiş besinler, karışımlar ya da süt tozu gibi gıdalarla beslenmek-tedirler. Ayrıca dünyanın her yerinde süt ürünleri için büyük bir pazar bas-kısı vardır.

Gıda güvenliği hamilelik ile baş-lar, yetişkinlerin, çocukların ve be-beklerin uygun koşullarda beslen-mesi ile devam eder. Anne sütü ile beslenmeyi savunanlar, anne sütü ile beslenmeyi ulusal gıda güvenliği stratejilerinin bir parçası olarak gö-rürler. Ayrıca anne sütünün bir ülke-nin gıda kaynakları ve gıda dengesi hesaplarında kapsanması gerektiğini belirtirler (Ekaas 2002).

Anne sütü ile beslenme ve Küreselleşme

Dünyadaki bildik/yaygın ve bü-yük gıda şirketleri (Monsanto, Car-gill, Nestle) gıda güvenliğini etkiler-le. Bu şirketlerin anne sütünün yeri-ne geçen besin öğeleri içeren ek gi-dalar üretebildiklerine dayalı rek-lam ve pazarlama kampanyalarının etik bulunmadığı, pek çok ülkede WABA'nın önderliğinde bu ürün-lerin boykot edildiği biliniyor. Anne sütünün önemine ilişkin bilinci yaymaya yönelik kampanyalar ile tüketicilerin kararlılığı bugün büyük şirketlerin pazarlama politikalarının değişme-sini sağlamıştır. Ancak bu durum birkaç kim-ya, tohum ve gıda şirke-tinin dünyanın gıda kaynaklarını kontrol eden tekeller olarak faaliyet gösterdiği gerçeğini tabii ki değiştirmemektedir. Serbest ticaret, bu şir-ketler ve dayandıkları endüstrileri için sınırları kaldırmaktadır.

Anne sütü ile beslenmenin karşı-sındaki en önemli tehdit, gücü gide-rek artan uluslararası şirketlerdir. Henüz ne yediğimizi kontrol edeme-kle beraber, seçilmiş hükümetleri etkilemekte/kontrol etmektedirler. Bu şirketler insanın varoluşunu des-tekleyen yaşam döngülerinin en önemli iki etkileşimini tehdit etmek-tedirler. Bunlardan,

Birincisi; bir yeni doğan için an-ne sütünün üretimi ve bebeğin anne sütü alması ile anneden kızına, nesil-den nesile geçen emzirme bilgisinin aktarılması arasındaki etkileşimdir.

İkincisi ise; tohumdan bitkiye gi-da üretimi ile gıda üretimi ve hazırlanmasına ilişkin bilginin aktarılma-sı arasındaki etkileşimdir.

Kırsal kesimde üretim için to-humların nasıl elde edilip saklanaca-ğını bildikleri gibi, kadınlar bebekle-rinin anne sütü ile beslen-mesine iliş-kin bilgi-ye de do-ğal olarak sahiptirler. Ancak ka-dın-lar -

endüstrileşmiş/gelişmiş ül-kelerde anne sütü ile beslenme bilgisini/alışkanlığını giderek kaybettikleri, anne sütünün değeri-nin farkında olsalar bile bebekleri için hazır/işlenmiş ürünleri tercih et-tikleri saptanmıştır. Hem tohumlar hem de çocuklar gelişmeleri için beslenmelidirler. Hiçbir şey bu doğal yaşam döngüsünü bozmamalıdır. Oysa her iki döngü de aynı süreçleri uygulayan aynı şirketlerin tehdidi ile karşı karşıyadır (Esterik 1998).

Genetik olarak insan proteinleri, ilk transgenik süt danası *Herman*'a aktarılarak, insan proteini ile anne sütü değerinde süt üretmek için in-san geni taşıyan biyolojik bir ortam

yaratmaya ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Anne sütü ile beslenmeden yana kadın örgütleri tarafından yürütülen protestolardan sonra şirketler elde ettikleri ürünü "*AIDS'i iyileştirmek için değiştirilmiş laktoferrin içeren ürün*" olarak tanımlamaya başlamış-lardır. Transgenik süt hayvanların-dan elde edilen sütteki insan prote-ininden üretilen bebek besin formül-lerinin, kesinlikle anne sütünün yeri-ni alamayacağı, bugün çeşitli alan-larda üzerine basa basa belirtilmek-tedir.

Mart 1998'de bir Amerikan şirket olan Delta and Pine, sınırlayıcı (terminatör) bir teknolojinin patentini alarak, kendi embriyolarını imha edecek biçimde programlanmış tohumları üreterek pazarladı. Böylece insan yaşamının dayandığı tohum bitki döngüsü telafi edilemez ölçüde kı-rılıma başladı. Bu teknolojinin amacı Amerikan şirketlerinin sahip olduğu tohumların değerini artır-mak ve 3. Dünyada yeni pazarlar açmaktır. Mayıs 1998'de bu ter-minatör teknolojiyi Monsanto şirketi satın aldı. Amerikan Ev Ürünleri (AHP-American Home Products) Şirketi, Monsanto ve Wyeth de dahil pek çok tarımda kullanılan kimyasalları üreten şir-ketleri satın alarak dünyanın en büyük ilaç, tarım kimyasalları ve ya-şam endüstrisi şirketi oldu. Şimdi anne sütü ile beslenmeden yana olan kadın örgütleri, bu şirketlerin üretim anlayışlarının neden olduğu bozul-manın, anne sütünün çeşitli toksinler içermesine yol açtığına ve bununla da mücadele edilmesi gerektiğine dikkati çekiyorlar (Campbell vd. 1998).

Anne sütü ile beslenme ve Feminist bakış açısı

Feministlerin birçoğu anne sütü ile beslenmeye karşı çıkmakta, bazı-ları emzirmenin kadınların besleyen, bakıp büyüten geleneksel ev kadın-lığı rollerini güçlendirdiğini söyle-mektedirler. Anne sütü ile beslenme-den yana olan kadınlar ise, bunun as-lında tamamen feminist bir konu ol-duğunu düşünmektedirler. Çünkü

emzirmenin hem kadınların kendi vücutları üzerindeki kontrollerini sembolize ettiğini, hem de kadınların medyadaki tüketici ve cinsel obje imajı ile mücadelelerine katkı sağladığını öne sürmektedirler.

Kadın sivil toplum örgütleri anne sütü ile beslenmeyi benimserken, bunun kadınların statüsü ve koşullarını geliştirmek için kadın hareketinin belirlediği uzun vadeli hedeflere uygun ele alınması gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıca emzirmenin bebeklerin sağlığı için yararlarının yanı sıra kadınlara sağladığı yararların öne çıkarılması ile anelliğe verilen değerin de farklı bir boyut kazandığına işaret ederken, bu yaklaşımın kadınların üretim ve yeniden üretim rolleri arasındaki ilişkinin bir kez daha düşünülmesine katkı sağladığını savunmaktadır.

Anne sütü ile beslenme konusunda kadınlar bilgi aktarımı için diğer kadınlara güvenirliler. Bu konuda doktorlara da güvenmeyi isterler. Doktorlar, anne sütü ile beslenmenin karşısındaki bebek besinleri üreten şirketlere yenilmemeli, bu ürünleri geç önerme ya da hiç önerme açısından fikir birliği içinde olmalıdır. Emzirmeye ilişkin kadın hareketi içinde dayanışma, kadınların üretim ve yeniden üretim yaşamlarını birleştirme gücünü arttıracağı gibi, kadın dayanışmasının biyolojik ve kültürel yanını da destekleyecektir. Feminist anlayış içinde emzirme, AIDS, cinsellik ve kadın sağlığına ilişkin sorunların açıklanması ve çözümüne ilişkin çalışmalarda kesişme noktası olmalıdır.

Emzirme, küreselleşme ile yaygınlaşan işlenmiş gıda tüketimine ters düşen, aynı zamanda "ekolojik" bir davranıştır. Anne sütü ile beslenme kampanyaları bu açıdan tüketici hareketi ile de uyumludur. Ancak

özellikle kadın hareketi içindeki pek çok çalışmada emzirmenin bu boyutlarına hiç değinilmez. Kadın sağlığına ilişkin kampanyalar daha çok menstürasyon, doğum/doğum kontrolü, menapoz gibi konularda yoğunlaşır. Son yıllarda Birleşmiş Milletler'in ilgili organları ve WABA'nın düzenlediği küresel forum ve toplantılarda "İlk 6 Ay Anne Sütü" gibi daha çok bebek odaklı ülke kampanyaları (Türkiye'de de Sağlık

ile beslenme bir kadın/çocuk hakkıdır. Bunlar birbirinden ayrılmaz. Sorun kadınların emzirmeyi isteyip istememesidir. Bu bir kadının çocuk sahibi olmayı isteyip istememesi gibi düşünülmelidir. Kadın çocuk sahibi olmayı seçerse, bunun koşullarına ilişkin bütün bilgiye ulaşmalıdır. Ailesi, toplum ve sağlık kuruluşları bu bilgiye ulaşmasında en önemli kaynaklardır. Kadın bu konuda desteklenir ve bilgi sahibi olursa, emzirmeyi de ister/seçer. Ancak bütün bilgisine ve desteğe karşın bir kadın emzirmeyi seçmeyebilir. Bu durumda kadınlığa ilişkin en doğal deneyimi yaşayamayacaktır.

Kadınları emzirmeyi seçmeye yönlendiren kampanyalarda görev alan sağlık çalışanlarının tutumları zorlayıcı olduğunda, sonuç başarısızlıktır. Destek grupları ile açıklayıcı ve motive edici çalışmalar yapılmalıdır (Quisumbing 2002).

Erkeğin/babanın desteği

Anne sütü ile beslenmenin yaygınlaşmasında babanın desteği de önemlidir. Emzirme sırasında ve emziklilik döneminde, bebeğin beslenmesi doğal olarak annenin sorumluluğundadır. Tamamlayıcı gıdalara geçilinceye kadar duygusal destek vermesi beklenen babanın, ek gıdalarla beslenme sürecinde bu sorumluluğu paylaşması gerekmektedir.

Anne sütü ile beslenmenin kazanımları ve etkileri

Dünyada anne sütü ile beslenme kampanyaları pek çok yarar sağlayacağı düşüncesi ile desteklenmektedir. Bunda öncelikle emzirmenin önemini vurgulayan insan hakları belgelerini içeren uluslararası sözleşmeler dikkati çeker (Çocuk Hakları Sözleşmesi-1989 gibi). Ancak en önemlisi anne sütünü oluşturan besin öğelerini kapsayan hazır gıdaların pazarlanmasına ilişkin gıda ko-

Bakanlığı ve UNICEF işbirliği ile devam eden) gündeme gelmeye başlamıştır.

Emzirme bir seçme ve insan hakkı sorunu

Kadın örgütleri kadın ve çocukların haklarının bir arada ele alınmasını amaçlar. Çünkü bu, kadınların annelik rollerinden dolayı sahip oldukları hakları da güçlendirir. Emzirme kadınların ve çocukların haklarını birleştirir. Emzirme/anne sütü

deksleridir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO-World Health Organisation) ve Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF-United Nations Children's Fund)'nın desteklediği 1981 yılında etkin hale gelen kurallar, anne sütünün içerdiği besin öğelerini kapsayan hazır bebek gıda formüllerinin geliştirilmesini yasakladı. Bu yasaklama, ek bebek gıdalarının ambalajlarında "bebekler için 2 yaşına kadar en iyisi anne sütüdür" yazılmasını sağladı. Buna rağmen gıda pazarında feminist bir analizin eksikliğine duyulan ihtiyaç da ortadadır. Çünkü bütün bunlar insanların sorunu bir kadın

Sonuç

hakkı olarak algılamasında yeterli olmamaktadır. Emzirmeye/anne sütüne ilişkin kampanyalarda ince bir çizgi vardır. Bebeklerini emzirmeyi seçmeyen kadınların kendilerini suçlu hissetmelerine de yol açılmamalı, büyük şirketlerin biyoteknoloji uygulamaları tüketici örgütleri ve kadın örgütleri tarafından izlenmeli, gerekli tepkiler gösterilmelidir.

Emzirme aynı zamanda en iyi ekonomik yatırımdır. Buna ilişkin kâr/zarar analizlerini ekonomistler kolaylıkla anlatabilir ve anlayabilirler. Ancak pek çok insan için bu karmaşık olabilir. Bu nedenle kâr/zarar dönüşümünü açık ve basit ifade etmek gerekmektedir.

Emzirme hem kârı hem de zararı mutlak olan farklı bir yatırım sürecidir. Emzirmenin/anne sütünün eksikliği bir çocuk için beslenmeyi, bilişimi ve gelişmeyi geriletir. Bunun maliyetleri geleceğe aktarılır. Oysa anne sütü alan çocuk emzirmeye aracılığı ile annenin biyotikmine uyum sağlar, yaşamının ilk günlerinden başlayarak sistemli bir yaşam düzeyine alışı. Ayrıca ailenin damak tadının anne sütü ile bebeğe aktarıldığı belirtilmektedir. Hepsinden önemlisi, emzirme anne ve bebek arasındaki tamamlayıcı ve en gerekli iletişim biçimidir. Emzirme yeryüzündeki yaşamın çeşitliliğini koruyan tek ve düzenli bireysel bir uygulamadır (WABA 2000).

Herkesin yaşamının çok uluslu şirketlere bağlı olduğu, daha da kötüsü tohum, ilaç, bebek gıdalarını içerenler de dahil insanların gıda ihtiyaçlarını karşılayan dev tek bir şirketin bulunduğu bir dünyayı düşünürsek, ki bugün dünyanın yönelişi bu şekildedir, hükümetlerin de bu şirketlerle işbirliği yaptığı bir ortamda, ülkelerin kendilerini ve bebeklerini besleme potansiyelleri hızla ellerinden alınmaktadır.

Kadınlar için yiyeceklerini, tohumlarını paylaşmak doğal bir davranıştır. Ancak çok uluslu şirketlerin yaptırımlarını uygulayan Dünya Ticaret Örgütü gibi küreselleşme aktörleri, yeni dünya düzeninin bu ilginç, insani olmayan yönetim anlayışı içinde kendilerinin dışında paylaşmayı yasaklamakta, onların izin verdikleri kadar üretimi ve üretim çeşidini dayatmaktadır.

Kadın bakış açısı/feminist analiz, emzirme, ilaçlar, doğum kontrolü, gıda ve tarım kimyasalları arasındaki karşılıklı etkileşimi açıkça ortaya koyabilmelidir. Bunlar arasındaki etkileşimin uluslararası şirketlerin gücüne katkı sağlayıp sağlamadığını araştırmalıdır.

Emzirmeden/anne sütünden yana olanlar, çevre, beslenme hakları, çocukların ya da kadınların haklarının ticari bir meta olmadığını etkin bir biçimde savunmalı, bu konuda baskı

grupları oluşturularak hakların kazanılmasına çalışılmalıdır. Emzirme de küreselleşmeden payına düşeni alarak, küreselleşmenin anlaşılmasına, gerçek yüzünün netleşmesine farklı bir pencere açmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Cabrera-Balleza, M., 1998. Breastfeeding: Clarifying The Issues, *Women in Action*, 3: 29-35.
- 2) Campbell, Cb, Katamay, S. And Connelly, C., 1998. The Role of Nutrition Professionals in Hunger Debate, *Journal of Canadian Dietetics Association*, 49: 230-235.
- 3) Ekaas, S., 2002. *Rural Women in Global Context*, III World Congress of Rural Women, Madrid. On Line: <http://www.fao.org> , Erişim: 17, Ekim, 2003.
- 4) Esterik, P.V., 1998. Breastfeeding and Food Security, *Women in Action*, 3: 29-35.
- 5) Quisumbing, A., 2002. *Women: The Key to Food Security*. International Food Policy Research Institute, On Line: <http://www.ifpri.org> , Erişim 20.Haziran.2002.
- 6) WABA, 2000. *Crucial Aspects of Infant Feeding in Emergency and Relief Situations*. On Line: <http://www.waba.org> , Erişim: 3.Kasım.2000.
- 7) Winberg, M., 2002. *Rural Women: Crucial Partner in The Fight Against Hunger and Poverty*. On Line: <http://www.fao.org/worldfoodsummit/sideevents/papers> . Erişim: 30, Haziran 2003.

Didim 1. Sanat, Edebiyat ve Kitap Günleri 23.07.2004

Didim, filozoflar kenti Milet ile Prienne, Herakleia, karina gibi antik dünyanın önemli kentlerine komşu ve en önemlisi kehanet merkezi Apollon mabedini içinde saklayan, ayrıca doğal zenginlikleriyle bir turizm cenneti olan bir kasabamız. Bu yıl bunlara ilk olarak başlayan ve gelecek yıllarda da sürecek önemli bir kültür etkinliği katıldı. Bu, Didim Belediyesi, Akköy Kültür, Sanat, Edebiyat ve Turizm Geliştirme Derneği başkanı Sayın Güven Pamukçu'nun önderliği ve Edebiyatçılar Derneği'nin katkılarıyla oluştu..

Açılış, saat 18.30 da Apollon tapınağının yeni düzenlenen "sella" denilen vaktiyle yalnız rahip ve kahinlerin girebildiği geniş alanda yapıldı. Doğrusu ben bu sıcakta ne yapacağız? diye düşündüğümde ne kadar haksız olduğumu oraya gidince anlayabildim. Meğer o saatte burası etrafını çevreleyen 25 metre yükseklikteki duvarlarla gölgeleniyormuş. Ayrıca hafif esen rutubetsiz bir rüzgâr sığağı duymadı bile.

Akköy kitaplığını Kuran Güven Pamukçu'nun güzel bir konuşmasıyla

başlayan toplantıya Edebiyatçılar Derneği Başkanı Gökhan Cengizhan ve Belediye başkanı Mümin Kamaçlı'nın konuşmalarından sonra, Toplantının onur konuğu olan Yük. Müh. Mimar Sayın Cengiz Bektaş'ı her yönüyle tamtan konuşmalar izledi. Bu değerli bilim ve sanat insanımızı ne kadar az tanıdığımı düşünerek çok utandım doğrusu. Kıymetli şairlerimizin güzel ve anlamlı şiirlerini okumalarıyla kapandı o gün.

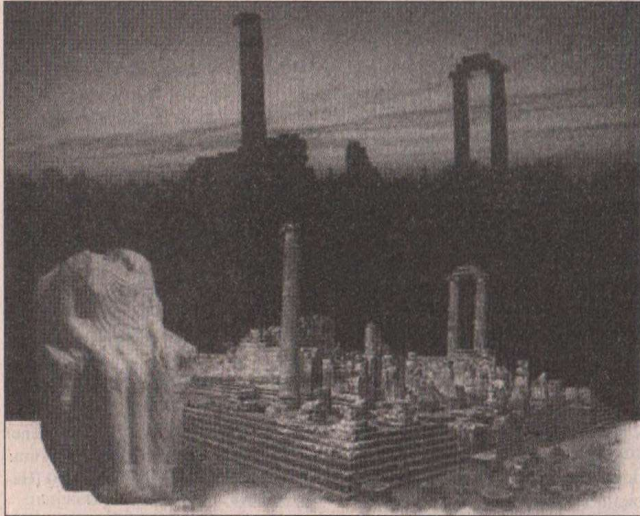
Ertesi sabah 9 da Didim'e çok yakın olan Akköy'e, orada Sayın Güven Pamukçu'nun kurduğu kitaplığı görmeye gittik. İnanmadım gözlerime. Ben bir odadan oluşan küçük bir kitaplık göreceğiz, diye düşünmüştüm. Halbuki o, kaynak kitaplar odası, Şair Şinasi Özden adı altında yetişkinler odası, gazete arşiv odası, süreli yayımlar odası, yabancı dil kitapları odası, sanat galerisi birimlerinden oluşuyormuş. Kurulmaya üç yıl önce başlanan bu kitaplığın bu kadar zamanda nasıl oluşabildiğine şaşmadan edemiyor insan. Vaktiyle kumaş deposu olarak kullanılan, zamanla harap olmuş bir binada büyük bir özveri ve cesaretle bu işe girişmiş Gü-

ven Pamukçu. Kitapları toplamaya başladığı zaman damı da akıyormuş. Onun bu özverisini değerlendiren "Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş." restore ettirerek 9 birimli bir *Kültür Sanat ve Edebiyat* dergisi de çıkartıyor ve parasız dağıtıyormuş. Hep yardımlarla oluyor. Ben her zaman şunu söylerim: bizim insanlarımız özveri ile bir çıkar beklemeden çalışan kimselere yardım etmekten hiç çekinmez. Eğer öyle olmasaydı Kurtuluş Savaşını nasıl kazanırdık? Halkımız, Atatürk'ün canı pahasına büyük bir özveri ile memleketimizi düşman çizmesi altından kurtarmaya çalıştığını anlamış, kadını, erkeği, çocuğu ve vanyla yokuyla yardıma koşmuştu.

Meğer bu ilk kurduğu kitaplık değilmiş Pamukçu'nun. Kapkırı köyü'nde Muzaffer İzgü ve Yuva köyü'nde Mevlüt Kaplan köy kitaplıklarını da kurmuş. Ona göre aydınlanma ancak köylerde başlamalı. Altın yukarı doğru. Atatürk de öyle söylüyordu. O yüzden kurulmuş Köy Enstitüleri ve halkevleri. Ama ne yazık ki, aydınlıkmiş gibi görünüp karanlık olan kafalar bizi şimdi en az 50 yıl ileriye götürecektir olan bu güzel kurumları kapatıp geriye çark ettirmeye çalıştılar. Tarih onları asla affetmeyecektir.

İlk kez bu köylerde Edebiyatçılar Derneği adına, yaz günleri köy meydanlarında film gösterileri, bahar şenlikleri yapılmış. Akköy'de sokak adlarına edebiyatçılardan bazılarının adları verilmiş.

Toplantılar akşamları saat 20.00'de başladı. Bir akşam ödüller almış şairlerimiz, kendi ağızlarıyla şiirlerini bizlere de tattırdılar. Panellerde Kent ve Kültür, sokak ve şiir, Sanat ve Edebiyatın Yeni Dünya Düzenindeki yeri, kültürel etkinliklerin kentleşmedeki yeri ve kültürel oluşumlarının turizm açısından önemi gibi konuşmalar yer aldı. Son gece 2001 yılında Didim'de yaşamını yitiren Le-

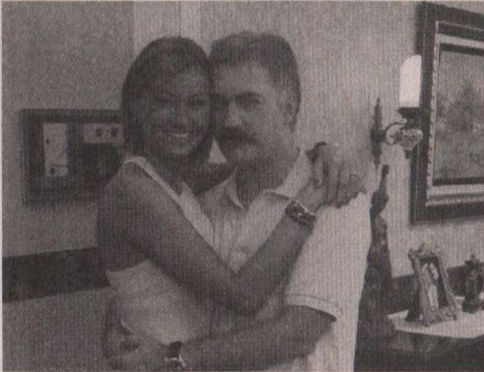
vent Ağralı'yı anma töreni yapıldı, değerli çalışmaları anlatıldı.

Bu toplantıya büyük bir renk katan Bilim ve Sanat Kitabevi oldu. O da kitapları halkın ayağına getirerek tanıtmak amacıyla ve büyük bir özveri ile bir tır dolusu kitabı, belediyenin tahsis ettiği deniz kenarındaki yerde tam bir kitapçı dükkanı görüntüsü ile sergiledi. Yazarlardan bir grup her gün saat 16.30 dan toplantı saatine kadar kitap imzaladı. Orada bulduğum sürece halkımızın hiç de kitaba ilgisiz olmadığını gördüm ve çok mutlu oldum. Biz yeni harflerle yazıya başlayıncaya kadar okuma bilmeyen, kitapsız bir toplumduk. Tarihe göre çok kısa sayılacak o sözlerini bitirmeden önce Didim Belediyesinin, dolayısıyla Başkan Mumin Kamacı'nın bu Kültür Topluluğuna olan yakın ilgisi ve misafirperverliği son derece övülmeye değer. Didim otelleri ve lokantalarının da bu topluluğa gösterdikleri misafirperverliği belirtmemiz gerek.

Yerel yönetimlerin böyle eylemlere gönül vermesinin ve yardım etmesinin halkımızın aydınlanmasına büyük katkısı olacaktır. Kendilerine ne kadar teşekkür etsek azdır.

Son olarak toplantıyı takip eden üç gün Didim'de kalmak zorunda idim. O günlerde de Tuntaş oteli beni misafir kabul etti, sahipleri Nazım ve Nalan Tuntaş'a teşekkürlerimi sunarım.

Muazzez İlmiye Çığ

Tamer Karadağlı'nın düşündürdükleri

Popüler kültür en genel biçimiyle; toplumda yaygın olarak paylaşılan inançlar, pratikler ve nesneler olarak tanımlanıyor. Daha değişik bir açıklama yapılacak olursa; geniş kitlelerin, bağimli sınıfların kültürü şeklinde de ifade edilebilir. Verili düzenin, kendini yeniden üretebilmesinin en etkili aracı olduğunu da eklemek gerekiyor. Otantik öğeler içeren halk kültürü, kentlerin sıradan, tutunamamış -ve en önemlisi- politik bilinçten yoksun insan topluluklarının kültür bileşimi; edilgin, yazgıcı, lümpen, toplumsal muhalefet anlayışından yoksun insanlar yarattığı için, yine sistem tarafından fazlasıyla makbul sayılıyor. Örneğin eğlence dünyasındaki popüler eğlendiriciler/animatörler mevcut düzenin en sıradan ürünlerinden beslenip, yine aynı ürünleri kültürel-sanatsal yapıtlar olarak sunduklarında, -amiyane deyimle- kitlelerin aynı çayırda otlamalarına gerçekten çok değerli (!) katkılar sağlıyorlar. Bunu yalnızca icra-i sanat ederken, ürünlerini müşterilerine pazarlarken yapmıyorlar, ayrıca kendilerinin - son derece sığ ve düzensiz- ama kitlelerce imrenilecek, parlak hayatlar olarak algılanan özel yaşamlarıyla da gerçekleştiriyorlar. Kitle iletişim araçlarının, aktarımını yaptıkları bu yaşam biçimi, çok yoğun bir magazin evreni yaratıyor. Böylelikle bu insanların hayatlarının derinliksiz arka planları başlı başına bir sektör hâline geliyor.

Bir süredir "Çocuklar Duymasın" dizisinin başrol oyuncusu Tamer Karadağlı'nın bir otel odasındaki çok özel yaşantısıyla meşgul durumdayız. Kendisi bir yanlış yapmış, şantaja maruz kalmış, durum ortaya çıkınca hem dizideki rolünü kaybetmiş hem de eşi karşısında zor durumda

kalmış. Bu yaşananlar bütünüyle kurgulanmış olabilir. Bu önemli değil aslında. Bütün yaşananları gerçek kabul edip konunun biraz başka yönlerine bakmakta yarar var.

Bu tür magazin gündemleriyle akılları iyice karıştırılan insan toplulukları olayı bütünüyle bireysel ilişkilerin sığılığı içinde dedikodu malzemesi olarak ele alıyorlar. Gerçekte tipik bir popüler kültür iletisi. ve onun yarattığı bilinç bulanıklığı ile karşı karşıyayız. İşte Karadağlı'nın kıvançla dile getirdiği Devlet Konservatuarı mezuunu olmasının başlıyalım. Evet, Karadağlı okuluyla ne kadar onur duysa azdır. O kurum Türkiye aydınlanmasının kalelerinden biridir. Ama bu okulun yetiştirdiği insanlar Devlet Tiyatroları'nda Euripides, Schiller, Arthur Miller, Çehov, Pirandello ya da Musahipzade Celal, Orhan Asena, Necati Cumalı oyunları oynarlar. Popüler televizyon dizilerinde ise kelimenin tam anlamıyla "önüne gelen" oynar. Şimdi hemen, dünyanın her yerinde eğitilmiş oyuncuların popüler dizilerde rol aldıkları, reklam filmi çevirdikleri söylenecektir. Evet, bu da böyledir, ancak popüler kültürün kitleler üzerindeki manipülatif etkisi dünyada da, özellikle Amerika'da hiç de az değildir. Boşuna mı 250-300 sözcükle konuşan, tüketmekten başka hiçbir şeye aklı ermeyen, ordularının Irak'a demokrasi götürdüğünü zanneden milyonlar yaşıyor o ülkede? Karadağlı'nın kitlelerle iletişim kurduğu yer tiyatro sahnesi değil, televizyon ekranlarıdır. Çok saygının okulunda ona eğitim "Çocuklar Duymasın"da kullanması için verilmiştir. O nedenle okulunun adını burada anması anlamlı olmuyor.

Bu dizi bir popüler kültür ürününün bütün özelliklerini taşıyor. Son derece düz, derinliksiz, hangi durumda hangi tepkiyi göstereceği rahatlıkla anlaşılan klişe tiplerden oluşuyor. Yalnız kişilerin nerede ne yapacakları değil, olayların nasıl gelişeceği de kolayca belli oluyor. Orta sınıfın üzerinde kahramanların yer aldığı dizide, ortalama izleyici ne istiyorsa o veriliyor, hiçbir biçimde sürprizle karşılaşmıyor. Bu yönlere

riyle bütün popüler ürünlerin en temel işlevlerinden biri yerine getiriliyor, nitelikli sanat yapıtıyla insan ve toplum arasına aşılması güç engeller konuyor. Kolay izlenebilen dizi, izleyiciyi hiç yormuyor ve bu özelliğiyle izleyicinin nitelikli bir filmle ya da tiyatro oyunuyla buluşmasını zorlaştırıyor. Sanat dışı gerçeği, onun gizlerini, sanat izleyicisinin duygularına ve sezgilerine seslenerek aktarmayı amaçlayan bir etkinliktir. Sabahattin Eyuboglu'nun dediğiyle "izleyicisiyle her zaman belli bir mesafeyi koruyan, harc-ı alem olmayı reddeden" bir kavramdır. Sanatçı, yapıtının yaratım sürecinde nasıl zorlu bir çaba içine giriyorsa, izleyici de sanatçıya ve yapıtına ulaşabilmek için emek harcamak zorunda olan insandır. Popüler kültür ürünleri ait oldukları sistemi yeniden üretirken izleyiciyi gerçek sanat yapıtlarından kopararak, onu her türlü ürünün ucuz, kolay müşterisi durumu indirgeyebiliyorlar. Bunun mevcut yapıya olan hizmetini görmezden gelmek mümkün mü?

Dizide zaman zaman, hatta sıkça insancıl, sıcak iletiler gönderilebiliyor. Ancak çok ustalıkla 'sıradanlık' ve 'tüketim alışkanlıkları' yüceltiliyor. Karadağlı'nın canlandırdığı aile reisi, sıradanlığı sevimlileştirme işlevini üstleniyor. Kaba gücü yücelten, kasaba kökenli kimliğiyle kentli kimliği arasında bocalayan bir tip olarak beliriyor. Zaten dizide ana sorunların geleneksel kültür değerleriyle modern kent yaşamı arasındaki uyum sorunu olduğu vurgulanıyor. Ancak arka planda hissettirilen, tüketimin tek yaşam biçimi olduğu. Kanatsız melek tiplemesi çizen anne ise "düşman başına" dedirtecek türden bir ayaklı kredi kartı sanki. Çocuklar da hikaye anlatımının burundan düşmüş tipler.

Kahramanların her durum ve her olaya bakışları son derece yüzeysel. Anne sözüm ona iletişim kopukluğundan rahatsız ve sanata düşkün. Ancak evde kitaplık olmadığı gibi, tek bir dergi ya da gazeteye de rastlamak mümkün değil. Dünyaya, dış gerçeğe ilgi, estetik ve felsefe gibi insanı insan kılan değerlere yakınlık yok. Hafif bir durum komedisinde bunların ne arayacağı sorulabilir. Bunların hayatımızdan çekilmesi,

aslında hiç yer alması için yoğun çaba sarf edilirken, izlenme oranı yüksek bir dizide bulunmaları elbette düşünülemez.

Dizi sistemi savunmak adına bu görevleri yerine getirirken bir de oyuncuların, bireysel yaşantılarıyla izleyiciyi bu kadar kuşatmaya hakları var mı? Ayrıca bir oyuncunun dizide canlandırdığı tip ile bireysel yaşamında özdeşleşmeye zorlanması, izleyiciye bu durumun benimsetilmesi ve aslında izleyicinin çok hafife alınması hoş bir durum mu? Karadağlı'nın yalnızca eşiyle çözümleyeceği sorunu, milyonların önüne getirdiği özür dilemesinin anlamı ne?

Gerçekte işler sistem adına tıkrık işliyor. Bu oyunun oyuncuları -

farkında olsalar da olmasalar da - çok daha büyük ve kapsamlı bir senaryoyu oynuyorlar. İnsanlar bunlarla uğraşmasının da İstanbul NATO Toplantısı'nda dünyanın ve bölgemizin başına hangi çorapların örüldüğüyle mi uğraşıyorlar, Avrupa kapısında itilip kakılarak bekletilen ülkemize özel statü ile hangi rolün verilmeye çalışıldığına mı kafa yoruyorlar?

Hayatı çözümleme çabası içinde olanlar ve dış gerçekle bağlarını koparmayanlar için popüler kültür çok zararlı değil belki, ama geniş kitleler üzerindeki yıkıcı etkileri sayınakla bitmiyor.

*Dr. Vakur Kayador
(Eskişehir Anadolu Üni.
İletişim Fak.)*

SS ÜTOPIYA BİLİMSEL KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR YAYINCILIK VE ÜRETİM KOOPERATİFİ' NDE

Kooperatifimizin olağanüstü genel kurulunun aşağıdaki gündem gereğince 11 Eylül 2004 saat 11 00'de İstiklal Caddesi Asmalı Mescit Mahallesi Deva Çıkmazı İtalyan Opera Salonu Beyoğlu- İSTANBUL adresinde, o gün çoğunluk sağlanamaması durumunda 18 Eylül 2004 tarihinde aynı yer ve saatte yapılmasına karar verilmiştir.

BİLKÖP DENETİM KURULU

Gündem:

- 1) Yoklama, açılış, saygı duruşu,
- 2) Divan başkanı ve yardımcılarının seçimi,
- 3) 2003 yılı faaliyet raporu, mali bilanço ve denetim kurulu raporlarının okunması, tartışılması ve aklanması,
- 4) 24.01.2002/ 5089 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği ortaklık paylarının artırılmasıyla ilgili zorunluluk nedeniyle ana sözleşmede yapılması gereken değişikliğin görüşülmesi ve karara bağlanması,
- 5) 2004 yılı bütçe ve faaliyet raporunun aktarılması, tartışılması ve kabul edilmesi,
- 6) Yönetim ve Denetim Kurulu'nun ayrı ayrı seçilmesi,
- 7) Dilek ve temenniler,

Ekoloji mi "Çevre" mi?

Bir süredir, bilinçli/bilinçsiz bir şekilde hem akademik yazında, hem de popülist, eklektik bir söylemle toplumsal yazında görülen, "Ekoloji" kavramını, "ÇevreBilim" ile özdeşleştirme (eşitleme) çabası içinde olan bir akım; vizyonu olmayan, arkaik bir söylemdir. "ÇevreBilim" diye bir bilim dalı yoktur. (Vardır diyenler, kuramcısını ve yılını bize iletebilirler(1)).

"Çevre"mizdeki (etrafımızdaki, muhit) her şey zaten "Bilim"in nesnesidir. Nesnesi, "Çevre" olmayan bir bilim dalı yoktur. Dolayısıyla bu durum, "ÇevreBilim" adı verilen sanal bir söylemin meşruiyetine gerekçe yapılamaz. "Çevre Bilimleri" tanılaması, çoğul olarak kullanıldığı anda hemen hemen tüm temel ve uygulamalı bilim dallarını içine alır ve genel bir addır. Çevre, varlıkların genel addır. Biliminin adı ise Ekolojidir.

"Ekoloji"nin Türkçe'ye "Çevre" diye çevrilmesi kavramsal düzeyde bir yanılgıya yol açmaktadır. Çevre; "öze, esasa ilişkin olmama" durumunu anlatır. *Nesnesi, sistemin kavranabilir bir bütünü olan her şey Ekolojist Bilim Paradigmasının ilgi alanına girer.* İşte Ekolojiyi, indirgemeli pozitivist sosyal bilimlerden

ayıran temel özellik budur. Bu bağlamda; "Ekoloji" ve "Çevre" kavramları birbirinin yerine kullanılamaz. İndirgemeli çevreci bir düşünce başlı başına ekosistem bütününde gizil sorunlara neden olabilecek bir potansiyeli içinde taşır.

Toplam Ekoloji (ekosistem bilimi), "Çevre" kavramını da kapsamaktadır. Ekoloji (Fizik Ekoloji + Sosyal Ekoloji) "ÇevreBilim"e indirgenemez. İndirgenen her kavramı, indirgendigi "anlamsal" alanla özdeşleştirmek, hem pozitivist bilim hem "ekolojist bilim" hem de dilbilim kurallarına aykırıdır.

"Çevre"; anlam itibarıyla, "Çevrelediğini" dışladığından ("dışsal"ladığından) ya da, Çevrelediğine temelde etki altına alabileceğinden merkezde olma ya da olamama durumuna göre biçim değiştirmektedir. Bu durum; Bütünsellik (Holistik) paradigmasının gerekleri ile çelişen sistemik düşünsel bir yaklaşımdır.

Kaldı ki; Ekolojist Bilim Paradigması söylemlerinin, Çevreci Düşünsel Paradigmaya karşı başı her zaman bir adım önde ve dik olmuştur. Kısacası, "ÇevreBilim", "bilimsel" değildir. "İçeriği" olmayan bir biçimdir.

Biyolojiyi de kapsayan bir bilim olan Ekoloji; "Sosyal Ekoloji" gibi bir alana da yayılım göstererek, yüzyılın en önemli farklı bir bilim paradigması ve toplumsal söylemi olma yolundadır(2).

Kamuoyunun gündemine ve bilgisine sunulur.

DİPNOTLAR

1) C. Hamamcı, *ÇevreBilim*, İmge Yayınevi, 1997.

2) T. Çalgüner, *Çevre mi? Ekoloji mi?*, Nobel Yayıncılık, 2003.

Tahir Çalgüner

(Y. Şehir Plancısı - Ekolojist)

Çağatay Tavşanoğlu
(Ekolog - Ekolojist)

Muğla Uluslararası Kant Sempozyumu

Muğla Üniversitesi Immanuel Kant'ın 200. ölüm yıldönümü dolayısıyla 06-08 Ekim 2004 tarihleri arasında Muğla Üniversitesi Yerleşkesinde "Muğla Uluslararası Kant Sempozyumu"nu düzenlemektedir. Sempozyuma toplam sekiz ülkeden (Almanya, Belçika, Hollanda, İngiltere, Kanada, Türkiye, Amerika) yaklaşık 60 bildirili katılım bekleniyor. Sempozyumu Karl-Otto Apel, Manfred Baum (Almanya), Paul Guyer (Amerika), Bedia Akarsu, Ioanna Kuçuradi ve Uluğ Nutku (Türkiye) gibi dünyaca ünlü Kant uzmanı ve düşünürler de birer bildiriliyle onurlandırılacaktır. Üç gün sürecek olan sempozyumda her gün iki salonda sekiz oturum olacaktır. Oturumlar şu konu başlıklarını içermektedir: Teorik felsefe, pratik felsefe, estetik, antropoloji ve siyaset felsefesi. Nihai sempozyum programı Ağustos sonuna kadar sempozyumun web sayfasında duyurulacaktır.

Yaşamını, yazına, yazınbilime adanmış bir aydın: Prof. Dr. Tahsin Yücel

Örneğin 'Dünyamız küreselleşme çağına girdi sen hala böyle mi düşünüyorsun' diyorlar. Ben de şaka olsun diye, 'Eh! yakında da dönmeye başlar' diyorum.

Böylece bu küreselleşmenin, aslında çok daha geriye götüren anlayışı içerdüğünü anlatmaya çalışıyorum. Öyle yazarlarımız, düşünürlerimiz var ki, Fransızların ulusalcı olmasını anlıyor. Yunanlıların ulusal değerleri savunmasını çok güzel anlıyor, haklı buluyor. Siz burada Türkiye'de kendi ulusal değerlerinizi savunduğunuz zaman; birden haksız, tutucu, ırkçı oluyorsunuz.

Küreselleşmeyi anlamamış insan olarak niteleniyorsunuz."

Feyziye Özberk

Tahsin Yücel'le İstanbul Şişli'deki evinde görüştük. 'Sakinlin göze çöp batmış', özene bezene hazırladığım soruları yük olmasın diye ayırdığım kağıtlarla birkaç sayfa ne kadar yük olacaksabirlikte dergimizin bürosunda bırakmıştım. Bu durumun verdiği sıkıntıyla onu dinlemeye başladım, ama Tahsin Yücel'in sevecen, hoşgörülü tutumu kısa sürede gerginliğimi atmamı sağladı ve saatin nasıl geçtiğini bile fark etmediğim keyifli bir söyleşi gerçekte.

Tahsin Yücel, edindiği kültürün, yaşadığı yılları ona kazandırdığı bir

belgelik, alçakgönüllülükle, kelimelerini özenle seçerek konuşuyor. Konuşması akıcı, okuduğu romanların kahramanlarından kırk yıllık dostlarını, anlatıyormuşçasına sevgiyle söz ediyor. Yapılarında gördüğümüz 'ince eleyip sık dokuyan tutum' konuşmasına da yansıyor. Söylediklerinin kastını aşmamasına, tam olarak anlaşılmasına dikkat ediyor. Ama düşüncelerini de eleştirisini de nazikçe ama eğip bükmeden söylüyor.

Onun için yazın, çalışma saatleriyle sınırlı olmayan bir uğraştır

Tahsin Yücel 1950'lerden beri, yazmayı ve yayımlamayı bir yaşam biçimine dönüştürmüştü, onun için yazın, çalışma saatleriyle sınırlı olmayan bir uğraştır. Her şeyden ve her kesten önce kendi kendine hesap vermeyi ilke edinmiş, dürüstlüğü temel değer olarak benimsemiş, 'görünmeye değil olmaya' önem vermiştir. Yazının tecimsel yanı onu fazla ilgilendirmez; "Haz alarak, düşünme düşünme, araya araya yazdığını" söyler. Öykü, roman, deneme türünde pek çok yapıt yayımlamış, klasik, çağdaş birçok yapıtı da Fransızca'dan çevirerek Türkçe'ye kazandırmıştır. O, yapıtlarında; dile, konuya, biçime aynı derecede önem verir. Öykülerinde, romanlarında anlatılan olay ve ortamla uyumlu bir anlatım biçimi bulmaya özen gösterir.

Tahsin Yücel, Atatürk'ün Dil Devrimine gönül ve emek verenler-

denir. O, yabancı dille yapılan öğretime, güzel Türkçemizin kirlenmesine hep karşı durmuş, çeşitli gerekçelerle Dil Devrimi'ni karalayana usanmadan eleştirmiştir. 1959 yılında Tahsin Yücel'in *Düşlerin Ölümü* yapıtına, Türk Dil Kurumu öykü ödülü verilmiştir.

Anlatıları insanı anlama çabasının yetkin ürünleridir. Yapıtlarının çoğunda insanın içini acıtan bir mizah vardır. Onda güldürü öğeleri, 'acının içinden sızdığından' biraz buruktur. İyi bir tartışmacıdır, eleştirilerini açıklamakta cesurdur. Okuruyla söyleşiyormuş gibi yazar. Okura tepeden bakmaz, ona ders vermeye girişmez. Duygusal olmamaya çalışır, ilk öykülerinin bazılarını bu açıdan eleştirir. Fazlalıkları eyleyerek, yalın bir yöntemle yazar. Saint-Exupéry'nin: "Kusursuzluk ekleyecek bir şeyimiz kalmadığı zaman değil, çıkaracak bir şeyimiz kalmadığı zaman ulaştığımız şeydir" sözünü benimsemiştir.

Kahvelerimizi yudumlarken Tahsin Yücel'in eşi, Gülçin Yücel'le (Arıcanlı) tanışıyorum. 1960'ta Gülçin Arıcanlı, Amavutköy Kız Kolejini; Tahsin Yücel de İstanbul Edebiyat Fakültesini bitirince, birbirlerini severek evlenmişler. Uzun yıllar sürmüş bir birliktelik, sevgi ve saygıyla, sevinçler ve acılar paylaşılmış... Yücel çiftinin ilk çocukları, Elif 1961'de, ikincisi, Halime, 1971'de doğmuş, ikisi de babala-

Bu fotoğraf 1954'te, ilk kitap *Uçan Daireler*'in iç kapağına konulmak üzere çektilmiştir.

rı gibi Galatasaray Lisesi'ni bitirmişler. Elif Yücel, hekim olmuş, şimdi bir ilaç şirketinde çalışıyor. Halime Yücel ise, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesinde görevli, her ikisi de evli.

Yücel çiftinin bir de Zeynep isimli torunları var. Zeynep'in, çiftin yaşamında özel ve güzel bir yeri var. Zeynep'ten söz açılınca Tahsin Yücel'in gözlerinden sözlerinden sevgi, bu sevginin yarattığı mutluluk sanki etrafa yayılıyor: "Zeynep Ağustos'ta dört yaşında olacak. Geçen gün anneanesine: 'Sizde eskiden gençtiniz. Siz de güzelsiniz' diyordu. Bana 'Dede kelsin sen' diyor."

Tahsin Yücel'in sağlığı oldukça iyi. Kendisi de, çok fazla şikayetinin olmadığını söylüyor. "Her sabah kalp ilaçlarını alıyorum" diyor. "Kalpte ritim bozukluğu" tanıslı konmuş fakat belirgin bir rahatsızlık duymamış. Emeklilik günlerinin nasıl geçtiğini soruyorum:

"Şu sıralarda ağır çalışıyorum. Roman için kesintisiz çalışmak gerekiyor. Fransa'ya gidip geldim. Eskiden birkaç işi birden yapardım. Çeviriyi bırakıp öykü ya da yazı yazardım. Oradan ders vermeye giderdim. Oradan bir etkinliğe katılırdım. Şimdi tek bir konuda yoğunlaştığım zaman belki eskisinden daha iyi çalışıyorum. Bunun bir belirtisi emeklilik sırasında yazdığım bu son romanımı *Yalan*'ı insanlar eski kitaplarımdan daha çok beğendiler. Bana da öyle geliyor" diyor ve ekliyor: "Deneyimin de, birikimin de bunda etkisi vardır."

Tahsin Yücel'e, şimdiki evliliklerinin çok kısa sürdüğünü, ayrılımların hızla arttığını söyleyerek, kadın erkek beraberliğiyle ilgili düşüncelerini soruyorum:

"Avusturyalı, hayvanlarla ilgili bir bilim adamı Konrat Lorens'in, *Saldırı* adlı bir kitabı vardır. Orada kazlardan söz eder. Kazlar, ilk eşleri-

Adapazarı'nda Sait Faik Abasıyanık Günü anısı (1955). Naim Tıralı, Sabahattin Kudret Aksal, Oktay Akbal, Tahsil Yücel, Behçet Necatigil, Yaşar Nabi, Orhan Hançerlioğlu, Haldun Taner, herkes genç.

ne sadıktırlar. Eğer birinden biri, ilk eşlerini kaybederlerse, gelen giden karışır yani süreklilik diye bir şey kalmaz; bu insanlar da böyledir. Konrat Lorens, kazlar için 'tıpkı insanlar gibidirler' der.

"Güvendiğiniz bir kişinin yanı başınızda olması..."

"Biz evlendiğimizde eşim 20 yaşında, ben de 26 yaşındaydım. Ben fakülteyi, o da liseyi bitirmişti. İyi bir beraberliğimiz oldu. Zorluklara birlikte dayandık. İyi bir yaşam sürdürdük. Böyle olması da en iyisi gibi. Bir öfke sonucu, ya da bir başkasına kapılıp ayrılmış olsaydım. Bu daha önce düşündüğüm bir şey değil ama böyle bir şeyi tasarlırsak, hep kendimi suçlu bulurdum gibime geliyor. Bir haksızlık yapmış olurudum. Bunu eşim de yapmış olsaydı. O da, bana haksızlık yapmış olurdu. Artık fazla mutlu da olamazdım. Yalnız suçluluk değil, belli bir eksiklik de duyardım, mutlu da olamazdım gibime geliyor. Konrat Lorens'in, söylediği şey belki bu bakımdan doğru, ilk aşktan, ilk evlilikten koptuktan sonraki eksiklik duygusunun sürmesindendir, belki de kısa ilişkilerin birini izlemesi.

Evliyken tabi her istediğinizi ya-

pamazsınız. Görevleriniz vardır. Bir denge açısından bakarsanız bir de evliliğin kazandırdığı şeyler de vardır. Hep güveneceğiniz, güvendiğiniz bir kişinin yanı başınızda olması... Bu çok önemli bir şey. Aşk, sevgi bunu sağlayan bir şey... Şimdi insanlar ömür boyu, evlenme gereksinimini duymadan da birlikte yaşıyorlar. Durum bence aynı."

Tahsin Yücel, 1933 yılında Elbistan'da doğar, çocukluğu Elbistan'ın, Ötegeçe semtinde geçer. Birçok insan da olduğu gibi, onun için de çocukluk yılları belirleyici olur Babasını, daha üç yaşına basmadan kaybeder. Yaşadıkları bölge, Elbistan zengin bir yer değildir, Yücel'ler de çok zor, kıt kanaat geçinen bir ailedir.

Evleri, Ceyhan nehrinin kıyısındadır, annesi, ağabeyi ve ablası ile birlikte bu evde yaşarlar. Evli olan iki ablanın evleri ayndır. İnekleri, ördekleri ve tavukları da vardır. Bu hayvanlar da onların yaşamlarının bir parçasıdır. Evlerinin pencereleri nehre bakar. Tahsin Yücel, daha okula gitmeden balık tutmasını öğrenir, oltayla bayağı büyük balıklar tutar. Dedelerinden kalan birkaç tarlaları vardır, tarlalardan da bir şeyler gelir.

Hocası Süheyla Bayrav ve dostu Berke Vardar'la bir doktora ya da doçentlik sınavının ardından.

Annesinin ilk kocasının aldığı –o zaman pek kimsede olmayan– bir dikiş makinası vardır. Annesi dikiş diker. Mahalleden, mahalle dışından dikiş diktirenler olur, oradan da bir şeyler gelir, idare ederler.

"Yüreğimin bir parçası hep orada, Elbistan'da kaldı"

Tahsin Yücel o, yıllardan belleğinde kalanları şöyle anlatıyor:

"Çevrede de hiç kimsenin yaşamı çok farklı olmadığından yani bölgede en zengini ile en yoksulu arasında, en azından görünüşte büyük bir fark olmadığından, yoksul olmak bende bir aşağılık kompleksi gibi bir etki yaratmadı. Başkalarını kendimizden farklı görmüyorduk, onlar da bizi öyle farklı görmüyordu. Bugün insanların yaşamları arasında uçurumlar var. Orada, bir kasaba olduğu için oldukça kapalı bir ortamda, insanların birbirini tanıdıkları, zaman zaman ölesiye kavga filan etseker bile, birbirinin yardımına koşukları bir ortamda büyüdüm. Mahallemizi anımsıyorum neredeyse bir ev gibiydi, biz de büyük bir aile gibiydik. Bulgur ortada kaynatılır, tarhana ortada yapılır, kışlık bazlama ekmeği ortada pişirilirdi. Herkes birbirinin sorununu bilirdi. Arkadaşlıklar, dostluklar öyle... Hoştu... İnsanlar birbirine yardım ederdi. Geçinemeyenler, kavga edenler de vardı ama onlar ikincil, daha az görülen durumları.

Biz oldukça yoksul sayılırdık, ama herkesten saygı gördük. Komşularımız, annemden akıl sorar onun öğütlerini dinlerlerdi.

Biz çocukların üzerinde fazla bir baskı yoktu, sokak, imak, dağ, bahçe, hatta gökyüzü bizimdi. Çok sayıda yıldızı adları ve yerleriyle bilirdik. Yüreğimin bir parçası hep orada, Elbistan'da kaldı.

Babam, annemin ikinci eşiydi. Annem ilk eşini, çok genç yaşta, bu Ermeni olaylarında kaybetmiş. Şimdi hep gündeme getiriliyor, bazen yabancısı dostlar 'Ne düşünüyorsunuz' diye soruyorlar, ben de diyorum ki: 'Benim hiçbir ulusa karşı olumsuz duygulanımı yok. Ermenilere karşı ayrıca yok, çünkü dünyaya gelmemi büyük ölçüde onlara borçluyum!' Annemin ilk kocası yaşasaydı ben doğmayacaktım. Annem birinci eşini çok severdi. Ermeni isyanları sırasında öldürülmüş. Yaşayanlardan dinlediklerime göre: Türkler de Ermeniler kadar acı çekmiş ve en az onlar kadar hatta daha fazla kurban vermişler."

Tahsin Yücel'in annesi de babasının dördüncü ve son karısıdır. Tahsin Yücel'den on yaş büyük olan ağabeyi İhsan Yücel, şiir yazar. Şiirleri o yılların bilinen dergilerinde yayımlanır. Tahsin Yücel'e okumayı, şiiri sevdiren ağabeyidir. İlkokul üçüncü sınıfta şiir yazmaya başlar. İhsan Yücel, annesine, kardeşine, dönemin

popüler romanlarından; Kerime Nadi, Reşat Nuri okur. Bazen komşular olur onlar da dinler. Ağabeyin hep edebiyatla ilgilenmesi Tahsin Yücel'i çok etkiler. İhsan Yücel, yalnız edebiyata meraklıdır, diğer derslerinde aynı ölçüde başarılı olmaz. Elbistan'da lise olmadığı için ortaokuldan sonra öğrenimini sürdürmez. İhsan Yücel, yirmi iki yaşında, çok genç ölüyor. Ablası ise, Tahsin Yücel, daha beş yaşındayken, on dört yaşında ölmüştür.

Tahsin Yücel, Parasız Yatılı Sınavını ağabeyinin öldüğü yıl kazanır. Bu sınavlar, o dönemde, okumak isteyen yoksul insanlar için büyük bir şans kapısıdır. Sonuçlar gazetelerde yayımlanır, koca bir sayfa tutar. Türkiye'nin her tarafından değişik sınıflardan bu sınava girilir. Kazanan, parasız yatılı olarak okur, elbisesi, kitapları verilir. O yıl, 1945'te Galatasaray Lisesi'ne, parasız yatılı olarak, on kişi alınır, demek ki Tahsin Yücel ilk ona girmiştir.

Kişiliğini, düşüncesini belirleyen ana bilgileri bu lisede alır

Galatasaray Lisesi'nin Tahsin Yücel üzerindeki etkisi çok büyüktür. Kişiliğini, düşüncesini belirleyen ana bilgileri bu lisede alır. Şöyle bir anıdan söz eder: "Parasız yatılı olarak okuyanlardan Dinar'lı bir arkadaş, başka bir arkadaşla kavga ettiğinde, o arkadaş: 'Sizin paranızı biz veriyoruz, bizden kesiliyor' gibi bir şey söylemişti ama herkes böyle bir söz söylediği için, ona kızdı. Gerçekten ayrılmıyız. Biz okula geldiğimizde, dersler, bir-bir buçuk ay önce başlamıştı, Fransızca öğreniyorlar, biz geriden başladık. Biz Fransız tüm hocalar, bize yardımcı oldular. Biz geldikten bir süre sonra neredeyse hepimiz sınıfın en iyileri olduk. İlk yıl ki hocalarımdan Necdet Kut'un, yaşamında önemli bir yeri vardır. Necdet Kut, haftada üç saat olan Türkçe derslerine gelirdi, bir gün bize bir yazım ödevi verdi, konu serbest yazın dedi. Öykü gibi bir şey yazdım. Ağabeyime özenerek ben de şiir yazardım, yazıya bir de dörtlük eklemiştim. Beni yanına çağırırdı: 'Çok güzel ama bence sen düz yazı yazsan daha iyi olur, günün bi-

rinde iyi bir romancı olabilirsiniz' dedi. Öyle sanıyorum ki kendi yeğlemesi de düz yazıdan yanaydı. Bu, bana verilen öğütlerin en iyilerinden biridir. Çokta sevimli bir insandır, dediği andan başlayarak ben bu öğüde uyudum. Necdet Kut, on iki yaşında olan bizlere sınıfta Gogol okuttu, kendisi Fransızca bilmemesine karşın bize Alphonse Daudet'in bir kitabından çeviri yaptırttı. Yeni edebiyatımızı, Cahit Sıtkı Tarancı'yı, Sait Faik'i, Orhan Veli'yi, Melih Cevdet'i, Oktay Akbal'ı bize ilk o tanıttı. O yaştaki dili ve yazını sevmek, anlamak için neredeyse tüm olanaklar sunulmuştu.

"Dönemin en popüler romancısı Esat Mahmut Karakurt, orta son ve lise birinci sınıfta öğretmenimiz oldu. Çok babacan bir insandı, çok otoriter olmasına karşın öğrencileriyle rahatlıkla içli dışlı olabilen bir kişiliği vardı. Romancıydı, ama kendi romanlarını önemsemezdi. Reşat Nuri Güntekin bir kez bizim sınıfa müfettiş olarak gelmişti. O gittikten sonra: 'Bakın Reşat Nuri Güntekin iyi bir edebiyatçı, romancıdır; ben öyle değilim. Benim yazdıklarımın yararı, kolay okunan romanlar yazarak, insanlara okuma alışkanlığını kazandırmam.' İçten düşüncesinin de bu olduğunu sanıyorum. Birçokları yalnız kendisi varmış, en iyisi kendisiymiş, ötekiler olmasa da olurmuş gibi bir havaya girerler. Benim görüşümü sorarsanız, edebiyat çok geniş bir alan, herkese yer vardır içinde. Herkes büyük şair, büyük romancı olamayabilir. O öyle, bu böyle yazar. Tıpkı yaşamda olduğu gibi... Kimileri uzun yaşar, diyelim bir Dostoyevski gibi, bir Shakespeare gibi. Kimilerinin yaşamı kısa sürer. Kiminin katkısı büyük, kiminkisi küçük olur.

"Bugüne gelirsek, ülkücü-cü bir şey...Devlet okullarını özelleştirmeye başlamadılar şimdilik, ama eğitim-öğretim özelleştiriliyor. İyi öğretmenlerin bazıları, ister istemez bu özel okullara gidiyor. Devlet

okullarındaki öğretmenler daha zayıf, ötekiler daha üstün demiyorum. Bu okulların yıllık taksihi 10-12 milyar, çoğu devlet memurlarının yıllık kazançlarını aşılıyor, bana verilmiş olan şans bugün verilmiyor. Olanakları kit olanların, bir açılım yolları yok. 'Herkesin okuması şart değil, parası olan okusun' diyorlar. Demokrat Parti iktidara gelir gelmez parasız yatılı sınavlarını yozlaştırmıştı. Bugün durum çok daha kötü."

Varlık Yayınevi'nde çalışarak okur

1953'te, İÜ İktisat Fakültesi'ne girer ve Varlık Yayınevi'nde çalışmaya başlar. Bir yıl sonra 1954'te İktisat Fakültesi'nden ayrılarak, İÜ Edebiyat Fakültesi'nin Fransız ve Roman Filolojisi Bölümü'ne kaydını yaptırır ve ilk öykü kitabı: *Uçan Daireler*'i yayımlar. Üniversite döneminde yarım gün Varlık Yayınevi'nde çalışarak okur. Bu çalışma da onun için bir okul olur. Tahsin Yücel'in Varlık Yayınevi'ndeki çalışması 1960'a kadar sürer.

1960'ta İÜ Edebiyat Fakültesi'nin Fransız ve Roman Filolojisi Bölümü'nü bitirir ve aynı bölüme asistan olur. 17 Ocak 2000'de emekli oluncaya kadar bu bölümde, öğretmen üyesi olarak çalışır.

Varlık Dergisi'ni 1932 yılında Yaşar Nabi bazı arkadaşlarıyla birlikte başlatıyor. Esas olarak başlatan da sürdüren de Yaşar Nabi Bey'dir. Varlık Dergisi, 1946'ya kadar küçük boyda bir amatör dergi görünüşünde yayımlanır. Orhan Veli'nin, Melih Cevdet'in ilk şiirlerini yayımladığı zaman da boyutu böyledir. Yaşar Nabi 1945 ya da 1946'da Kadıköy'deki evini satarak Varlık Yayınevi'ni kurar. Varlık Dergisi'ni o ünlü boyutuyla çıkarmaya başlar. Bu arada çağdaş edebiyattan birtakım nitelikli çeviri kitaplarını ve o zamanın genç kuşağının yapıtlarını yayımlar. Dergi çok başarılı olur. Güzel bir dergidir. Dergi ve kitaplar bütün Anadolu'ya dağılır. O zaman, çok fazla dergi de yoktur, olanlar da daha çok amatör niteliktedir. Köy Enstitüleri Varlık Yayınevi'ni çok destekler. Mahmut Makal'in *Bizim Köy*'ünün yayımlanması, 1950 yılında Türkiye'de olay olur. Kitap pek çok baskı yapar. Genç edebiyatın temsilcisi olması, ülke gerçeklerine eğilen bir dergi olması, derginin yazınsal ve içeriksel nitelikleri Varlık Yayınevi'nin ününü artırır.

Derginin tirajının 15 bine yükseldiği bir dönem olur. Bu çok sürmez. Yoğun istekler doğrultusunda derginin 15 günde bir yayımlanması kararı alınır. Dergi 15 günlük olunca tirajı biraz aşağıya iner. Gene de uzun bir süre 8-9 bin satış yapar.

Varlık kitapları, önce bir liralık küçük kitap boyutunda yayımlanır. Bazı romanların bu boyutta yayımlanması mümkün olmaz. Belli kitapları seçmek zorunda kalırlar.

Tahsin Yücel, o yılları daha dün yaşamış gibi canlı bir biçimde anlatıyor

"Yaşar Bey'in, günlerce o küçük odada bir aşağı bir yukarı yürüyerek iki liralık kitaplar çıkarsak mı çıkarmasak mı diye düşündüğünü anımsıyorum. İki liralık ilk kitap da bir başarı oldu, John Steinbeck'in Tatlı Perşembe'siydi... Böylece dört liralık

Ana ile oğlu, Ötegeçe'deki evin merdiveninde. (1952 yazı)

Bursa Uludağ Üniversitesi'nin düzenlediği "Her Yönüyle Tahsin Yücel Sempozyumu'na (15-16 Eylül 1999) gitmek üzere Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünün tüm öğretim üyeleri yolda.

kitaplara kadar çıktı. Bugüne gelince, Varlık Dergisi'nin tirajı üç binler dolayında, başka edebiyat dergilerinin de en fazla üç- dört bin sattığını sanıyorum. Bunun nedeni belki de çok sayıda dergi bulunması.

"Kitap yayını açısından bugün Türkiye'nin çok zengin durumda olduğunu söylenebiler. Çok kitap yayınlanıyor. Bayağı büyük, önemli yayınevleri var. Küçük yayınevleri de yaşamlarını sürdürüyorlar. Bunu neye borçluyuz dersiniz. İnsanlarımız çok mu okumaya başladılar! Nüfus arttı. Her şeye karşın o nüfusun içinden okuyanlar da çıkıyor. Okuma konusunda çok destek verilme de... Engelleyici nedenler var: Üniversiteye, özel okullara giriş için yapılan test sınavlarının, okuma alışkanlığının edinilmesi açısından da, eğitimimiz açısından da, genel olarak kültürümüz açısından da büyük zararı olduğunu düşünüyorum. İnsanlar artık yazı yazmıyor, çarpi koyuyor ya da yuvarlağı karalıyor. Bu iş ilkokul üçüncü sınıftan başlatılıyordu. Şimdi 7., 8.sınıf ertelendi. Böylece çocuklarımız okuyup yaz-

maya değil, test çözmeye alıştıyor."

Yayıncılığın gelişmesini sağlayan en önemli etken: Bilgisayar

"Yayıncılığın gelişmesini sağlayan en önemli etken: Bilgisayar. Altmışlı, yetmişli yıllarda ünlü bir yazar bile, kitabını yayımlatamıyordu. Bir kitap bastırılmak çok pahalıydı. En çok para gerektiren de kitabın dizgisiydi, kağıt, falan değil. Eskiden, operatörler, kurşun harfleri dizerlerdi, baskıdan sonra kurşunlar eritilirdi. Operatörlük zor işti. Kitapların her yeni baskıda yeniden dizilmesi gerekirdi. Bilgisayar çıktıktan sonra, dizgi sorununu daha çok yazarların kendileri çözümlüyorlar. Ben disket veriyorum. Yayıncı bunu alıp kendi formatına koyuyor. Böylece en masraflı iş kendiliğinden halledilmiş oluyor. Dosya verenlerin de metnini de sekreter bilgisayarda yazıp çıkarıyorlar. Bu neden kitap masrafları bayağı azaldı ve yayıncılar rahatladı. Bugün yayınevleri önce az sayıda, örneğin bin adet baskı yapıyor, satıyorsa baskıyı biner biner sürdü-

rüyorlar. Daha düşük sayıda baskı yapan yayınevlerinin de olduğu söyleniyor. Böyle olunca kitap okura ulaşıyor. Birkaç gazetenin yayımladığı kitap ekleri de kitapların tanıtılmasına olanak sağlıyor. Kitap hakkındaki bilgiyi okura ulaştırıyor"

Sizi yazmaya iten etken neydi? Bugün neden yazıyorsunuz? Diye soruyorum.'

"Niye yazıyorum, Balzac'a sorduklarında 'ünlü ve zengin olmak için' demiş, gerçekten onun öyle bir tutkusu vardı. Doğrusu, ben niçin yazıyorum sorusunu uzun zaman sormadım kendime. Bir yerde çok erken başladığım için. İlk öykü kitabım *Uçan Daireler* çıktığında 20 yaşındaydım. Benim kişisel yaşamımda doğal olan yazmakmış gibi geldi hep, sonra çok değişik türlerde de yazdım. Çeviriler yaptım, bilimsel özellikle hem Türkçe, hem Fransızca kitaplar yazdım. Öykü, roman ve deneme... Yazmak bir gereksinimimdi benim için. Aklınıza bir şey geliyor, bunu yazma gereksinimini duyuyorsunuz, şu ya da bu amaçla değil. Denemede, bir düşüncüyü geliştirirsiniz, bunun başkalarına da yararı olur. Ama, *Peygamberin Son Beş Günü*'nün kime ne yararı olabilir diye sorulabilir. Zamanla şu düşünceye geldim: Edebiyat, yani roman, öykü, şiir, deneme, bir bilgi türüdür. İnsanlara belirli bir bilgi iletir. Belirli bir duyarlık, belirli bir düşünce biçimi iletir. Kendi yapıtım için söylemiyorum, genellikle tüm yazın yapıtlarının böyle bir özelliği vardır. Bazen insanlara bakarsınız, öyle şeyler yapar, öyle şeyler söylerler ki bunu televizyonda açtığınızda sık sık görür duyarsınız- hele bu son zamanlarda, öyle konuşuyorlar ki bu adam hiç roman okumamış, öykü, şiir okumamış diyorsunuz. Okudusa da iyisini okumamıştır. Sözü uzatıyorum, sorduğunuz sorunun da çevresinde dolaşarak, bir yazımda da yazdım bunu, *Yazın Gene Yazın*'da. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sında, kız kardeşiyle annesi, romanın kahramanı Raskolnikof'u görmeye gelirler. Bu sırada kız kardeşin bir avukatla evlenmesi söz konusudur. Raskolnikof yoksul bir ailedendir. Avu-

Tahsin Yücel'e Verilen Ödüller:

- 1956 Haney Yaşamalı'ya, Sait Faik Hikâye Armağanı
- 1959 Düşlerin Ölümü'ne, Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü
- 1984 Tüm çevirileri için, Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü
- 1993 Peygamberin Son Beş Günü'ne, Orhan Kemal Roman Ödülü
- 1988 Fransız Hükümetince, öğretim, yazın ve sanat alanında üstün başarı göstermiş kişilere verilen ödülün en yüksek derecesi olan "Officier de l'Ordre des Palmes Académiques" nişanı
- 1999 Söylemlerin İçinden'e, Sedat Simavi Edebiyat Ödülü
- 1999 Komşular'a, Dünya Kitap Dergisi Yılın Telif Kitabı Ödülü

kat 'Yoksul bir genç hanımla evlenip onu rahata kavuşturursam, bana minnettar kalır ve sadık olur' diye düşünür ve bunu normal bir şey olarak söyler. Ama bu çıkarıcı anlayış Raskolnikof'un tepesini attırır 'Böyle bir adamla evlenilmez' deyip çıkar. Bu tür düşünceyi normal görenler olabilir. Bir yerde zengin bir adamla evlenip onun maddi olanından yararlanmak kimilerinin hoşuna gidebilir. Avukatın bir mektubunu okurlar, Raskolnikof 'Adam avukat olmuş, ama okumamışlar gibi yazıyor' der. Ben bunu hep roman okumamış olarak yorumlarım."

Benim çevremde okuyan, ama roman okumayı zaman kaybı olarak değerlendiren arkadaşların var. Sizse "Bana sorarsan, 'okumuş' adam diploma almış adam değil, 'roman okumuş' adamdır" diyorsunuz. Neden roman okumalısınız?

"Edebiyat bizim dünyamızı genişletir"

"Yaşamımız genellikle sınırlıdır. Örneğin ben, İstanbul'da değişik yerlere gittiğim de oluyor ama, günlerim genellikle hep şu Taksim-Şişli arasında geçiyor. Emekli olmadan önce de Beyazıt'a kadar giderdim, arada yurt dışına da gidiyoruz ama gene de günlük yaşamımız sınırlı. Ne iş yaparsak yapalım... Edebiyat bizim dünyamızı genişletir. Gördüğümüz yaşam örnekleri, insan örnekleri sınırlı, oysa edebiyat bizi bambaşka dünyalara açıyor, bize

başka mantıkları, başka bakış açılarını gösteriyor. Bir de edebiyat, diyebilirim ki, bazı şeyleri, daha güçlü bir biçimde duyuruyor. Dostoyevski avukatın düşünce biçimini bize öyle bir sunuyor ki, biz de bu önerinin bayağı bir düşünce olduğunu, çok daha açık bir şekilde görüyoruz. Değerlerimizi güçlendiriyor, insanlık değerinin ne olduğunu duyuruyor, dünyamızı genişletiyor. Edebiyat da bir bilgi türü, elbette bir matematik, fizik kimya gibi değil. Felsefe gibi de değil ama onlardan uzak da değil. En ilkel toplumlara da gitseniz sözlü de olsa bir edebiyatları var. Sözlü edebiyat küçümsenecek bir şey değil. Bir Yunus Emre'yi, bir Karacaoğlan'ı düşünürsek. Yani her toplumda gereksinimi duyulmuş bir etkinlik. İşte karınca kararınca bizler de bir ucundan katlıyoruz.

"Yazınla ilgilenme gereksinimi duymamak bir eksiklik. Her şeye yararcı açıdan mı bakmamız gerekir? Bu bize zaman kaybettirir! Tiyatroya, konsere gitmek de bir zaman kaybı olarak değerlendirilebilir. Aslında değil, bazıları için bir kazançtır. Oyalanmak için de roman okunabilir, oylar da. Örneğin Dostoyevski'nin bir romanını elinize al-

dığınızda birazcık alışkanlığınız da varsa kolay kolay bırakamazsınız. Şiirin başka bir anlatım gücü, bir duygu zenginliği, bir duyurma biçimi vardır. Fakat bu alışkanlığı edinmemişsek, yapacak bir şey yoktur. Raskolnikof'un eniştesi gibi olma tehlikesi hep tepemizde demektir."

Tüm dünyada, kimi medya kuruluşları tarafından sunulan, aynı tür bir 'kültür' de birleşmemiz mi isteniyor?

Kültür yaşamımız geriye mi gidiyor? Tüm dünyada, kimi medya kuruluşları tarafından sunulan, aynı tür bir 'kültür' de birleşmemiz mi isteniyor? Son yıllarda, 'uzlaşma kültürü' diye dayatılan bir kavram var. Haksızlıklar başını almış giderken, haklı haksız tartışması, çelişki, çatışma, tartışma olmasın mı isteniyor? Bir kültür ve bilim insanı olarak ne dersiniz? diye soruyorum. Aldığım yanıt içinde bulunduğumuz duruma gözler önüne serdiği için içimizi acıtıyor, ama bir yandan da Tahsin Yücel gibi düşünür-yazarlarımız olduğu için karamsar olmamamız gerektiğini gösteriyor.

"Tuhaflık bir döneme girdik, birtakım değerler vardı, şimdi bunların

Tahsin Yücel için/ Oktay Akbal

Tahsin Yücel çok yönlü bir kişi. Bilim adamı, öğretmen, yazar, romançı, öykücü, çevirmen, eleştirmen...

Her biri ayrı ayrı değer. Aynı ayrı ele alınıp yazılması, incelenmesi, anlatılması gerek ... Benim için öncelikle Türk dilini en iyi kullanan, dilimizin özüne eğilmiş kuşaklara örnek olmuş...Yıllardır tüm yapıtlarında hiç yabancı sözcük yok. Yüzde yüze yakın bir Türkçe'nin öncüsü, uygulayıcısı...

Benim kuşağımdan değil, ama yine de benim kuşağımın bir yazarı. Aramızda yaş farkı var ama belli değil. Daha lisede edebiyata gönül vermiş, kafa vermiş... İlk yazılarını anımsıyorum özellikle daha on yedi yaşındayken, 1950'de *Garipler Sokağı* romanım için yazdığı yazıyı...İlk kitabındaki çok nitelikli öyküleri : *Uçan Daireler*'i yirmi bir yaşında yayımlamış, *Haney Yaşamalı*'yı yirmi iki yaşında...

Bilim, sanat, kültür, edebiyat, yazarlık onuru, bilgeliği... Bir sanatçıda bütün bu niteliklerin birleşimi. İşte, Tahsin Yücel...

Tahsin Yücel Oktay Akbal'a 1993 Sedat Simavi Edebiyat ödülünü verirken.

yadsındığını görüyoruz. Çok yakın bir döneme kadar bu değerleri savunan kişiler bugün tam tersini savunuyor. Siz değerlerinizi savunduğunuz zaman da sizi, 'tutucu', 'çağını anlayan' kişiler olarak görüyorlar. Örneğin 'Dünyamız küreselleşme çağına girdi, sen hâlâ böyle mi düşünüyorsun?' diyorlar. Ben de 'Eh! yakında da dönmeye başlar', diyorum. Böylece bu küreselleşmenin, aslında çok daha geriye götüren anlayışı içerdiğini anlatmaya çalışıyorum. Öyle yazarlarımız, düşünürlerimiz var ki Fransızların ulusalcı olmasını anlıyorlar, Yunanlıların kendi ulusal değerlerini savunmasını anlıyorlar. Siz Türkiye'de kendi ulusal değerlerinizi savunduğunuz zaman; birden haksız, tutucu, ırkçı oluyorsunuz. Küreselleşmeyi anlamamış bir insan olarak niteleniyorsunuz.

"Ekonomik ve toplumsal açıdan, bir halkçı yönümüz vardı. İnsanların eşit olmalarını, sömürülmemelerini istiyorduk, biz bugün de istiyoruz elbette. Gene aynı yanıt veriyorlar: 'dünyamız küreselleşiyor', 'şimdi kapitalizm dönemi'. Yönetimlerde bu yönde, Cumhuriyetin başlangıcında Atatürk ve arkadaşları ne istemiş, ne yapmışsa tam tersini yapıyorlar. Atatürk o güç koşullarda yönetimi almış, yabancılara uzaklaştırmış, Devlet Demir Yolları devletleştirilmiş. Bu da yabancılardan satın alınarak yapılmış. Yani özel olanı devletleştirmiş. Şimdi devletin elinde olanları, halkın elinde olanları satıyorlar, satmaya çalışıyorlar. Satmaya kalkıştıkları yerler de hep ulusal olarak stratejik önemi olan yerler. Telekom vb. Böyle bir düşüncenin savunulmasını benim aklım almıyor.

"Ben ekonomik konularda uzman değilim, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Başkanı hem halkçı, devrimci, laik ve sol bir partinin başında bulunduğunu söylüyor, hem 'Türbanlıların ve sağcıların oyunu istiyorum' diyor. Ekonomik düşüncelerine bakıyorsunuz, Demirel'i, Özal'ı geride bırakacak kadar sağcı ekonomik politikaları. Gene özelleştirme ve IMF politikaları... Özelleştirmenin sakıncalarını da yaşıyoruz, görüyoruz. Halkın sömürüldüğünü, işlerin düz-

"Hayranlık duyduğum yazarlarımızdan biridir"

Fethi Naci: 12 Temmuz 1991 tarihli Eleştiri Günlüğü'nde.

"Tahsin Yücel'in yeni kitabı *Peygamberin Son Beş Günü* çok sevdiğim Gogol mizahını bol bol bulmak mümkün"

Selim İleri: 24 Ocak 1992'de Milliyet Gazetesi'nde:

"Tahsin Yücel'in yeni kitabı *Peygamberin Son Beş Günü* çok etkileyici bir yapıt. Belki de bir 'başyapıt' diye vurgulamak daha doğru.

...

Tahsin Yücel, bir bakıyorsunuz, amansız bir taşlama ustası, çok geçmiyor, bir trajedi şairi kimliğinde... Acıklıyyla gülüncün yaşamdaki yan yanalığı, iç içeliği, edebiyat yapıtında öyle kolayca ele geçirilemezken, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde sanki sıradan bir şeymiş gibi yansıtılabilmiş.

...

Tahsin Yücel, Dostoyevski'cil bir seçimle, asıl değer in bugün bile merhamet ve sevgiden geçtiğini ileri sürüyor"

Melih Cevdet Anday: 14 Mart 1997'de Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında o yıl yayımlanan Tahsin Yücel'in *Alıntılar* kitabını tanıttığı yazısında şunları söylüyor:

"Hayranlık duyduğum yazarlarımızdan biridir Tahsin Yücel; sağlam bir bilgi temeline dayanan ayıklayıcı bir mantık, onun dilimizi yücelten yazıları için en yerinde bir tanı olacaktır sanıyorum.

Sayın Yücel'in yeni basılan kitabı *Alıntılar*, benim için gerçek bir seviñç kaynağı oldu.

...

Alıntılar benim için bir başucu kitabı oldu; onu bütün okurlarıma salık veriyorum."

Adnan Binyazar: "Gerçek bir edebiyatçı, yazdıklarının düzeyini biçir zaman düşürmeyen çok değerli bir insandır"

Feridun Andaç: "Tahsin Yücel, yazınımızda erdemliliğin simgesidir. Onun yazınsal birikimi de bunların birer örneği olarak durur karşımızda. O verimliliğinin her bir ürününe ulaştığımızda, bizi zenginleştiren bir bilinçlilikle karşılaşırsınız. Taşıyıcı, yönlendirici, aydınlanmacı kimliğinin ardındaki bilgece bakışı ise sözlerine bir bir yansır."

gün yürümediğini, işsizliğin katlanarak arttığını görüyoruz. Satıyorlar, özelleştiriyorlar ve ekonomik durum gittikçe daha kötüye gidiyor. Bu gi-dişe karşı olan sesler zayıf kalıyor, duyurulmuyor.

"Bizde bu kanal çokluğuna karşılık tek biçimlilik var. Aynı yayını yapıyorlar"

"Televizyonlarda büyük sermayenin tekeli var. Fransa'da abone olunan kanallar vardır ama televizyonu açtığınızda karşınıza çıkan üç kanal vardır. Üçü de devletindir ve tarafsızdır, özerktir. BBC gibi, o da devletindir gene. Bizdeyse, bu kanal çokluğuna karşın, tek biçimlilik ege-

men. Aynı yayını yapıyorlar. Biri popstar, öteki Türkstar yarışması yapıyor. Hepsinde, yaşlıları buluşturup evlendirme çöpçatanlık programı peşe başlıyor. Düzeyli bir program bulmak zor. Yayıncılığın ilkelerine uymuyorlar. Haber programında reklam yapıyorlar. Bu dürist bir tutum değil. Çok yoğun bir yozlaşma var. Gazetelerimizin durumu da çok farklı değil. Gazeteler de büyük ölçüde patronların elinde. Elbette gazetecilik bir özel girişimcilik alanıdır ama basın yasaları, kuralları yürütmüyor. Başka değerler yönlendiriyor. Gericiliğin, tutuculuğun böylesine yayılması, laikliğin böylesine çiğnenmesini özellikle özel te-

levizyonlar yaygınlaştırmıştır. Dinci kesimden kişiler televizyonlara çıkarıldı, propaganda yaptırıldı. Çok kötü bir kültür ortamı. Soluk aldracak birtakım dergilerimiz, gazetelerimiz de yok değil, ama orana vurulduğu zaman ötekilerin yanında çok az kalıyorlar. Yerleştirilmeye çalışılan bu yapay değerler gittikçe alan kazandığı için zamanla nasıl bir yere geleceğiz? İyimserliğimizi korumaya çalışıyoruz, ama kötümser olma nedenleri çok.

"Ulaşma da olabilir, bunu anlayışla karşılayabilirsiniz. Ama laiklele şeriatçılığın nasıl ulaştırabilirsiniz? Bunlar doğaları gereği birbirinin karşısı, birinin varlığı ötekinin yok olması anlamını taşıyor. Ödün sürekli bizden isteniyor. IMF geliyor: 'Memura, emekliye çok maaş veriyorsunuz, işçilerin ücreti yüksek' diyor, nasıl ulaşacağız? 'Peki kısalım' deniliyor. Demokratik nite-liklerden Türkiye çok uzaklaştırıldı. Özal'ın yaptığı seçim yasası demok-rasinin yadsınması gibi bir şey. Meclisteki partilerin hiçbiri, buna ses çıkarmıyor. Avrupa Birliği bir yandan en küçük şeylere bile karışıyor, 'Öcalan'ın yatağı rahat değil', 'Avukatlarıyla haftada bir görüştürülüyor, bu olmaz' diyor, ama bu seçim yasası onları, dedikleri gibi, hiç mi hiç 'ırgalamıyor'. Üçte bir oy alan bir partinin meclisin üçte ikisini oluşturacak kadar millet vekili çıkar-ması, olacak şey değil, büyük bir eşitsizlik, haksızlık. İşçi hakları bu-danmış, işçiler grev yapamıyor. Batı'dan, Avrupa Birliği'ndeki ülkeler-den biri çıkıp da 'Siz insanların grev hakkı vermiyorsunuz' demi-yor."

Yayınlanacak yeni romanı: Kumru ile Kumru

"Bilimsel denilebilecek çalışma-lar yapıyordum. Özellikle edebiyat göstergebilimi alanında. Edebiyatçı yanımı ikinci planda tutuyordum. Şimdi daha çok roman, deneme yaz-maya ağırlık veriyorum. Bir romanı bitirmek üzereyim, ikinci bir roman da, kafamda oluşuyor. *Kumru ile Kumru* bitmek üzere olanı. Şimdilik daha ötesini düşünmüyorum. Bir ara, Cumhuriyet Gazetesi'nin edebi-

yat sayfasında haftada bir yazıyor-dum. Sonra bıraktım. Birkaç yıldır Antalya'da yayımlanan Müdafaa-i Hukuk Dergisi'nde politik deneme-ler yazıyorum. Bunlardan bir bölü-münü *Yüz ve Söz* adlı bir kitapta top-ladım. Bu yazılar, çok fazla okura ulaşmıyor ama böylece içimizi dökmüş oluyoruz. Roman, öykü yazdığımızda düşüncelerimiz oradan da yansıyor, ama dolaylı biçimde. Söylemek de gerekiyor. 'Ne olacak üç bin satan bir dergide istediğin kadar söyle, tüm iletişim araçları senin karşı olduğun kişilerin elinde' diye-bilirsiniz, olsun, en azından-yazsa-nız da yazsanız da onlardan biri olmadığımızı göstermemiz, 'Ben on-lardan değilim' diyebilmemiz de önemli. Öyle yanlış işler yapılıyor ki bunları, birçokları çıkar için yapıyor. Onlarla bir olmadığını söylemesi bile, insana biraz rahatlık veriyor.

"İlginc şeyler oluyor: Bazen bir gazetedeki yazarların büyük çoğun-luğu dönüyor, dönmeyenler işten çı-karılıyor, ama birkaç kişiyi bırakıyor-lar. Onlardan vazgeçemiyorlar, böylece yansız izlenimi veriyorlar. O insanların durumu da zor. Hiç değıl-se böyle biri var diyorsunuz. Bir araştırma kitabımın başına Kral Lear'ın bir sözünü almıştım. Kızı bir yardımcı ile birlikte, Kral Lear'ı sefil bir durumda bulur, 'Beni tanı-dın mı?' diye sorar. Kral Lear: 'Se-ni tanırdım, belki yanındaki adamı

da tanıyabilirdim, ama nerede oldu-ğumu bilmiyorum' yanıtını verir. Sö-zünü ettiğim kitap *Anlatı Yerlemle-ri*. Yerlemi "koordone" anlamında yani "enlem ve boylam" kullanmış-tım. Orada bir yazın yaptının üç şeyle: Kişi, süre ve uzamla belirlene-bileceğini savunuyordum. Kendi ye-rinde olmak gerekiyor, ama insanla-rın yerlerinde olmadan da doğru dü-şünceyi savunmaları güzel bir şey. Çevrelerindeki birçokları değişmiş-ken onlar da değişebilirlerdi."

Bilim ve Ütopya okurlarına hangi kitapları, romanları önerirsiniz?

"Bugün bizim edebiyatımız, şiir alanında olsun, öykü ve roman ala-nında olsun, bayağı gelişmiş bir ede-biyat. Sait Faik, Orhan Veli, Yakup Kadri, Reşat Nuri Güntekin'den baş-lamak üzere Cumhuriyet dönemi ya-zarlarımız okunmalı. Cumhuriyet dö-nemi edebiyatımız belirli bir ağırlığı olan bir edebiyattır, bilinmesi gere-kir. Dünya edebiyatı uçsuz bucaksız bir şey. Roman denince, 19. yüzyıl romanın önde gelen bir tür olduğu yüzyıldır. Çok önemli Fransız ve İn-giliz romancıları var. 19. yüzyıl Rus romanı çok önemlidir. Biz de bir sav var. Bazı eleştirmenlerimiz: 'Biz ro-mana geç başladık. Bu yüzden bizde iyi roman yazılamaz' derler. İşte Rus romanı bu düşüncenin yanlışlığını kanıtlayan bir edebiyattır. Orada da birden bire doğar ve çok zengin bir birikim oluşturur. Bu ara, yazmaya

Bir Sait Faik Hikâye Armağanı seçil kurul toplantısı. (Seksenli yıllar)

yoğunlaştığım işin pek fazla okuyamadım. Bir Fransız romancısı vardır Huysmans. Bir kitabını da çevirdim. Fransız edebiyatında önemli bir yeri vardır. Onun iki romanını okudum. Benim bir özelliğim de yeniden okumadım, örneğin on yıl önce okuduğum bir kitabı yeniden okurum. Her yıl Dostoyevski'nin bir iki kitabını yeniden okurum. Cumhuriyet ve Orhan Kemal Roman Ödülleri nedeniyle yeni edebiyatımızdan epeyce romanı gördüm."

Son bir gözlemim: Tahsin Yücel hem konuşmalarında hem de yazılarında, övünüyor gibi görünmemeye belki de gereğinden fazla önem veriyor. Ama bizler, böyle bir bilim adamına, yazara sahip olduğumuz için onun yurttaşları olarak rahatlıkla övünebiliriz.

Tahsin Yücel, düşünen adam, yazar, hoca ve bilim insanı olarak yaptığınız ve yapacağınız her şey için size teşekkür ediyoruz...

Tahsin Yücel'in Yapıtları

ÖYKÜLERİ

Uçan Daireler, Varlık Yay., İstanbul, 1954.

Haney Yaşamalı, Yenilik Yay., İstanbul, 1955; Can Yay., İstanbul, 1991.

Düşlerin Ölümlü, Ataç Yay., İstanbul, 1958.

Yaşadıktan Sonra, Yankı Yay., İstanbul, 1969.

Dönüşüm, Bilgi Yay., Ankara, 1975.

Ben ve Öteki, Ada Yay., İstanbul, 1983; Can Yay., 1989, 1997.

Aykan Öyküleri, Can Yay., İstanbul, 1989 *Komşular*, Can Yay., İstanbul, 1999.

ROMANLARI

Mufak Çıkamaz, Varlık Yay., İstanbul, 1960; Remzi Kitabevi, 1991.

Peygamberin Son Beş Günü, Can Yay., İstanbul, 1992, 1993, 1994, 1998, 1999.

Bıyık Söylencesi, Can Yay., İstanbul, 1995.

Yalan, Can Yay., İstanbul, 2002.

DENEMELERİ

Yazın ve Yaşam, Çağdaş Yay., İstanbul, 1976; Yol Yay., İstanbul, 1982.

Yazının Sınırları, Adam Yay., İstanbul, 1991.

Ankara Öykü Günleri'nde Burhan Günel ve Semih Gümüş'le.

bul, 1982; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

Tartışmalar, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993, 1999.

Yazın, Gene Yazın, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995.

Alıntılar, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997.

Söylemlerin İçinden, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998, 1999.

Salaklık Üstüne Deneme, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000.

Yüz ve Söz, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.

ANLATILARI

Vatandaş, Bilgi Yay., İstanbul, 1975; Can Yay., İstanbul, 1995.

MASALLARI

Anadolu Masalları, Varlık Yay., İstanbul, 1957, 1961, 1964; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, 1997, 2003.

İNCELEMELERİ

Dil Devrimi, Varlık Yay., İstanbul, 1968; *Dil Devrimi ve Sonuçları* (adıyla), TDK, Ankara, 1982; *İyi Şeyler* Yay., İstanbul, 1997.

L'imaginaire de Bemanos, İÜEF, İstanbul, 1969.

Figures et Messages dans la Comédie Humaine, Maison Mame, Tours, 1972.

İnsanlık Güldürüsünde Yüzler ve Bildiriler, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997.

Anlatı Yerlemleri, Ada Yay., İstanbul, 1979; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993, 1995.

Yapısalcılık, Ada Yay., İstanbul, 1982; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

Eleştirinin Abecesi, Simavi Yay., İstanbul, 1991.

DERLEMELERİ

Yazı ve Yorum (Roland Barthes seçkisi), Metis Yay., İstanbul, 1990, 1999.

ÇEVİRİLERİ

Taraskonlu Tartarin (A. Daudet), Varlık Yay., İstanbul, 1954; Can Yay., İstanbul, 1981.

Usta İşi (S. Zweig), Varlık Yay., 1954.

Malazya Tilsımı (S. Maugham), Varlık Yay., İstanbul, 1954, 1959; *Söylem* Yay., İstanbul, 1985.

Amok (S. Zweig), Varlık Yay., İstanbul, 1954, 1958, 1961.

Yanna Dönüş (S. Undset), Varlık Yay., 1954.

Genç Kızlar (H. de Montherlant), Varlık Yay., İstanbul, 1955, 1964; Can Yay., İstanbul, 1986.

Yeryüzünde Bir Yolcu (Q. Green), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Geçmiş Günler (F. Carco), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Kadınlara Acıyın (H. de Montherlant), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Kanatlılar (L'Equipage) (Q. Kessel), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Güzel Kadın Meyhanesi (R. Dorge-İes), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Kedinin Masalları (M. Ayme), Varlık Yay., İstanbul, 1955; Can Yay., Kuğuların Türküsü, Yağmur Yağdıran Kedi, Suluboya Kutulan, Nuh'un Gemisi, İstanbul, 1989.

Bir Adam Öldü (Q. Romain), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Bir Horoz Öttü (H. Melville), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Kolejl Yılları (V. Larbaud), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Kan (c. Malaparte), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

İyilik Şeytani (H. de Montherlant), Varlık Yay., İstanbul, 1955.

Büyük Sürü Q. Giono), Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Taşralı Kız (A. Moravia), Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Kaz Baba (M. Ayine), Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Kanî (G. Simenon), Varlık Yay., İstanbul, 1956; Nisan Yay., İstanbul, 1997.

Kül Kedisi (c. Penault), Varlık Yay., İstanbul, 1951 Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Ya Gerçek Olsaydı (R. Dorgeles), Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Cüzzamlı Kadınlar (H. de Montherlant), Varlık Yay., İstanbul, 1956.

Duvargöçen (M. Ayine), Varlık Yay., İstanbul, 1956; Yılmaz Yay., İstanbul, 1990.

Madame Bovary (G. Flaubert), Varlık Yay., İstanbul, 1956, 1960, 1967; Can Yay., İstanbul, 1983; Görsel Yay., 1992.

Evlilik (A. Moravia), Varlık Yay., İstanbul, 1956, 1965.

Tehlikeli Geçit (S. Maugham), Varlık Yay., İstanbul, 1957; Söylem Yay., 1985.

Vatikan'ın Zindanları (A. Gide), Varlık Yay., İstanbul, 1966; Can Yay., İstanbul, 1989.

Kartopu (G. de Maupassant), Varlık Yay., İstanbul, 1958; Ay ışığı adıyla, İyi Şeyler Yay., 1996

Colomba (P. Merimee), Varlık Yay., İstanbul, 1958.

Dünya Nimetleri (A. Gide), Varlık Yay., 1959, 1963; Dünya Nimetleri ve Yeni Nimetler, Can Yay., İstanbul, 1989, 2000.

Kadın ve Kukla (P. Loys), Varlık Yay., İstanbul, 1959; Gece Yay., 1989.

Kırmızı Zambak (A. France), Varlık Yay., İstanbul, 1959; Can Yay., İstanbul, 1983, 1984.

Kaçak (G. Simenon), Varlık Yay., İstanbul, 1959; Nisan Yay., 1995.

Uzaklan (Colette), Varlık Yay., İstanbul, 1959; Duygusal Sürgün adıyla, Can Yay., İstanbul, 1991.

Sapho (A. Daudet), Varlık Yay., İstanbul, 1959; Görsel Yay., 1992.

Aynı Yol (L'Immoraliste), Varlık Yay., İstanbul, 1960; Kuzey Yay., 1984.

Yeni Nimetler (A. Gide), Varlık Yay., İstanbul, 1960 Bella Q. Giraudoux), Varlık Yay., 1960.

Diktatörün Kanısı (A. Moravia), Varlık Yay., İstanbul, 1960.

Ölümden Acı (G. de Maupassant), Varlık Yay., İstanbul, 1960; Görsel Yay., 1992.

Swann'ın Bir Aşkı (M. Proust), Varlık Yay., İstanbul, 1961; Can Yay., İstanbul, 1983, 1989, 1990.

Eugenie Grandet (H. de Balzac), Varlık Yay., İstanbul, 1961; Can Yay., İstanbul, 1983; Görsel Yay., 1992.

Goriot Baba (H. de Balzac), Varlık Yay., İstanbul 1961, 1967; Can Yay., İstanbul, 1983, 2000; Görsel Yay., 1992.

BeMrılar CH. de Montherlant), Varlık Yay., İstanbul, 1962; Yapı Kredi Yay., 1996.

Vadideki Zambak CH. de Balzac), Varlık Yay., İstanbul, 1962, 1968, 1976; Can Yay., İstanbul, 1990.

Kalpazanlar CA. Gide), Varlık Yay., İstanbul, 1963; Can Yay., İstanbul, 1989.

Kamelyalı Kadın CA. Dumas), Varlık Yay., İstanbul, 1993; Kaf Yay., 1999.

Kadınlar Okulu CA. Gide), Varlık Yay., İstanbul, 1967; Kuzey Yay., 1984.

İnsanların Dünyası CA. de Saint-Exupery), Yankı Yay., İstanbul, 1970; Can

Becket O. Anouilh), Kuzey Yay., 1984.

Sinekler O. P. Satre), Kuzey Yay., 1985.

Yazının Sıfır Derecesi CR. Barthes), Metis Yay., İstanbul, 1989.

Çağdaş Söylenler CR. Barthes), Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1990; Metis Yay., İstanbul, 1998.

Bir Aşk Söyleminden Parçalar CR. Barthes), Metis Yay., İstanbul, 1992, 1993, 2000.

Zazie Metroda CR. Queneau), Can Yay., İstanbul, *Dostum Pienot* CR. Queneau), Can Yay., İstanbul, *Tersi ve Yüzü* CA. Camus), Can Yay., İstanbul, 1991.

Euphalinos ve Öteki Söyleşimler CP. Valery), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992.

Andersen Masalları CH. C. Andersen), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, 1994.

Kısa Düzyazılar CM. Toumier), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993.

Locus Solus CR. Rous-sel), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994 *Yaz* CA. Camus), Can Yay., İstanbul, 1994.

İlk Adam CA. Camus), Can Yay., İstanbul, 1994, 1999.

Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar CA. Camus), Can Yay., İstanbul, 1995.

Sürgün ve Krallık CA. Camus), Can Yay., İstanbul, 1996.

Altenburg'un Ceviz Ağacı CA. Malraux), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996.

Paris Sıkıntısı Ce. Ba-dulairre), Ataç Kitapevi, 1961; Adam Yay., İstanbul, 1982, 1984, 1992, 1996, 1998.

Kral Salamon'un Bunalımı CE. Ajan), Can Yay., İstanbul, 1985, 1998.

Kale CA. de Saint-Exupery), Kanknüs Yay., İstanbul, 1999.

Sevgili CM. Duras), Can Yay., İstanbul, 191986, 1992.

Bilirbilmezler (Bouvard ile Pecuchet) CG. Flaubert), Can Yay., İstanbul, 1990.

Hastane Günlüğü CH. Guibert), Can Yay., İstanbul, 1992.

Tolstoy'un Yaşamı CR. Rolland), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995.

Göstergeler İmparatorluğu CR. Barthes), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996.

Zebra CA. jardin), Can Yay., İstanbul, 1998.

En Uzağından Unutuşun CP. Modiano), Can Yay., İstanbul, 1998.

Berke Bey'le aynı zamanda Fransız Hükümeti'nin "Officier de l'Ordre des Palmes Académiques" nişanını aldıklarında. (1988)

Yay., İstanbul, 1992 *Yeşil Kısıracı* CM. Ayine), Milliyet Yay., İstanbul, 1970.

Yaban Düşünce Cc. Levi-Strauss), Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1984; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994, 1996, 2000.

Eleştirir Kuramları Cc. Cariani, j. C. Filloux), Kuzey Yay., 1984; Multilin-gual Yay., 2000.

Sisyphos Söyleni CA. Camus), Ataç Kitapevi, 1974; Adam Yay., İstanbul, 1983, 1988, 1992; Can Yay., İstanbul, 1997.

Başkaldırın İnsan CA. Camus), Varlık Yay., 1967; Bilgi Yay., İstanbul, 1975; Verso Yay., 1987, 1990; Can Yay., 1995, 1998.

İklimler CA. Maurois), Varlık Yay., İstanbul, 1967; Görsel Yay., 1992.

Politika ve Propaganda O. M. Dom-e-nach), Varlık Yay., İstanbul, 1969, 1995.

Antik Grekçe ve Latince Sözcükleri Türkçede Nasıl Yazmalı?

Hem eski Grekçe sözcüklerin çeviriyazısında (transkripsiyonunda) hem de Latince sözcüklerin kullanımında, Türkçede öteden beri süregelen karışıklık, son aylarda yayınlanan iki kitapta bu sözcüklerin yer alış şekliyle yeniden gündeme geldi. Bu kitaplardan ilki *Klasik Arkeoloji Sözlüğü* (Yasemin Er, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, 5+412 s.), diğeri ise *İnsan ve Tragedya* (Andre Bonnard, Evrensel Basın Yayın, İstanbul 2004, 173 s.)

Klasik Arkeoloji Sözlüğü'nde yazar, ne Latince için "yazım kılavuzları"nın öngördüğü kuralları uygulamış ne de arkeoloji bilim dalında eski Grekçenin çeviriyazımında benimsenmiş yerleşik kurallara uymuş. Sonuçta ortaya pek çok sorun taşıyan bir sözlük çıkmış. Bu sözlüğe ilişkin kapsamlı bir değerlendirmeye ayrı bir yazıya konu olacaktır.

İnsan ve Tragedya kitabında ise yazar, eski Grekçe sözcükleri Türkçe okunuşlarıyla vermiş; ancak uygulamada tam karşılıkları bire bir vermeyi sağlayamamış.

Her iki kitaptaki bu tür sorunlara aşağıda daha kapsamlı değinilecektir. Fakat bu konuda öncelikle yazım kılavuzlarının ne dediğine ve arkeolojide eski Grekçenin çeviriyazımındaki uygulamanın nasıl olması gerektiğine bir bakalım.

Yazım kılavuzlarında yabancı özel adların yazımına ilişkin genel kural şöyledir:

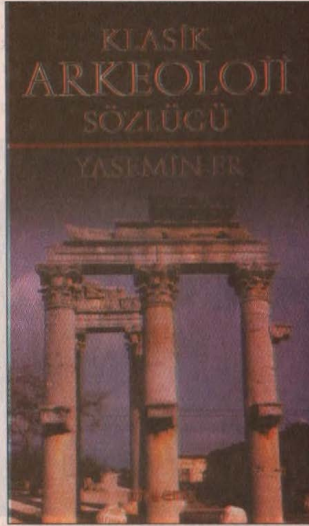
"*Latin abecesi kullanılan ülkelerde, Türkçede çok eskiden yerleşmiş biçimleri bulunmayan yabancı özel adlar, kendi yazımlarını korur. Gerekirse her adların okunuşu ayrı ayrı gösterilir: Descartes (De-kart), Shakespeare (Şekspir)...*"

"*Latin abecesi kullanan ülkelere ilgili yeradlarının Türkçede çok eskiden yerleşmiş biçimleri varsa, bunlar kullanılır: İsviçre (Suisse),*

Marsilya (Marseilles), Venedik (Venezia)..."

"*Latin abecesi kullanmayan ülkelerle ilgili özel adlar Türkçe söylenişleriyle yazılır: Dostoyevski, Konfüçyüs, Sun Yat-Sen...*"(1)

Yazım kılavuzları böyle demekle birlikte, arkeolojik bilimsel yayınlarda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1940'larda oluşturduğu ve pek çok klasik eseri dilimize kazandıran

dıran "Tercüme Bürosu"nın Grekçe için kullandığı çeviriyazı kuralları esas alınmaktadır. O dönemde yayınlanan tüm klasik eser çevirilerinin başında yer alan "*Eski Yunanca özel adların yazılışı hakkında not*" başlıklı yazı şöyledir:

"*Yunan eserlerinin çevirisinde Tanrı, insan ve ülke adlarını, asıllarındaki gibi yazmayı uygun bulduk; bunun için de bugün Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde kullanılan çeviriyazı yöntemini aldık. Yunanca'nın her harfi, aşağıdaki cetvelde gösterildiği gibi, tek veya çift harfle karşılanmıştır. Th' ve kh' gibi çift harfler kullanmaya gerek vardır; çünkü Yunancanın θ'sini de T'sini*

de 't' ile gösteremedik, ikisini ayırmak zorundaydık. 'x' için de yalnızca 'h' harfini alsaydık Yunancada bazen sesli harflerin önüne gelen (c)ile karışabilecekti.

"*Ph' çift harfine gelince, Yunancanın Φ harfini Avrupalılar öteden beri böyle gösterirler; eski Romalılar da öyle göstermişlerdir; demek ki o harfin öyle söyleniş Romalıların 'f' harfinin söylenişine tümüyle uymuyormuş.*

Romalılar ve bugünkü Avrupa ülkeleri, Yunancanın Ξ harfini de 'x' ile gösterirler; ancak 'x' harfi bizim alfabemizde yok; bu yüzden 'x' yerine 'ks' çift harfini kullanmayı daha uygun bulduk.

"*Yunancada 'y' harfi sessiz değil sesli harftir ve 'ü' okunması gerekir...*

"*Çift sesli harfleri de gene çift olarak gösterdik. Ancak (ov) yerine tek bir 'u' koyduk; bu şimdiki uluslararası çeviriyazıda da böyledir.*"(2)

Eski Grekçe çiftseslilerinin okunuşunu Prof. Dr. Zafer Taşhkioğlu, "*Grekçe Gramer ve Syntaks*"(3) kitabında şöyle vermektedir: αι (ay), ει (ey), οι (oy), υι (üi), αυ (av), ευ (ev), ηυ (ev), ου (u).

Bütün bunların yanı sıra daima göz önünde bulundurulması gereken bir husus da şudur: Bir Grekçe sözcüğün Fransızcadaki, Almancadaki ya da İngilizcedeki yazılışı farklı olabilir; ancak biz bu sözcüğün bu dillerdeki yazılışını değil orijinal Grekçesinin çeviriyazısını esas almalıyız. İster Grekçe olsun isterse de Latince, her sözcük kendi orijinal yazılışları ya da çeviriyazılarıyla Türkçeye der almalıdır. Eğer sözcüğün okunuşu da okuyucuya yansıtılacak isteniyorsa, bu, o sözcüğün ilk geçtiği yerde parantez içinde verilebilir. Böylece hem farklı yazılışlar ortadan kalkabilecek hem de sözcüğün okunuşuyla ilgili bilgi aktarılabilir.

Yukarıda dile getirdiğimiz bakış açısıyla, söz konusu iki kitap incelenecek olursa pek çok sorunlu sözcükle karşılaşılacaktır. *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*'nde yer alan arkeolojik sözcüklerin çoğu Latince kökenlidir. Ancak yazar her nedense bu sözcüklerin çoğunu deforme etmiş, Türkçe okunuşlarıyla vermiştir. Ancak bu konuda da tutarlı davranmamış, kimi yerde Latince orjinal yazılışlarını kimi yerde de Türkçe okunuşlarını kullanmıştır.

Latince K harfinin bulunmaması nedeniyle, bu sesi karşılayan harf C'dir. Latince sözcüklerin yazılışında orjinal şekle uymamız, hem "Türkçe imla kuralları" açısından bir zorunluluktur hem de olabilecek karışıklıkları önlemenin en doğru yoludur. Bu açıdan bakıldığında yanlış yazılmış sözcüklerden bazıları şöyledir: ankhisos, akantus, akropodium, arkosol, bukranium, dioskuri, ekhinus, hekuba, hipokampus, hypokaust, hypotrakhelium, inkus, kaldarium, kolossus, komukopia, okulus, sarkophagus, skamillus, terrakotta, trakhelium. Tüm bu sözcüklerdeki "k" harfinin "c" olarak yazılması gerekmektedir.

Ayrıca sözlükte pek çok sözcük, Grekçe olarak nitelendirilmesine rağmen hem Latince'den deforme edilerek kullanılmış ve Grekçe çe-

viriyazı kurallarına uyulmuş hem de Grek şahıs veya yer isimleri yer yer Latince ya da İngilizce şekliyle

kullanılmıştır. Örneğin s. 63'de yazar bir şahıs için Nicaialı diyor. Günümüz İznik'inin Latince yazılışı Nicaea, Grekçesi Nikaia; oysa Nicaia ne Latince olarak doğru ne de Grekçe olarak. Benzer bir örnek İskenderiye'nin yazılışında görülmektedir. İskenderiye'nin antik isminin Grekçe karşılığı Aleksandria, Latince karşılığı ise Alexandria'dır. Ancak şehrin ismi sözlükte Alexandria olarak kullanılmıştır. Türkçede x harfinin olmaması nedeniyle Grekçe çeviriyazımında bu harfin kullanılmaması gerekmektedir.

Ayrıca bazı sözcükler de ne Grekçe'ye ne de Latince uygun yazılmıştır. Örneğin Muza (doğrusu Mousa), Hermuz (doğrusu Hermos veya Hermes) gibi.

Sözlüğün 19. sayfasında yer alan Grek alfabesinde (Ξ) harfinin ses karşılığı ksi olmasına rağmen xi

ve (χ) harfinin ses karşılığı khi olmasına rağmen chi şeklinde verilmiştir.

İnsan ve Tragedya kitabında ise çevirmen, Grekçe sözcüklerin çeviriyazısında, sözcüklerin okunuşunu esas almış. Bu uygulama yerleşik çeviriyazı kurallarına uymasa da sonuçta kendi içinde tutarlılığı olan bir uygulama yapılması gerekir. Oysa çevirmen kimi sözcükleri okunması gerektiği gibi vermemiş. "Eu" çiftseslisinin okunuşu "ev"dir. Çevirmen, Euripides'i Evripides, Eurydike'yi Evridike şeklinde verirken, Zeus, Theseus, Prometheus, Akhilleus'deki "eu"ları değiştirmeden bırakmış. İçinde "y" (üpsilon) geçen tüm sözcüklerde bu harfi "i" olarak okumuş, oysa ü okunması gerekir.

Çevirmen, metin içinde okunuşuyla verdiği Grekçe sözcükleri okuyucuların karıştırmaması için, kitabın sonuna bu sözcüklerin Türkçe, Yunanca, Almanca ve Fransızca karşılıklarının yer aldığı bir tablo ekleyerek yararlı bir iş yapmış. Ancak burada da bazı hatlar yapılmış. Örneğin Yunanca Troya olarak verdiği sözcük Troia'dır. Lucifer ise Yunanca değil Latince'dir; Yunanca karşılığı Phosphoros'tur

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Latince sözcüklerin kullanımında orjinal yazışa, Grekçe sözcüklerin çeviriyazısında ise "Tercüme Bürosu"ndan bu yana uygulanmakta olan yerleşik kurallara uyulursa, ciddi bir sorunla karşılaşılmayacaktır. Eğer sözcüklerin okunuşu da okuyuculara verilmek istenirse, metin içinde bu sözcüğün ilk geçtiği yerde parantez içinde bu okunuşun verilmesi yeterli olacaktır.

DİPNOTLAR

- 1) Özön, N., *Büyük Yazım Kılavuzu*, İstanbul 1999.
- 2) Peterich, E., *Küçük Yunan Mitolojyası*, İstanbul 1946.
- 3) Taşlıkoğlu, Z., *Grekçe Gramer ve Sıntaks*, İstanbul 1989.

τ	ξ	φ	π	ε	γ	λ	ν
Σ	ζ	θ	Π	α	η	Λ	ο
θ	β	ο	ω	Ω	ψ	δ	φ
φ	Ξ	γ	ε	μ	Σ	υ	τ
μ	ζ	θ	ρ	κ	ι	χ	ξ
ω	λ	κ	δ	θ	λ	Ω	ι
φ	η	π	χ	σ	Ξ	σ	β
Γ	ν	υ	Γ	ρ	ψ	α	Π

-X-

X-BİLİNMEYEN: (Prozine, 1976) Selma MİNE tarafından ilk dokuz sayısı teksir, sonraki sayıları ofset ve son beş sayısı da foto-kopi tekniğiyle yayınlanan; bilimge, parapsikoloji ve >>> fantastik gerçekçilik dergisi. Derginin adı seksenli yılların başlarında: "X-Bilinmeyen EVREN" olarak değiştirildi. "X-Bilinmeyen"de Turan Duran, Hulki Cevizoglu, Bülent Akkoç ve Levent Mollamustafaoglu gibi bilimgeye ilgi duyan ilginç adlara rastlanır. Selma Mine de dergide: "Ayça Bıke" takma adıyla çeviriler yayınlamıştır. ("Una", John Wyndam, S.12, Mayıs 1977'den itibaren tefrika), "X-Bilinmeyen" 1977'de ilk amatörlerarası bilimge öykü yarışmasını düzenlemiş olmasıyla Türk bilimge edebiyatında özel bir yere sahiptir. Bu yarışmada derece alanların öyküleri dergide yayınlandı. Ancak bu imzalarından hiç biri günümüze kalamadı. Karacan Y., "X-Bilinmeyen"ın kapanmasından sonraki yıllar içinde, "X-Bilinmeyen"ın nispeten az olan mistik ve izoterik atmosferini daha da yoğunlaştırıp, bilimgeyi özünden ve kurgusal karakterinden uzaklaştırarak: "İnsan Beyninin Uzayın ve Zamanın BİLİNMEYEN Dünyası" adlı bir medya dergisi, (>>> prozine) yayınladı. Bu dergi, Selma Mine'nin dergisi ile karıştırılmamalıdır. "X-Bilinmeyen", "Antares"ten sonra Türkiye'nin ikinci bilimge dergisi olarak kabul edilmektedir. >>> Selma Mine, Antares, Türk Bilimge Edebiyatı.

X-BİLİNMEYEN: (Film, 1956. Orj. adı: X-The Unknown) Yön. Leslie Norman, Senaryo: Jimmy Sangster. Oyn.: Dean Jagger, Edward Chapman, William Lucas, Leo McKern, Anthony Newley. Hammer

Stüdyoları; Original: 86 dk, Amerikan versiyonu: 78 dk. Doksanlı yılların başlarında ilk kez Türkiye TV'lerinde de: "X-Bilinmeyen" adıyla gösterilen bu yarı korku-yarı bilimge filmi, Hammer Şirketi'nin 1955'te yaptığı ünlü: "The Quatermass Xperient"ın büyük bir başarı kazanması üzerine gerçekleştirildi. Filmin öyküsü, II. Altın Çağın pulp temalarından biri üstüne kurulmuştur ve ellili yılların nükleerofobik paranoyasını yansıtır. Yarı akışkan, radyoaktif ve dev bir kütle, Arz'ın derinliklerinden yeryüzüne çıkarak, İskoçya yakınlarındaki bir köyü tehdit et-

meye başlar. Yaşayan ve canlı bir organizma olan kütle, beslenebilmek için yeni radyoaktif kaynaklar aramakta ve bu kaynakları bulabilmek için yaptığı yolculuk sırasında da rastladığı insanları eriterek, yutmaktadır. Filminde Dean Jagger bir bilimadamını, McKern de Atom Enerjisi Komisyonu müfettişini canlandırır. Dar bütçeli ve sıradan bir öykü-

Hammer Stüdyoları'nın 1956 yapımı: "X-The Unknown-X-Bilinmeyen" adlı filminde William Lucas, araştırma yapma amacıyla mağaraya inerken.

yü anlatan film, iyi bilimge filmi seyriscisini olduğu kadar Hammer Stüdyosu yönetmenlerini de düşkünlüğüne uğratmıştır. >>> Pulp, nükleerofobi, II. Altın Çağ.

XENO BIOLOGY: (Ter.ing. Aslı Gr.: "ksena": yabancı; "bio": canlı; "logos": bilim.) Başka gezegenlerde bulunması olası yaşam biçimlerini inceleyen bilim dalı. Buna gelişmiş dünya dillerinde: "exobiologie" de denir. Başka dünyalarda bulunması olası yaşam biçimlerinin ille de karbon temelli olması gerekeceği düşüncesinden yola çıkan xenobiology, >>> SETI (Search for Extraterrestrial Intelligence-Dünyadışı Zekâ Araştırmaları) kurumunun ana eksenini oluşturur. Xenobiology ile ilgili iki önemli kitap: "Intelligent Life in the Universe-Evrende Akıllı Yaşam)," (1966), Carl Sagan ve I.S. Şklovski ve bu konuda son yıllarda yayınlanan en önemli araştırma: "Life in Darwin's Universe: Evolution and the Cosmos -Darwin'in Dünyasında Yaşam: Uzayda Evrim" (1981)-Gene Bylinski. Modern bilimge edebiyatında ise bu tema çok sık ve çeşitli yönleriyle ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve işlenmiştir. Bu yapıtların en zekice hazırlanmış olanları arasında: Stanislaw Lem'in "Solaris"i ile bu yapıta temel olan Murray Leinster'in "Alix"i (1949). >>> Kıyametten Sonra, Broy Y.1999 ile 1997'de filmi de yapılan Carl Sagan'ın: "Contact-Mesaj"ını saymak gerekir. Proto SF döneminde ise konuyu ilk kurcalayanlardan biri de Voltaire olmuştur. >>> HILF. Solaris, Alix, Micromegas.

X-MEN: Ünlü çizgi ustaları; Jack Kirby ve Stan Lee tarafından yaratılan çizgi roman serisi. Marvel Comics'te 66 sayı yayınlanan (1963) dizi, 1975'te yeniden yayınlandı. Öykü daha sonra yeni karakterlerin de katılmasıyla daha da geliştirildi ve dizi, Neal Adams ve Roy Thomas gibi daha başka sanatçıların da katkılarıyla: "The Uncanny X-Men-Tekinsiz Bilinmeyen Adamlar" adıyla son yıllara kadar sürdürüldü. X-Men'in fantastik ve renkli bir üslupla son zamanlarda yapılan filmi de sinemalarımızda ve tv kanallarımızda gösterildi.

X-THE MAN WITH THE X-RAY EYES: ("X Işın Gözlü Esra-
rengiz Adam", Öbür adı: "The Man
with the X-Ray Eyes", Film, 1963)
Yön: Roger Corman. Oyn.: Ray Mil-
land, Diana Van Der Vlis, John
Hoyt, Don Rickles. Senaryo: Ray
Russell'in bir öyküsüne dayanarak;
Robert Dilon ve Ray Russell. Alta
Vista/AIP 88 dk, kısaltma: 80 dk.,
renkli. Dr Xavier; (Adı X ile başla-
yan korku ve pulp bilimge filmlerin-
de bu ad, bir >>>

open universe
olup, "The Re-
turn of Dr.X",
<Warner, 1939>
adlı filmde de
kahramanın adı:
İngilizcede buradı-
ki bağlamında
sesli imla kuralı
gereğince inisyali
Türkçedeki "Z"
sesi veren Dr.Xa-
vier'dir.) adlı cer-
rah, operayonla-
rında daha başarı-
lı olabilmek için
insana röntgen

ışınlarıyla görme
yetisi kazandırarak
bir serum üs-
tünde denemeler
yapmaktadır. An-
cak serumu kendi
üzerinde deneyen
dr., bilincinde birtakım
değişiklikler
olduğunu görür.
İstemeyerek bir ar-
kadaşını öldürür.
Cesedi, kendisine
inanç gücüyle şifa
dağıttığına inanan-
lardan oluşan karna-
val oyuncularını
arasına gizler. Dr.X,
yeni görüş gücü
sayesinde insanlardaki
bütün çirkinlikleri ve
yanlışlıkları açık bir
biçimde izleyebilmektedir.
Bir dizi dehşet verici
gözlem ve deneyden
sonra Dr.X, insanlığın
görünmeyen çehresini
keşfederek bir tür ya-
abancılaşma içine
itildiğini hissederek
yandan da bağışlanmaz
bir suçluluk duygusu
içindedir. Sonunda
kendini bir çölün
ortasında, evangelis-
terlerin (İncil vaızları,
dinsel toplantısını
izleyen bulur. İnanç
sahiplerinden biri,
topluluğa haykırmak-
tadır: "Eğer gözle-
rinle suç işliyorsan,
çıkarak onları!" Dr.X
de böyle yapar, kendi
elleleriyle gözlerini
oyarak, çıkarp atar.

Film, özel efektleri
bakımından zayıf
bulunmakta ve filmde
ileri sürüldüğü gibi;
Dr.X'in, "Evrenin mer-
kezini görebilme yete-
neğini kazandığı" ka-
nısını oluşturamamıştır.
Corman, daha önce
yaptığı filmle-
rinde olduğu gibi bu
filmde de yeterli bir
bütçeyle başlayamamış
ve filmin konusu itibarıyla
çok önemli olan özel
efektleri, gerekli harca-
malar yapılamadığı için
yetersiz kalmışlardır.
Eleştirmen John Brosnan:

Roger Corman'ın ünlü filmi: "The Man with the X-Ray Eyes: X-Işın Gözlü Adam" da Ray Milland.

"The Primal Screen" adlı
kitabında, Corman
'in bu filmi: "İnsanın
bilmesi gerek-
meyen şeyler
olduğu gibi,
görmesi gerek-
meyen şeylerin
de var oldu-
ğunu doğrulamak
için" çektiğini
belirtilir. Yine de
film, bütün za-
afiyetlerine rağmen
bazı eleştir-
tirmenler tara-
fından Roger
Corman'ın baş-
yapıtı olarak

gösterilmektedir.

-Y-

YALNIZ GEZEĞEN: >>>

Alyx, Solaris

YAPISALCILIK: >>> Const-
ructivism.

YARINSAMA: (Ter.Tr.) Sci-
Fi'nin Türkçe karşılığı olarak düşün-
ülen, ancak bilimge-
nin, salt geleceğe
yönelik, (futuristic) türünü
yanıttan bir terim. Yetmişli
yılların ortalarında
Tarkovski'nin "Solaris"
filminin Türk Sinema-
tek Demeği'nde gös-
terilmesi nedeniyle yazılan
bir yazıda, Dramatist
Atilla Alpöge tarafından
önerildi, ancak terim
yaygınlık kazanmadı.

YASAK GEZEĞEN: (For-
bidden Planet) U.S.A.1956
Yönetmen: Fred Mcleod Wilcox.
Senaryo: Cyril Hume.
Alan Adler ve Irving

Block'un bir öyküsü esas
alınarak. Fotoğraflar: George
Folsey. Özel efektler: A.Arnold
Gillespie, Warren Newcombe,
Irving G.Ries, Joshua Meador.
Elektronik müzik: Louis ve Bebe
Barron. Desenler: Cedric Gibbons,
Arthur Lonergan. Yapımcı:
Nicholas Nayfack.MGM. Oyuncu-
lar: Walter Pidgeon, Anne Fran-
cis, Leslie Nielsen ve Warren Ste-
vens.

Türkiye'de: "Meçhul Dünya"
adıyla gösterildiği zaman, bugün
yaşı elli altmış civarında olanların
yüklerini hoplatan yönetmen
Fred M.Wilcox'ın filmi "Forbidden
Planet", daha sonra II.Altun Çağ'ın
başyapıtlarından biri olarak
selamlandı. Mutlu bir raslantıyla,
Çağlayan Yeni Dünyalarda
Dizisi'nin sona ermesinden
iki yıl sonra Türkiye'ye getirilen
film, "This Island Earth"; ("Sey-
yareler Çarpışıyor" adıyla gös-
terildi,) ile birlikte, sonradan
edebiyatımızda: "Çağlayan Kuşağı"
adıyla anılacak olan sanatçıları:
(Başta ansiklopedi yazarı olmak
üzere: Orhan Duru, Sezar E.E.,
Selma Mine, Giovanni Scogna-
millo, Erol Tulay ve Müfit Özdeş),
çocukluklarında derinlemesine
etkiledi. Filmin konusu,
eleştirmen David Annan'ın
kaleminden kısaca şöyle:

"Forbidden Planet-Yasak Geze-
gen" in özgün ABD afişi. Ancak Robby,
filmde hiç bir zaman Alta'yı
kollarına alamamıştır. Ressam,
erotik duyguları güçlendirmek
için Dr.Ostrow'u Alta ile
değiştirmiştir.

"Yasak Gezegen'de unutulmaz bir kompozisyon yaratan Walter Pidgeon, Alta'nın babası Lenguistikçi Dr. Morbius rolünde.

"Yasak Gezegen'le freudisinin 'id' adını verdiği bilinçaltı canavarı nihayet görülebilir hale getirildi. Shakespeare'in ünlü oyunu: "The Tempest-Fırtına" temel alınarak geliştirilen film öyküsünde, Dr.Morbius, Prospero'yu, Caliban da Dr. Morbius'un kötü ve korkunç bilinçaltını simgeler. Ada yerine uzay gemisinin inmiş olduğu ve bir zamanlar kendilerine 'Krel' adını veren bir ırkın yaşadığı tüyler ürpertici bir gezegen vardır. Kreller büyük bir uyarık kunnuşlar ve ütöpik bir gezegen yaratmışlardır. Ancak bu ırk bilinmeyen bir nedenden ötürü, ansızın sonsuz uzayın bilinmeyen bir köşesine kaçarak, arkalarında 'id' diyebileceğimiz korkunç bir canavar bırakmışlardır. (Bilinçaltının temel elemanı, Krellerin ruh derinliklerinden gelen bilinçsiz güzellik...) El-neticce; Krelleri ve insanları yok eden bu devasa yaratık, sonunda Dr.Morbius'un evine saldırarak, Morbius'u kızı Alta'yı ve Kaptan Adam'ı öldürmek ister. Ve Dr. Morbius gerçeği kendi kulaklarıyla işitir: Dışardaki o şey sensin! Bunun Üzerine

Dr. Morbius bağırır: Dışardaki benim kötü ruhum, biliyorum anı onu durdurmaya gücüm yetmiyor! Herşey tam mahvolmak üzereken Dr. Morbius isyan eder: Seni reddediyorum! Senden vazgeçiyorum! ve şiddetli bir şok sonucu ölür. Canavar biçiminde görünür hale gelmiş olan 'id' dağılarak kaybolur. Uzay gemisi kaçarak kurtulur. Geçmişte dragon simgeleriyle ifade edilen insanoğlunun bilinçaltında yatan korkuları, günümüzde 'id'in görüntür hale getirilmesiyle yeniden ve çağdaş ifadesini bulmuş oldu. (Annan'ın bu yazısında bazı önemli yanlışlıklar vardır. Örneğin: Kreller, gezegeni terketmemişler, bütün bir Krel uygarlığı, gezegenin altında bulunan devsel atom santeallerinden aldığı gücü kullanan "bilinçaltı canavarı" tarafından bir gece içinde yok edilmiştir.)

"Yasak Gezegen'i erotik açıdan ilginç kılan; birkaç yüzyıl önce, Shakespeare'in yapıtında gizli motifler halinde yer almış bulunan psiko-seksüel motifler, zamanımızda freudien terminolojiyle ve açık seçik bir biçimde dile getirmiş olmasıdır. Ancak, elektra kompleksinin çağdaş bir bilimge öyküsü içinde ve estetik düzeyde anlamını bulabilmesi için aradan yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Dr. Morbius'un, babasından başka hiç bir erkek yüzü görmemiş, yirmi yaşları civarında, eğitimi tam ama ruhsal açıdan küçük bir kız çocuğundan farkı olmayan kızı Alta'nın ya-

rattığı imaj, seyircinin bilincinde bir "anlaşılmaz" ama bir "sezilebilir" olarak kalmayı bilmiştir. Hele Alta'nın hiç "evcilik oyunu" oynaymadan biyolojik olgunluğa erişmiş olduğunun bilinmesi, bu sarışın afeti seyirci gözünde daha da çekici hale getirmeyi başarmıştır. Filmin entelektüel erotizmi bir yana, biz seyirciyi görsel olarak doğrudan etkileyen sahneler gelelim. Zamanında Marlyn Monroe'ya alternatif olarak MGM tarafından ileri sürülen sarışın Anne Francis, bu filmde zamanına göre hayli cesur sayılabilecek kıyafetler içinde görünür. Amaç, Anne Francis'in fantastik bir dekor ve olağanüstü koşullar içinde, (Alta'nın biyolojikman 20 yaşında ama ruhsal gelişim bakımından 12 yaşında olduğu ve yaşamında babasından başka hiç bir canlı erkek görmediği anımsanmalı,) beden güzelliğiyle, cinsel safiyetini seyirciye sunabilmektir. Filmin bir sahnesinde Anne Francis'in tamamen çıplak izlenimini veren ten rengi mayoyla havuza girmesini ise zamanın sansür yasalarına borçlu olmalıyız. Ne var ki imgelemi zengin seyirci, Kaptan Adam'ın, Alta'nın çıplak olduğunu farkedip, başını çevirmesinden hareketle fantastik spekülasyonlara gidebilmiştir. Alta'nın iyi bir eğitimden geçtiği, biyoloji ve sekoloji bildiği ancak, pratikle hiç yüz yüze gelmediğinin bilinmesi ise seyircide gizli bir psiko-seksüel hayranlık uyandırır. Alta'nın, yalnız fiziksel değil, ruhsal eldeğmemişliği de ayrıca

"Yasak Gezegen" in bir sahnesinde: Robby, Kap. Adam, (Leslie Nielsen), Dr.Morbius, (Walter Pidgeon) ve Alta, (Anne Francis)

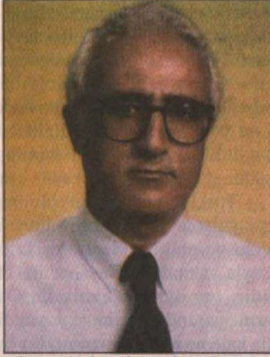
seyirci üzerinde dolaylı bir erotik uyanım yapar. Filmde rol alan ve maliyeti 20.000 \$'ı bulan Robby adlı sevimli robotu ise, Asimov'un: >>> "Robotbilim Üç Yasası"na göre davranıyor olmasıyla, o zamana kadar yapılan robotlu bilimge filmleri arasında ilk olma özelliğine sahiptir. Filmin dekor çalışmaları ise Fritz Lang'ın >>> Metropolis"inden sonra ilk kez bir bilimge filminde böylesine masraflı ve devsel boyutlara erişebilmiştir.

"Yasak Gezegen" bize göre; bilimge sinemasında

insan ruhunun en karmaşık yönlerini erotik düzeyde büyük bir ağırbaşlılıkla ele almayı başarmış nadir birkaç filmden biridir. Aradan yarın yüz yıl geçmiş olmasına karşılık, bilimge si neması erotizmi böylesine doğru, ciddi ve ağırbaşlı boyutlarda ele alan bir başka film yapmayı beceremedi.

YELKENLİ, Mustafa: (Sive-

rek, 1954) Fransızca öğretmeni ve bilimge eleştirmeni. Temel eğitimi Siverek'te yaptıktan sonra Diyarbakır Eğt. Enstitüsünü bitirerek çeşitli illerde öğretmen ve okul müdürü olarak çalıştı. Yazılarında açık ve anlaşılır, temiz bir dil kullanan MY'nin ilk öyküsü "Mağara" adını taşıyor ve ilk Türk bilimge dergisi>>> Antares'in Nisan 1977 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Bunu, sonraki yıllarda "X-Bilinmeyen", (1976-82) ve "Atılğan", (1996-2000) adlı dergilerde yayınladığı diğer öyküler izledi. MY, bilimgein yalnızca yaratı (fiction) alanında değil, kuramsal ve eleştirel; (non-fictional) alanında da çalışmalarında bulundu ve ürünler verdi. MY, ansiklopedi yazarından sonra Türk edebiyatında en çok bilimge kitapları tanıtım ve eleştirisi yazıları yayınlayan yazardır ve bu türdeki yazılarını "Yeni İnsan", "Cumhuriyet Kitap", "E Dergisi", "Virgül", "Bakış", "Demokrasi" ve "Gündem" gibi yayın organlarında yayınlamıştır. Daha sonra bu inceleme ve eleştirilerini, bibliyografik notlar da ekleyerek: >>> "Öteki Dünyalı" (2000) adlı bir kitapta topladı. MY, ansiklopedi yazarının bilimge alanındaki kariyeri üstüne, aşırı ve abartılı sayılabilecek olan şu yargıda bulundu: "Toplumcu siyasal kimliği yanında insancıl, sempatik, engin bilgisi ve mütevazı kişiliğiyle kimi ukala yazarlara rağmen bilimkurgu alanında Türkiye'de tek otoritedir." (Cumhuriyet-Kitap, 31 Ağ.2000, S.550)

Bilimgein, hem kurgu hem de eleştiri alanlarında çalışmalar yapan Mustafa Yelkenli.

YENİ OR-TAM: (Gazete) 1972 ile 1976 yılları arasında yayınlanan; sahipliğini Kemal Bisalman'ın ve Sanat Servisi şefliğini de ansiklopedi yazarının yaptığı sosyalist gazete. Başlıca yazarları arasında: Hasan Hüseyin, H.İ. Dinamo, Uğur Mumcu, Emil Galip Sandalcı ve Oya Baydar'ın yer aldıkları bu gazete, eleştir-

men Giovanni Scagnomillo'nun da doğru bir biçimde saptadığı gibi; zamanın, bilimge yazı ve haberlerine en çok yer veren gazetesi oldu. Haberlerin, çeviri ve yazıların tümü de imzalı ya da imzasız ansiklopedi yazarının kaleminden çıktı. Bazı yazı ve haberlerde ise Mehmet Selim imzası kullanıldı. örneğin: YO'n 5 Aralık 1972 tarihli sayısında: "Türkiye'de İlk Defa Science-Fiction Özel Sayısı Düzenleniyor" başlığı altında: "Türk Dili" dergisinin Ocak 1973 tarihli sayısının bilimkurgu özel sayısı olacağı duyuruluyordu. >>> BAYAR, SCOGNAMILLO, Türk Dili.

YENİ ORTAM: (Int.site,1999-2000) >>> Atılğan Bayar tarafından eski "Yeni Ortam"ın ve ansiklopedi yazarının anısına izafeten düzenlenen elektronik gazete.

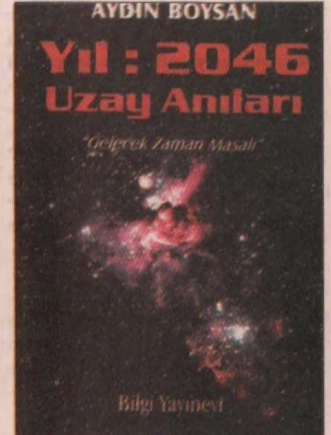
YIL: 2046 UZAY ANILARI: Yazar ve mimar Aydın Boysan'ın belgesel ütöpic-bilimge romanı. Dokuz bölümden oluşan kitap galaktik yabancılar tarafından dünyadan kaçırılan bir insanın, ileri bir uygarlık aşaması hakkındaki anı ve izlenimlerinden oluşur. Gezi türünde ürünler vermiş bir yazar olarak Boysan'ın bir bilimge yapıtında bu yöntemi uygulaması doğal karşılanabilir. Yazar, klasik ütopya geleneğini sürdürerek, didaktik bir tutumla kurgulanmış olası dünyaları anlatır. Kitabın sonuna, (Türkiyeli bilimge okurunun bu türdeki hazırlıksızlığı düşünülerek,) okura yardımcı olmak amacıyla

nesnel bilimle ilgili bilgi, belge ve renkli fotoğraflar da eklenmiş. Bu özelliğiyle "Yıl:2046", Türk bilimge edebiyatında, yanı belgesel nitelikli ilk bilimge romanı olma şansını kazanıyor. Bkz.; BOYSAN,Aydın: Yıl 2046 Uzak Anıları, Bilgi Y., Ank.1999, 320 sf.,ISBN:975-494-834-8.B >>> BOYSAN,A.

YILDIZ MANZUMESİ: (İs.Osm. Ing.Constellation) Yıldız takımı, Yıldız salkımı.

YILDIZ MUHACİRLERİ: (Orjinal adı: "Yıldız Muhacirle") Balkar şair ve yazarı Ali Bayzullayef'in, Balkar türkçesi ve edebiyatında "ilk" niteliği taşıyan bilimge kitabı. Yapıt, Balkar Türkçesi ve Kiril harfleriyle yayınlanmıştır. 1939 doğumlu şairin bilimgedışı yapıtları da bulunuyor. "Yıldız Muhacirleri", ilki kitabı adını veren olmak üzere iki uzun öyküden oluşuyor. Bayzullayef ilk uzun öyküsünde; galakside, gezegenden gezegene göç etmek zorunda kalan bir ırkı anlatıyor. Kitapta yer alan ikinci noveleta ise: "Kimin?" başlığını taşıyor. BAYZULLAYEF,Al: "Yıldız Muhacirle", Balkaria, 1997,76 sf., ISBN:5-7680-1197-8

YILDIZ SALKIMI: (is.Tr.) Yıldız manzumesi, Yıldız takımı. Daha çok Kemal Tahir'in redaksiyonundan geçen ÇYDD'nde yer alan bilimge romanlarında rastlanır. >>> K. Tahir, ÇYDD.

Aydın Boysan'ın yanı Ütöpic bilimge romanı: "Yıl: 2046 Uzak Anıları"

YMİR: (Ing. ö.is. neolojik) Venüs gezegeninden dönen ve İtalya yakınlarında kazaya uğrayan bir araştırma gemisiyle Dünya'ya getirilen bir yumurtadan çıkan ve başlıca gıdası sülfür olan T-Rex benzeri yaratık. Nathan Jura'nın: "Twenty Million Miles to Earth-Dünya'ya Yirmi Milyon Mil", (1957) adlı filminde yer alan

Ymir, dekorcu Cary Odell tarafından tasarlanmış ve bilimge sineması tarihinde "stop-animation"ın büyük ustası olarak selamlanan Ray Harryhausen tarafından canlandırılmıştır.

YOKSULLAR GELİYOR: (Öyküler,1982) Türk bilimge edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş olan Orhan Duru'nun uzun bilimge öyküleri kitabı. Orhan Duru, 1974'te "Soyut" dergisinde yayınladığı bilimge öykülerine, dergilerde yayınlamadığı yenilerini de ekleyerek, bu adı taşıyan kitabında topladı. "Yoksullar Geliyor"da: (1982)"Ölü Kent","Yalvaç" ve "İstila" bölüm başlıkları altında toplanan ve kitaba adım veren "Yoksullar Geliyor", kitabın birinci bölümünü oluşturur ve uzun öykü tanımı içine girer. İkinci bölümde ise yazarın daha önce 70'li yılların ortalarında "Soyut" dergisinde yayınladığı: "Kamuoyu Oluşturma", "Harita", (Ayrıca: "X-Bilinmeyen", S.44, 1980) ve "Öğrenciler" adlı kısa öyküler yer alır. "Yoksullar Geliyor", İskender Herkül adlı bir mütebbite karşı emekçi halkın ve ezilenlerin ayaklanmasını konu edinir. "Harita" öyküsü ise fantastik realist anlayışın, bilimge sınır ve tanımları içinde yeni bir yorumundan ibarettir ve ünlü Piri Reis haritasının bir galaktik tarafından gençliğinde deniz kıyısındaki bir mağarada amirale nasıl çizdirildiği anlatılır. "Öğrenciler" ise politikada bir tür satranç oyunu oynadıklarını düşünen

Balkar Şairi Ali Bayzullayef'in; Kiril harfleri ve Balkar Türçesiyle yazılmış, Balkar edebiyatında ilk bilimge öyküsü: "Yıldız Muhacirleri"

iki yüzü kapitalistler tarafından, sosyal adaletsizlikler karşısında devrim düşüleri kuran gençlerin nasıl ve ne yolda provoke edildiklerinin öyküsüdür. "Öğrenciler", Türkiye'de yetmişli yıllarda yaşanan sosyo-politik kargaşayla yakından ilintilidir ve öykü olayların yaşandığı yıllarda kaleme alınmış olmasıyla kronolojik bir değer ve anlam ifade eder. Bkz.; DURU,Orhan, "Yoksullar Geliyor", Ada Y.,İst.,1982, 96 sf. >>> DURU,Orhan.

YOLLAR NEREYE DÜŞER: 1960 Osmaniye doğumlu Nurcihan'ın ilk bilimge romanı. Yazar, bu yapıtında feminizmden potansiyel ve uygulamalı lesbiyenizme varan bir çizgi üstünde dolanarak; aşkı, insan ilişkilerini, çocukları ve aileyi sorgulamaya çalışır. Romanda yarı-soburgu, yarı ne olduğu anlaşılamayan ve "zamandışı" olduğu ileri sürülen Nora'nın dışında kesin bir bilimge motive rastlanmadığı gibi, bilimge sel bir üslup da oluşturulabilmiş değildir. Hollanda'da yaşayan yazar daha önce Orsan Öymen Röportaj Yarışmasında; "feminist bir bilimge öyküsü"yle üçüncülük de kazanmış. Bkz.;"Yollar Nereye Düşer",Roman, Bilgi Y.,Yeni Dizi;48, 208 sf.Ank.,1997.ISBN:975-494- 664-797-06,(Bkz.; Bilimge ve Gerçeklik,sf.,204-205)

YOUD, Christopher: >>> John Christopher.

YUGOSLAV BİLİMGESİ: Doksanlı yılların başlarındaki ulusal parçalanmadan sonra artık Yugoslavya diye bir ülkeden söz açmak olası değil. Sosyalist Yugoslav bilimge edebiyatını yaratan etnik ve ulusal topluluklar, bugün artık ayrı ayrı devletler halinde varlıklarını ve kendi dillerindeki edebiyatlarını geliştirmeyi sürdürüyorlar. Ancak, son on yılın uluslararası eleştiriler yansımalarının kitap ve dergi sayfalarına

geçmesi biraz zaman alacak.

Yugoslavya devlet olarak Sovyet Devriminden sonra, 1918 yılında kuruldu ama bu ülkede kullanılan üç dilden ikisinde; Sırpça ve Slovence'de yazılı ilk bilimge yapıtı Yugoslavya'nın kuruluşundan daha eski tarihlere kadar uzanır. Sırbistan'da görülen ilk bilimge yapıtı: Jules Verne'nin ünlü romanı: "Voyage au centre de la terre-Arz'ın Merkezine Seyahat"ın,(1864), 1873 tarihli bir çevirisidir. Öte yandan ilk yerli bilimge yapıtı, Dragutin Ilić tarafından yazılmış bir tiyatro oyunudur. "Posle Miliyon Godina-Bir Milyon Yıl Sonra" adını taşıyan oyun, 1889'da Kolo Dergisinde yayınlanmıştır; (Bu noktada ilk Osmanlı bilimge yapıtlarından birinin de: 1909 tarihinden önce yazılmış bir tiyatro oyunu olduğu anımsanmalı. >>> "Merih'te Bir İnkılâp", "Bir Milyon Yıl Sonra", dünyanın çeşitli dillerine çevrilmiş ilk bilimge oyunlarından biridir. 1902'de Lazar Komarcic, o dönem için alabildiğine avant-garde ve yeniliğin uç noktalarında bir yapıt yayınladı. İngiliz yazar ve filozofu Olaf Stapledon'ın (1886-1950) yapıtlarında daha sonra karşılaşılabileceğimiz en heyecan verici bölümler, Komarcic'in: "Jedna ugasena zvezda-Sönmiş Bir Yıldız" adlı romanından esinlenilmiştir.

II.Dünya Savaşı öncesine rastlayan dönemde; Milutin Milanović'in "Kroz vosionu i vekove-Evrenin ve Yüzyılların İçinden"i (1928), Mate Hanzeković'in "Gospodin covjek"-Soylu Adam'ı, (1932) ve Stojan Radonić'in "Zivot u vasioni-Evrende Hayat"ı (1933) dikkatleri çeken, önemli bilimge romanları arasında sayılabilir. 1930 yıllarda birkaç bilimge romanı tefrika halinde çeşitli dergilerde yayınlandı. Bu romanlar genellikle takma adlarla yazılı, önemli klasik bilimge romanlarının öykünmeleri ya da >>> Open Universe konuları tekrarlayan romanlardı. Bunlardan dikkate değer üçü; Adion Degal tarafından kaleme alınan: "Atomska Raketa-Atomik Roket", (1930); "Zrake smrti-Ölüm Işınları", (1932) ve "Smaragdni skarabej-Zümrüt Skarabe",(1934) adlarını taşırlar. Yugoslav bilimgesinin

ilk mizah dergisi: "Gost iz svemira-Dış Uzaydan Gelen Konuk"; Bozidar Razić ve Leontije Bjelski tarafından yayınlandı. Elliili yıllarda ilk özel bilimge yayınevleri olan: "Biblioteka fantastičnih romana", "Fantastični romani" ve "Lajka" ortaya çıktı. Ancak bu dönem, sosyalist realizm tarzındaki Sovyetik bilimge romanlarının çevirilerinin egemen olduğu bir dönemdir. Yugoslav bilimge yazarları bu dönem ve bu süreç içinde daha çok yetişkin olmayan, genç bilime okurları için yazıyorlardı. II. Dünya Savaşı sonrasının önemi, 1960'lı yılların ilginç havasını yansıtan: Zvonimir Furtinger; (Osvajac 2 se ne javlja-Fatih II'den Hiç Cevap Yok, 1959)

ile Mladen Bjažić: (Svemirska nevjesta - Uzay Gelini, 1960) romanlarının etkili olduğu bir dönemdir. Bu on yıllık dönemde yeni bilimge yayıncıları, çağdaş Amerikan ve İngiliz yazarlarının yapıtlarının Sırpça ve Slovence çevirilerini yayınlamaya başladılar. Bu alanda en dikkate değer yayınevi, yaklaşık yüze yakın çeviri yapıt yayınlayan "Kentaur Yayınevi"dir. Altmışlı yılların sonlarına doğ-

ru ilk Yugoslav bilimge dergisi: "Kosmoplov-Uzay Gemisi" yayına başladı. 1969-70 yılları arasında 24 sayı olarak yayınlanan "Kosmoplov"un kurucusu Gavriilo Vucković'tir. "Kosmoplov"un kapanmasından sonra Vucković, 1972'de bütünüyle bilimge dergisi olmayan ama özel bir bilimge bölümü de içeren "Galaksi-ja-Galaksi" adlı bir dergi daha kurdu ve bu dergi aralıksız 18 yıl boyunca yayını sürdürdü.

1976'da Yugoslavya "Sirius" adlı yeni bir bilimge dergisine tanık oldu. Borivoje Jurković'in editörlüğünü yaptığı aylık "Sirius", hem özgün Yugoslav bilimgesi hem de çeviriler yayınlarak 1990'da 164. sayıya ulaşmayı başardıktan sonra yayınına son verdi. Yetmişli yıllarda Yugoslav

bilimge sanatı Altın Çağı'nı yaşarken, Krsto Papic'in yönettiği: Izba-viteljji-Kurtarıcı, (Diğer adı: "The Rat Savior-Fare Kurtaran, 1977) adlı film aynı yıl Trieste Film Festivali'nde "Altın Asteroid" ödülünü kazandı. Oscar'lı yönetmen Dusan Vukotić'in: "Posjetioci iz galaksije Arkan-Arkana-Galaksisinden Gelen Ziyaretçiler", (1980) adlı filmi ise bu festivalde ödül kazanan ikinci Yugoslav bilimge filmi oldu. Seksenli yıllar Yugoslav bilimgesi için devlet yayınevlerinin yanı sıra, özel yayınevlerinin de çoğalması ve genç bilimge yazarlarının ortaya çıkmasıyla yeni bir dönemin başlangıcıdır. Zoran Zivković ile Zika Bogdanović,

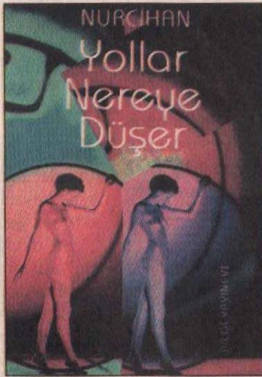
1982'de en yeni bilimge yapıtlarıyla, "best seller"ları yayınlayan bir yayınevi kurdular. "Polaris" adını taşıyan bu yayınevinin yayınladığı kitaplar arasında A.C. Clark'ın: "2010: Odyssey Two" (1982) adlı romanı da bulunuyordu. 1985'te Boban Knezević tarafından başlatılan özel dizilerde: "Znak Sagite-Sagitta"nın İşareti"yle birlikte daha başka bilimge yapıtları da yayınlandı.

Yugoslav edebiyatında ana-akıma bağlı bilimge yazarlarının yanı sıra, seksenli yıllardan sonra zamanını bütünüyle bilimgeye ayıran yeni bir genç yazarlar kuşağı da yetişti. "O-O'nun, (öyküler, 1982) yazarı Damir Mikulicic, "Brodolom kod Thule-Thule'de Deniz Kazası", (1978), "Mnogo vike nizasto-Kuru Gürültü", (1985) ve "Null Effort-Değeriz Güç", (1990) adlı romanların yazarı Predrag Raos; "Sume, kise, grad i zvezde-Ormanlar, Yağmurlar, Kent ve Yıldızlar", (1988) yazarı Slobodan Curcic; "Oreska", (1978) ve "Zlatna Knjiga-Altın Kitap", (1988) yazarı Dragan Filipović; bu topluluğun içinde sayılmalıdır. Son

yıllarda bilimge edebiyatı alanında geniş ufuklara açılmayı amaç edinen yeni genç yazarlar da görülmeye başlandı. Borislav Pekic, bu genç yazarların önde gelenleri arasında yer alır. Pekic, dikkate değer üç bilimge romanı yayınladı: "Besnilo-Kuduz", (1983); "1999", (1984) ve "Atlantida-Atlantis".

Yugoslav bilimge edebiyatında mizah da önemli ölçülerde gelişmiş bulunuyor. Zeljko Paek, Igor Kozdeš ve Zoran Janjetov gibi humoristik bilimge alanında etkin adların yapıtları yalnız Yugoslavya'da değil, yurtdışında da yayınlıyor. Bob Zivkovic bilimge edebiyatının başarılı adları arasında sayılıyor. Bilimge sanatı ayrıca Yugoslavya'da akademik çevrelere de girmiş bulunuyor. Ivan Forth ve Darko Suvin'in; (Suvin, Kanada McGill Üniv.sinde öğretim üyesi olup, Türk bilimge yazar ve editörü Bülent Somay'ın hocasıdır. Suvin ayrıca TE-OSF'in da yardımcı yazarları arasında yer alıyor,) öncü çalışmalarından sonra: Ferid Muhic, Zoran Zivković ve Aleksandar B. Nedeljkovic 1970'ten itibaren bilimge edebiyatı konusundaki "Master of Art" ve doktora tezlerini başarıyla sunarak, kabul ettirmiş bulunuyorlar. Yetmişli yılların ortalarından sonra Yugoslav >>> fannamları hızla gelişmeye başladı ve yerli ya da uluslararası birçok bilimge kurultayı düzenlendi. Bugün, eski sosyalist Yugoslavya'yı oluşturan devletlerde, sayıları hiç de azımsanmayacak bilimge fond ve derneği etkinlik göstermektedir. (Funda ZARA)

YÜCEL, Doğu: (1977) Fantastik bilimge yazarı. Dram sanatçısı Erkan Yücel'in oğlu. Dokuz Eylül Üniv. İktisat Bölümünü bitirdi. Şimdi gazetecilik yapıyor. 1997'de "Gençlik Kitabevi Öykü Yarışması" ve 1999'da da "Ölumsuzlüğün Gıcık Sırm" adlı kısa öyküsüyle de >>> "Nostromo Öykü Yarışması" başan ödüllerini kazandı. Kısa bilimge ve fantastik öykülerini 2000 yılında yayınladığı: "Düşler Kâbuslar ve Gelecek Masalları" adlı kitabında topladı.

Nurcihan'ın, bilimge özellikleri pek de belirgin olmayan romanı: "Yollar Nereye Düşer"

Matematiği bir de böyle tanıyalım

Bir istatistik yapabilsek, on yıl-dan fazla öğrenim görmüşle-rimizden acaba yüzde kaç, • Matematikle aram hiç iyi olma-dı. Şu anda çarçım tablosunu da ez-berer bilmem.

• Matematikten birçok şey öğren-dik ama, şimdi ancak dört işlemi bi-liyorum. İlköğretimdeki çocuğumun problemlerini çözemiyorum.

• Bizim okullarımız iyiymiş, ço-cuklarımızın cebir-geometri problemlerini çözdükçe onlar şaşırıyor. Şim-diki öğrenimde çocuklar, sadece ez-berliyor ve unutuyor.

• Üniversitede biz de her mate-matik dalını okuduk ama ister doktor olun, ister mühendis okuduklarımızı kullanmıyoruz ama, insan doğal olarak unutuyor. Ara bir çalışsam sanı-rım yine hatırlarım.

• Ben matematikle çok iyiydim. Hâlâ hacim integrallerini de hesapla-yabilirim. Ama bu tabii her problemi çözerim demek değil. Bazen Lise 1'deki oğlum bir mantık, bir küme sorusu soruyor, içinden çıkamıyo-rum. Biz bunları görmedik ki! diye-cektir.

Ama biz burada, listede kendinizi nerede bulursanız bulun, ayrıca mate-matik profesörlerimizden "Mate-matiğin ne olduğunu henüz hiç kim-se tam olarak açıklayamamıştır." gi-bi olum-olumsuz sözleri kaç kere duymuş olursanız olun, bizimle aş-ağıdaki söyleşiye katılın diyoruz, çünkü biz şunu gözlemliyoruz ve bi-liyoruz:

Hepimiz [insan olarak,diyelim ki 1.000.000 yıllık] genetik zekâyı sa-hibiz. Öyleyse her düzeyde mate-matik öğrenebilir ve bunu kullanabili-riz. Böyle bir isteğimiz olmasa ve şu andaki matematik bilgimizle mutlu olsak bile [en azından] aşağıdaki söyleşiyi izleyebilir ve bazı yanlış-yargılarınızı düzeltebilirsiniz.

Söyleşimizde bizim tezimizi sa-vunan A, matematik öğrenebilece-ğinden umudu olmayan ise Z olsun.

Z- Senin dediğin, 'ben de mate-matik öğrenebilirim' mi? Pekiyi, sence, neden öğrenemedim?

A- Evet. Sen de istediğin kadar matematik öğrenebilirsin, herkes de öğrenebilir. Ama bu çok uzun süreli

bir süreç. Başlangıcı da doğru olma-lı, gelişmesi de. Sen nasıl başladın ve matematikten nasıl soğudun bir düşün.

Z- Tam hatırlamıyorum, ama sanırım ilk okulda önce sayma ile baş-ladık, birer-birer, ikişer-ikişer,... Sonra toplama, çıkarma, kesirler, öl-çüler, geometri,... Sanırım kesirler-de ip kopmağa başladı.

A- İlk okuldan önce matematik öğrenmedin mi?

Z- Ne gibi?

A- Saymasını, bazı geometrik şe-killeri filan.

Z- Doğru, 100'e kadar saymasını biliyordum, seksek oynarken de şe-killer çiziyordum.

A- Bu okul öncesi matematik sa-na zor gelmedi, değil mi? Bunun iki nedeni var: nce oynamak için öğ-rendin, sonra somut amaç vardı. Öğrenmen gerekiyordu. Şimdi bunu ilk okulla karşılaştıralım.

• İlk okulda matematik, ders programında olduğu, kitapta olduğu için öğreniliyor; somut bir amaç yok.

• Oyun tarafı defterde, tahtada yani soyut. Ayrıca bu bir ders, yani zorunlu, zorunlu oyun olur mu?

Z- Öğrenen neden öğreniyor?

A- Öğrenen çocukların değişik nedenleri olabilir:

• Bu tür, soyutluğa alışkın olmak, okul matematiğini soyut bir oyun saymak.

• nceden öğrenmişliği nedeniyle başarılı olmak ve bundan zevk al-mak.

• Hırslı olmak, matematikteki ba-şarısını arkadaşlarına üstünlük sağ-lama aracı görmek...

Z- Yani, tüm çocukların mate-matiği eksiksiz öğrenebildiği, çok sev-diği okullar olabilir mi?

A- Bu soruya hemen evet deme-yelim, çünkü sen veya başka biri de hayır der, kavgaya ederiz. Biz önce bir-likte düş kuralım;

• Bir okul düşle; üç veya beş yıl köyünde okumuş köylü çocukları bu okula yatılı geliyor. Daha önceki öğ-rencilerce, varsa kendi veya yakın köylülerince karşılanıyor. Kısa za-manda kaynaşılıyor. Çünkü birlikte çalışıyorlar; tarım yapıyorlar, hay-

van besliyorlar, ağaç dikiyorlar, bi-na, yol yapıyorlar, okullarına elekt-rik, su getiriyorlar... Köylü çocukla-rı bu işlere alışkın, bu işlere yatkın. Yani öğrendikleri; bu işleri daha ile-ri bir düzeyde yapmak, öğretmenle-riyle birlikte yapmak, türlü söyleye-rek, marş söyleyerek, saz çalarak yapmak, tüm işleri kendileri yönet-mek, kararları cumartesi toplantıla-rında birlikte almak, bu arada ata, bi-siklete, motosiklete binmek, araba kullanmak... Ders de yapıyorlar ama tarıhte, coğrafyada önce yakın köyleri araştırıp inceleyerek, ülke ve dünya sorunlarıyla ilgili grup çalış-maları yaparak..., sağlık bilgisinde önce yatakhanelerini, yemekhanele-rini temiz tutarak, sonra hastalanan arkadaşlarına ilaç vererek, iğne ya-parak..., matematikte önce 400.000 tuğla kesip sonra bunun kaydını tu-tarak, çatı makası yaparken bunun geometrisini, hesabını öğrenerek, yi-yecek, içecek, yakacak muhasebesi-ni tutarak..., edebiyatta kendi sorun-larını, kendi coşuklarını, kendi düş-şüncelerini dile getirerek..., müzikte Aşık Veysel'lerden ders alarak, bir-likte saz çalıp, birlikte oynayarak...

Bu okula başarısızlık yok, üre-tim yarışında kendine bir yer bulmak var. Bu okula zorlama yok, mate-matik dersinde sessizce şiir okumak da serbest, başkalarını rahatsız etme-den dışarıya çıkıp gelmek de. Bu okula öğretmen kürsüde, öğrenciler onun karşısında sıralarda değil; ma-sanın etrafında oturuluyor, ve her ders gibi matematik de birlikte işle-niyor. Ne dersin böyle bir okula herkes matematik öğrenmez mi?

• Başka bir köy okulu düşle; ilk defa anne babalarıyla okula gelen küçük, ürkek çocuklar, öğretmen-lerince karşılanıyor ve doğrucu kırlara götürülüyor. Orada öğretmen dahil ayakbırlarını çıkarıyorlar, ko-şuyorlar, oynuyorlar, kırlarda yatıp, masallar uyduruyorlar; iki saat sonra öğretmen, ilk okul gününün bittiğini söylüyor. Okulun bağından her ço-cuk iki salkım üzüm koparıyor. Biri-ni orada yemek, birini evine anne babasına götürmek için. Öğretmen ikinci gün herkesin ayakbırsız gel-mesini söylüyor... Ders, kırlarda do-laşmak, doğayı izlemek ve bu izle-nimleri, masallaştırmakla [soyut-laştırmakla] başlıyor... Sonra mü-

zik, önce kırlarda uzanıp doğadan dinledikleri; sonra bunun Çaykovski, Edward Grieg yorumları, tekrar tekrar, bunlardan esinlenip öyküler uydurarak... İlk edebiyat derslerini karla donanmış bir çam ağacı üzere iki satırlık şiirleriyle yapıyorlar.

*Kara çam kış boyunca uyusun,
Karlara bürünsün, rüyalar görsün.*

İlk okuma yazma yine kırdaki, hep birlikte her böcek incelerken öğretmenin, [yanında taşıdığı] kara tahtaya böceğin resmini çiziyor, her çocuk altına adını yazmasını istiyor:

BÖCEK. Çocuklar için bu garip çizgiler resmin bir parçası, dikkatle inceleyip kum üstüne yazmaya başlıyorlar. Artık herkesin yanında, büyük sınıflarca hazırlanmış ve kendilerine hediye edilmiş, ceplerine sokabilecekleri küçüklükte resim bloğu ve kalem var. Doğayı resmediyorlar ve öğretmeni izleyerek altına isimler yazıyorlar: İNEK, KAZ, ORMAN,...

İlk iki yılda çocuklar ayrı bir binada. Burada öğreniyorlar, iş yapıyorlar, dinleniyorlar. Ama ilk aylarda en çok günde bir saat, bunun dışında kırlarda. Bu yedinci, sekizinci ayda üç saate çıkıyor. İlk coğrafya derslerinin konuları, "Güneş neden doğarken kırmızı, öğleyin parlak? Bulutlar nereden geliyor? Neden akşamsefası açılıp kapanıyor? Gök güllüştü ve şimşek-yıldırım ne?...". Tanım dersi de böyle. "Neden ayçiçeği güneşi izliyor? Neden güvercinler ağaca konmaz? Neden ağaçlar yazın, yapraklıyken dikilmez?...". Fizik, Kimya da. "Neden uçakların arkasında bazen bir iz oluşuyor, bazen oluşmuyor? Neden demir paslanıyor? Neden ormanda ses yankılanıyor? Nasıl oluyor da başka bir kentteki saz konserini biz evimizde hem izliyoruz, hem dinliyoruz?...". Çocuklar soruyor, çocuklar yanıtlıyor. Öğretmen eksiği tamamlıyor, yanlışlı düzeltiyor. Merak edilen öğreniliyor. İlk yıllardan itibaren her çocuğun sevgili bir konusu var. Bu özel çalışma, ikinci yılda haftada bir saat, sonra artıyor...

Doğadaki gezilerin ve oyunun yanında, çocukların fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesinde bedensel çalışmadan da yararlanılıyor. İşin, yalnız yetenekleri, beceri-

leri geliştirmede, yalnız ahlâk eğitimi aracı olmadığı, çocuğa düşün dünyasının kapılarını açtığı, onda estetik ve zihinsel hisler uyandırdığı biliniyor. Etkin çalışma ve bilgi edinme birlikte yürütülüyor... Ama burada da hiç acele edilmiyor, önce çocuklarda iş yapmaya, yararlı olmaya, üretmeye ilginin oluşması sağlanıyor. Birinci sınıf öğrencileri, önce üzüm yiyor, çiçek topluyor, ata biniyor, yüzmeyi,... öğreniyor, sonra daha büyüklerin yanında dolaşarak bağ bakımını, çiçek yetiştirmeyi, at bakımını, ekmek pişirmeyi,... izliyor. Kendiliklerinden yardım etmeyi istemeleri sabırla bekleniyor ve ilk adımlardan itibaren başarılı olmaları sağlanıyor...

Öğretmenler, küçük çocuklarda çarpım tablosunu ezberlemeye veya bir dikdörtgenin alanını bulmaya karşı ilginin kolay oluşmayacağını biliyor. Bu nedenle daha büyüklerin iş yaparken bunlardan yararlanmasını kendi gözleriyle görmelerini, ve onlara özenmelerini sabırla bekliyor. Yani, matematik, ama yaşam için ve çocuklara göre.

Ne dersin, böyle bir okulda ufak çocuklar da matematiği sever ve coşkuyla öğrenir, değil mi?

Z- Sanırım, düş olarak sunduğun bu okullar, bir zamanlar bir yerlerde gerçek olmuş. Ama şimdi bunlar bizim için, çocuklarımız için gerçekten işe var. Ben sorumu değiştirmek istiyorum: bizim okullarımızda, bizim üniversitelerinizde yapabileceğimiz iş var mı?

A- Öğretmen olarak mı, öğrenci olarak mı?

Z- Ne yalan söyleyeyim, konuşmamız hoşuma gitti. Seni yormayacaksa her ikisi de.

A- Olur, ama birlikte düşünelim ve öğretmenden başlayalım.

Önce sormalıyız, "Öğrencilerinin tümünün matematikte başarılı olmasını amaçlayacak olan öğretmen bireyci mi, toplumcu mu?"

Z- Öğretmenleri bireyci-toplumcu diye ikiye mi ayırıyorsun?

A- Sen söyle, tüm aydınlar böyle ayrılıyor mu?

Ama biz matematik öğretmenini ele alalım.

Bireyci matematik öğretmeni, her şeyi kendine yarar yönünden ele alacaktır.

• Bakanlıkça seçilen matematik konularının öğrenciye yararını, uygunluğunu irdelemeyecektir. Çünkü bakanlık üst yönetimdir. Ona karşı çıkmak, ona uymamak sorun getirir.

• Ders kitaplarını sorgulamayacak, eleştirmeyecektir. Çünkü bu ek bir yüküttür, kazancsız zaman kaybıdır. Çanta vb. hediyeler veren bir satıcıdan, tüm soruların çözümünü de veren bir kitap, bir dergi seçmek en akıllıca, en kolay yoldur.

• Derslerde elindeki kitaptakileri tahtaya yazacak, tüm öğrencilerin deftere geçirmesini isteyecektir. Ona göre öğrenmek, öğrencilerin sorunudur. Dershanelere gitmelerini, özel ders almalarını öğütleyecektir.

• Öğrencilerden uzak durmaya, onları her fırsatta suçlamaya özen gösterecektir. Çünkü öğrencilerin sorunlarını paylaşmanın kendine yararı yoktur.

• Çözümlü test kitaplarından öğrencilerin bitiremeyeceği kadar çok sayıda test sorusu fotokopi çektirecek ve bunları çözmelerini isteyecektir.

• [Yasa yasaklasa da] kendisi de dershanelerde ve [kendi öğrencilerine dahi] yüksek ücretli özel ders verecek, bundan rahatsız olmayacaktır...

• Tüm davranışlarının savunması: Öğretmen ücretlerinin düşüklüğü, yönetmeliklerin kendisinden bunu istediği, herkesin aynı şeyi yaptığı, kendisinin de bu toplumun ürünü olduğudur.

• Mutsuzdur, sinirlidir, tek özlemi para ve parayla satın alınan maldır.

Toplumcu matematik öğretmenin amacı [ortam, koşullar ve engeller ne olursa olsun] öğrencilerin kişiliklerinin gelişmesine yardımcı olmak ve bu çabada matematiği de araç olarak kullanmaktır.

• Önce [her davranışıyla] kendisi örnek olacaktır; çalışkanlığıyla, düzenliliğiyle, özenliliğiyle, hoşgörüsüyle, sabırlı, dikkatliyle, öğrenciye saygısıyla,...

• Öğrencileriyle arkadaş olma çalışacaktır. Onların başlangıçtaki güvensizliğini veya bu iyi niyetini kötüye kullanma örneklerini engel olarak görmeyecektir.

• Bakanlıkça belirlenen ders programı dahi, iyi bir matematik öğretmenin öğrencilerini başarılı kıl-

masına engel değildir. Unutulmaması ki mantık, küme bilgisi, genel matematik de [yaşam için olmasa da] birer matematik dalıdır ve çözmeyi öğrenme [yani sorgulama, çözümleme, irdeleme, çıkarım] örneği ve böylece aracı olarak kullanılabilir. Her kaynağı kullanarak, tüm ders konularını hiç eksiksiz, hiç fazlasız, tüm düzenli ve böylece ilginç ve sevimli sunabilir hale gelmeye çalışacaktır.

• [Farklılığını gizlemek için, bir ders kitabı alırmaydı uygun bulsa dahil] hiç eksiksiz, hiç fazlasız, tüm düzenli [HEHFTD] notlar hazırlayacak, bunları dağıtacak, bunları kullanacaktır.

• Başlangıçta tüm öğrencilerin bilgilerini belirleyecek, eski yıllardan gelen eksiklerini giderecek, genelde dersi en yavaş öğrenenlere göre yürütecektir. [Bunun için hiç öğrenmek istemeyenlerin olmaması, hatta en yavaş öğrenenlerin de belirli bir hıza ulaşması gereklidir. Bunu sağlamak onun görevi olacaktır.] Matematiği çok seven ve fazla zaman ayırmayı isteyen özel öğrencilerle matematik çalışma grupları kuracak ve onlarla özel ilgilenecektir.

• Öğretmen arkadaşlarının, öğrencilere sonradan unutulacak bilgiler ezberletmelerine, onları aşırı yüklemesine, ölçsüz ödevler vermesine karşı çıkacaktır. Ama savaş, kazanmak için yapılmalıdır. Bu nedenle bu karşı çıkışında çok sabırlı olacak, bu savaşı arkadaşlarını kazanmak için yürütecektir.

• Sınıflarını matematik öğrenmek için örgütleyecek, bilgileri daha fazla, öğrenme hızları daha yüksek öğrencilerden kendine yardımcıları seçecektir. [Bunlar aynı zamanda matematik çalışma grupları üyeleridir.] Bu yardımcılarla genel öğrenme hızını yükseltme sorumluluğunu paylaşacaktır.

• Matematik bilmecelerini ve somut matematik uygulamalarını kullanarak matematik öğrenmenin, matematik bilmenin zevkini, mutluluğunu her öğrencisine tattırmaya çalışacaktır. [Bu amaçla matematik çalışma gruplarını en az bir dergiyi izlemeleri gerekecektir.]

• Parasal sorunlarını öğretmenlik dışında halledecektir. [Çalışan bir eş bulacaktır, gerekirse ek iş yapacaktır.]

• Evde ve okulda mutludur. Zorluklarla, engellerle savaşmaktan hoşlanmaktadır. Toplumculuğu nedeniyle [bazen gizli de olsa] çevresinden saygı görmektedir. Hoşgörülü, amaçsız kavgalara girmemesi, suçlamalardan özenle kaçınması nedeniyle bireycilerden de zarar görmemektedir. Başarılıdır, bu başarısının artacağından da umutludur.

Z- Toplumcu matematik öğretmeni tablon hoşuma gitti; ama yine düş gibi olmadı mı? Sence bu gerçekleştirilebilir mi?

A- Önce şunu belirleyelim. Bireyci matematik öğretmeni davranışı gösteren birçok öğretmen başka bir şey yapmadığı için böyledir, zaten ara ara da [bu sözde de kalsa] toplumculuşmaktadır. Neden? Çünkü mutluluk buradadır, gerçek kendini sevmeye budur. Senin sözlerin de bunu kanıtlamıyor mu? "Hoşuna gidiyor" çünkü insancası bu. "Ama düş gibi." diyorsun. Çünkü genelde diğer denize düşmüşüz, orada yüzyüzünüz. Unutma, matematik öğretmenin elinde çok güçlü bir silah var: matematik. Özümlemesi, HEHFTD öğrenilmesi, ezberlenmesinden çok daha kolay olan bir bilgi türü. Simgesel bir dille tembel işi. Buradaki büyük zorluk diğer denizde yüzümüzde, diğer denizin kaynaklarını kullanmamızda, matematiği ezberlemeye [yani çözüm, örnek öğrenmeye] kalkmamızda, HEHFTD kaynak bulamamamızda. Matematiği Arşimed gibi. Dekart gibi, Lagranj gibi büyük matematikçilerden veya onların yolunu izleyenlerden öğrenmememizde.

Z- Ama yine de, "şu yazarın, şu ders kitabını al, ona göre öğren, ona göre öğret." diyemiyorsun.

A- Haklısın, bunu diyemiyorum. Burada söyleyebileceğim, elli yıl evvelki ders kitabının bugünkülerden çok daha iyi olduğu. Ama toplumcu olmayı amaçlayan matematik öğretmenin bugün de yapabileceği işler var: HEHFTD kaynak aramak ve elindeki düzensiz kaynaklardan düzenli bilgiler üretmeye, ezberlenmesi gerekli genel bilgiyi örnekten ayırmaya çalışmak, kendisindeki eksikliği öğrencisine karşı göstereceği hoşgörü ile dengelemek, başarıyı; öğrencide, başarısızlığı kendisinde bulmak, gerekirse öğrenci ile birlikte öğrenmek.

Z- Sanırım şu kısa konuşmamız bile benim matematiğimi ilerletti. Öğrencilerin yapabileceklerini de ben söylemeye çalışayım.

• Öncelikle matematiği yaşam için, somut problem çözümü için öğrenecek. [Düş gibi okullarda okurmuş gibi.]

• Toplumcu matematik öğretmenleri bulursa onlarla birlikte, bulamazsa kendi başına öğrenecek; bunun için HEHFTD kaynaklar arayacak. [Tembel işi olan] Matematiği kolayca öğrenebileceği, özümleyeceği kaynaklar.

• [1.000.000 yıllık mıydı?] Genetik zekasına güvenini yitirmeyecek. [Bireyci öğretmenler onu aptallıkla suçlayıp dursalar da.] Kalıcı bilgiler edinmeye çalışacak.

• Soyut matematik konularını da, bunların düzensiz sunuluşunu da bir oyun olarak görecektir. Örnek ezberleme, örnekten öğrenme denizine düşmeyecek, [ezberlenmesi gerekli, özele ve tekrarı uygulamına [ben de bir kısaltına yapayım, Ö&TU] her problemi çözmeye yeterli] genel bilgileri ayırt edecek ve unutmamacasına öğrenecek. Problemleri kendi çözecek.

• Ezberle-unut bilgilerine ayırdığı süreyi en aza indirecek. Özetler çıkararak veya bazen düşük not almayacağına razı olarak.

• [1 dakikalık, somut yaşamla hiçbir ilişkisi olmayan sorulardan oluşan] test sınavlarını da oyun sayacak. Yarış atı olmadan, güle oynaya başarılı çıkacak. [Ama yarış atlarının arkasında.]

• Düş okullarındaki yaşamı kendisi kurmaya çalışacak. Spor yaparak, saz, gitar,... çalarak, doğa gezileri yaparak, ev işlerine katılarak, tatillerde çalışarak, yeteneklerini, becerilerini geliştirerek, okuyarak, kitap seçmesini öğrenerek.

A- Doğru. Tabii, söylediklerimize daha çok şey eklenebilir. Biz, sanırım, yeni bir dünyanın kapısını açtık. Matematiğin, yaşam için öğrenilince, [hatta soyut haliyle dahil] HEHFTD öğrenilince çok daha kolay, çok daha sevimli olacağını söyledik. Bundan sonra düş kurmaya devam etmeye de, bu düşleri gerçekleştirmeye de, bu deneyimlerini bize yazıp bu toplumcu savaşa katılmayı da okullarımıza bırakalım.

21/8

1

////
////

• 2

n III
III

• 1/2

III

1/4

//

• 1/8

/

21/8 + 1/2 + 1/8

// II III
III

[Mısırlılar kesirleri üzerine nokta koyarak belirlemiş. Mısırlılar için 2/5 bir kesir değil 2Π5 bölme işlemiymiş.]

[3+15]

Bu karmaşık sistemleri ile Mısırlılar,
 $x^2 + y^2 = 100$ $y = 3/4 x$ denklem sistemi-
 ni çözmüşler...

Babillilerin iki simgesi [iki rakamı] varmış. Bunları
 tekrarlı kullanarak 59'a kadar yazıyorlarmış.

Bir :

Y

On :

Δ

Örneğin 45 :

Δ Δ Δ YYYYY

Bunu dışında 60 tabanına göre basamaklar da kullan-
 mışlar. [Neden 60 tabanı? sorusunun çok değişik geomet-
 rik, astronomik, mistik yanıtı var [w lfrah]]. Örneğin
 726'yı Babilliler,

726 = 12 • 60 + 6 :

Δ YY YYYYYY

diye yazmış. Sıfırları yokmuş. [Bunu
 -6. yüzyılda eklemişler. Ondalık sayı
 virgülleri yokmuş. Bu nedenle 726
 da, 7,26 da aynı biçimde simgeleni-
 yormuş.]

Toplama, çıkarma sayma, 10 ve
 6'nın katlarında simge değiştirme bi-
 çiminde. Ama çarpımda [59_59'a
 kadar] büyük çarpım tabloları hazırla-
 yıp kullanmışlar. Ayrıca bölme için
 1/n kesir tabloları, karekök tablola-
 rı,... Sayıların kareköklerini belirler-
 ken de,

$$\sqrt{n} = \sqrt{a^2 + b} @ a + b/2a = 1/2(a + n/a)$$

bağıntılarından yararlanmışlar. [a^2 , n'den küçük en
 büyük tam kare]. Toplamaya tab, çıkartmaya lal,... di-
 yerek özel terim ve simgeler kullanmışlar.

Bu yazının derleyicisi yetmiş yaşında emekli bir öğ-
 retmen. Elli yıl öğretmenlik yapmış ama doymamış ;
 acılarını unutmuş, mutluluklarını özlemle arar olmuş.
 Eline geçen bu olanaktan yararlanmak ve yazısını bitirir-
 ken eğitim ile ilgili bazı yargılara da varmak istiyor.

İnsan daima zekiymiş.

Babillilerin yaklaşık karekök hesabını ele alalım.

$\sqrt{(a^2+b)}$ yerine $a + b/(2a)$ alınca hata oranı ne?

$$[a + b/(2a) - \sqrt{(a^2+b)}] / \sqrt{(a^2+b)} = \sqrt{[(a^2 + b + b^2/(4a^2)) / a^2 + b] - 1} = \sqrt{[1 + (n-a^2)^2 / (4a^2n)] - 1}$$

Bu hata maksimum ne olabilir ?

$$b = [(n+1)^2 - 1 - n^2] / 2 = a \text{ olunca.}$$

Bu takdirde hata oranı

$$\sqrt{[1+1/(4a(a+1))]} - 1 = \sqrt{[1+1/(4n)]} - 1$$

Örneğin $\sqrt{105}$ 'te hata oranı $\sqrt{[1 + 25 / 4 \cdot 100 \cdot 105]}$
 - 1 @ 0,0003

En hatalı $\sqrt{110}$ 'da hata oranı $\sqrt{[1 + 1 / (4 \cdot 10 \cdot 11)]} - 1$
 @ 0.0011

İnsan şaşıyor değil mi ?

Ama bilgi, bir taraftan bu zekâmızı akıllıca kullan-
 mamızı sağlarken, bir taraftan da engelleyici olmuş.

Karekökü bu denli akıllıca hesaplayabilen Babilliler,
 çok karmaşık [çok sayıda tekrarlanan iki simgeli, 60 ta-
 banlı] sayı sistemlerini basitleştirememişler.

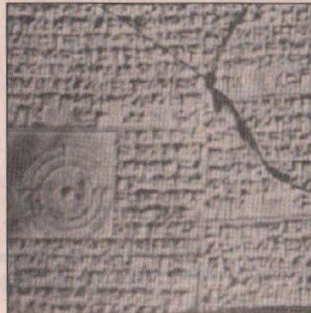
Her gerçek başarının arkasında büyük bir emek var-
 mış. Mısırlılar kağıt fidanını presleyip kurutarak papi-
 ruslarını, Babilliler kili pişirerek tabletlerini hazırlamış-
 lar ve böylece günümüze kadar ulaşan bilgilerini kayde-
 dip saklayabilmişler. Birikmiş bilgilerinin azlığına rağ-
 men pratik-teorik birçok problemi çözebilmişler.

Buradan kendimize ne dersler çıkarabiliriz :

Zekâmıza güvenelim. Somut-so-
 yut her problemi çözebileceğimizi bi-
 lelim.

Bilgimizi, bize bilgi diye sunulana
 daima sorgulayalım. Doğru mu? Ne
 işe yarıyor? diye. Sunulan bilgi yan-
 lış veya yararsız ise başka bilgi kay-
 nakları arayalım.

Mutlu olmak istiyorsak çalışalım,
 üretelim. Üretimimiz bilgi ise çalış-
 lım, öğrenelim. Ama somut işe yarar-
 lı, üretime yararlı bilgileri.

Dilin Matematiği

Mehmet Ali İrmak

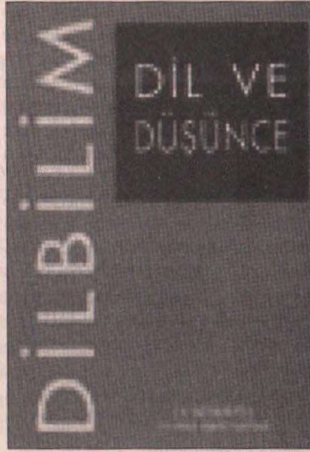
Bir önceki yazımızda Dil'i Matematik ve Felsefe ile birlikte ele aldık. Şimdi ise tek başına, ama matematikten bağımsız değil. Başlığımız bile <Dil'in Matematiği>. Biz dilde bir matematik dalı görüyoruz. Toplumun her bireyinin etkisine açık olduğu için biraz belirsiz ama yine de bir matematik dalı. Bu yazı dizimizde bu tezimizi genel savunacağız.

Biz dili dert anlatım, bilgi aktarım aracı diye tanımladık. Ama bu tanımımızla dert anlatıp bilgi aktarabildik mi? Bunu bilmiyoruz, çünkü bu okurlarımız için <dert anlatımı> ve <bilgi aktarımı> terimlerinin ne kadar somut karşılıklı olduğuna bağlı. Acaba bu terimler mi, dil mi daha anlaşılır? Acaba "Dil dildir ; siz de konuşuyorsunuz, yazıp okuyorsunuz, başkalarını dinleyip anlıyorsunuz." desek daha mı doğru yapmış oluruz? Bu tür bir sorgulama felsefede var ve biz matematiğin daha belirli sınırları içinde kalmak istiyoruz. Dil ile dilin anlatımı ise bu sınırların çok dışında. Bu nedenle birçok farklı dil bilimi oluşmuş.

Sözbilim [rhetoric]: Söz sanatlarını, her şeyden önce de buluş, düzenleme, tümedeki sözcüklerin seçimi ve sıralamasını [biçim] sorunlarını, anlatım yöntemlerini uygulamaya koyma etkinliğini ele alan dal.

Betikbilim [phylology]: Yazılı betikler, özellikle de yazınsal yapıtlar aracılığıyla geçmiş uygarlıkların tanımayı amaçlayan, iç ve dış ölçütlerle dayanarak betiklerin aktarılması, tarihlendirilmesi, çözülmesi, değişik betik biçimlerinin ve el yazmalarının karşılaştırılması, eleştirel açıdan değerlendirilmesi, vb. sorunlarla ilgilenen dal.

Genel dilbilim [general linguistics]: Dilleri bir bütün olarak ele alıp bunların özelliklerini, işleyiş ve evrim koşullarını araştırarak, dil olaylarının genel görünümlerinin yanı sıra, bu olaya uygulanan temel kavramları, kuramları, yöntemleri, vb. irdeleyen, elde edilen bütün verilerin birle-

şimini yapmayı amaçlayan inceleme.

Dilbilgisi [grammar]: Bir dilin işleyişini ve sunduğu düzeni ortaya koyan, özellikle de biçimbilimle sözdizimi kapsayan inceleme.

Anlambilim [semantics]: Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremlili ve artsüremlili açılardan inceleyen dilbilim dalı.

Terimbilim [terminology]: Terimleri inceleyen, bu incelemeye yön veren ilkeleri belirleyen, terim yaratımı ile ilgili sorunları ele alan uygulamalı dilbilim dalı.

Tümcebilim [syntax]: Anlamlı birimlerin tüme oluşturacak biçimde bir araya gelme, tümcelerin birbirine bağlanma, üretilme, dönüştürülme, vb. kurallarını inceleyen dal.

Burada yedi örnek verdik. [Tümü Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü – Prof. Dr. Berke Vardar'dan. Orada yaklaşık otuz dilbilim dalı verilmiştir.]

"Bilim tümevarımsaldır. Yani geneller derleyip toparlar." değil mi? Söz konusu dil olunca [bizim tanımımızla] <dert anlatımı, bilgi aktarımı aracı> olunca bunun karşıtıyla mı karşılaşıyoruz? Acaba birileri birbirimize derdimizi anlatmamızı, bilgi aktarmamızı mı istemiyor; bu işi yapay olarak zorlaştırıyor? Acaba Lenin'in <eski okul> dediği hâlâ etkili mi?

Biz her tür bilgiden somut yararlar bekliyoruz. Tüketiyoruz; bunu toplum sağlıyor; öyleyse bizim de üretmemiz, topluma borcumuzu ödememiz ge-

rekli. Bizim üretimimiz ne? Bilgi, [eğer gücümüz yeterse] bilim. Ama bilgi için bilgi, bilim için bilim değil. Bunlar zaten dilin somut yaşamdan ayrılabilme yeteneğinin ürünü, kavramsal karşılığı olmayan terimler. Kilim için kilim nasıl olmazsa, kilim nasıl üzerinde oturmak içinse, bilim için bilim de olmaz, bilimin de somut amacı üretim olmalı. Bu nedenle de bu darımadığımız ve kendimize yararlı bir bilgi üretmediğimiz dilbilimden uzaklaşmak istiyoruz. Ama son bir defa bunu somut bir biçimde irdeleyerek. Biz iki kitap seçtik.

Dilbilim ve Düşünce - J.V.Vendries, Bildirişmenin sınırları - E.Buysens, Dil ve Bildirişme - E.Berl [tüm çeviriler Berke Vardar] ve Dil ve Düşünce Üzerine Tartışmalar-Berke Vardar

Burada ne anlatılmış? Ne denmiştir?

Dil yalnız düşüncüyü aktaran bir araç değildir. Yani dilden bağımsız ve dilin öncülü bir düşünce yoktur. Dil dilin sınırları içinde düşünürüz. Dil ve düşünce karşılıklı etkileşim içindedir. Bireysel ve toplumsal etkiler hem dili hem düşünce kalıplarımızı belirler. Bu etkilerin değişimi dilimizde, düşüncelerimizde de değiştirir.

Dil, insanın gereksinimlerine göre kurduğu ve geliştirdiği toplumsal bir kurumdur. Toplum ve dil birlikte oluşur ve birbirini karşılıklı etkiler.

Dil terimi, sözlü-sesli [eklemlili] dil yanında el, kol ve yüz hareketleriyle anlatımı [görme dilini] de içermelidir.

La Fontaine'in
*Her şey konuşur, her şey Evrende;
Yok dilden yoksun bir şey Evrende.*
sözleri dile daha da geniş bir anlam kazandırır.

İnsanların ilerlemesinde sözlü dilin payı çok büyüktür. Akıl dile bağlıdır. Dil aklı [sözcüklerle ona yön vererek] hem olumlu, [çelişkili ve karanlık noktalarıyla] hem olumsuz etki yapar. Dilin insana sağladığı en büyük yarar, soyut kavramları adlandırmak, soyut düşünceleri tasarlamak olanağını sağlamasıdır. [Ama en büyük zarar da.]

Aklın yönetmediği kurallarla da cümle kurabiliriz. Ama yine de dil,

başarılı bir bildirişim aracıdır. Bu bildirişim ortak bilgiye dayanır. [Pedagogların genel kültür dedikleri şey ortak bilgilerin bütünüdür.]

Sözcükleri bana toplum aktarır ve onları ancak toplumun ögesi olarak kullandığımda işime yarar. Böyle değilse sözcükler amacına ulaşmama, bildiride bulunmama yardımcı olmaz. Dil bir yandan beni istemediğim kadar bağlar, diğer yandan da gereği kadar ifade etmez. Kendi sözlerimin toplamı olarak dil benim bir parçam; ama benim sözlerim dilin çok küçük bir parçası olduğundan ben de onun bir parçasıyım.

Sözcükle kavram, dille düşünce arasındaki bağıntı üstüne ilk tartışmalara Eski Hint'te rastlanır. Bu tartışma Eski Yunan filozoflarının en öndeki konusu olmuştur. Ana iki yön, sözcükle kavram arasında zorunlu ve doğal bir ilişki olduğu, sözcüklerin toplumsal bir anlaşma ürünü olduğudur. Descartes'a göre bazı düşünceler doğuştan gelmez. [De ney öncesi: a priori]. Locke buna karşı çıkar, sözcüklerin kaynağını dış dünyaya bağlı düşüncelerde bulur, Condillac duyumun [sensations'ın] bütün yetileri kapsadığını, göstergelerin [sözcüklerin, simgelerin, görme dili birimlerinin] bunların alanını genişlettiğini, çözümlemeyle [analizle] dilin özüde olduğunu savunur. Sonradan bu tartışma her ayrıntıda ele alınmış ve özetle şu sonuca varılmıştır: Sözcükler, yapılan ve değerleri ses özellikleriyle ya da belirttikleri nesnelerin nitelikleriyle açıklanamayan nedensiz göstergelerdir. Onları tanımlamak için tek yol, dilin sistemi içinde birbirleriyle kurdukları yapısal ilişkileri ortaya çıkarmaktır.

Dilde matematiği arayan kişiler olarak biz bu sözlerden ne anlarız?

A priori bilgi tanrısal olmalı. Matematik de dil de doğanın soyutlaması.

Dili çok geliştirirsek düşünceye ödeş diyebiliriz. Ama ayrı ayrı tanımlarsak, düşünce doğanın en genel soyutlaması, dil ve matematik özel soyutlamalar dersek, dil de matematik de düşüncenin özel halleri olur.

İnsan zekâsı evrimin sonucu ve doğaldır. İnsan, milyon yıllık gene-

tik zekâyâ, düşünme yani doğayı algılamaya ve değerlendirme, bu algı ve değerlendirmeleri saklama yeteneğine sahiptir. Akıl, bu zekâyı yararlı [kendinin ve toplumun yararına] kullanmadır. Dilin toplumu ve aklı etkilemesi zaten toplumun ve aklın ürünü olmasındandır.

Soyut yapılar olması nedeniyle düşünce de, akıl da, dil de ister yararlı ister zararlı kullanılabilir. Matematik de. [Matematiğin zararlı kullanımı, yararsız yani somut yaşamdan ilişkisiz kullanma ve böylece ürettinden uzak zaman kaybetme biçiminde olur.]

Dil benim ben dilin parçasıyım matematiksel simgelemeyle $D \bar{A} B$, $B \bar{A} D$ demektir ki buradan $D = B$ buluruz. Ancak benim dilim, benim de, dilin de bir parçasıdır diyebiliriz.

Düşünce doğanın en genel, dil özel bir soyutlaması dersek doğal ilişki de, toplumsal anlaşma ürünü olma niteliği de çelişkisiz açıklanmış olur.

Dil de matematik de doğanın özel soyutlamaları olduğundan [dil tanımını genişleterek] "Matematik bir dildir." de, [Matematik tanımını geniş tutarak] "Dil bir matematik dalıdır." da diyebiliriz.

k Tractatus Logico-Philosophicus – Wittgenstein, çeviri Oruç Aruoba Wittgenstein Tractatus'ta çok aşamalı bir bildiri sistemi kurmuş.

° 1	:	ana bildiri 1
1.1	:	ana bildiri 1'i
açıklayıcı bildiri	:	
1.11	:	1.1 bildirisini
açıklayıcı bildiri	:	
1.12	:	
1.13	:	
1.2	:	ana bildiri 1'i
açıklayıcı bildiri	:	
1.21	:	1.2 bildirisini
açıklayıcı bildiri	:	
° 2	:	ana bildiri 2
2.1	:	ana bildiri 2'yi
açıklayıcı bildiri	:	
2.11	:	2.1 bildirisini
açıklayıcı bildiri	:	
:	:	:
:	:	:

Biz size yedi ana bildiriyi verelim, daha fazla ilgilenen Tractatus'u tümüyle irdelesin.

B1. Dünya olan her şeydir. [Dünya gerçeklerin toplamıdır, şeylerin değil.]

B2. Olan gerçektir, olgular arasındaki bağıntıların bulunmasıdır.

B3. Gerçeklerin mantıksal resmi düşüncedir.

B4. Düşünce anlamlı cümledir. B5. Cümle ilkel cümlelerin doğruluk fonksiyonudur. [İlkel cümle kendi kendisinin doğruluk fonksiyonudur.]

B6. Doğruluk fonksiyonun genel biçimi [p, u, N (u)] dir.

B7. Söyleyecek sözümüz yoksa susmalıyız.

Ana bildirilerden siz ne anladınız? Wittgenstein'in açıklamalarını da okuyacak mısınız?

Biz anlamakla da yetinmek istemiyoruz. "Tamam, şimdi ne yapacağız?" diye de soruyoruz. Yine de bazı düşüncelerinizi sıralayalım.

Matematikte öge – işlem – bağıntı ayrılmasız üçlü. Kimyada da girdi ve ürün tepkime kadar önemli. .. Öyleyse neden dünya, şeyler – bunlar arasında olanlar – bu olgular arasındaki bağıntılar olmasın?

"Düşünce gerçeklerin mantıksal resmi." dersek < mantıksal resim>i biliniyor varsaymamız gerekir. Yoksa bilineni bilinmeyenle açıklamış oluruz.

"Düşünce anlamlı cümledir." pekala ters çevrilebilir:

"Düşünerek kurulan cümle anlamlı olur."

Demek ki biz Tractatus'u anlayamayacağız. Matematik sevgimiz buna engel. Aslında Wittgenstein da Tractatus'u beğenmemiş, Tractatus'a karşıt <Philosophische Untersuchungen>i yazmış.

Önceki yazımızda [öğeleri, işlemleri, bağıntıları, çok aşamalı yapıyla] dilde bir matematiksel yapı gördüğümüzü söylemiştik; bu yazımızın da başında yinelediğimiz gibi dil gerçekten bir matematik dalı mı? Eski çağlardan beri dilin matematikselliği görülmüş ve irdelenmiş, hatta dilden türeme tüm simgesel bir matematik dalı da oluşturulmuş: formel mantık.

Kıtap Kurdu

FRANSIZ İHTİLALİ'NİN SİYASİ VE SOSYAL FİKİRLERİ Ernest Von Aster

Tarihi süreçte Fransız İhtilali'nin nerede başladığı ve nerede bittiği; bir başlangıcının ve bir sonunun olup olmadığı hâlâ tartışılıyor. Kuşkusuz, ihtilâl sadece eylem haliyle algılamak ve değerlendirmek gibi bir hataya düşülürse, bir başlangıcından ve sonundan bahsetmek söz konusu olabilir. Ama artık biliniyor ki, Ernest Von Aster'in *Fransız İhtilali'nin Siyasî Ve Sosyal Fikirleri* adlı kitabında da anlatıldığı gibi, ihtilâl sadece eylem değil, aynı zamanda tam anlamıyla yeni bir yaşayış, yeni bir algılayış, yeni ve bambaşka bir düzeni temsil eder. İhtilâl, her şeyden öte eskiye ait her şeye bir başkaldırış anlamı taşır. Ne var ki, burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu başkaldırışın yaklaşık bir yüz-yılı aşkın bir süre tartışılarak yapılmış olmasıdır.

Alman bilim adamı Ernest Von Aster'in kitabı tarihin tanık olduğu büyük ihtilâller arasında, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden önce en güçlü etkiyi yaratan ve özellikle Avrupa'yı yeniden şekillendiren Fransız İhtilali'nin siyasî ve sosyal fikirlerini konu alıyor ve ihtilâlin fikrî yönünü ayrıntılarıyla gözler önüne seriyor.

1936 tarihinden itibaren 12 yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Felsefe Tarihi Kürsüsü'nde öğretim üyeliği ve daha sonra söz konusu bölümün başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Aster, felsefe tarihinin Türkiye'de gelişmesinde rol almış bir bilim adamı.

Yayına Hazırlayan:
D. Şennur Şenel
Phoenix Yayınevi, 2004,
250 sayfa

1917 SOVYET DEVRİMİ I-II

Ed: Gorkiy, Molotov, Voroşilov,
Kirov, Jdanov, Stalin

Rusya emekçilerinin Lenin önderliğinde eski takvimle 25 Ekim, yeni takvimle 7 Kasım 1917'de gerçekleştirdiği devrim, birçok eserde incelenmiştir. Evrensel Basım Yayın tarafından iki cilt halinde yayımlanan *1917 Sovyet Devrimi*, konu üzerine yapılmış en kapsamlı eserlerden biri olarak dikkat çekiyor. İngiliz tarihçi E.H. Carr'ın yazdığı üç ciltlik *Rus Devrimi*'de kapsamlı bir inceleme. Ama *1917 Sovyet Devrimi*'nin farkı, Sovyet tarihçilerince hazırlanmış olması. Dışarıdan bir tarihinin bakışından farklı olarak, o devrimin önderleri arasında yer almış, devrimi yaşamış kişilerin editörlüğünde hazırlanmış. O bakımdan, deyim yerindeyse "içeriden bir bakışla" kaleme alınmış.

20. yüzyıla damgasını vuran 1917 devrimini birinci elden tanıklıklarla ve belgelerle anlatan kitap,

M. Gorki, V. Molotov, K. Voroşilov, S. Kirov, A. Jdanov ve J. Stalin'in editörlüğü altında Sovyet tarihçileri tarafından yazılmış ve ilk kez 1936 yılında Sovyetler Birliği'nde basılmış. Kitap ertesi yıl İngiltere'ye de çevrilmiş ve İngiltere'de yayınlanmıştır. "1917 Devrimi"nin Türkçe basımı, bu in-

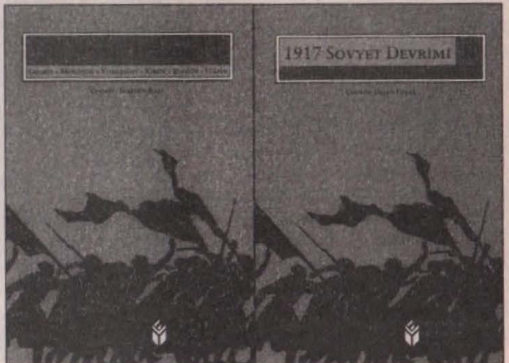
Ayşegül Yılmaz

gilizce metnin çevrilmesiyle hazırlanmış. Birinci cilt, Alaattin Bilgi, ikinci cilt ise Özlem Koşar tarafından dilimize kazandırılmış.

Kitapta savaş içindeki Rusya'nın ayrıntılı bir tablosu çiziliyor. Ardından Çarlığın yıkılışıyla sonuçlanan Şubat Devrimi, Şubat ile Ekim arasında cereyan eden olaylar ve nihayet Ekim Devrimi, zengin kaynaklara başvurularak anlatılıyor. Tüm toplumsal sınıflar ile partilerin tutumlarını ayrıntılarıyla inceleniyor. Bolşevik Partisi ve Lenin'in izlediği başarılı strateji bütün yönleriyle analiz ediliyor. Kitabın en önemli özelliği ise, devrimin her evresiyle ilgili olarak, belgelere, yazışmalara ve resmi kararlara, zengin bir kaynak kitap oluşturacak kadar ayrıntılı olarak yer vermesi.

İnsanlık Yeni Dünya Düzeni'nin saldırılarına karşı kendini savunmak, emperyalist barbarlığa direnebilmek için yeniden devrimlere yönelmenin eşiğinde. 20. yüzyıl devrimlerinin deneyim hazinesinden beslenmek, 21. yüzyılın başında büyük bir önem kazanıyor. Geçen yüzyılın üç büyük devrimini anlatan eserler önümüzü aydınlatıyor. "1917 Sovyet Devrimi" bu önemli eserlerden biri.

*Evrensel Basım Yayın, 2004,
Çev. I. Cilt: Alaattin Bilgi,
II. Cilt: Özlem Koşar.
I.Cilt 447, II. Cilt 610 sayfa.*

HAZAR TARİHİ Türkler, Yahudiler, Ruslar M.İ. Artamonov

Hazarların Museviliği benimsemiş Türk soylu halklardan biri olduğu söylenir. Türk soylu oldukları gerçektir, ama halkın tümüyle Museviliği benimsediği doğru mudur?

Hazar tarihi konusunda bütün dünyada en önemli araştırmacı ola-

rak kabul edilen M.İ. Artamonov'a göre Hazarlar'da Museviliği benimseyen sadece üst kademedeki yöneticilerdir. Orta düzey yöneticiler ve halkın neredeyse tamamı Müslüman, Hristiyan ve Şamanist idi. Bu ülkeye göçmen olarak gelen sınırlı sayıda Yahudi bir süre sonra iktidarı ele geçirmiş, hükümdar soyunu Musevileştirmiş ve yönetimi halktan uzaklaştırmıştı. Hakan, kutsal olduğu ge-

rekçesiyle halkla görüşürülürmüyör, sadece yılda bir kez tören için dışarı çıkabiliyordu. Kuklalaştırılmıştı ve küçük bir azınlığın elinde adeta esir hayatı yaşıyordu.

Bu bilgileri Artamonov'un bir süre önce Selenge Yayınları'na yayımlanan "Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar" adlı kitabından öğreniyoruz. D.Ahsen Batur'un çeviri- siyle okuyucuya sunulan bu kitapta ,

Emperyalist-Kapitalist Sistemin Mafyalaşması ve Türkiye/ MAFYOKRASI Doğu Perinçek

"Hangi çağdayız? İnsanlık kapitalizmin ya da "Modernizmin" ötesine mi geçti? Söylenildiği gibi, gerçekten "Bilgi çağı" diye bir zamana mı geldik? Yoksa emperyalizm çağının son denlerini mi yaşıyoruz?"

İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, kısa bir süre önce Kaynak Yayınları tarafından yayımlanan *Mafyokrasi: Emperyalist-Kapitalist Sistemin Mafyalaşması ve Türkiye* adlı kitabının önsözüne bu sorularla başlıyor. Verdiği yanıt ise şöyle:

"Emperyalist-kapitalist sistem, mafyalaşmış bulunuyor. Bugün sistemin hakim sınıfı, kapitalizmin yükseliş dönemindeki gibi, sanayi ve ticaret burjuvazisi değildir; emperyalizm döneminin mali sermayesi ise büyük ölçüde mafyaya dönüşmüştür."

Perinçek bu tahlilini kitabın birinci bölümünde derinleştiriyor. Sistemin mafyalaşmasının ekonomik ve siyasal boyutlarıyla incelendiği bu bölümde, Perinçek görüşlerini Erol Manisalı'nın tezleriyle tartışarak açıklıyor. Perinçek daha önce *Teori* dergisinin 2004 yılı Şubat ayında "Emperyalist Sistemin Mafyalaşması" başlığıyla çıkan yazısını *Mafyokrasi* kitabında geliştirmiş.

Aslında Perinçek'in sisteme ilişkin bu tahlili, 1990'ların ortalarına kadar geri gidiyor. Perinçek tahlilini, 1996 yılı Kasım ayında İşçi Partisi'nin çağrısıyla toplanan Birinci Uluslararası Avrasya Konferansı'ndaki konuşmalarında ve özel görüşmelerinde özetlemişti. Tahlil o zaman büyük ilgi görmüştü. Perinçek, emperyalist-kapitalist sistemin mafyalaşmasını daha sonra İP genel kongrelerinde ve çeşitli zeminlerde aktarmaya devam etti. Özellikle *Çiller Özel Örgütü* başlıklı kitabında mafya sisteminin Türkiye pratiğinden bir kesitini ayrıntılı olarak ve belgeleriyle ortaya koydu. TBMM Suurluk Komisyonu'na sunduğu dosya ve belgeleri de içeren bu kitap 1996-97 yılları içinde altı baskı yaptı.

Çiller Özel Örgütü kitabında ortaya konan olguların ve sistemdeki

ilişkiler bütünü içine yerleştirilmesi gerekiyordu. *Mafyokrasi* kitabı, Perinçek'in bu yöndeki on yıllık çabalarını özetliyor.

Kitabın ikinci bölümü mafyalaşan sistemin askeri tehdit boyutunu ele alıyor. "Küreselleşme ve Güvenlik" başlığını taşıyan bu bölüm, Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın bu konuda "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu"nda yaptığı açılış konuşmasıyla tartışma zemininde yazılmış.

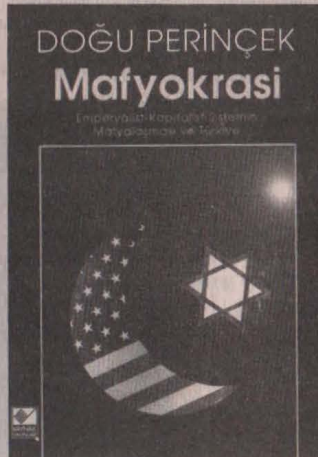
Üçüncü bölüm, küresel mafyanın yerel yönetim sistemi üzerine. Bu bölümde, ABD ve AB'nin Türkiye'ye dayattığı "kamu yönetimi reformu"nu emperyalizmin ezilen ülkelerde kurmak istediği yerel yönetim modeli olarak inceleniyor.

Dördüncü ve beşinci bölümlerde, sistemin ideolojik hegemonyası konusu ele alınıyor. Perinçek şu saptamayı yapıyor: Sistemin merkezlerinde kozmopolitizmle karşılaşırken, merkezden uzaklaşıp çevreye gittikçe dinsel gericilikle yüz yüze geliniyor. Bu bölümde, sistemin geniş kitleleri Haçlı irtica, vatansızlık ve anarşizm gibi araçlarla denetim altına aldığına dikkat çekiliyor.

Altıncı bölüm, öümüzdeki süreci inceliyor. Perinçek altı keşişen saptıyor ve bu altı keşişen bir kavşakta buluşuyor. O kavşakta dünyamızı ve ülkemizi nelerin beklediği sorularını yanıtlıyor.

Sonuç bölümü ise, çözümle ilgili. Perinçek bu bölümde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu kuşatmayı nasıl ve nereden yaracağı sorusuna yanıt getiriyor ve önerilerini yazıyor. Bu bölüm şöyle özetlenebilir: Türkiye bir haciz tehdidiyle karşı karşıyadır ve bu tehdidi devrimle aşacaktır. Devrim, toplumların son çaresidir ve hızla ortaya gidilmektedir.

Kaynak Yayınları, 2004,
181 Sayfa

Artamonov'un öğrencisi L.N.Gumilev'in düzeltmeleri ve notları da yer alıyor. Artamonov'un bu kitabı, bütün dünyada bu alanda yazılmış en önemli kaynak olarak kabul ediliyor. Eser, 25 yıllık bir çalışmanın ürünü. L.N.Gumilev'in yine Selenge Yayınları arasında çıkan iki ciltlik "Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları" adlı kitabı ise "Hazar Tarihi"nin tamamlayıcısı olarak okunmalı. "Hazar İncelemeleri" kitabının yazarı B.Golden, Artamonov'un çalışması için "metodoloji açısından kusursuz" yargısında bulunuyor.

Kavimler göçüyle başlayan tarihsel gelişmelerden yola çıkan M.İ. Artamonov Hazar devletinin yıkılışına kadar geçen zaman dilimindeki iç olayların ekseninde Türklerin, Yahudilerin ve Rusların tarihini anlatıyor. Hazar Tarihi, Türkiye'de şu ana kadar yayımlanmış ilk ve tek akademik çalışma. Bir başka deyişle kitap Hunların torunları Hazarların, Oğuzların, Peçeneklerin, Kıpçakların, Karabların, Göktürklerin, Bulgarların, Macarların, Rusların, Yahudilerin, Osetinlerin, Arap ve Alanlarla, bölgedeki diğer küçük kabilelerin tarihi.

Çev: D. Ahsen Batur,
Selenge Yayınları,
2004, 670 Sayfa

Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında ANTIKÇAĞ KÜTÜPHANELERİ
Nuray Yıldız

İlk örnekleri, Mezopotamya ve Mısır'da kil tabletlerden oluşan kütüphaneler, daha sonra uygarlığın diğer unsurlarıyla birlikte, Antikçağ Yunan ve Roma Dünyasına geçmiştir. Bu gelenek daha sonraki yüzyıllarda Batı dünyasında kütüphanelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Böylece en eski kütüphanelerdeki kil tabletlerden, Antikçağ kütüphanelerindeki papirüs ve parşömen rulolarından, günümüzün bilgisayarlarla

donatılmış kütüphanelerine kadar uzanan kütüphanelerin gelişme sürecinin halkaları tamamlanmış oldu.

"Antikçağ Kütüphaneleri" adlı kitap, antik dünyada geniş bir coğrafyaya yayılmış ve yaklaşık on yüzyıllık uzun bir zaman dilimi içerisinde kurulmuş kütüphanelerin tarihi, dönemin kendi kaynakları ışığında incelenmekte-

dir.

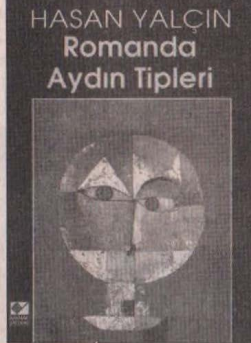
Dünya tarihinin bilinen kütüphaneleri, çoğunlukla ilgili bir mimari yapı ve bazen de sadece kitap koleksiyonlarından oluşmaktaydı. Bu yüzden Antikçağ kütüphanelerinin tarihi yazılırken, arkeolojik kazılarda bu yapılara ait buluntular ile antik metinlerde bu konuyla ilgili verilen bilgiler birlikte değerlendirilmiş.

"Antikçağ Kütüphaneleri", sadece kitap ve kütüphanelerin tarihiyle ilgilenenler için değil, Antikçağ kültür tarihi ve mimarlığına merak duyanlar açısından da ilgi çekici bir konu.

Arkeoloji ve Sanat Yayınları
492 Sayfa

AHMAKLARIN SEFERİ
Yugoslavya, NATO ve Batı'nın Aldatmacaları
Diana Johnstone

Diana, Kosova'nın olağanüstü düzeydeki dezenformasyon yapısının yanı sıra, savaşın Batı'da kurumsalla-

ROMANDA AYDIN TIPLERİ
Hasan Yalçın

"Hasan Yalçın, daha 1960'lı yıllarda dünya edebiyat birikiminin içine girerken, aslında dünya tarihinin, dünya devrim sürecinin de içine girmiştir. Çocukluğunda Toros yaylalarında dinlediği köylü hikayelerini, masalları, bilmeceleri de bu birikime eklediğiniz zaman, Hasan Yalçın'ın kaynaklarını keşfedebilirsiniz. Mantığındaki abartısız sağlamlık, anlatım gücündeki masalsılık ve alaycılık, şaşırtıcı ve beklenmedik iniş ve çıkışlar, hep bu kaynaklardan beslenir ve insana eşsiz edebiyat tadı verir. O, toplantılarda kürsüye çıktığı zaman, herkes bir doğruluk dikkat kesilir, herkesin yüzünde merak çizgileri belirir. Dur bakalım derdik hepimiz, Hasan Yalçın'da bugün hangi beklenmedik güzellikler var. Aydın tiplerinde bütün bunlardan bir tutam bulacaksınız. Ama en önemlisi, toplumun çözülme ve yenileşme dönemlerinin aydınlığı ve ideolojik süreçlerini tanyacaksınız."

"Edebiyat fakülteleri ve roman eleştirmenleri için bu kitap, aynı zamanda bir ders kitabıdır. 'Roman eleştirisi hangi birikimle ve nasıl yazılır', 'teorik zenginlik olmadan eleştirmen olunabilir mi?' gibi soruların cevaplarını anlatan üniversite öğretim kadrolarımız, bu kitaptan yararlanmalıdır."

(Doğu Perinçek'in önsözünden)

Kaynak yayınları, 2004,
112 sayfa.

AHMAKLARIN SEFERİ

Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları

DIANA JOHNSTONE

şan arka planının içyüzünü anlamak isteyen kişiler için "olmazsa olmaz" niteliğinde bir kitap yazmış. Büyük bir yüzysellikte yaklaşan konuları irdelemeyi ve eldeki verilerin doğruluğunu tartmayı amaçlayan Johnstone'un kitabı, bu konuda çok az yazarın sahip olduğu derin bilgi sayesinde birçok kişinin zihnini aydınlatacaktır. Diana Johnstone, NATO yanlısı var sayımları, uydurma bir şekilde kurgulanan tarihi, süzgeçten geçirilen ve bağlamından koparılan kanıtları önerme gerçek (yahut gerçeğin tamamı) olarak kabul etmeyen eleştirel bir bakış açısıyla kitabı kaleme almış. Bütün bunların sonucunda da okura heyecan verecek kadar özgün ve güçlü bir kitap. Johnstone'un kitabı, sözde "özgür dünya"daki zihniyet ege men propagandalar bütünüünün gizlediği gerçekleri ortaya çıkaran bir çalışma.

Bağlam Yayıncılık, 2004

Çev: Emre Ergüven,

Ergin Bulut, 376 sayfa.

RODOS ŞÖVALYELERİ VE OSMANLILAR

Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık (1480-1522)

Nicolas Vatin

Fatih devri sonrası taht kavgasının da Cem Sultan'ın sığındığı Rodos'taki St. Jean şövalyelerine Osmanlı tarihi kitaplarında sıkça değinilir, ama

Doğu Akdeniz'de hassas bir dönem-de stratejik bir yeri olan bu Hristiyan gücü derinlemesine inceleyen kaynak yok gibidir. Nicolas Vatin bu "hacimli" kitapta, "efsanevi" Rodos şövalyelerinin tarihini efsanelerden arındırmaya ve belgesel bir zemine oturtmaya girişiyor. Üstelik bunu çift taraftan, yani hem Osmanlı, hem de Rodos şövalyelerinin kayıtlarına dayanarak yapıyor. Rodos'a egemen oldukları dönemde, Hristiyan Batı'yla egemenlik alanının devanılı genişleten Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışma hattında kalan şövalyeler, var olmak için çok kıvrak bir diplomatik yeteneğe, koşullara göre ayarlanan ekonomik faaliyetlere, insan unsurunu etkin kullanmaya ve gerektiğinde korsanlığa başvuran bir deniz gücüne sahip olmak durumundaydılar. Bu kitap, çok yönlü ve çok karakterli bu hikâyenin belgesel analizini yapıyor. Kitapta hem hikâyenin arka planı, hem de karakterler üzerindeki sis bulutu dağılıyor. Vatin ayrıca, konuyla ilgili önemli Osmanlı belgelerini hem özgün hem de çevrimyazı halinde, Ekler kısmında okura sunuyor.

Çeviri: Tülin Altınova,

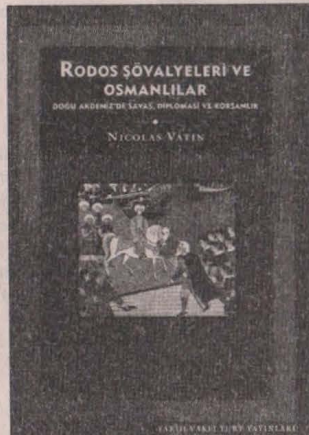
Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

2000, 520 s.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Zehra Y. Dökmen

Geleneksel cinsiyet rolleri, kalıp yargılar, kadınlarla erkeklerin farklı

ZEHRA Y. DÖKMEN

TOPLUMSAL CİNSİYET

Sosyal Psikolojik Açıklamalar

SİSTEM YAYINCILIK

oldukları inancı, hem kadın hem erkek için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sıkıntılı sonuçlar, insanların kendilerini gerçekleştirme, mutlu olmalarına, hatta sağlıklı olmalarına engel olmaktadır. İnsanlara kadın ya da erkek olarak bakmak ve her tür davranış bunlarla sınırlamak büyük bir haksızlıktır. İnsanların kendilerini istedikleri gibi biçimlendirmelerine izin verilmeli; yapmak istedikleri, yapmaktan hoşlandıkları ve kendilerini daha mutlu hissettikleri ve dolayısıyla daha da başarılı olacakları durum ve davranışlar cinsiyetleri nedeniyle yasaklanmamalıdır.

Toplumsal cinsiyet, bütün sosyal bilimlerin ilgi odağıdır ve sosyal psikolojinin de önemli konularından biridir. Bu kitap toplumsal cinsiyeti sosyal psikolojik açıdan ele almaktadır.

Sistem Yayınları,

Temmuz 2004.

KİTAP-I DUVDUVANI

Y. Hakan Erdem

Kitap-ı Duvduvani'nin kahramanları, İstanbul'da, Haç-Hilal Ovası'nda, Mazenderan'da, bu evrende ya da paralel evrenlerin birinde, günümüzde, gelecekte, 1599'da, 1970'lerde yaşarlar... Günlerden bir gün, bunlardan biri, Utku Suat Ferid Ceylani, bir efsane olduğuna artık

iyice emin olduğu Duvduvani Efendi'nin kitabını "tesadüfen" eline geçirir: Benzersiz bir kitaptır bu! Alelaceyip, evrenler arası bir oyun başlar. Peki bu oyunda kimler, kimlerin yazdıklarında birer oyuncudur? Meçhûl Muhayyil kimdir? Yazar, kendisinin olmadığını söylüyor. Belki de biraz siz, yani meçhûl okurlar...

*Kanat Yayınları,
3, Baskı Temmuz 2004, 370 s.*

ŞİDDETİN MİTOLOJİSİ Der: Veyssel Atayman

Sergio Leone, Martin Scorsese, Oliver Stone, Stanley Kubrick, Quentin Tarantino, David Lynch'nin yapıtları üzerinden şiddet mitosu derinlemesine ele alınıyor. "Şiddetin Mitolojisi", sinemaya ve sinema kültürüne duyulan ilgi ve buna bağlı sevindirici talepler de göz önüne alınarak "geliştirilmiştir". Sınırlı sayıda, ancak kültürel sayılabilecek filme imzasını atmış olan Stanley Kubrick sinemasını bir bütün olarak ele almaya çalışan ve "Otomatik Portakal"a geniş yer veren derlemenin genişletilmiş bu yeni baskısı sinema kitaplıklarında hak ettiği yeri alacağı benziyor. Şiddetin Mitolojisi: "Şiddet" kavramı üzerinden sınırlandırılmış bir sosyolojik okuma niteliğinde.

*Don Kişot Yayınları,
2004, 300 s.*

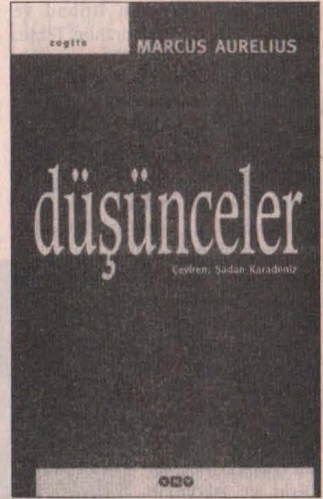
DÜŞÜNCELER Marcus Aurelius

"Hükümdarlar filozof, filozoflar hükümdar olsaydı, kentlerin yüzü ışırdı." Marcus Aurelius'un adı anıldığında insan kaçınılmaz olarak Platon'un bu ünlü sözünü hatırlıyor. Düşünceler, Marcus Aurelius'un Epiktetos ve Stoa felsefesi'nin düşüncelerinin etkisi ile, evren, us, usa uygun yaşamak, yaşam, ölüm, mal, mülk, gibi konular üzerine kaleme aldığı nükteli notlardır. Marcus Aurelius'un "sen" diye seslendiği okur değil, kendisidir. Kitap, kişinin kendisiyle yaptığı vicdan muhasebesi, bilgelik yolundaki gelişme sürecini ele almaktadır.

*Çeviri: Şadan Kurudeniz,
YKY, Haziran 2004, 169 s.*

DANTE KULÜBÜ Matthew Pearl

Yıl 1865 ... Dante Kulübü üyeleri İlahi Komedyası'nın çevirisini tamamlayıp, Dante'yi Yeni Dünya'ya

tanıtma hazırlığındadır. Ancak bazı çevreler Dante gibi bir sapkının Amerikalıları zehirleyeceğini düşünmekte ve eserin yayınlanmasını engellemeye çalışmaktadır. Kulüp üyeleri, karşı karşıya oldukları bu engellerle savaşıırken, Boston ve Cambridge civarında işlenen seri cinayetlerle planları altüst olur. Çünkü sadece bu küçük grup cinayetlerin Dante'nin *Cehennem*'inden esinlenilerek işlendiğinin farkındadır...

*Çeviri: Dost Körpe,
İthaki Yayınları, 2004, 475 s.*

İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları, Dr. İbrahim Temo, Arba Yayınları, 1987, 278 s.

İbrahim Temo renkli bir sima. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu ve 1/1 numaralı üyesi. Mart 1865'te Manastır'a bağlı Struga'da doğdu. 1939'da Mecidiye'de (Romanya) öldü. İlk eğitimi Struga'da yapan İbrahim Edhem 1884-1888 arasında Ahrkapi Tıp İdadisi'nde öğrenim gördü. 1888'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâneye girdi. Tıbbiye'de öğrenciyken 1 Mayıs 1889'da İshak Sükûti, Mehmet Reşid ve Abdullah Cevdet ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturan İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'nin kuruluşuna katıldı. Bu örgütün kurucusu olarak 1/1 numaralı üyesi ve lideriydi. 1892'de Tıbbiye'den mezun oldu. 1895'te Yüzbaşıyken Romanya'ya kaçtı. 1895'te *Hareket* adında bir broşür yayınladı. 1897'de Romen tabiyetine geçti. 1898'den başlayarak *Saday-ı Millet* adında bir gazete çıkardı. 1906'da Terakki ve İttihat Cemiyeti yeniden organize edildiği sırada Temo da Cemiyet'in Köstence Şubesi'ni oluşturdu. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a döndü ancak umduğunu bulamadı. Bir süre Darül Aceze Müdürlüğü'nde ve Beyoğlu Mutasarrıflığı Sıhhiye Müfettişliği'nde bulundu. 6 Şubat 1909'da Osmanî Demokrat Fırkası'nı (fırka-ı ibâp) kurdu. Partisinin 5 Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne katılmasından sonra Romanya'ya döndü. I. Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerinde Arnavutluk'un parçalanmaması ve toprak bütünlüğü için çalıştı. 1920'de Romanya'da senatör oldu ölene kadar da Romanya'daki Türk ve Müslüman cemaatin menfaatları ve eğitimi için çalıştı. 1936'da İstanbul'da toplanan Bal-

kan Birliği Tıp Kongresi'ne Romanya temsilcisi olarak katıldı. Temo'nun bu anılarından başka 1937'de Mecidiye'de yayınladığı *Atatürk'ü Niçin Severim* adlı bir kitabı daha vardır. Kitabı elinize aldığınızda anlattıklarımızın da dışında hayat hikâyesi ile ilgili pek çok detayla karşılaşacaksınız. Ancak biz sözü Dr. Temo'nun kendisine bırakalım:

"... Kısaca efkârı millete arz ettiğim bu kısa hatıra-tım, övünmek için değil, gençliğimde, kartlığında dahi ve harici vatanda emelim, fikrimin ve nakdimin müsaadesi derecesinde maddi ve manevi bütün fedakarlıkları, kendi menfaatimi gözetmeyerek, feragatle sırf millete, insanlığa faydası dokunur bir maksatla çalıştığımı,

benden sonra yetişecek evlat ve soyumuzun bu yolda, vatan ve millet için çalışmalarına bir numune ve darbei hamiyet olmak üzere yazıp, insanlık adına ve bizzat benim mefkûrem olan Cumhuriyet idaresinin devamını, yetiştirdiğimiz gençlerin de canfeda etmelerini temenni ederim.

Hiçbir vakit unutulmayacak ve ebediyyen Türk ulusunun kalbinde yaşayacak, cihan medeniyetini hayretlere gark eden bu şerefli Türk inkılâbını bütün manasıyla mevkî file koyan "Atatürk-müzün" hatıratını son nefesime kadar unutmayacağımı ve Türk babasının yerini tutan pek kıymetli ve büyük adam, siyasi ve askerî bakış açısından Türkiye'yi felâketlerden kurtaran

tedbirli ve kahraman Cumhurreisi "İnönü"ye, ulu tanrının uzun ömürleri ihsanını ve dehâsi sayesinde Türkiye'ye ve daha büyük hizmetlerde bulunmasını ve Türkiye'mizin inkılâbına ciddiyetle çalışan kıymetli fıkırdaşlarımızın ve bizden sonra gelecek gençlerimizin, bu vadede fedakâlıkla ve tam bir feragat ile çalışmalarını temennisiyle eserimi milletlin başkışlarına takdim ediyorum.

Ulu Tanrı, vatani harp felaketinden kurtarsın ve kuvvette bulunanlara aki ve izan bağışlasın.

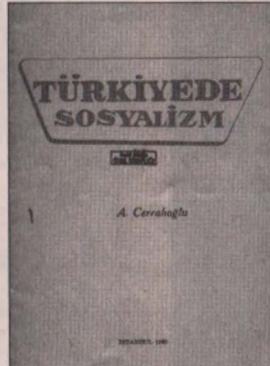
Türkiye'de Sosyalizm, A. Cerrahoğlu (Ahmet Nevzat Cerrahoğlu / Kerim Sadi), Yeni Matbaa, İstanbul, 1965, 32 s.

Ahmet Nevzat Cerrahoğlu takma adıyla yazan Kerim Sadi, Türkiye sosyalist hareketinin ilk kuşak temsilcilerinden sayılacak bir isim. Yaklaşımına katılıp katılmamanız bir tarafa denemeleri ve özgün çabaları bize yüz yılda aldığımız yolu göstermesi bakımından anlamlı. Sosyalist fikirlerin filizlendiği o dönemlerdeki tartışmaların gerek niteliği gerekse üslup da ayrı olarak incelenmeli.

Türkiye'de Sosyalizm adlı broşür 1965 yılında yeni matbaa tarafından basılmış.

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılda Türkiye'de sosyal teori olarak sosyalizm akımı konusuna ilgilenmek ve bu konu ile ilgili araştırma yapmak isteyenler, dikkate değer birçok simalar yanında Ali Namık adı üzerinde çok duracaklardır...

Seçkin aydının misyonuna inanmış olan Ali Namık, Batıdaki sosyalist düşünce akımına ilgi duyan yazarlardan biridir. Çağdaş Fransız sosyalizmin etkisi altında kalmıştır. Broşürde "Le Socialisme en Turquie" başlıklı bölüm kısaltılarak aktarılmış ve yazarın sosyalizm görüşleri özetlenmiştir.

G enellikle briççiler başlangıç, orta, ileri, gelişmiş, uzman olmak üzere kategorilere ayrılırlar. Ben bu köşede orta, ileri ve gelişmiş oyuncuların ilgilenebileceği SANZATU oyunlarına ait problemler sunacağım. Sonra bu problemlerin çözümü için soru-cevap şeklinde sizlere yardımcı olacağım. Problemler diğer briç köşelerinde olduğu gibi uzman problemleri değildir. Daha basit problemlerdir. Ancak çok daha fazla sayıda insan okuyabilir, anlayabilir ve öğrenebilir. Sevgilerle.

EL NO 9:

G	K
♠ RV5	♠ 932
♥ AD	♥ 853
♦ D872	♦ RV5
♣ RV102	♣ AD84

G	B	K	D
INT	Pas	3NT	Pas
Pas	Pas		

Atak ♥V

1) Enver Köksoy: Kaç garanti löveniz var?

2 tane kör V R ile örtüldü As ve D kör + 4 tane trefl = 6 löve. 3 tane daha bulmalıyım.

2) E.K: Hangi renkten?

Pik renginden 3 el kazanılamaz. Karo renginden As'ı çıkartarak. Arolar 3-3 dağılmışsa.

3) E.K: Peki karolar 4-2 ise şans var mıdır?

Batının elinde 2 parça As, 10'lu veya 9'lunun olması durumunda. İyi bir oyunla 3 el alabiliriz.

4) E.K: Nasıl oynayacaksınız?

R'ye doğru elden küçük karo oynarım. Eğer kazanırsa trefl rengiyle ele gelir V'ye doğru bir daha küçük karo oynarım. Bu şekilde:

a) Eğer batıda As 2 parça ise önörlerimi ezdirmedim için karo renginden 3 löve alarak oyunu yaparım.

b) Eğer batıdan 10'lu veya 9'lu gelir ve doğu V'yi As ile alırsa dışarıda kalan 2 adet karonun doğuda olduğunu düşünür, karo 8'liye doğru yerden karo oynayarak oyunu yaparım. (Restricted choice) Sınırlı seçim teorisi.

TÜM DAĞILIM

♠ 932			
♥ 853			
♦ RV5			
♣ AD84			
♠ AD8	K	♠ 10764	
♥ V10972		♥ R64	
♦ A4	B	♦ 10963	
♣ 953	G	♣ 76	
	♠ RV5		
	♥ AD		
	♦ D872		
	♣ RV102		

Dip-Not: Bir rengin eşit dağılmış olması her zaman eşit dağılmamasından daha düşük ihtimaldir.

Dışarda 4 kart varken	
4-0	%10
3-1	%50
2-2	%40

Dışarda 6 kart varken	
3-3	%36
4-2	%48

Eşit dağılıma oynamaya karar verdiğimiz bir oyunda taraflardan bir önör kart düşmüş ise, empas yapma şansımız doğmuş demektir. Bu empası mutlaka yapmalıyız. Sınırlı seçim teorisi 2 kat fazla ihtimale oynayacağımızı söylüyor.

EL NO 10:

G	K
♠ RDV5	♠ 1098
♥ RDV	♥ 1094
♦ 942	♦ ARV5
♣ RD6	♣ V102

G	B	K	D
INT	Pas	3NT	Pas
Pas	Pas		

Atak ♦7 (4. Büyük)

1) Enver Köksoy: Kaç garanti löveniz var?

26 puana rağmen yalnızca 2 tane karo. Diğer tüm renklerin ası dışarıda kolayca löve alınabilir. Bu arada potansiyel löveleri kesin lövelerle karıştırmayın.

2) E.K: Eksik olan löveler nereden çıkar?

Önce pik ası olmak kaydıyla. Tüm asları çıkartarak.

3) E.K: Tehlike nerededir?

Rakiplerin bizden evvel,

a) 2 karo+ 3 tane As(5 el).

b) 1 karo+3 tane A+1 tane trefl veya kör almalarıdır.

4) E.K: İlk lövede yerden hangi kartı koyarsınız?

Karo 7 4, büyük karttır. O zaman doğuda karo 7'li den büyük kart yoktur. Yerden küçük koymak lazım. Eğer 9'lu kazanırsa oyunu garantili yaparız. Bazı oyuncular 2'li veya 3'li kartlarından ortaklarına çıkabilirler. O zaman karo dam doğuda demektir. Doğru alınca doğru renge shift ederse ve defans doğru tempoda oynarsa bizi batırabilir.

TÜM DAĞILIM

♠ 1098			
♥ 1094			
♦ ARV5			
♣ V102			
♠ A2			♠ 7643
♥ A65			♥ 8732
♦ D10873	B		♦ 6
♣ A94	G		♣ 8753
	♠ RDV5		
	♥ RDV		
	♦ 942		
	♣ RD6		

Dip-Not: Rakiplerimizin atak konvansiyonlarını mutlaka sormalıyız. 4. atak eden oyuncu için en küçük kart toplam 4 adet renkten, büyük kart ise toplam 5 adet renkten atak edildiğini gösterir. 3-5 atakta ise en küçük kart toplam 5 adet (nadir) 3) büyük kart ise 4 adet renkten çıkılmış demektir.

Merhaba değerli *Bilim ve Ütopya* okuyucuları, 28 Temmuz-8 Ağustos tarihleri arasında Nevşehir-Ürgüp'te Avrupa Yaş Grupları Şampiyonası yapıldı. 39 ülkeden toplam 650 sporcunun katıldığı turnuva 10, 12, 14, 16, 18 yaş grupları içinde erkek ve bayanlara yönelik düzenlendi. Turnuva daha önce böyle bir organizasyona katılmamış birçok genç Türk satranççısı için iyi bir tecrübe oldu.

12 yaş grubunda mücadele den İzmirli satranççılardan Oğulcan Kannmazalp, son turda daha önceki yılda 10 yaş grubunda Avrupa Üçüncülüğü'nü elde etmiş olan Mustafa Yılmaz'ı yendi ve 12 yaş grubu Avrupa Üçüncüsü oldu.

Yine 14 yaş grubunda derece beklediğimiz Emre Can son turda kazanabileceği oyunu kaybetmeseydi bu sene de Avrupa Yaş grubunda dereceye giren satranççımız olacaktı.

18 yaş grubunda Erhan Tanırkulu ve Barış Esen güçlü rakipleri karşısında iyi bir performans gösterdiler. Özellikle Erhan Tanırkulu 2500'ün üzerinde bir performans göstererek IM normu aldı. Türkiye takım olarak bu şampiyonada altıncı oldu.

Turnuvadaki oyunlara bakıldığında günümüz satrançının gelmiş olduğu noktayı görebilmekteyiz. Gerçekten de 10, 12, 14 yaş gruplarında mücadele eden bu tertemiz beyinler disiplinli ve iyi bir çalışmayla geleceğin büyük ustaları olabileceklerini gösterdiler. Böyle bir turnuvanın ülkemizde düzenlenmiş olması Türk satrançının alt yapısının oluşmasında önemli bir basamak olacaktır.

Emeği geçenleri tebrik ederim. Şimdi bu genç yeteneklerimizin oyunlarına bakalım;

Petrisor, Adrian (2069) - Kannmazalp, Oğulcan 2004 12 Yaş Avrupa şampiyonası

1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 e5 6. Adb5 d6 7. Ad5 Axd5 8. / exd5 Ab8 9. c4 a6 10. Ac3 Fe7 11. Fd3 O-O 12. O-O f5 13. f4 Ff6 14. Şhl g6 15. / Vc2 Ad7 16. Fe2 exf4 17. Fxf4 Ae5 18. Kadl Fd7 19. b3 Kc8 20. Vd2 Ke8 21. Kfel / b5 22. cxb5 Ag4 23. Kc1 Kxc3 24. Fxg4 Kxc1 25. Kxc1 fxg4 26. bxa6 Vb6 27. a7 / Vxa7 28. Fxd6 Va6 29. Fg3 Ff5 30. d6 Vd3 31. Vxd3 Fxd3 32. Kdl Ff5 33. Şgl Şf7 / 34. b4 Ka8 35. b5 Fd7 36. b6 Kxa2 37. Kfl Şe6 38. b7 Kb2 39. Kel+ Şf7 40. Kfl / Kxb7 0-1

Kannmazalp, Oğulcan - Huschenbeth, Niclas (2074) 2004 12 Yaş Avrupa şampiyonası

1. e4 c5 2. Af3 d6 3. d4 Af6 4. Ac3 cxd4 5. Axd4 Ac6 6. Fg5 e6 7. Vd2 a6 8. / O-O-O h6 9. Ff4 d5 10. exd5 11. Fe2 Fb4 12. Ve3+ Ae7 13. Fe5 Fxc3 14. Vxc3 / Ae4 15. Ve3 O-O 16. f3 Ad6 17. g4 Ke8 18. Vd2 Ac4 19. Fxc4 dxc4 20. Fxg7 Şxg7 / 21. Vc3 Şh7 22. Af5 Axf5 23. Kxd8 Kxd8 24. gxf5 Fxf5 25. Vxc4 Fg6 26. c3 Kd3 / 27. f4 b5 28. Vb3 Kad8 29. h4 K8d5 30. h5 Kxh5 31. Kxh5 1-0

Safarli, Eltaj(2321) - Kannmazalp, Oğulcan 2004 12 Yaş Avrupa şampiyonası

1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. Ac3 e5 4. Fc4 Fe7 5. d3 d6 6. Ad2 Af6 7. Af1 O-O 8. Ae3 / Ae8 9. O-O Fg5 10. a4 Ac7 11. Aed5 Fxcl 12. Kxcl Fe6 13. Vh5 Vd7 14. f4 exf4 / 15. Kxf4 Fxd5 16. Axd5 Axd5 17. Fxd5 Ae5 18. Kcfl Ve7 19. c3 h6 20. d4 Vg5 21. / Vxg5 hxc5 22. Kf5 Ag4 23. Kxf7 Kxf7 24. Kxf7 Ac3 25. Fe6 Şh7 26. Kxb7 Kf8 27. / Kf7 Kxf7 28. Fxf7 Ad1 29. e5 dxe5 30. d5 e4 31. d6 e3 32. Şfl 1-0

Saric, Ivan (2227) - Can, Emre (2193) 2004 14 Yaş Avrupa şampiyonası

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Ac3 Fb4 4. Age2 dxe4 5. a3 Fxc3+ 6. Axc3 Ac6 7. Fh5 Age7 / 8. Fg5 f6 9. Fe3 O-O 10. Vd2 e5 11. d5 Ad4 12. Fxd4 exd4 13. Vxd4 Af5 14. Vd2 / Ad6 15. O-O-O f5 16. f3 a6 17. Fa4 exf3 18. gxf3 Vf6 19. Khel b5 20. Fb3 Fd7 / 21. Ve3 a5 22. Ve7 Vh6+ 23. Ve3 Vxe3+ 24. Kxc3 Ka8 25. Kdel Kxe3 26. Kxe3

H. Rinck, 1917

Beyaz oynar beraberlik yapar

Ujtumen-Savon, Krakow 1964 Beyaz oynar kazanır

Ödüllü soru

Değerli satrançseverler, aşağıdaki diyagramdaki iki oyunun kazancını sizlere soruyorum. Yanıtlarınızı 18 Eylül tarihine kadar ozancapan@hotmail.com mail adresine bekliyorum. İnternet kullanmayanlar, yanıtlarını İstanbul dergi adresine gönderebilir. Doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurada bir kişi Düşün Satranç Merkezi'nden FIDE normunda satranç takımı ve *Atak Oyunun İki Dehası Alekhin ve Tal* adlı kitabı kazanacaktır. İyi eğlenceler ve satranç dolu günler dileğiyle...

Ke8 / 27. \$d2 \$f7 28. Kxe8 Fxe8 29. Ae2 \$f6 30. \$e3 g5
31. Ac1 f4+ 32. \$e2 Fg6 33. / Ad3 Fxd3+ 34. \$xd3 \$e5
35. a4 bxa4 36. Fxa4 \$xd5 37. c3 h5 38. Fd7 Ac4 0-1

Tanrikulu, Erhan (2068) - Shoker, Samy (2360)
2004 18 Yaş Avrupa şampiyonası

1. e4 g6 2. d4 Fg7 3. Af3 d6 4. Ac3 a6 5. a4 b6 6. Fc4
Fb7 7. O-O e6 8. Fg5 Ae7 / 9. Vd2 h6 10. Fe3 Ad7 11.
Ael Kb8 12. f3 c6 13. Ae2 Vc7 14. Fd3 e5 15. f4 c5 /
16. fxe5 f6 17. d5 Af6 18. d6 Vc6 19. dxe7 c4 20.
Fxc4 Vxc4 21. Kxf6 Fxf6 22. / Vd6 Kc8 23. Vxf6 Kg8
24. Kd1 Vc7 25. Vxb6 Vxb6 26. Fxb6 \$xe7 27. Ac3 f5
28. Ad3 / Fxe4 29. Axe4 fxe4 30. Ac5 Kc6 31. a5 Kge8
32. b4 Kd6 33. Kxd6 \$xd6 34. Axe4+ / \$d5 35. Ac5 Ka8
36. Ad3 Kf8 37. Ab2 g5 38. c4+ \$e4 39. b5 axb5 40.
cxb5 Ke8 41. / h3 h5 42. a6 g4 43. hxg4 hxg4 44. a7 g3
45. \$f1 Kc1+ 46. \$e2 Ka1 47. Fa5 Kxa5 / 48. b6 Ka2 49.
b7 Kxb2+ 50. \$d1 Kxg2 51. b8=Q Kgl+ 52. \$e2 Kg2+
53. \$f1 Kf2+ / 54. \$g1 l-0

Esen, Baris (2245) - Magalashvili, Davit (2395)
2004 18 Yaş Avrupa şampiyonası

1. c4 c5 2. Af3 b6 3. Ac3 Fb7 4. e4 d6 5. d4 cxd4 6.
Vxd4 Ad6 7. Vd2 Af6 8. b3 / e6 9. Fb2 Fe7 10. Fe2 O-
O 11. O-O a6 12. Kfd1 Vc7 13. Kac1 Ae5 14. Vf4 Kac8
15. / Ad4 Vb8 16. Ve3 Fd8 17. f4 Aed7 18. Ff3 Ke8 19.
\$h1 Fc7 20. Ade2 Ac5 21. Kf1 / Fa8 22. b4 Acd7 23.
Vd3 Ked8 24. g4 d5 25. cxd5 Fxf4 26. Axf4 Vxf4 27.
Ae2 Vg5 / 28. Vxa6 Kxc1 29. Fxc1 Vh4 30. dxe6 fxe6
31. Va4 Kb8 32. Ff4 Axd4 33. Vb5 Adf6 / 34. Fg3 Vh3
35. Ag1 Fc6 36. Vxc6 Vxf1 37. Fxg4 Kf8 38. Vxe6+
\$h8 39. Ff3 h6 40. / Vxb6 Ah7 41. Fg2 Vb1 42. a4 Ag5
43. Vd4 Ke8 44. Ff4 Kc2 45. Fxg5 hxg5 46. e5 / Kc1 47.
a5 g4 48. a6 Kd1 49. Vxd1 Vxd1 50. a7 l-0

Pantsulaia, Levan (2477) - Esen, Baris (2245)
2004 18 Yaş Avrupa şampiyonası

1. c4 g6 2. d4 d6 3. Af3 Fg7 4. Ac3 Af6 5. g3 O-O 6.
g2 c5 7. d5 e6 8. O-O / exd5 9. cxd5 a6 10. a4 Ke8 11.
Ff4 Ae4 12. Axe4 Kxe4 13. Ad2 Kb4 14. Ka2 Ve7 / 15.
b3 Fe5 16. Fxe5 Vxe5 17. Ac4 Ve7 18. e4 Ad7 19. a5 b5
20. axb6 Axb6 21. Aa5 / Fd7 22. Ac6 Fxc6 23. dxc6 Kd4

Geçen sayının yanıtı

D.Blundell, 1995 Beyaz oynar kazanır

1. Aal !! f3 2. Ab3 \$g4 3. \$c2 \$g3 4. \$c3! \$g4 5. \$c4!
\$f4 6. \$d3! (6. \$d5? \$e3. 6. Ad2? \$e3) 6. ..f2 7. Ad2 \$g3
8. \$e2 (8. \$e4 \$f4 9. \$d5? \$e3 10. Af1+ \$f4 =) 8.... \$g2
9. Af1 \$g1 10. Ae3 +-

P.Heuacker, 1930 Beyaz oynar kazanır

1. Fa7! (1.h7? e4 =) 1.... Fa2 2. \$b1 Fc3 3. \$c2 Fa1
4. Fd4!! Fxd4 (4.... ed5 5. \$d3 +-) 5. \$d3 Fb2 6. \$e4 +-

24. Val Vc7 25. Kc1 Kd3 26. Kxa6 Vxc6 27. Kxa8+ /
Vxa8 28. Vxa8+ Axa8 29. b4 Ac7 30. bxc5 dxc5 31.
Kc5 Kd1+ 32. Ff1 Ae6 33. Kc2 / Ag5 34. Kc4 Kel 35.
h4 Axe4 36. Kc8+ \$g7 37. Ke8 Ad2 1/2-1/2

* 2. Akdeniz Gençler Şampiyonası 20-27 Ağustos
2004 tarihlerinde Adana'nın Kozan İlçesinde düzenleni-
yor. Yarışmaya 7 ülkeden, 20 yaş altında 30'a yakın
sporcu katılıyor. Ülkemizi bayanlarda Betül Cemre Yıl-
dız, Zehra Topel, Aslı Bayrak, Emek Ayşe Yıldız ile
Adana'dan üç genç milli sporcumuz temsil ediyor. Er-
keklerde Adanalı milli sporcularımızın yanında Barış
Esen, Selim Çitak ve Emrah Yağız takımımızı oluşturu-
yor. (Haber:tsf.org.tr)

* 3. İzmir Açık Uluslararası turnuvası 30 Ağustos - 9
Eylül 2004 tarihlerinde İzmir'de Makine Mühendisleri
Odası, Tepekule Kongre ve Sergi Merkezi'nde düzenle-
niyor. Yarışmaya GM Mikhail Gurevich ve GM Sergey
Tiviakov gibi Dünya çapında isim yapmış sporcular da
katılıyor.

* 3. Uluslararası İstanbul Festivali 2-11 Eylül 2004
tarihlerinde Feshane Kültür Sarayı'nda yapılacak. Festi-
val'de bu yıl 8.Dünya Üniversiteler Satranç Şampiyona-
sı ve Yıldırım Turnuvası da düzenlenecek. Satranç Festi-
vali'nde toplam 25.520 dolar ödül verilecek. Turnuva-
ya pek çok büyük ustanın katılması bekleniyor. Şimdi-
den kayıt yaptıran bazı büyükustalar şöyle: GM Kotroni-
as, GM Vladko Georgiev, GM Chatalbashev, GM Mit-
kov, GM Nedev ve GM Yanev...

* İSD Elo Turnuvası İstanbul Satranç Demeği'nde
19-26 Eylül tarihleri arasında 4 elolu ve 6 elosuz oyuncu-
nun katılacağı kapalı bir turnuva şeklinde düzenlenecek.
Elolu oyuncuların belirlendiği turnuvaya en geç 5 Eylül
tarihine kadar başvurulabilir. (haber: satrancokulu.com)

* 53'ncü Avrupa Yazışmalı Satranç Şampiyonu Fatih
Atakişi 2002 İnterzonalı'nda üçüncü Büyük usta normu-
nu aldı.

* 9-15 Ağustos tarihlerinde düzenlenen 12. Çanakka-
le Troya Turnuvası'nda Mert Erdoğan, Turhan Yılmaz,
Grigoriev ve Annaberdiev 7.5 puan ile birinciliği paylaştı-
lar. Eşitlik bozma sonucunda Erdoğan birinci, Yılmaz
ikinci, Annaberdiev de üçüncü oldu. Aynı turnuva kapsa-
mında bu sene ilki düzenlenen Yıldırım turnuvasında
1,5 puan farkla Mert Erdoğan kazandı.

* 24-8 Ağustos tarihlerinde Anad ile Shirov arasında
yapılan 8 oyunluk hızlı satranç maçını Anand 5-3 kazan-
dı. (haber:satrancokulu.com)

DSM

**DÜŞÜN
SATRANÇ
MERKEZİ**

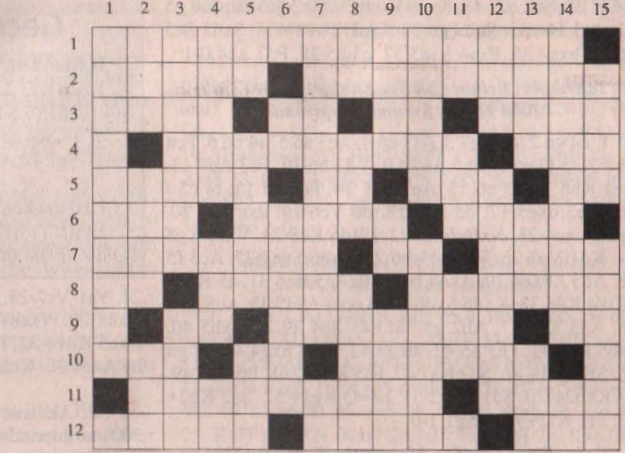
Özel Eğitim Hizmetleri Basım Yayımlar Bilgisayar ve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

BASKI No: 45/105-106-2. Baylar Karneviçi-İzmir Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39 Faks: 426 42 16
dusun@dsmturkey.com / www.dusunatranckulume.com.tr

Ağustos ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Nejat Koş** (Uşak), **Şehbal Torun** (Etiler), **Hatice Karakuş** (Sivas) bizden kitap kazandı. Temmuz ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'nın yayınladığı, Cüneyt Akalın'ın *Soğuk Savaş ve ABD-Türkiye* adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa

1) "90'ların Yükselişi" adlı betiğinde "Amerikan'ın en büyük başarılarından biri orta sınıfı kalmakla kaldırmak olmuştur. Ancak, diğer ülkelere dayattığımız politikalarda sosyal eşitliğe değinmeyi neredeyse bütünüyle gözardı ediyorduk; küreselleşmenin, uygulandığı biçimiyle, yoksul ülkeleri daha adaletli değil, daha adaletsiz kılmaya eğiliminde olduğuna ilişkin kaçınılmaz gerçeği görmezden geliyorduk." diyen, 2001 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi, Dünya Bankası Baş Ekonomisti (1997-2000), "Küreselleşme ve Düşünceler" adlı yapıtı da kaleme almış Amerikalı ekonomist, yazar. 2) Herkesin gözü önünde yapılan, aşikar. - Hazarlar'ın bir kolu olan Türk boyu. 3) Bağlama türünden olan çalgıların en küçüğü. - "... Derek" ("10" filminin unutulmaz aktiristi). - "Merhemlerim telef etme tabibim / Yaralarının kabul etmez ... benim." (Seyrani). - Kıbrıs Rum Gizli Örgütü'nün kısaltması. 4) Atı binışe hazırlamak. - Gümü. 5) 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren Rus devlet adamı. - Amper devirin simgesi. - Tür, çeşit. - Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası. 6) Beş on evli yerleşim yeri. - Büyük demir çivi. - Güreşçi erkek deve. 7) Pişmanlık. - Sahip. - Bir tür deniz taşımacılığı. 8) Bir akademik ünvan. - Kitap. - Bütünsel, birimsel. 9) Bir haber ajansı. - Ödünç

vermeler. - Sodyum'un simgesi. 10) "... gibi olmak" (kullandığı uyuşturucu nedeniyle kendinden geçmek). - İlgin ağacı. - Ayıklamak, gözden geçirmek. - Sait Faik Abasıyanık'ın bir betiği. - Çanak-kale Boğazı'nda bir burun. 12) 5-7-5/7-7 duraklarıyla arka arkaya gelen ve 31 heceden oluşan klasik Japon şiir kalıbı. - Sıvı. - Alvin Toffler'in ünlü betiği.

Yukarıdan aşağıya

1) "Martin Eden", "Demir Ökçe", "Ateş Yakmak", "Direniş" gibi betikleri de üretmiş ünlü Amerikalı yazar. 2) Bir durumdan başka duruma geçme. - Orta Anadolu'da bir göl. - Akşam yemeği. 3) Gecelerin ve açık havada, bir müzik aracıyla ve şarkıyla, sevgiliyle verilen küçük konser. - Saha. 4) Bön, avanak. - Kalın ve kaba dokunmuş yün kumaş. - Hongkong'un plaka imi. 5) Matematikte sabit bir sayı. - Hayvanları kısırlaştırma. - Lakin, fakat. 6) Brom'un simgesi. - Sonuç. 7) İnanç ve bilgiyi, bilimi, kiliseyle uyumlu bir biçimde birleştiren sözcük. - Ağabey. Güvenirlik, saygınlık. 9) Divan edebiyatında cenneti andıran güzel yer. - Endonezya'nın

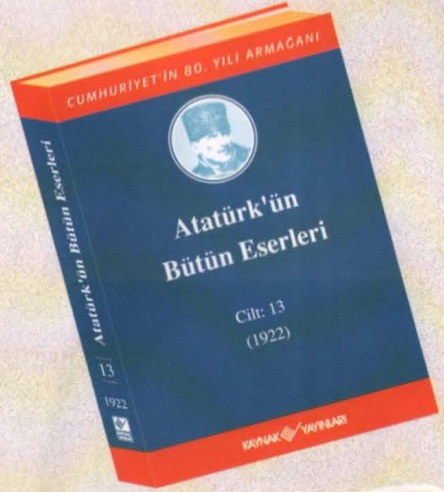
plaka imi. - Kur'an'ın 96. suresi. 10) Erkek ya da dişi üreme gözesi. - Son dönem Osmanlı işlemlerinde çok görülen bir nakış türü. 11) Lityum'un simgesi. - Kamu İktisadi Teşebbüsü'nü simgeleyen harfler. - Şan, ün. 12) Karınca yuvası. - Kutsal Kitap'ı yeni bir gözle okumaktan yana olan ve XIX. yy. sonundan başlayarak çoğu Amerika'ya göç eden katı bir presbiteriyen tarikatının üyesi. 13) Muğla, Fethiye yakınlarında antik bir kent. - Fransa'da bir ırmak. - Antalya'nın bir ilçesi. 14) Diksiyona verdi, önem ve sahne disiplini ile 'alaturka müziğe yeni bir yaklaşım getiren, "sanat güneşi" diye adlandırılan şarkıcımız. - Romanya'nın plaka imi. 15) Hindu inancında, tanrı Vişnu'nun yedinci cisimleşmesi. Değer vermek, beğenmek.

Ağustos bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	A	L	A	I	N	D	E	B	O	T	T	O	N		
2	K	A	S	N	A	K	L	A	M	A	K				
3	K	I	T	A	P		A	L	R	I	S	A	L	E	
4	O	K		R	O	D	R	O							
5	Y	B	O	L	Y	A									
6	U	T		I	L		A	Y	R	T					
7	N	A	R	A		A	I	D	A		V	E	T	E	
8	L	I	T	V	A	N	Y	A		M	A	N	A		
9	U	F	O		R		I	M	P	A	R	A	T	O	R
10	L	N	E	S	O	L		R	L	E	M	A	N	O	
11	A	Y		S	A	K	I	N	A	M	E				
12	K	A	T	E			I	K	I	G	O	Z	O	M	

T Ü R K İ Y E ' D E İ L K K E Z

Atatürk'ün Bütün Eserleri

13 Cilt Tamamlandı!..

- Bu eserde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'nin büyük önderi Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün belgeler bir araya getirildi...
- Hiç yayımlanmamış belgelere ulaşıldı... ■ Osmanlıca, Fransızca, İngilizce ve Rusça metinler, asıllarından ve ilk kaynaklarından yeniden çevrildi; yayımlanmış metinlerle karşılaştırıldı; yüzlerce eksik yayımlama, çeviri ve tarih hatası giderildi; yanlış okumalar düzeltildi... ■ Metinler eserde tarih sırasıyla ve yorumsuz olarak yer aldı...
- 17x24 cm., bez cilt, iplik dikiş, birinci hamur kâğıt...
- Tamamı 15 cilt...

PEŞİN : Her cildin fiyatı 30.000.000 TL'dir. 13 Cilt 390.000.000 TL
TAKSİTLE : 13 CİLT: 430.000.000 TL
Peşinat 70.000.000 + 8 ay x 45.000.000 TL'dir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 13. Cilt'te, 6 Mayıs 1922 - 15 Ekim 1922 tarihleri arasındaki belgeler yer alıyor.

18 Numaralı Not Defteri... Başkanmandanlık Kütünü sürecinin uzatılması konusunda Meclis'e çıkan tartışmalar, 6 Mayıs 1922 konuşması ve kanunun uzatılması... 17 Numaralı Not Defteri... Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığı'ndan ve Başkanmandanlık'tan istifa girişimi... İsmet (İnönü) ve Kazım Karabekir Paşaların tepkileri ve tartışmaları... Büyük Taarruz hazırlıkları... Sovyetler Birliği, İran, Azerbaycan sefirleriyle görüşmeler... Fransız temsilcileriyle, Berthe Gaulis, Claude Farrère gibi Batılı aydınlarla temaslar... Hindistan Hilafet Komitesi'nin Milli Mücadele'ye yardımı ve yazışmaları...

İngiliz Generali Townshend ile Konya'da görüşme... Fevzi (Çakmak) ve İsmet (İnönü) Paşalarla buluşma ve Büyük Taarruz... Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin 31 Ağustos'ta Türk ordularının zafiyetle sonuçlanması...

1 Eylül'deki Başkanmandan emri: "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" Ordularının 9 günde İzmir'e girişi ve Anadolu'nun dışından temizlenmesi... BMM takdimnamesi verilen subayların listesi... Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek isteyen İtilaf devletleri temsilcilerinin, yerli ve yabancı basınla İzmir'e akını... Türk ordusunun Boğazlar'a ve Trakya'ya yönelmesini ölüme çabaları... İngiliz Generali Harington'a yazışmalar... Mudanya Konferansı yazışmaları ve belgeleri... Meclis'in açık ve gizli oturumlarında konuşmalar...

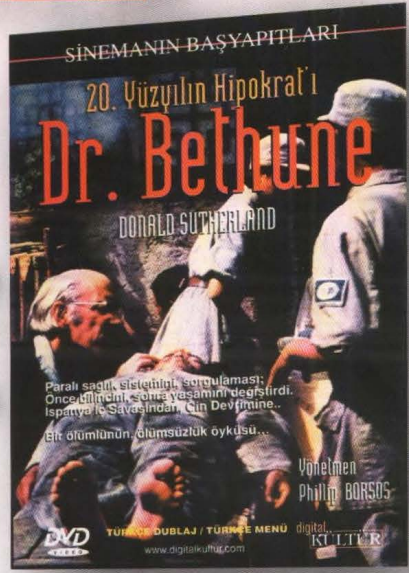
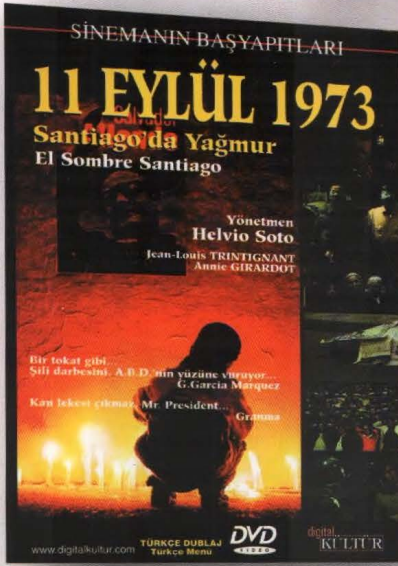
KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3-4 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212.249 28 92

www.kaynakyayinlari.com • e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

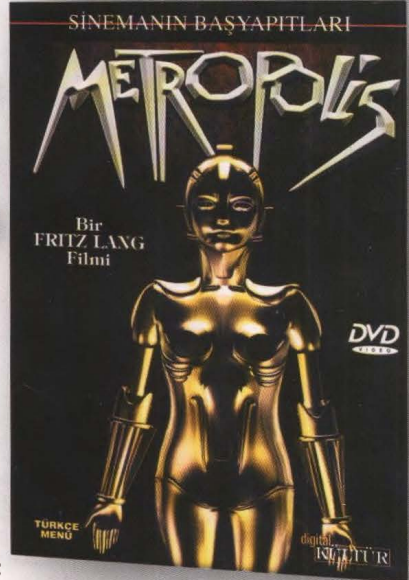
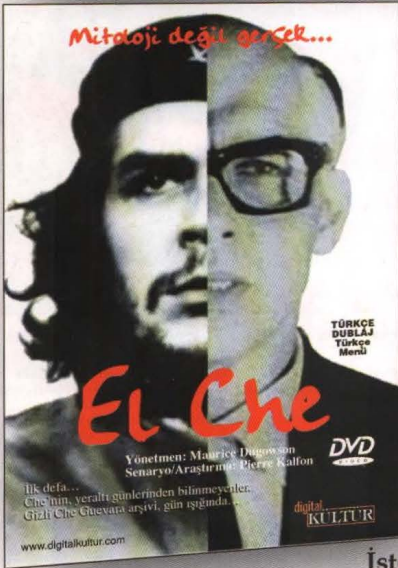
digital.. KÜLTÜR

D
V
D

v
e

V
C
D

İsteme Adresi:

DİJİTAL BİLİM ve SANAT YAP. YAY.TİC LTD.ŞTİ

Tel : (0212) 251 51 98 - 251 13 59

Faks: (0212) 244 26 97

İstiklal Cad. Terkoz Çıkınazı Karaaslan

Ap. Kat:2 Beyoğlu - İSTANBUL

Havale İçin: Yapı ve Kredi Bankası

Beyoğlu - İstanbul Şb. Hesap No: 1561328

www.digitalkultur.com